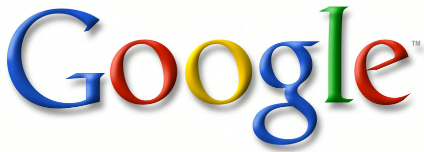
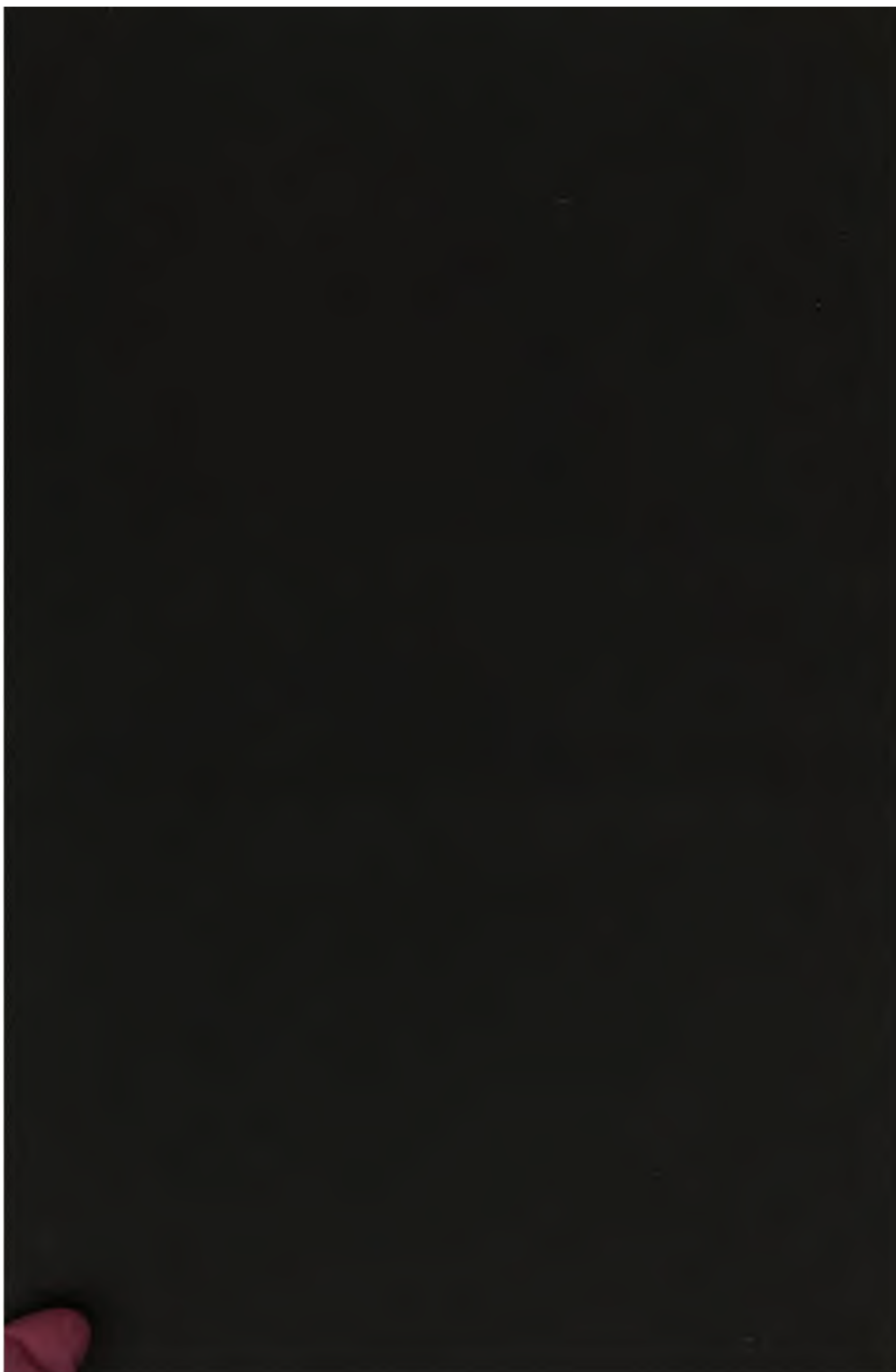

DĚJINY STŘEDOVĚKÉHO UMĚNÍ V ČECHÁCH.

NAPSAL

JOSEF BRANIŠ,
C. K. KONSERVATOR A PROFESSOR ČESKÉ VYŠŠÍ REALKY »MATICE ŠKOLSKÉ« V BUDĚJOVICÍCH.

DÍL PRVNÍ.

V PRAZE.
NAKLADATELÉ HÖFER A KLOUČEK KNIHKUPCI.
1892.

Tiskem Jindř. Mercy-ho v Praze.

DÍL PRVNÍ.

OD POČÁTKŮ KŘESŤANSTVÍ
V ČECHÁCH
DO ROKU 1306.

PŘEDMLUVA.

iteratura naše neměla posud knihy, která by souvisle pojednávala o dějinách středověkého výtvarného umění v Čechách. Odborníci čerpají dle potřeby z monografií roztroušených v »Methodu«, »Památkách archaeologických« a jiných časopisech, nebo nuceni jsou utíkati se k pracím německým. Nevím, nepostrádají-li jiní bolestně díla, jehož vydání se měl některý ku podpoře podobných spisů povolaný sbor dávno již ujíti, já však dlouho toužil jsem na to, že mnozí vlastenci, kteří by si přáli vniknouti v uměleckou tvorbu minulosti naší, nemají zdroje, z něhož by aspoň základní a nejnutnější vědomosti o památkách umění českého mohli čerpati.

Vida, že nikdo asi podobné práce podjíti se nehodlá, napsal jsem dílko, jehož první část laskavému čtenáři předkládám. První pokus v tom oboru nemůže ovšem býti všestranně dokonalým a obsahovati všecko, čeho by si snad přál odborník. Jest to pouhé uvedení na vděčnou roli domácího umění napsané pro milovníky jeho, — a tím řečeno jest vše. Proto nemohly v úzký rámec spisu ani pojaty býti památky všecky, ani uváděny citaty historické, ani šířeny soudy o dílech, jichž bohužel krutá nepřízeň věkův i lidský nerozum nás zbavily. Ten, kdo studiem českého umění výtvarného se již zabýval, nalezne tu mnohou myšlénku novou, již by si přál šíře viděti odůvodněnu, tu však opět upozorňuji, že dílko toto úpravy učené nepřipouští, ale ubezpečuji, že psáno jest nejen na základě studia

spisův a pramenův, ale i dle osobní znalosti většiny domácích i cizích památek, jež jsem na opětovaných cestách vlastním zkoumáním seznal a bedlivě srovnával.

Nemalých obtíží působilo mi opatření vhodných illustrací. Poněvadž zjednání zvláštních obrázků pro dílo, které teprve zevrubné v tom oboru práci cestu raziti má, bylo při našich poměrech nemožným, obrátil jsem se k vysoké c. k. ústřední kommissi pro zkoumání a zachování památek uměleckých a historických s prosbou, aby zapůjčením illustračního materialu vydání spisu mého usnadnila. Z ochotného svolení k tomu vzdávám veleslavnému sboru tomu a zvláště předsedovi jeho, Jeho Excellencí svobodnému pánu Josefu Alexandrovi z Helfertů, nejvroucnější díky.

Opakuji ještě jednou, že práce má jest pouhou rukovětí ustanovenou pro kruhy nejširší, a odevzdávám ji tímto všem příznivcům minulosti naší s prosbou, aby zamilovali si vzácné pomníky vzdělanosti předků svých, chránili jich od hrozící záhuby, brali si z nich vzory a věnovali se i hlubšímu jich studiu, jež přinésti může pro kulturní dějiny české ovoce nejkrásnější a nahradí to, čeho zanedbaly doby uplynulé. Toť mým nejvroucnějším přáním, jehož splnění dočkati se dej mi Bůh!

V Českých Budějovicích v den sv. Václava 1892.

JOSEF BRANIŠ.

Výklad slov méně známých.

Akanthus = stylisovaný list bodlákový, v ornamentice antické, romanské a renaissanční často užívaný.
Ambit = loubí (chodba křížová) kolem »rajského dvora« v klášteřích.
Antický = starověký, ve výtvarném umění po přednosti řecký a římský.
Architrav = vodorovné břevno na sloupech spočívající.
Archivolta = pás vroubící čelo oblouku klenbového.
Arkady = řada oblouků na sloupech nebo pilířích spočívajících.
Apsida = v polokruhu založená presbyteř basilik a kostelů romanských.
Atrium = loubím obklíčené nádvoří před chrámy starokřesťanskými.
Attická patka sloupu skládá se podstatně ze žlábku mezi dvěma oblouny.
Baptisterium = křestná kaple.
Barokní = přepjatý, z mezí přesného slohu vybočující.
Basilika = chrám starokřesťanský; mylně užívá se slova toho o kostelích romanských neb dokonce gotických.
Dekorace = ozdoba, výzdoba.
Detail = jednotlivé části, podrobnosti.
Diptychon = desky z kosti slonové voskem vnitř potažené a k poznámkám určené, vně umeleckými řezbami ozdobené.
Disposice = rozloha z půdorysu patrná.
Email = sklovina barevná, jíž se na zlatnických a pasířských pracích z kovů k ozdobě užívá.
Empora = gallerie na způsob nynější kruchty v pozadí neb po straně lodi chrámové zřízená.
Fantastický = pouhou obrazivostí podivně neb přepjatě vytvořený.
Fiala = štíhlý jehlanec na hranách lupeny a na vrcholu křížovou kyticí zdobený, obyčejný dekorativní tvar slohu gotického.
Inicialka = začáteční písmě v rukopisech středověkých ozdobně prováděné.
Kapitulní síň = místnosť po chrámu v klášteře nejdůležitější, kde mniši k důležitým společným úkonům, n. př. k volbě opata, se shromažďovali.
Kommenda = sídlo rytířského řádu.
Komposice = skladba umělecká.
Koncha = klenutí v podobě polobáně (čtvrť koule).
Konsola = nosič kamenný, často ozdobně pracovaný.
Konstrukce = soustava podstatných částí budovy.
Konvent = část kláštera, v níž mniši obývají.
Konvrš = frater (laicus, conversus), mnich nekněz hrubší práce konající.
Kraby = lupeny plazivé, zdobící hrany gotických fial a štítův.
Krakorec = nosič dřevěný.
Kružba = ozdoba vyplňující vrchol okna, neb jest-li toto okrouhlé (růžice), i celé okno; byla sestrojována původně kružidlem (trojlist, čtyřlist, pětilist, nosy), později libovolně (plameny).

Kůr = část chrámu oltářnici nejbližší, nad loď o několik stupňů povýšená a pro kněžstvo, které tu ve sboru (in choro) hodinky pělo, určená.
Lesena = svislý pruh zdiva z líce stěny mírně vystupujícího.
Mandorla = ozáření kolem postavy Krista na duze trůnícího sestrojené z dvou oblouků nahoře a dole hrotovitě se stýkajících.
Miniatura = drobnomalba v rukopisech středověkých oblíbená.
Mosaika = obraz z barevných kamenů (sklíček, dlaždiček) sestavený.
Motiv = podnět umělecké tvorby, myšlénka umělecká.
Náběžník = člen prostředkující mezi hlavicí štíhlého sloupu a obloukem klenbovým, jež se o ni opírá.
Niello = látka barvy černé (sirník), kterou se obrysy v lesklou plochu kovovou vryté vyplňují.
Panel = ozdoba z prutův a kružeb na ploše stěny provedená.
Passional = kniha obsahující životopisy sv. mučedníkův.
Plastický = sochařský.
Plinthus = čtyřhraný podkladek sloupu.
Prelatura = obydlí opatovo.
Profilování = rozčlenění povstávající střídáním oblounů, pásků a žlábků.
Přípora = z pilíře nebo stěny vystupující polosloup někdy průřezu hruškovitého neb i mnohoúhelného, určený ku podpoře pasův a žeber klenbových.
Realistický = krásné tvary přírodní věrně napodobící.
Reliquiář = schránka na ostatky svatých.
Skulptura = řezba.
Smaltování = email, sklovina barevná k ozdobě díla kovového.
Stallum = sedadlo kanovnické neb mnišské v kůru.
Svorník = kámen, jímž se klenba ve vrcholu zavírá.
Špaleta = šikmý ústupek zdiva u oken.
Travée = oddělení, pole klenbové.
Triumfalní oblouk dělí kůr nebo presbyteř od lodi chrámové.
Tympanon = náplň nad vchodem mezi vodorovným nadpražím a obloukem nad ním přepjatým.
Vertikalismus = vznositosť, převládání kolmice v článcích architektonických.
Vlys = vodorovný pás (lem) pod římsou.
Vyšpaletovaný = v ostění šikmo se rozšiřující.

I.

Dějiny umění v Čechách jistý počátek berou tou dobou, kdy s paprsky učení Kristova i historické světlo vlasť naši jasněji ozařovati počíná. Tím ovšem nemá býti řečeno, že by předkové naši v dobách pohanských byli bývali lidem surovým, v oboru výtvarnictví pouze na předměty všední potřeby se obmezujícím, poznávámeť zajisté z památek a starožitností různých, že již ode dávna smysl jich k ozdobné práci se nesl, ale všecky výtvory tyto, o jichž původu pražádných psaných zpráv nemáme, spíše době předhistorické přičísti sluší.

Mluvíme-li o umění těch dob, kdy krajiny severně od mezí světové kdysi říše římské se prostírající víře křesťanské byly získány, máme hlavně na zřeteli umění církevní, neboť právě v tom čase, kdy opravdový středověk se všemi svými řády počíná, osáhla církev římská veškeré národy západní Evropy nejen jednotou víry, ale i mocí svou. Vidíme, kterak církev v dobách těch řídí vývoj států, vymezuje dráhu myšlénkám ducha lidského, vede jeho vědění a jest i umění jeho zdrojem. Ona byla tehdy vskutku mezinárodním tmelem všech kmenů, trhala hráze mezi nimi, povznášela a vespolností sílila jejich vzdělání, v půdě její všem společné kořeny kulturní tkvěly, z ní jednotný kmen vzdělanosti středověké vyrostl, a teprve ratolesti jeho v podrobnosti tvarů se rozvětvily a národnímu rázu přispůsobily. Proto jen v dosti těsném kruhu můžeme ve vlastním středověku mluviti o umění národním, neboť společným základem a vlastním prazdrojem zůstává církev.

Věrověstové slovanští křestíce národ náš nenalezli u něho chrámů, Předkové naši citem nejněžnějším lnuli ku přírodě, ji samu zbožňovali, v ní bohy své ctili tu na zmilených jim výšinách, tam opět v posvátných hájích, ve stavení jen skřítky u domácího krbu. Poněvadž pak nové náboženství chrámů nutně potřebovalo, bylo třeba budovati je, a vskutku čteme zmínky o tom hned v nejstarších legendách z prvních dob našeho křesťanství.

Všecky zprávy shodují se v tom, že první chrám křesťanský ve vlasti naší zbudován byl od Bořivoje I. na Levém Hradci ku cti sv. Klimentu.

Budova ta se sice nezachovala době naší, nynější kostel levohradecký značí jen místo, kde první svatyně stávala, ale z hodnověrného svědectví dějepisce Pešiny víme aspoň, že to byl kostelík podoby okrouhlé (»in forma rotunda«).

Že by byl sv. Method a jeho žáci k nám byzantinské umění v celé jeho tehdejší dokonalosti a nádheře byli přinesli, mysliti se nedá, bylyť zajisté první chrámy stavěny naspěch a k nejnutnější potřebě, při čemž dlužno i uvážiti, že sv. Method sám obyčejův a řádů západní církve šetřil, neboť v Římě dvakráte prodléval, tam dosáhl ustanovení svého v úřadě pastýřském, tam i první žáci jeho na kněze byli vysvěceni, a pobyt ten

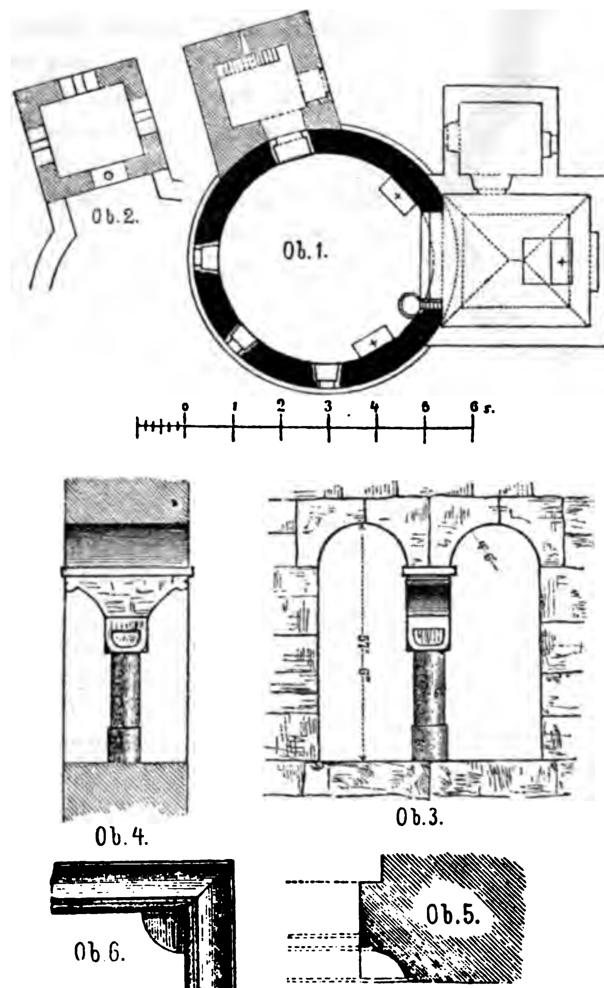
Kostel sv. Petra na Budči.

nezůstal asi bez účinkův i na zárodky umění, jež první věrověstové v půdu naši vštípili.

Ale nezkaleného působení apoštolů slovanských bylo v Čechách jen na krátce; símě víry, jež tu zaseli, vzmáhalo se sice utěšeně, bohaté však žni jiní se dočkali.

Když synové Bořivojovi Spytihněv a Vratislav rozdvojili se s říší velkomoravskou a německé se přidrželi, připojena jest vlasť naše k diecési řezenské, a počalo sem vcházeti druhým proudem křesťanství od západu s obřadem latinským. V té době asi roku 900. založen byl kostel sv. Petra na hradě Budči. Ctihodná svatyně tato, přečkavši již téměř tisíciletí, byť i

s některými proměnami se nám posud zachovala. Z původní stavby pochází patrně okrouhlá loď chrámová mající 8·6 *m* v průměru, díla dosti hrubého, k ní o něco později připojena byla čtyřhranná věž a konečně v minulém století nová presbyteř, při čemž budova i v podrobnostech utrpěla závažných změn, tak že dnes vlastně jen okrouhlá podoba její jest vážným svědkem doby nejstarší.

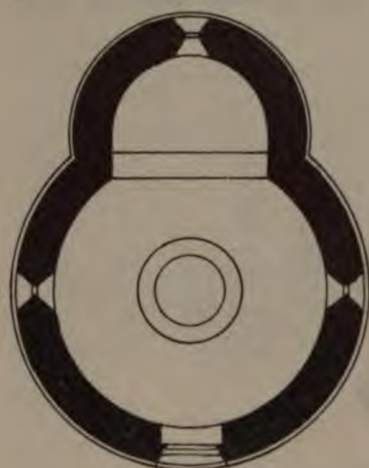

Kostel sv. Petra na Budči. Detaily:
Obr. 1. Půdorys. Obr. 2. 3. a 4. Původní okénka v podkroví věže. Obr. 5. a 6. Veřeje dveří.

Dle legendy svatováclavské byl hrad Budeč sídlem duchovenstva obřadu latinského, což jest pozoruhodno, neboť poznáváme, že i toto ve stavbách okrouhlých mělo zalíbení.

Záhy potom založil kníže Vratislav I. na hradě Pražském kostel sv. Jiří, jenž však se nám v původní podobě nezachoval.

Značně zajisté povzneslo se v Čechách umění výtvarné již za vlády Václava svatého, neboť dí o něm legenda, že kázal stavěti kostely po všech hradech, zejména pak uvádí se chrám sv. Víta na hradě Pražském, jenž dle hodnověrného svědectví Kosmova byl okrouhlý ku podobenství kostela římského (»construxerat ad similitudinem romanae ecclesiae rotundam«) a dle legendy vyzdoben byl podivuhodným leskem kovův. Ač tato svatováclavská stavba dlouho nepotrvala, přece jest zpráva o ní z nejedné příčiny důležitou. Předně víme, že byla okrouhlou, a tak z toho, co jsme posud uvedli, zřejmo jest, že právě nejstarší chrámy české byly podoby okrouhlé, za druhé pak jest jisto, že chrám Svatovítský, když se později stal kathedralním, byl dle středověkého zvyku při stavbě mnohých kostelů v diecési pražské až do r. 1061. vzorem, čímž si snadně vysvětliti můžeme, proč mnohé z nejstarších kostelíků českých jsou okrouhlé, čili jak říkáme rotundy.

Půdorys české rotundy.

Mnohý z milých čtenářů zajisté zná ušlechtilou kapli sv. Kříže v Poštovské ulici na Starém městě Pražském, která před nemnohými lety péčí Besedy umělecké v původní úpravu jest navrácena, zná snad i kapli sv. Martina na Vyšehradě nyní důstojně obnovenou, i kapli sv. Longina na Rybníčku blíže kostela sv. Štěpána. Jsou si podobny, jak říkáme, jako vejce vejci; rozvrh (disposice) jejich jest nejvýš jednoduchý. Okrouhlá, z malých čtvercovitě přitesaných a v pravidelných vrstvách kladených kamenův opukových provedená loď překlenuta jest bání shora tak zvanou lucernou osvětlenou, a k ní přiléhá polokruhové kněžiště (apsida) zklenuté v poloubáň (konchu). Jest to sice velmi jednoduché, a přece věcně i aestheticky úplně vyhovující uspořádání.

Kaple sv. Martina na Vyšehradě.

Určitých historických dat, kdy tyto tři kostelíky vystavěny byly, nemáme, ale o kapli sv. Longina možno souditi, že stála již r. 993., kdy kníže Boleslav II. ves Rybník klášteru Břevnovskému daroval; na Vyšehradě, jak listina z r. 1264.

potvrzuje, stávala okrouhlá kaple dle hodnověrného svědectví od sv. Vojtěcha posvěcená, kostelík pak sv. Kříže, ukazující již některé charakteristické ozdoby slohu romanského, nejspíše ze druhé polovice XI. století pochází. Kromě těchto tří rotund bývalo v dřívějších dobách v Praze samé ještě více takových prastarých kaplí okrouhlých, i po venkově se podnes některé zachovaly, na př. v Holubicích, Želkovicích, Karlíku, České Třebové, v Týnci nad Sázavou, na hradišti Znojemském a j. v., nejznámější z nich jest zajisté kostelík sv. Jiří na Řípu.

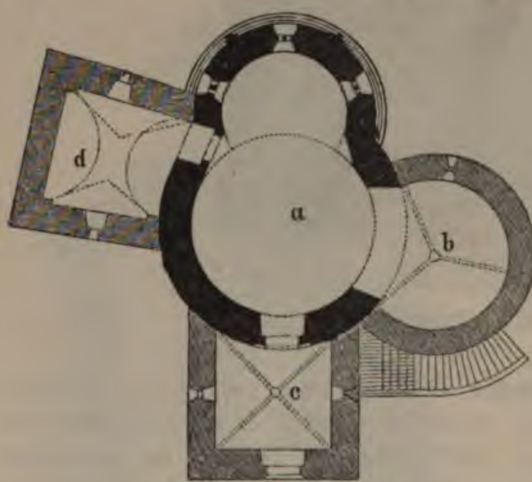
Kaple sv. Kříže v Poštovské ulici.

S temene, odkud kdysi praotec Čech po žírné vlasti se rozhlížel, podnes mile kyne svatyně prastará, která již v první čtvrti XII. věku tak sešlá byla, že ji kníže Soběslav r. 1126. důkladně opraviti dal a slavný letopisce Kosmy syn, olomúcký biskup Zdík, ji posvětil. I zde k okrouhlé lodi asi 6·2 *m* v průměru mající přiléhá polokruhová apsida, lucerny však nad lodí není, stavitel, aby budově na temeni hory zlobám nepohody vydané dodal větší pevnosti, pokryl ji bez vazby velikými kamennými deskami. Za to však vidíme tu jiné rozhojnění prvotného tvaru, neboť v čele vypíná se

rovněž okrouhlá, 15 *m* vysoká, kuželovitou, kamennou střechou zakončená věž. Podrobných ozdob na tomto svým zvláštním uspořádáním malebném staveníčku,

Kostel v Holubicích.

Půdorys kostela v Holubicích.

které již tolik věků na českou vlasť v záři slunka se usmívá, marně bychom hledali, ze všeho patrno, že zbudováno bylo jistě v prvních letech století XI.

Věže a sice čtyřhrané mají i prastaré okrouhlé kostelíky v Libouni, Pravoníně a v Přední Kopanině. Zvláštní zajímavou disposicí vyniká rotunda ve Zborově v Klatovsku. K okrouhlé 7·20 *m* v průměru mající, bání kryté lodi její pojí se jakožto kněžiště prostor čtverečný, nad nímž snad již původně místo nynější zděné vypínala se dřevěná věž, a k této čtverhrané presbyteři teprve přiléhá polobání zklenutá apsida. Neobyčejná rozloha tato jest sprostředkujícím článkem mezi rotundami a jistou skupinou chrámů jihočeských, o nichž později se ještě zmíníme.

Kde předkové naši k těmto stavbám okrouhlým vzor vzali, určitě ovšem pověděti nemůžeme, že však to nebylo v zemích západních, svědčí předně to, že rotunda levohradecká zbudována byla dříve, než proud západnický Čechy zasáhl, a kromě toho uvedená svrchu slova Kosmova, která jakožto vzor zřejmě označují Řím, kde vedle basilik centralní tvar pro menší budovy bohoslužebné n. př. baptisteria již od dob Konstantinových byl oblíbeným — (Sta. Constanza, baptisterium Lateranské, S. Stefano rotondo), a kde i staré, právě z pohanských v křesťanské proměněné chrámy jsou podoby okrouhlé (Pantheon, chrámek Herkulův proti Cosmedinu a kostelík S. Theodoro pod Palatinem, jenž velice na naše rotundy upomíná). I jinde po Italii podobných starokřesťanských staveb centralných jest dostatek, S. Vitale v Ravenně a starý dom v Brescii ze všech jsou nejznámější; ostatně třeba jest při tom i na paměti míti, že Slované v končinách říše velkomoravské usedlí, od nichž křesťanství do Čech se dostalo, měli příležitosť některé zbytky staveb starořímských v Podunají poznati a tak i formu stavby okrouhlé i spůsob provedení jejího si osvojiti.

Kostel sv. Jiří na Řípu.

Že umění stavěti dle vzorů římských neb aspoň vlašských již v první polovici X. století do Čech vniklo, tomu nasvědčuje i Kosmova zpráva o založení hradu Boleslavi tehdy ještě údělným knížetem Boleslavem I. Vypravuje totiž, že kníže Boleslav, obeslav starší národu, zavedl je do lesa u řeky Labe a pravil: »Tak chci a přikazuji, abyste mi vystavěli hradbu města vysokou kolkolem dle spůsobu římského!« — Z toho viděti, že panovníkovi onomu spůsob stavby kamenné dle vzorů vlašských byl znám, a od těch dob v Čechách na místě starých slovanských staveb většinou dřevěných zaváděti se počínal, že pak umění

stavitelské u nás ve druhé polovici X. věku za zeměmi okolními pozadu nebylo, dosvědčuje nejlépe souvěká zpráva arabská, jež výslovně praví: »Město Praha vystavěno jest od kamene a vápna a nejbohatší pro obchod svůj.«

Spolu se stavbou kamennou zavedeny jsou k nám i zárodky slohu, jenž právě tou dobou ve střední a západní Evropě vytvářeti se počínal, a jejž nazýváme romanským, protože po opanování západní říše římské národy germanskými právě tak jako jazyky romanské na odumřelém kmeni kultury staro-římské vzrůstati počal a že později úplně se vyvinul v krajinách západního křesťanstva, jemuž Roma byla duchovní hlavou.

Kostel v Kopanině.

Tvary romanského slohu v umění stavitelském od věku VI. z pozdních antických porůznu již připravovaly se v hořejších Vlaších a spolu s křestanstvím vnikaly odtud zvolna do krajů severních, kam zvláště v X. století, kdy styky Německa s Italií mnohem čilejšími se staly, přinášeny jsou umělecké myšlénky, dílem tím, že vlaští umělci do krajin středoevropských byli voláni, dílem tím, že sem tam i hotové starší kusy ozdobné k nádhernějším stavbám přes Alpy byly přiváženy, hlavně však výpravami a poutěmi do Italie, při nichž kněži a mniši, v jichž rukou tehdy činnosť umělecká výhradně spočívala, všestranně se poučovali.

Byloť ovšem umění do krajů cizích přicházejícímu projíti krušnou školou překážek rozmanitých, ale ze zárodků často dosti chatrných s rostoucí

praxí vyvíjel se sloh v nové vlasti krok za krokem k dokonalosti a zralosti, zdarem díla jednoho vzrostla chuť k desíti novým, s cvikem rostly rozměry a množily se ozdoby, a tak od nepochopeného, skrovného a neúhledného dospěl konečně sloh romanský k soustavnému, velkému a nádhernému.

Dle množství spatřených vzorů, zámožnosti krajin, větší neb menší umění milovnosti panovníků, církevních knížat a klášterů, staviva, jež bylo po ruce, a vůbec místních poměrů dál se postup a vývoj na různých místech různou rychlostí, a jen tím můžeme si vysvětliti, jak ze společného základu, jehož poskytla církev a starší italské stavby, vyvinula se rozmanitosť v disposici i v provádění jednotlivostí, vyvinuly se, abychom tak řekli, v různých krajích nebo v okolí vynikajících sídel duchovních a klášterů stavitelské školy. Tyto pak opět různě se křížily dle vzájemných styků, které povstávaly tu odvislostí politickou nebo spřízněním podnikavých panovníků, tam opět příchodem biskupa z cizího kraje, často povoláním mnichů z dalných končin v nově založený klášter, ba konečně, jak naše domácí dějiny svědčí, i výpravami válečnými.

Tak konečně dospěl sloh romanský k takovému bohatství tvarů, že, ač zkušenému zraku příbuznosť jejich všudy jest patrnou, přece při veliké jich různosti těžko bylo by vytknouti obecně platné charaktery jeho, a musí nám postačiti jen jisté známky, s kterými se na budovách té doby ve větších úkrajích opět a opět potkáváme, a jež hledati dlužno tu v půdorysu, tam v provedení konstruktivných částí, nejčastěji pak v různých podrobnostech a v ornamentice; těch-li jsme si vědomi, není nám nesnadno budovu romanskou rozeznati od stavby slohu jiného. Poněvadž pak máme na zřeteli díla tohoto slohu v Čechách, nebudeme vypočítávati zde takových charakteristik soustavně, ale kráčejíce ruku v ruce s historií domácí, navštívíme vynikající zachované romanské budovy milé vlasti své a příležitostně na příkladech ukážeme význačné tvary a stopovati budeme vývoj slohu samého.

Ve hradě Staroboleslavském hned při založení jeho Boleslavem I. zbudovány byly nejspíše dva kostely zajisté kamenné. O jednom z nich máme určité zprávy historické, byl to chrám sv. Kosmy a Damiana, jenž smutně proslul tím, že před vchodem jeho zabit byl od vládychtivého bratra a jeho druhů kníže Václav svatý. Z budovy té zachovala se, jak se zdá, pouze jedna zeď pojatá z úcty k místu mučednictví v pozdější chrám Břetislavův. Druhý kostel, o němž sice písemných zmínek se neděje, který však proto, že zasvěcen jest sv. Klimentu, že stavba Břetislavova již v první polovici XI. věku se mu vyhýbala a konečně proto, že celé jeho provedení skutečně s nejstaršími usvědčenými památkami se shoduje, byl kaple nyní jihovýchodně od chrámu sv. Václava v Staré Boleslavi stojící. Toto nevelíké stavení, celkem 13·3 *m* dlouhé a 7 *m* široké, skládá se z obdélné lodi a k ní připojené polokruhové apsidy, tato zklenuta jest v konchu, loď měla původně jen plochý strop. Zdi složeny jsou jako u rotund z vrstev malých kvádříků,

vchody prosté s jednoduchým ústupkem v ostění mají vodorovné nadpraží, nad nímž klene se ve zdi slepý polokruh bez ozdob, apsida má dvě, loď původně také jen dvě okénka na straně jižní. Tato ukazují nejstarší tvar romanský, jsou v polokruhu překlenuta, sotva na píď zšíří a na venek i dovnitř vyšpaletovaná (šikmo se rozšiřující), aby světlo mohlo snáze vnikati a voda dešťová odpadávati. Poněvadž okénka ta nebývala zasklena, umísťována jsou právě na nejstarších budovách obyčejně na straně jižní, čímž docílilo se ochrany před studeným větrem a nepohodou i poměrně nejvíce světla. Ozdobné nějaké dílo kamennické na vylíčené kapli té naprosto schází.

Podobně jako kaple sv. Klimenta ve Staré Boleslavi jsou zařízeny ještě mnohé romanské kostelíčky v Čechách, jež namnoze jako sakristie větších, později vedle nich postavených kostelův až na naše dny se zachovaly, a svou prostou výstavností, hrubostí zdiva a nedostatkem vší ozdoby veliké stáří prozrazují. Jako významný příklad uvedeme původní kostelík na Vysoké blíže Kutné Hory.

Na úbočí vrchu, kde dne 25. dubna r. 1142. bratrovražedná bitva mezi Vladislavem II. a Kunrátem, údělným vojvodou znojemským, zuřila, kryje se v koutě mezi věží a kněžištěm pozdějšího gotického kostela neúhledné staveníčko nizoučké a v polokruhu zakončené. Jest to romanská svatyňka rozměrů nejskrovnějších. Loď 4·45 *m* dlouhá a 2·80 *m* široká překlenuta jest klenbou valenou a jest až k temeni 2·80 *m* zvýší; k ní připojuje se nepravidelně apsida 2 *m* široká, 1·75 *m* hluboká a zklenutá v konchu 2·55 *m* vysokou. V čele jejím jest silně vyšpaletované okénko ve světlosti sotva 15 *cm* zšíří, kromě skrovných dveří jediný otvor do bývalého chrámku. Kamenný oltářní stůl (mensa), jenž původně v apsidě býval, stojí nyní stranou a není ani metru zdélí, stará kamenná křtitelnice, — odznak farního chrámu, — stojí posud v koutě.

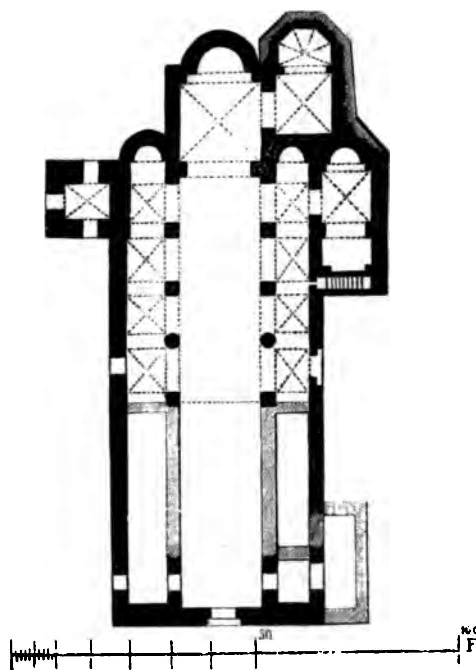
Stavba sama jest opravdu začátečnická, zdi při rozměrech tak nepatrných jsou přes metr silné, klenba složena z placáků maltou slitých, po nějaké ozdobě není na celém staveníčku ani sledu. Zde vidíme podnes, na jakém stupni byla dovednosť zednická na českém venkově asi na počátku XI. století; hrubosť a nedokonalosť řemeslná, nesprávnosť měr, nedostatek cviku vedly ku plýtvání materialem, nepoměr mezi účelem a prostředky na první pohled jest patrným, ale právě takové pokusy byly kroky na dráze k cíli. Při tom upozorňujeme, že kdekoli se u nás na stavbách romanských vyskytuje klenba valená, bývá z pravidla znakem velikého stáří (— v Německu jen v nejstarších kryptách n. p. v Quedlinburce a Paderborně se spatřuje —), neboť ustupovala již velmi záhy vhodnější a lícnější klenbě křížové.

Milý čtenář zajisté se bude v duchu tázati, jak mohlo stavení, v němž sotva deset osob se směstná, býti farním kostelem osady snad dosti četné? Tu třeba jest připomenouti, že nebylo ve chrámě potřeba více místa než pro kněze a snad několik osob vzácnějších, obec lidu zajisté dle starého zvyku z dob pohanských účastna byla bohoslužby stojíc vně před chrámem. Že

ostatně svatyňky tak skrovné nejen po vsích (Vysoká, Dobřichov, Hosín), ale i na podhradích četně obydlených se spatřovaly, toho důkazem jest původní kostelík čáslavský, jenž rovněž v sakristii nynějšího velkého chrámu se zachoval. Týž má celkem 9 *m* délky a 4 *m* šířky, skládal se z apsidy zklenuté v konchu, lodi opatřené klenutím valeným a věže v průčelí; z této zachovala se na podkroví nynějšího děkanského chrámu část hořejšího patra s původními sdruženými okénky, jež bývala asi jedinou ozdobou celého stavení.

V době, kdy po dědinách a odlehlých končinách vlasti naší budovy tak skrovné, technicky hrubé a neozdobné od lidu byly prováděny a umění takořka v plénkách spočívalo, dostalo se výtvarnictví českému aspoň v sídle knížecím a jeho nejbližším okolí zajisté vydatné pobudky založením biskupství pražského i následující záhy potom horlivou činností sv. Vojtěcha. Kosmas vypravuje nám o hojném zakládání kostelů knížetem Boleslavem II., avšak více než tyto rukama domácích samouků prováděné stavby účinkovalo založení prvních klášterův a přímé styky s Italií, vlastí umění.

Sestra Boleslavova Mlada, přijavši v Římě z rukou papeže Jana XIII. r. 973. závoj benediktinek, přivedla zajisté odtamtud i první osadu mnišskou a s ní bezpochyby duchovního, jenž znalým jsa pravidel a potřeb řádových, řídil stavbu prvního kláštera na hradě Pražském. Že klášter ten hned tehdy pevně z kamene byl vzdělán, o tom souvěký životopisec sv. Vojtěcha zřejmě svědčí, a rovněž nepochybno jest, že chrám sv. Jiří, k němuž duchovní ústav ten byl připojen, při té příležitosti znova byl zbudován. Na místě skrovného asi kostelíka Vratislavova vystavěna jest prostranná svatyně, která ve hlavních částech podnes se zachovala.

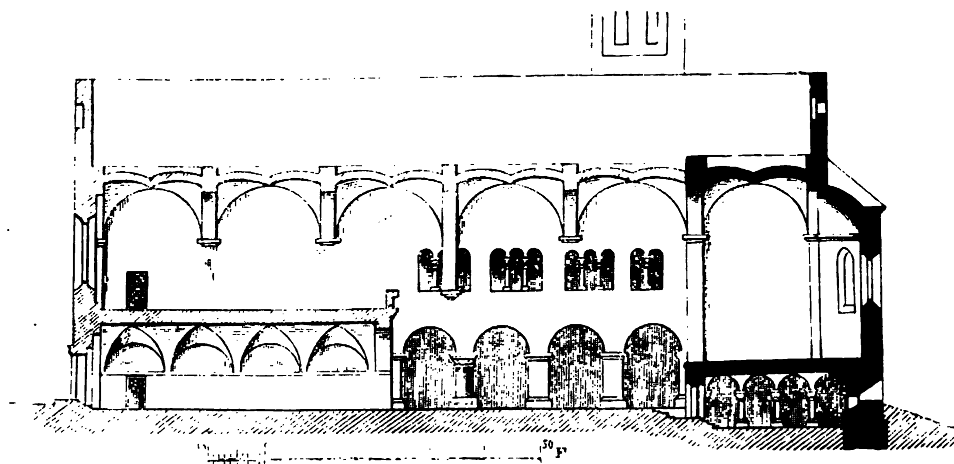

Půdorys chrámu sv. Jiří.

Chrám Svatojiřský jest ve světlosti celkem 44 *m* zdélí a 14 *m* zšíří a byl původně dvěma řadama hrubých čtverhraných pilířů rozdělen na tř lodi různých šířek. Nízké bokové lodi byly již původně křížovými klenbami opatřeny a nad nimi upraveny chodby (empory) pro jeptišky, hlavní loď měla z počátku prostý strop. Kůr chrámový počíná teprv u konce bokových, malými apsidami uzavřených lodí, jest též polokruhovou apsidou zakončen a nad dlažbu lodí velmi značně

vyvýšen, pod ním jest krypta, jejíž křížové klenby podporuje šest oblých sloupků s krychlovými hlavicemi.

Takové význačné povýšení kůru, t. j. místa pro kněžstvo určeného, ve chrámech romanských od X až do XII. století velice bylo oblíbeným a vyskytuje se skoro pravidelně v kostelích kathedralních, kollegiatních a klášterních, při nichž byly větší sbory kněžské. Pod zvýšeným takto kůrem zakládány byly krypty, prostory nízké, klenuté, skrovně osvětlené, ne k ukládání rakví s mrtvolami, ale rovněž jako jiné části chrámové k bohoslužbě určené. Tyto bývaly již původně, když hořejší prostora chrámová ještě prosté dřevěné stropy mívala, klenuty a sice od polovice X. století klenbou křížovou, spočívající nejčastěji na oblých sloupcích. Sloupky takové mají na podvalu (plinthus) t. zv. attickou patku sestávající ze dvou oblounů, mezi nimiž jest žlábek, a oblý neb osmihranný dřík s krychlovou hlavicí (polokoule

Podélný průřez chrámu sv. Jiří.

otupená krychlí), která jest v našich krajinách podstatnou známkou slohu romanského.

Z toho, co na chrámě Svatojiřském z původní stavby posud se zachovalo, vidíme, že to byla budova dosti prostranná, vyhovující úplně svému účelu, ale postrádala ještě jemnějších stavitelských ozdob; hrubosť zdiva i podpor byla zvláště při rozměrech na ty doby značných ještě nezbytnou, co zavinilo menší šířku jižní lodi bokové, k jejímuž východnímu konci přiléhá po pravé straně rovněž prastará kaple, jest záhadou. Disposice kostela upomíná celkem na stavby staroitalské zvláště tím, že původně neměl věží (— nynější teprve v polovici XII. století jsou připojeny —) a že má kůr jen na východní straně, od souvěkých staveb německých liší se tím, že tyto mají dva kůry, většinou oblé věže a za podpory arkad (oblouků mezi loděmi) sloupy, nebo sloupy a pilíře střídavě.

Nedlouho po klášteře sv. Jiří založen jest i první mužský klášter v Břevnově, kam svatý Vojtěch benediktiny rovněž z Říma přivedl. Z původního chrámu břevnovského nezachovalo se nám sice ničeho, tolik však jisto jest, že mniši ti drželi se při stavbě v hlavních rysech římských basilik, pokud toho stavivo, patrně bělohorská opuka, dovolovalo.

A tak můžeme spravedlivě na základě nejstarších a spolehlivých zpráv dějepisných tvrditi, že první počátky umění výtvarných dostaly se k nám většinou přímo z Italie. Poněvadž pak se k nám hotové kusy ozdobné jako do Německa (— Karel Vel. do Cách, Otto I. do Magdeburka —) nepřivážely, a kromě klášterů lidí, kteří by byli dovedli takové tesati, nebylo, pozorujeme na nejstarších stavbách patrný nedostatek kamennické výzdoby, za to však pečlivé vrstvování kamene na pražských rotundách, chrámě sv. Jiří i kapli sv. Klimenta ve Staré Boleslavi svědčí o svědomitosti stavitelův a píli lidu hrubší práce konajícího.

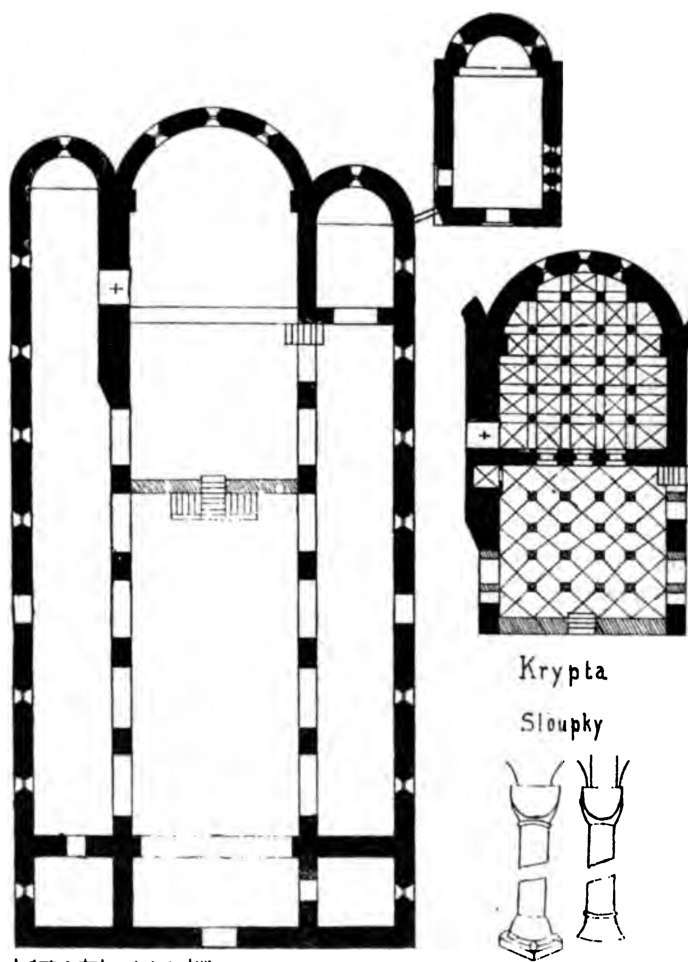
Vlastní okrasa chrámová spočívala asi v malbách od duchovních prováděných a zajisté i v pracích z kovu.

Věží české chrámy, jak se zdá, před rokem 1000. neměly, ale o zvonech spolehlivou zmínku činí souvěký kronikář, Dětmar biskup meziborský, jenž mluvě o přepadení Prahy r. 1004. zřejmě podotýká, že zvoněním na Vyšehradě poplach činěn k boji; byly to patrně zvony velké, nejspíše ve dřevěné zvonici vedle kostela, jak dlouho v Čechách obyčejem zůstalo, zavěšené.

O tom, jak za vlády Jaromírovy a Oldřichovy umění u nás prospívalo, zpráv nemáme kromě zmínky o založení některých kostelů, z nichž však se ničeho nezachovalo, jinak zajisté stavěno tehdy po osadách dosti mnoho oněch jednoduchých rotund a chrámků podélných, jež pro prostotu svou té době přičteny býti mohou, n. př. romanské kostelíky v Chabrech, Hostivaři a j. v. Na sklonku vlády Oldřichovy založen byl klášter Sázavský, jehož první opat sv. Prokop, muž vzděláním vynikající, může býti považován za otce blahodárné činnosti, která se záhy potom v tom sídle českého umění tak utěšeně rozvíjela. Dle tvarů možno této době přisouditi zrušený nyní kostel sv. Jana Kř. v Malíně u Kutné Hory. Chrámek tento založený na starém pohřebišti pohanském skládá se z apsidy ku předu prodloužené tak, že při šířce 3·6 *m* přes 4 *m* jest hluboká; k ní druží se 8·6 *m* dlouhá a 6 *m* široká loď, před níž v západním průčelí nesouměrně umístěna jest hrubá čtyřhraná věž, jejíž severní strana jest pokračováním zdi lodní, kdežto jižní o 1·3 *m* ustupuje. Toto neorganické spojení věže s budovou chrámovou, dále zdivo z nízkých přitesávaných kvádříků složené, nedostatek empory a dekorativních částí patrně ukazují k první čtvrti věku XI.

Značný krok ku předu učiněn jest zajisté za panování bujarého knížete Břetislava, kdy, jak Kosmas svědčí, mezi hojnou kořistí v Polsce uloupenou přineseny jsou do Čech i předměty vzácné ceny umělecké, jako zlatý krucifix, jejž 12 kněží neslo, tři veliké zlaté desky, patrně vytepávané

obrazy drahokamy a emailováním zdobené, ohromné zvony a t. d., což pak jistě na domácí výrobu bez účinků zůstati nemohlo. Že tehdy již i stavitelství odvažovalo se úkolů značných, svědčí posud chrám sv. Václava, jejž chrabrý Břetislav po nařízení papežském, aby dosti učinil za loupeže uchvácené v kostelích polských, ve Staré Boleslavi zbudoval a biskup Šebíř dne 18. května 1045. posvětil. Budova ta přes opravy a nehody, které v XVI. a XVII. věku

Půdorys chrámu sv. Václava ve St. Boleslavi.

ji postihly, v hlavních částech posud se nám zachovala, tak že na ní dobře pozorovati můžeme zařízení velkých chrámů romanských v Čechách.

Chrám ten přes 46 *m* dlouhý a 21·5 *m* široký rozdělen jest čtverhranými pilíři na tři lodi, z nichž hlavní dosti značné šířky skoro 11 metrů dosahuje, bokové jsou nestejné délky, poněvadž na jižní straně stará kaple sv. Klimenta nedopouštěla prodloužení lodi pravé, na severní pak kázala zbožnosť

zachovati místo mučednictví sv. Václava a s ním část bývalého kostela sv. Kosmy a Damiana. Všecky tři lodi přecházejí bezprostředně v polokruhové apsidy a měly původně jen dřevěné stropy. Kněžský kůr, jenž z počátku čtvrtinu délky hlavní lodi zaujímal, byl již v první polovici XII. věku tak rozšířen, že počíná v polovici délky chrámové, jest asi o 3 *m* nad dlažbu lodí povýšen, a pod ním rozkládá se znamenitá krypta. Tato sestává ze dvou oddělení; v zadním, jež jest původní stavba Břetislavova, vidíme kromě dvou v minulém století zmodernisovaných pilířů 16 romanských sloupků; nemají význačných patek, oblé dříky jsou hrubě pracovány, na krychlových hlavicích bez krycích desk spočívají široké polokruhové pasy, mezi nimiž jako náplně jsou malé klenbičky křížové, v oblouku v tloušťce zdi do levé lodi chrámové se otvírajícím jest místo, kde sv. Václav utrpěl smrť mučednickou.

Krypta ve St. Boleslavi.

Vysedlé zdi a dva silné pilíře oddělují starší část krypty od přední mladší. V této jest 16 sloupků, jež mají na čtverhraných podvalech talířovité patky s nárožními lupeny, dříky hladší a hlavice až na malou výminku rovněž krychlové bez krycích desk, na křížovém klenutí není zde již příčných pasů, což jest patrný pokrok. Jinak není na původní stavbě z doby Břetislavovy ani sledu po kamennické ozdobné práci, patrno zde, že ještě tehdy nebylo v Čechách mnoho mnišských rukou, které se v XI. věku výhradně uměním zabývaly; kromě stavitele, jenž měl vrchní dozor, pracoval zde jistě jen domácí lid. Chrám boleslavský vynikal nad starší české stavby jen velikostí a pak tím, že v průčelí jeho vypínaly se dvě čtyřhrané věže, což ovšem byl v disposici značný krok ku předu, neboť spojení věže organicky s ostatní budovou chrámovou jest jednou z největších zásluh slohu romanského, poněvadž tím vnějšek svatyně křesťanské dospěl k umělecké dokonalosti.

O šestnácte let později syn a nástupce Břetislavův, kníže Spytihněv, vida, že stará rotunda svatovítská i s přistavěnou nedávno kaplí sv. Vojtěcha nestačí množství lidu ku hrobům svatých patronů putujícího, založil nový kathedralní chrám na hradě Pražském. Poněvadž pak panovník ten záhy zemřel, dokonáno jest dílo teprve za nástupce jeho Vratislava II. Opětovnými požáry stíhán jsa udržel se chrám ten v rozměrech celkem nezměněných až do druhé polovice XIV. věku, ba částečně až do polovice století XVI.

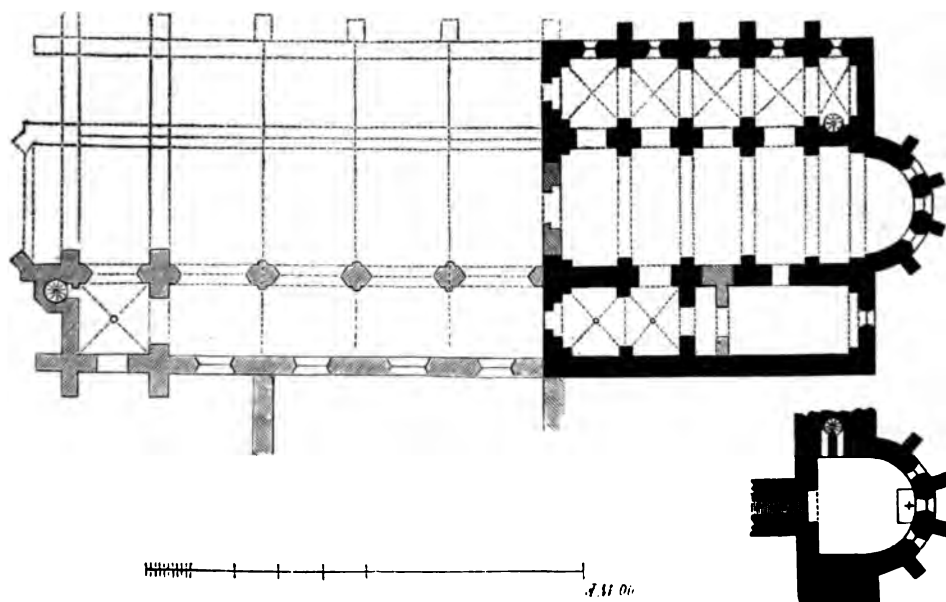
Ze zmínek, jež se o budově dějí v různých pramenech dějin českých, jakož i ze zbytků, které se za naší paměti z ní se nalezly, můžeme tvrditi, že Spytihněvův chrám Svatovítský byl stavba značné velikosti, rozdělená dvěma řadama pilířů na tři lodi apsidami zakončené. Kněžský kůr byl značně zvýšen a dělil se na dvě části, hlavní kůr svatovítský a nižší marianský, pod nimiž byly dvě krypty, sv. Gaudentia a sv. Martina; ku chrámu družila se na jižní straně kaple sv. Václava, na severní kněžský dům s ambitem, u průčelí stála velká věž, během času povstaly kolem jako u všech velkých romanských kostelů různé přístavky. Lodi chrámové měly pouze dřevěné stropy a celá stavba byla asi z počátku jako staroboleslavská jednoduchá, při pozdějších však opravách množila se péčí knížat, biskupův a děkanův i výzdoba její malbami, pracemi sochařskými a j. v., tak že vnitřek byl konečně jistě nádherným.

Doba panování Vratislavova byla pro vývoj umění českého velice důležitou. Král i bratr jeho, biskup Jaromír, byli ve stálém styku nejen se zeměmi sousedními, ale, což důležitější jest, i s Italií. Tam vypravovala se častá poselství ke dvoru papežskému, tam bojovali zástupové čeští po boku Jindřicha IV.; benediktiny z Monte Cassina osazen byl roku 1085. založený klášter Opatovický, a do Říma tehdy putoval první známý náš umělec, pověstný Božetěch, opat sázavský. Vše to nemohlo na výtvarnictví domácí zůstati bez účinkův. Vratislav při zakládání kollegiatního chrámu vyšehradského napodobil Konstantina Velikého, přinášeje kámen do základů, zasvětil jej knížatům apoštolským, podrobil kapitulu vyšehradskou přímo papeži, a mimoděk vnucuje se nám otázka, nebyla-li při stavbě chrámu vyšehradského, z jehož původního tvaru v nynější budově poměrně málo se zachovalo, v hlavních rysech snad napodobena některá basilika římská, čemuž by ledacos nasvědčovati se zdálo. Že benediktini z Monte Cassina do Opatovic uvedení stavěli, pokud to u nás možno bylo, dle svého způsobu, kdož by pochyboval?

Nejvážnějším svědectvím o výtvarném umění českém v té době jsou ovšem zprávy o Božetěchovi, opatu sázavském, který dle slov letopisce »uměl velmi krásně malovati a znal se výborně v řezání neb rytí ze dřeva i z kamene a v soustruhování z kosti. Klášter Sázavský chvalitebně vyzdobil vší okrasou, kostel založil rozšířením jeho do délky a do výšky překrásně, nářadím, zvony a kříži ho opatřil, celý pak klášter stavbami a vší potřebou obnovil.« Vidíme tu před sebou umělce ve všech oborech výtvarnictví činného,

jenž proto, že byl slovanského obřadu, nemohl se vyučiti v zemích západních, ale základů své dovednosti nabyl nepochybně v klášteře Sázavském, jenž patrně byl již tehdy důležitým a daleko široko působícím střediskem uměleckým, a není to zajisté pouhou náhodou, že v Posázaví až podnes zachovalo se nám poměrně nejvíce zajímavých památek slohu romanského.

Chrám sázavský Božetěchem zbudovaný byl ovšem již ve XIII. věku částečně přestavěn, ve válkách husitských vypálen a později opět nuzně z části obnoven, přece však zachovaly se až na naši dobu některé partie, z nichž pomocí starých zpráv o podobě Božetěchovy stavby souditi možno. Táž dokonána byla r. 1095. patrně již po známé pokutné cestě opatově do Říma a prozrazuje některé rozhodné upomínky na basiliky římské. Byla to

Půdorys chrámu sázavského.

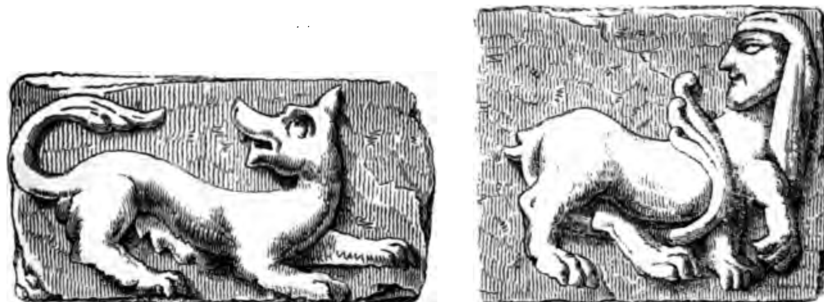
rozsáhlá obdélná budova rozdělená dvěma řadama pilířů na tři lodi, z nichž toliko hlavní zakončena byla apsidou, bokové uzavřeny byly přímo; kůru vysokého, této podstatné části velkých chrámů romanských, zde nebylo, ale místo pro mnichy určené zaujímalo, jako v basilikách t. zv. solea, ohrazenou část střední lodi, malá krypta pod apsidou jest tak hluboko, že nebylo třeba k vůli ní kněžiště zvyšovati.

Zajímavo jest, že žádná z velkých romanských staveb posud líčených, ani chrám sv. Jiří, ani sv. Václava ve Staré Boleslavi, ani sázavský a pravdě podobně ani Svatovítský, ani vyšehradský, neměla příčné lodi, kterou vidíme skoro všudy na souvěkých stavbách německých, ani dvou kůrů (západního a východního), jež rovněž často v krajinách západních se vyskytují, z čehož jest patrno, že umění stavitelské vyvíjelo se v našich končinách dosti samostatně,

a pokud to ve středověku při poměrech v úvodu vytknutých možno bylo, od sousedních krajin neodvisle.

Letopisec sázavský zmiňuje se, že Božetěch byl i řezbářem velmi dovedným. Krucifix, který na rameni svém do Říma nesl, se nám ovšem nezachoval aniž nějaké jiné pověřené dílo, přece však zasluhuje pozornosti, že právě poblíž Sázavy spatřujeme nejstarší výtvory českého sochařství, kteréžto neli Božetěchovi, tedy jistě aspoň klášterní dílně jeho můžeme přičísti.

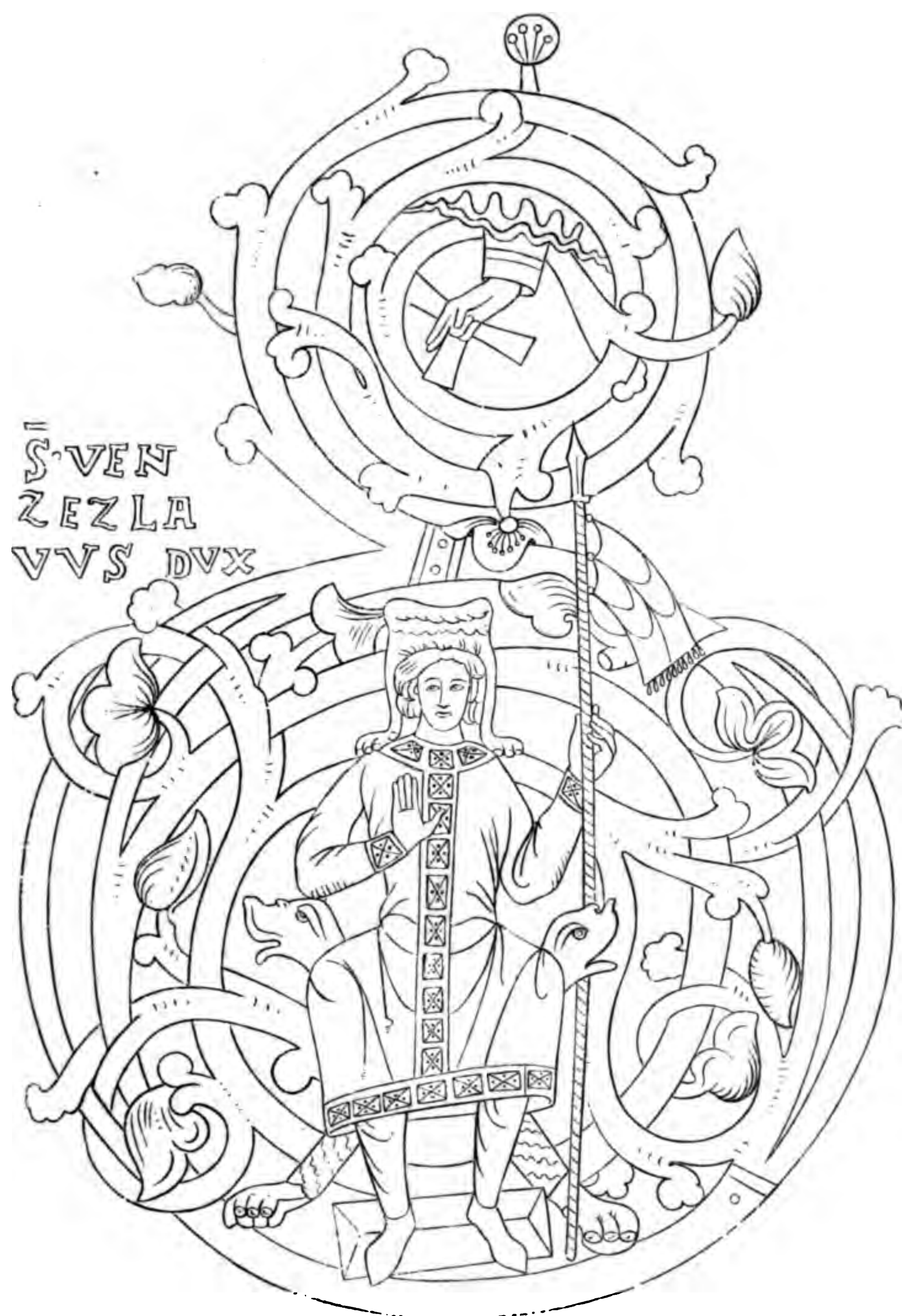
Asi hodinu cesty od Sázavského kláštera stojí v údolí pod městečkem Stříbrnou Skalicí kostelík sv. Jakuba, jenž jest zbudován spůsobem od polovice XI. století v končinách sázavských pro chrámy farní téměř výhradně obyčejným. V čele stojí čtyřhraná věž, za ní obdélná loď, a k té přiléhá o něco užší a nižší polokruhová apsida. Kostelík byl sice v XVI. věku dosti bezohledně obnoven, přece však zachovaly se některé velice pozoruhodné

Reliefy skalické.

zbytky jeho původní výzdoby. Apsida má pěkně profilovaný trnož, od něhož po stěně vzhůru vystupují souměrně lesény spojené v pořímsí pěkným, na jemně pracovaných konsolkách spočívajícím vlysem obloučkovým. Toto rozčlenění vnějších stěn jest charakteristickou známkou pokročilejšího slohu romanského. Na severní straně lodi poutají oko pozorovatelovo podivné řezby. Vyčnívá tu z líce zdi dosti značně omšený kamenný lev a vedle něho tři rudé kvádry zdobené vypuklými podobami, jež na první pohled prozrazují veliké stáří. Jsou to fantastické nestvůry, z nichž jedna plochou řezbou, druhá v mírném reliefu, třetí polovypukle jest provedena, dvě představují nějaké divné čtvernožce, jedna netvora okřídleného s lidskou, zpět obrácenou tváří. Takové fantastické skulptury na stavbách romanských zhusta se spatřují, někdy tají se v nich symbolický význam, nejednou však vzaly původ z pouhého rozmaru umělcův a sloužily prostě k oživení stěn. Výtvory ty na kostele skalickém svědčí jistotou kresby o ruce v provádění podobných kusů cvičené a provedeny jsou z rudého, velmi tvrdého pískovce, z něhož se v klášteře Sázavském nejvíce pracovalo.

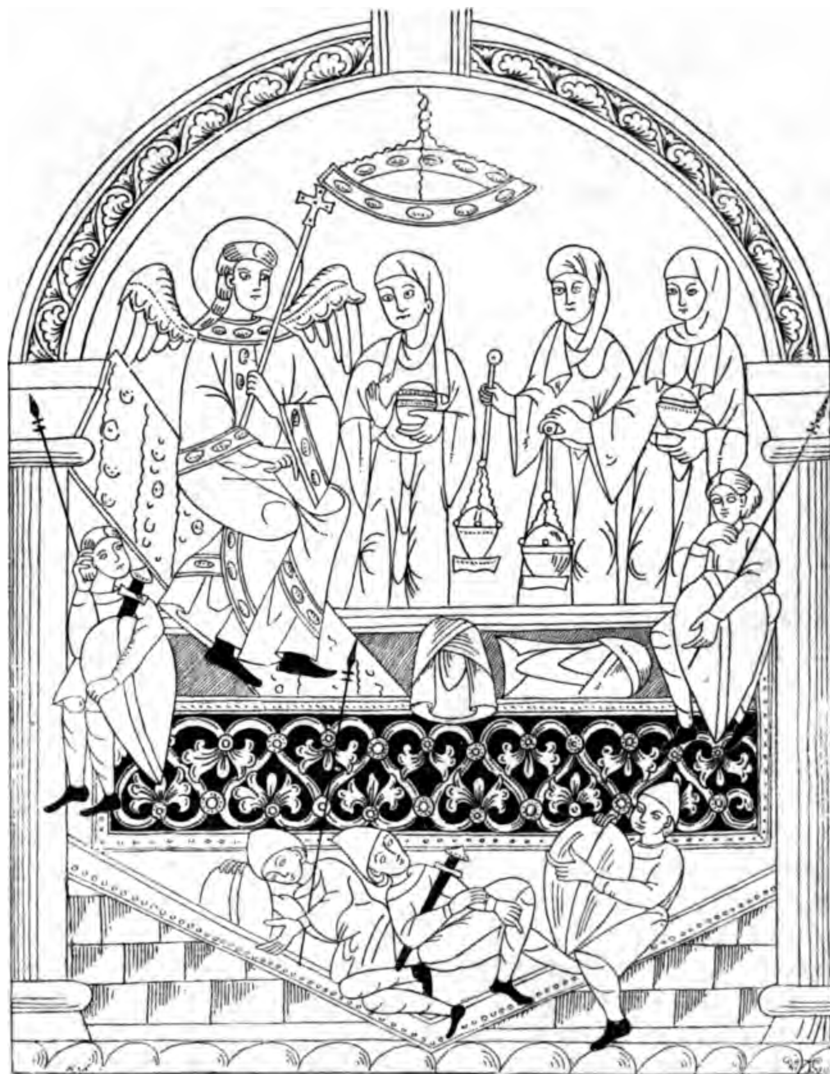
Jiná podobně asi z konce XI. století pocházející pamětihodná práce kamennická jest roku 1853. udeřením blesku objevený a nyní šetrně opravený

Obraz sv. Václava v kodexu Vyšehradském.

portal farního kostela v Hrusicích. Chrámek ten má podobnou disposici jako skalický, portal jest na severní straně lodi a vyniká zajímavou výzdobou.

V pravoúhlých ústupcích ostění stojí na nevysokém trnoži po každé straně sloupek s osmihranným dříkem a tři polosloupky; hlavice jejich složeny jsou z hrubě tesaného lupení podoby neobyčejné, nad nimi pak jest t. zv. démantový řez, od něhož vycházejí polokruhové oblouky zdobené provazcem,

Obraz z kodexu Vyšehradského. (Vzkříšení Páně.)

řadou běžících králíčků, kůrkami, démantořezy a hvězdovitým ornamentem, jež věnčí tympanon, ve kterém zříme mírně vypouklé postavy dvou mnichů; jeden drží v pravici hůl a tiskne k prsům knihu, druhý má v pravé ruce berlu s křížem nad hlavami hadími, v levé lilii. Celý portal prozrazuje velkou snahu po ozdobě a čilou fantasii, ale provedení z kamene neobyčejně tvrdého

jest dosti hrubé, přes to však celek velmi malebný a účinný. Zdá se, že tu zobrazeni jsou sv. Cyrill a Method, a vše nasvědčuje tomu, že jest to dílo slovanských mnichů sázavských, prostým pak kostelíkům vesnickým mohlo se ozdoby tak pečlivé dostati jen v době, kdy v klášteře bylo dosti umělých rukou, jež stačily nejen vlastní veliké potřebě, ale mohly i jinde býti činnými.

Že i malířství tehdy v Čechách měrou značnější bylo pěstováno, svědčí souvěká zpráva o Božetěchovi i některé podnes zachované památky. Pověstným jest t. zv. kodex Vyšehradský nyní v pražské c. k. universitní knihovně chovaný, ozdobený mnohými velkými inicialkami, krásnými obrubami a na ten čas výtečnými drobnomalbami, z nichž zvláště pozoruhodno jest nejstarší vyobrazení sv. Václava. V obvodu z bohatých rozvilin vytvořeného písmene D sedí na trůně hlavami a drápy lvími zdobeném svatý kníže tváři mladistvé, pravicí žehná a v levé ruce drží praporec, žluté roucho jeho zdobeno jest pestrým, vyšívaným lemováním, na hlavě má klobouk vévodský, od něhož stuhy tlapkami zakončené na ramena splývají; v hořejším závitku

Ornamenty z kodexu Vyšehradského.

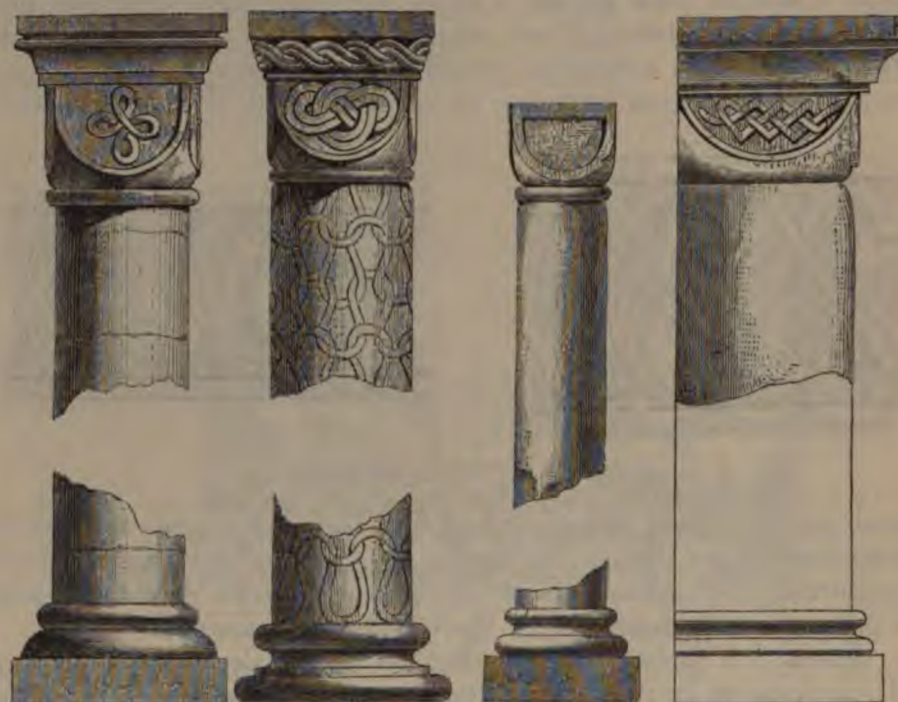
písmene vyniká z oblak žehnající ruka Páně. Jinou vzácnou památkou staročeského malířství jest Gumpoldova legenda o sv. Václavu, která nyní v knihovně wolfenbüttelské jest uložena; písmo jest mistrné, illustrace rozhodně českého rázu přes nedostatky tehdy obecné vynikají živostí a názorností.

Kterak i v jiných oborech umění výtvarných Čechy v XI. věku vynikaly, dočítáme se ve zprávách souvěkých cizích kronikářů, kteří zmiňují se o různých uměleckých pracích, jimiž král Vratislav i cizí velmože obdařil. Tak poslal r. 1081. při svěcení kláštera Kotvického v Rakousích Altmannovi, biskupu pasovskému, výtečný obraz Panny Marie po spůsobu řeckém z kovu tepaný a jinam klénoty neméně vzácné ze zlata a kosti slonové.

Současně s Božetěchovou stavbou chrámu sázavského přestavován byl plných pět roků kathedralný chrám sv. Víta, jenž dne 17. dubna 1091. vyhořel; poněvadž oprava tak dlouho trvala, byla asi velice důkladnou, patrně rozšířen jest kůr a krypta, a snad dostalo se i vnějšku zdoby kamennické, bez níž hlavní chrám nemohl zůstati v době, kdy vesnické kostelíky takovým dílem se krášlily.

Jest pozoruhodno, že ani v době rozbrojů, jimiž svárliví Přemyslovci na počátku XII. století tolik zla natropili, činnosť umělecká ve vlasti naší neutuchla. Tehdy právě založen byl benediktinský klášter Kladrubský, jenž však neprospíval z počátku zdárně, kláštery Postoloprtský, Vilémovský, kostel v Sadské a j. v.

V prvních letech věku XII. vystavěla Přemyslovna Ludmila nad hrobem bratra svého, knížete Břetislava II., na hřbitově svatovítském klenutou kapli sv. Tomáše, a patří-li zbytky centralní stavby r. 1878. na hradě Pražském nalezené, jak se velice pravdě podobá, této budově, k níž zajisté cizích umělců nepovoláno, vidíme, že naši domácí stavitelé ani ve volbě půvabné disposice, ani v provádění ušlechtilého detailu za sousedy západními pozadu nebyli.

Sloupky z krypty objevené u chrámu Svatovítského.

Kníže Soběslav I. hned na počátku panování svého obnovil kapli na Řípu, o tři léta později r. 1129. nákladně ozdobil od otce svého krále Vratislava založený kostel vyšehradský. Stěny jeho okrášliti dal malbami, podlahu leštěnými kameny, bokové lodi dostaly tabulové stropy, střecha obnovena, ke chrámu připojen ambit. Vnitř kostela zavěšen jest veliký svícen korunový, k jehož shotovení kromě množství železa a mědi spotřebovalo se 80 hřiven stříbra a 12 hřiven zlata, kromě toho obdarován byl chrám kříži zlatými, stříbrnými, pokryvkami a knihami. Že pak zvláště práce z kovů tepané a smaltované velké oblibě v Čechách se těšily, dokazuje i to, že

biskup Menhart téhož roku hrob sv. Vojtěcha »zlatem, stříbrem a křišťálem« ozdobil. Kníže Soběslav I. byl vůbec panovník velmi podnikavý a nezapomínal ani užitečných staveb zemských, u bran zemských zakládal hrady, Prahu pak r. 1035. dle slov letopisce opevnil »po spůsobu měst vlašských«, z čehož nejlépe jest patrno, jakých vzorů v umění výtvarném tehdy v Čechách následováno.

Menší budovy kostelní, jež tehdy po vsích hojně byly zakládány nebo na místě starších dřevěných »církví« budovány, držely se opět jako dříve rotundy stejného typu. V průčelí byla čtyřhranná věž, za ní obdélná loď s plochým dřevěným stropem a konečně polokruhová apsida, vchod byl nejčastěji po boku, vnitř pak v pozadí stála vždy empora podklenutá sklepením křížovým, spočívajícím buď na sloupku nebo pilíři; empora ta byla určena pro vznešenější osoby, a uprostřed zděné poprsně její umístěn byl zvláštní oltář.

Kostelíků toho spůsobu zachovalo se v Čechách posud dosti, a při normalním tvaru vynikají některé z nich zajímavými podrobnostmi. Věž byla v hořejším patře vždy prolomena na všech stranách řadami sdružených, sloupky rozdělených okének, jež jsou pro stavby romanské charakteristickými; okénka ta nejen že byla vábnou ozdobou, ale zmírňovala i tíži zdiva a přispívala také k tomu, aby zvuk zvonů tehdy již obecně užívaných daleko slyšeti bylo.

Neporušeně v původním stavu zachovala se podnes věž kostela sv. Václava v Křenovicích u Ledče nad Sázavou. Tento chrámek dle pečeti biskupa Jana I. pod kamenem emporního oltáře nalezené mezi lety 1134—39 zbudovaný pozbyl již původní apsidy, loď jest opatřena plochým stropem, vchod na severní straně má jednoduchou klikatou obrubu, empora v pozadí kostela spočívá na čtyřhraném pilíři, od jehož šikmo sříznuté krycí desky přepínají se ku stěnám polokruhové pasy omezující křížové klenby. Věž v průčelí má sdružená okénka ve třech patrech nad sebou a sice tak, že nejníže dvé, výše tré a nejvýše čtvero okének jest spojeno; sloupky dílem oblé, dílem osmihrané jsou čím výše tím štíhlejší a náběžníky jejich stepilejší. Tato okénka v pravidelném postupu vzhůru stavbu polehčujíce působí i milé střídání světla a stínu, nad nimi pak v podímsí vystupují ze zdi kolkolem veliké vyřezávané krakorce, které nesou ještě původní střechu valbovou.

Věž kostela křenovického.

Podobně malebný kryt měla do nedávna i věž v blízkých Pertolticích, kde se rovněž romanský kostel z první polovice XII. století kromě presbyteria posud zachoval, ale staré vyřezávané krakorce byly při opravě před několika lety svévolně odstraněny a tím původní ráz střechy rozhodně porušen.

Jiné zvláštnosti spatřují se na dobře zachovalém romanském kostelíku sv. Havla ve Škvrňově u Sázavy. Disposice jeho jest sice normalní, ale nejvyšší patro průčelné věže sroubeno jest cele z dubových trámův a ze zdiva značně vysedá, v apsidě pak jsou vnitř tři výklenky, jeden čtverhraný a dva polokruhové jako menší apsidky. Uspořádání to zřejmě ukazuje k blízkému klášteru Sázavskému, k jehož statkům Škvrňov patříval, a kde právě ve XII. století výklenky takové dle současných zpráv letopisce byly v oblibě.

Za panování Soběslavova počíná již ona pro vývoj českého umění veledůležitá doba, kdy sloh romanský ve vlasti naší působením výtečných knížat církevních, panovníka umění milovného, zaváděním nových duchovních řádův a přerůznými styky s kraji dalekými dospěl k nejskvělejším svým výtvorům.

Osobou v dějinách vzdělanosti české nad jiné daleko vynikající jest zajisté věhlasný syn kronikáře Kosmy, olomúcký biskup Jindřich Zdík. Jsa vzorným pastýřem diecése moravské, řídil za časté nepřítomnosti kollegů pražských i církev českou, nescházel při žádné slavnosti; neunavnou byla činnosť jeho apoštolská, péče jeho nesla se ke všemu, čím církev česká i moravská povznésti se mohla, a byl duchovním původem všeho, co tehdy od kohokoli ku prospěchu a oslavení jejímu bylo podniknuto, tak že vhodně dí o něm zakladací listina kláštera Sedleckého, že jeho moudrou radou Čechy ozdobené byly řízeny. A při této zbožnosti a horlivosti pastýřské nepostrádal věhlasný ten muž i známosti krajů cizích, neboť putoval po dvakráte do Palestiny, do Říma i do krajů baltických, víře Kristově tehdy získaných. Že při působení tak všestranném i umělecké schopnosti tohoto knížete církevního byly nevšední, kdož by pochyboval? Třeba sám nebyl výtvarníkem, byl zajisté nejvřelejším podporovatelem umění.

On zbudoval stoličný chrám sv. Václava v Olomúci, jehož nádhernou úpravu vrstevníci velebili, on Římu podával důkazy české dovednosti věnováním bohoslužebných rouch shotovených v klášteře Svatojiřském, jichž krásu papež Eugenius III. pochvalně uznal, on umíraje odkázal překrásnými řezbami zdobené diptychon z kosti slonové Gottšalkovi, opatu želivskému, vzácnou kasuli patriarchovi jerusalemskému, účasť pak jeho v povolávání nových řádův a zakládání klášterů byla tak veliká, že možno ho právem nazvati duchovním jejich otcem.

Vrstevník jeho, v Paříži vzdělaný, věhlasný biskup pražský Daniel, věnoval sice žití své většinou jednání politickému, ale právě tím uvedl Čechy v mnohonásobné a pro umění velice plodné styky s cizinou a zvláště s vlastí výtvarnictví, Italií. I Vojtěch, syn krále Vladislava, arcibiskup solnohradský, jenž mnohá trudná léta ve vlasti své strávil a zde chrámy světil, nebyl zajisté umělecké činnosti cizím, jak patrno z kostela albrechteckého, o němž

později zprávu podáme. K nim důstojně družila se řada podnikavých opatů, z nichž Silvestr a Reginard v proslulém ode dávna uměním klášteře Sázavském zvláště se stkvěli.

Na Sázavě i po vypuzení mnichů slovanských a uvedení tam latinských benediktinů z Břevnova neutuchl duch vlastenecký, jak patrno z klášterních letopisův, a nepřestala vydatná činnosť umělecká. Již první opat latinský Děthard, muž v řádu mnišském výtečný, zahálky veliký nepřítel, pilně dbal o zvelebení kláštera, a zvláště chválí se bedlivosť jeho v zjednávání knih, jež sám dnem i nocí opisoval. Nástupce jeho Silvestr od r. 1134. až do r. 1161. »jako dobrý pastýř sbor bratří řídil, vystavěl kapli Rodičky Boží, chrám sv. Jana Křtitele ozdobil krásným malováním, zdi s apsidami (sedadly mnichů) postavil uprostřed kostela od oltářů sv. Štěpána a sv. Martina, dlažbu okrášlil hlazenými kameny z hory Petřína, ložnici, refektář, sklep a kuchyň, též chodbu klášterní kolem dokola se sloupky a výklenky vystavěl velmi krásně, ve vsi Mnichovicích zbudoval kostel ke cti sv. Míchala, a všechna jeho péče v tom setrvávala, aby se ve všem prokazoval užitečným domu Hospodinovu.«

Nástupcem jeho byl Reginard rodem z lotrinských Met, který již r. 1148. budovati se jal založený tehdy klášter Želivský, ale osočen byv od lidí nešlechetných u biskupa Daniele, zapuzen byl od díla počatého a nalezl útočiště na Sázavě, kde po čtrnácti letech došel berly opatské. »Byl muž přívětivý, pokorný, pravdomluvný, vzezření vždy veselého, umělý v malování a řezání jakýchkoli obrazů ze dřeva, z kosti nebo také z kovu rozličného druhu; také nebyl nezběhlý v řemesle kovářském, jakož i ve všem díle, které se skládá ze skla.« Z toho patrno, že výtečný ten umělec osobně asi rád obíral se pracemi drobnějšími z kosti slonové neb z kovů ušlechtilých a smaltováním; o stavbách pak, jež v té době patrně uměleckou školou kláštera Sázavského jinde byly provedeny, na místě příhodném ještě zmínky bližší učiníme.

Zemi české po přemožení odbojů domácích šťastně vládl tehdy Vladislav korunou královskou zdobený, slavný válečnými výpravami do Asie, k Mediolánu a do Uher, doma pak v míru četných klášterů zakladatel a příznivec, jenž ani při svěcení venkovských kostelíků nescházíval; první manželka jeho Gertruda založila klášter Doksanský, druhá pak byla Jitka, jejíž péčí založen klášter Teplický a zbudován přes Vltavu most kamenný. Tak velmožové duchovní i světští závodili tenkráte v stavění chrámův a zakládání klášterů, jež byly sídlem středověké vzdělanosti a útulkem umění.

Vladislavovy podniky válečné pro vzdělanosť a zvláště pro vývoj výtvarných umění v Čechách měly význam nemalý. Na výpravě křížové spatřili Čechové znamenitá díla byzantská a východní vůbec, do Italie ubírali se nejen bojovníci a dobrodružná mládež, ale i mnozí lidé vzdělaní jako n. př. biskup Daniel a kaplan jeko Vincentius, a že při tom vůbec pokladův uměleckých pilně se všímali, svědčí staré zprávy, dle nichž přinesena tehdy z Mediolána jako kořisť válečná pověstná noha svícnová, o níž kdysi věřeno, že z chrámu Šalomounova pochází, a která jako výtečné dílo středověkého

kovolitectví ve chrámě Svatovítském podnes se chová, před lety pak ukazovány byly v kostele benešovském krásná bible a passional, jež prý pan Beneš též z výpravy mediolánské do Čech přinesl. Z výpravy uherské přivezeny jsou do Čech plné vozy nejvzácnějších prací byzantského zlatnictví a uměleckého vyšívání. Kromě těchto podniků válečných sluší zřetel míti i ku poutím, jež tehdy mnozí krajané do končin dalekých podnikali. Tak vypravuje letopisec sázavský, že l. 1127. Milejší, Bohu oddaná služebnice, putovala ke stupňům sv. apoštolů do Říma, kam r. 1131. i Silvestr, jsa ještě převorem, se ubíral. O rok dříve vypravila se zbožná Přibislava, choť Hroznatova, s pražským biskupem Menhartem do Jerusalema, kam léta 1137. i opat Silvestr s olomúckým biskupem Zdíkem putoval. Připomeneme-li si při tom, že mnozí Čechové nabývali vzdělání svého na školách v daleké cizině (Kosmas v Lutichu, Daniel v Paříži), že hodnostáři církevní na cestách v průvodu svém mívali mnichy vzdělané a umělé, uznáme zajisté, že pouti takové na mysli lidí chápavých a jejich pozdější umělecké tvorby nemohly zůstati bez účinku, a na dílech, jež se nám z té doby přes nepřízeň věků zachovala, jest podnes patrna nejen zvláštní snaha po ozdobné úpravě, ale sem tam i zřejmě vidíme, že původcové jich znali nejen vynikající stavby německé, ale že všímali si bedlivě i budov italských, ba že na některého i trosky slavných děl vzdělanosti římské nezůstaly bez účinkův.

Měly-li tyto výpravy a pouti za následek živé styky s jihem a východem, pak zase zakládání mnohých klášterův a zavádění nových mnišských řádův udržovalo vlasť naši v nepřetržitém spojení s kraji západními. Po klášteřích Kladrubském, Vilémovském a Postoloprtském, jež byly již v první čtvrti XII. věku založeny a benediktiny osazeny, následovalo uvedení premonstratů na Strahov, do Želiva, Litomyšle, konečně pak do Milevska a Teplé, mnišek téhož řádu do Doksan, Louňovic a Chotěšova; benediktinkám vystavěn jest klášter v Teplicích; touž dobou přišli do Čech i cisterciáci, jimž během XII. věku zřízeny jsou kláštery v Sedlci, Nepomuce, Plasích a Hradišti; za panování Vladislavova usadili se v podhradí Pražském i Johanité u Panny Marie konec mosta.

Řádové tito, jichž činnosť byla v církvi tehdejší rázu namnoze opravného, přinášeli sebou své zvláštnosti, jež ovšem nuceni byli podrobovati a přispůsobovati místním poměrům. Že by byli umění cizí v půdu naši jednoduše přesadili, není možno kromě řídkých výminek tvrditi, ovšem přinesli sem mnohý roub, jenž na domácím kmeni se ujal a zde dále zdárně prospíval, jak o tom na příhodném místě šíře pověděno bude.

Po tomto všeobecném úvodu, jenž pro porozumění době viděl se nám býti nezbytným, vrátíme se k líčení oněch památek, které z polovice XII. století se nám zachovaly.

Panování Vladislava II. počalo, jak známo, neblaze. Nepokojná šlechta spojená s moravskými knížaty, v jichž čele byl Kunrát Znojemský, po bratro-

vražedné bitvě na Vysoké (25. dubna 1142.) oblehla hrad Pražský, do něhož útočníci metali žhavé šípy, tak že chrám sv. Víta i klášter Svatojiřský lehly popelem. Když pak odbojníci pomocí německého krále Kunráta III. byli přemoženi, byl chrám kathedralný, který patrně tak velké pohromy neutrpěl, záhy opraven, ale kostel Svatojiřský, obrácený v sutiny, podlehl změnám značným. Ze staré stavby Boleslava II. zůstaly jen hlavní zdi, jichž stavitel Wernher, — muž dle jména původu německého a, což na tu dobu dosti neobyčejno, světského stavu, — použil při důkladné obnově celého chrámu, k němuž připojil po bocích kůru dvě věže a dal mu tak celkem podobu, jakou ovšem s mnohými neprospěšnými změnami, které později zbavily ho většiny charakteristických ozdob, na př. sdružených okének ve věžích, článkovaných říms a t. d., do nedávna ukazoval.

Právě v tom čase zbudován byl přičiněním biskupa Zdíka i první český klášter řádu premonstrátského na Strahově, jehož chrám po opětovaných pohromách a opravách ovšem v moderním zakuklení starou svou disposici až

Průřez krypty doksanské.

na naše doby s malou jen změnou podržel. Týž rozdělen byl původně 2 × 6 pilíři na tři lodi, z nichž každá polokruhovou apsidou se končila, a po bocích blíže východního konce založeny jsou dvě věže, na kterých se posud některé zbytky bohaté původní výzdoby zachovaly. Tento rozvrh trojlodního chrámu bez lodi příčné jest rozhodně starý, domácí, novotou bylo při něm umístění věží po bocích východní partie, jakéž se právě současně i u sv. Jiří provedlo.

Rovněž v těch letech, r. 1142. byl od Gertrudy, první manželky Vladislavovy, založen a r. 1145. dokonán klášter panen řádu premonstrátského v Doksanech nad Ohří, do něhož uvedeny byly jeptišky z kláštera Dunevaldského v Porýnsku, a jehož chrám jest jedinou stavbou v Čechách, která i po značných nehodách, jež jí postihly, a zmodernisování v XVII. a XVIII. věku provedeném, ukazuje podnes patrně ráz cizí, — porýnský.

Chrám doksanský ukazuje v půdorysu svém malebné uspořádání romanských staveb dolnorýnských, s jakým se zejména v Kolíně nad Rýnem a v okolí potkáváme. Ku trojlodní stavbě podélné přiléhá nejprve silně vyni-

kající loď příčná, velikými apsidami na koncích ramen uzavřená, k této jako pokračování lodi hlavní druží se původně rovněž v polokruhu uzavřené kněžiště, po jehož bocích v koutech k ramenům příčným postaveny dvě menšími apsidami zakončené kaple. Tím dostalo se východní partii kostela bohatého a velice malebného závěru v podobě pětilistu, jehož velké apsidy pilastry, lesenami a obloučkovými vlysy nádherně byly ozdobeny, jakož se stopy toho vně na příčné lodi posud spatřují. Jest pravdě podobno, že nad křížením hlavní a příčné lodi již původně vznášela se vysoká báň po způsobu porýnském lehkými sloupkovými galleriemi zdobená. V čele bokových lodí při západním konci vypínají se dvě nyní zmodernisované věže.

Západní část chrámu zaujímá vnitř velký kůr jeptišek, pod nímž jest rozsáhlá krypta, jedna z nejznamenitějších památek slohu romanského v Čechách. Křížové a t. zv. české klenby této zajímavé prostory nese 17 podpor velmi různého tvaru. Spatřujeme zde dva velmi silné, členité pilíře, deset pilířů jednoduchých, čtyři sloupky a jeden zajímavý sloup dvojitý, rovněž pak rozmanitá jest jejich dekorace. Attické patky spojeny

Patky sloupů krypty v Doksanech.

jsou s podvaly nárožními lupeny, jež charakterisují pokročilý romanský sloh od polovice XII. století, hlavice jsou dílem krychlové, dílem lupením, fantastickými tvářemi a nestvůrami zdobené, vedle dříkův oblých i osmihrané se vyskytují, — krátce vše jest podivný výtvor kamennické zvůle středověké. Umístění krypty v západní části chrámové jest sice zjevem velice neobyčejným, ale příčinou jeho zde byl kůr jeptišek, vzor pak vzat bezpochyby rovněž z Porýnska, a sice od sv. Cecilie z Kolína n. R.

Chrám doksanský jest jediným svědkem a památníkem západního romanského stavitelství ve vlasti naší, jedinou cizokrajnou bylinou do české půdy přímo vsazenou a spolu důkazem, že kdyby stavitelství české, jak se

Krypta doksanská.

často tvrdívá, pouze západnímu působení bylo podléhalo, jistě by i jiné stavby chrámové ve vlasti naší tak význačně cizí ráz ukazovaly a usvědčovaly jako on.

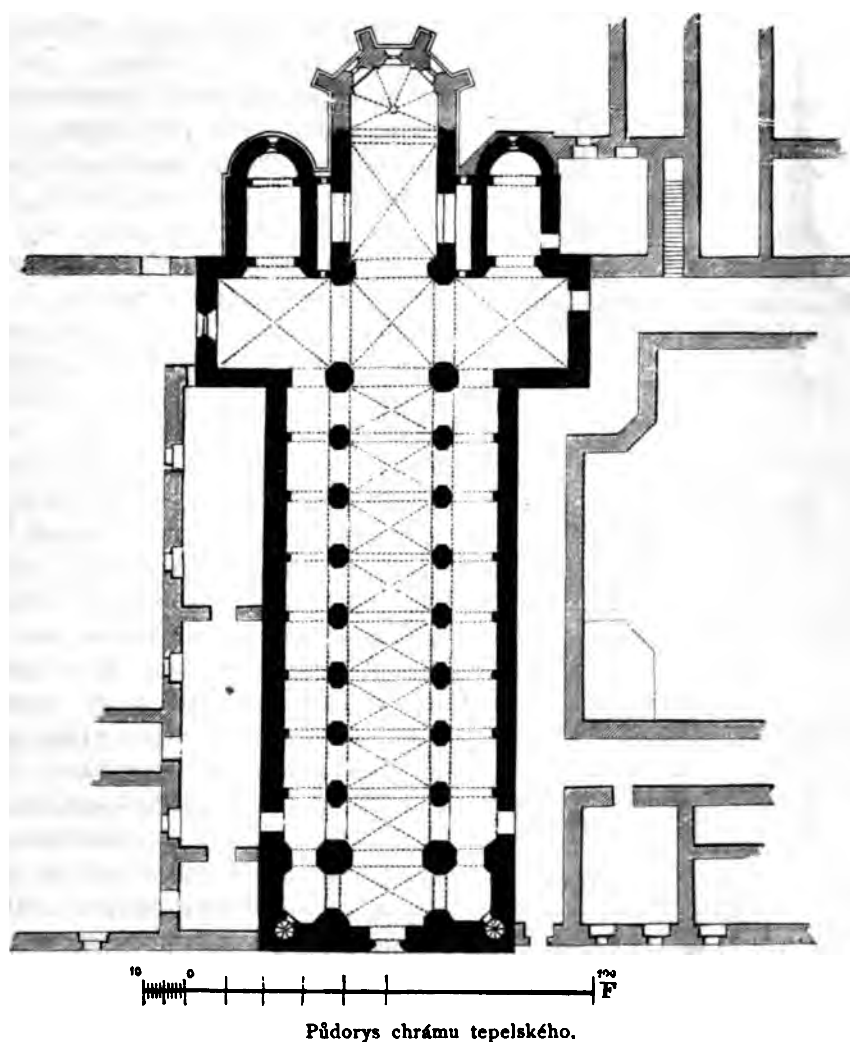
Třetí ve hlavních částech ještě romanský až na naše doby zachovalý chrám řádu premonstrátského v Čechách jest svatyně Panny Marie v Milevsku. Klášter Milevský založen byl ve druhé polovici XII. věku od pana Jiřího z Milevska a osazen r. 1187. mnichy z kláštera Želivského, záhy potom r. 1190. vyhořel, načež presbyterium a příčná loď obnoveny jsou již slohem gotickým, podélná část zachovala se však s některými proměnami až podnes. Táž sestává z vysoké hlavní a dvou nízkých lodí bokových, jež kromě zdí daleko do střední lodi zasahající kůr kněžský omezujících odděleny byly původně dvanácti jednoduchými čtverhranými pilíři, které později v nemotorné sloupy byly zaobleny. Bokové lodi mají posud původní křížovou klenbu, též okna dílem podlouhlá, nahoře v polokruhu překlenutá, dílem kruhová a silně vyšpaletovaná se zde zachovala; portal na severní straně prostě pravoúhlými ústupky a rovněž takovými oblouky vroubený jest snad nedodělán, jinak svědčil by o jednoduchosti na ten čas více než neobyčejné. Vábnou ozdobou vně jsou pouze průčelné věže, prolomené ve třech patrech nad sebou okénky, jež na každé straně dole po dvou, výše pak po třech jsou sdružena.

Proti jiným stavbám té doby jest chrám milevský nápadně prostým a po dekoraci není tu ani potuchy, tak že mimoděk tázati se musíme, co toho asi příčinou. Snad by někdo namítal, že nedostatek prostředků, rychlá stavba nebo nepodajný materiál, totiž hrubá žula, to zavinily, ale všecky takové domněnky vyvrací pouhý pohled na umělecky provedený detail romanské části sousedního hřbitovního kostela sv. Jiljí. Proto dovolujeme si tvrditi, že první opat, letopisec Jarloch, když stavbu tu řídil, měl na paměti výtku milého svého mistra, želivského opata Gottšalka, jenž jako vetchý stařec při druhém svěcení nádherné stavby kostela strahovského přítomen jsa vytýkal bratřím, že budova sice nyní se povznesla, kázeň však poklesla, a proto v Milevsku z úmyslu prostoty vyhledával.

Kostel sv. Jiljí v Milevsku byl původně farním chrámem osady, a neli dříve, tedy jistě spolu s klášterem zbudován, neboť opat Jarloch již r. 1185. se o něm zmiňuje. Na sklonku XIV. věku byl v elegantní gotice přestavěn, při čemž však staré budovy pokud možno se použilo a nám tak zajímavá památka romanského stavitelství zachována. Celé průčelí původní, romanské části zaujímá hmotná věž, patrně pro obranu zřízená a v nejhořejších dvou patrech prolomená řadami sdružených okének, jež rozdělena jsou velice ušlechtilými sloupky, dříky jejich jsou v dolejším patře oblé, v hořejším osmihrané, velmi ozdobné hlavice uvity jsou z lupení pěkně stylisovaného, i ostění bylo původně vkusně profilováno. Do vnitř otvírá se věž záhadnou emporou, a v tloušťce staré zdi vystupuje se po schůdkách na pavláčku, jejíž účel těžko jest vyšetřiti.

Čtvrtý konečně památný chrám premonstrátského řádu jest svatyně kláštera Tepelského r. 1193. blahoslaveným šlechticem Hroznatou založená a již na prahu slohu romanského stojící. Půdorys její zřetelně ještě ukazuje

vyvinuté formy slohu toho, ku podélné části, jež měla míti původně vysokou loď hlavní a dvě o polovici nižší lodi bokové, druží se loď příčná a za ní v prodloužení lodí tři kůry, z nichž postranní posud původními apsidami jsou zakončeny, prostřední však polokruh v neznámé době ustoupil gotickému závěru. Stavba velikého chrámu toho protáhla se v podélné části až do XIII.

Půdorys chrámu tepelského.

věku, a zatím vešla k nám známosť slohu nového, při čemž normalně zamýšlená západní partie kostela proměněna jest ve stejnolodní a v podporách i klenbě vrchu nabyly živly gotické, které se tu s romanskými bezprostředně stýkají, jak zvláště na věžích v průčelí se vypínajících jest patrno, kde ve

dvou nejvyšších patrech leseny, obloučkové vlysy a zubořezy zápasí již s obloukem lomeným. Proto ponecháváme si ještě další zmínky o znamenité budově této pro počátek období následujícího.

Vedle řádu premonstrátského docházel současně obliby veliké řád cisterciensky. Řehole tato, proniknuta jsouc z počátku duchem opravným, zamítala všelikou nádheru, »Kristu v chudých« (Christo in pauperibus) bylo jí heslem, a předpisujíc členům svým zdrželivosť velikou i práci tuhou, především polní, horlila proti veškeré nádheře a výzdobě chrámové. Tak zapovídány na chrámech cisterciensky̆ch pestré malby, věže, velké zvony a t. d. a stanovena zvláštní pravidla, dle nichž výstavnosť klášterův a kostelů říditi se měla. Proto byly první, ve XII. století podniknuté stavby cisterciensk̆e zajisté celkem prosté a nelákaly k napodobení, poněvadž pak se mnichům i služby kromě kláštera a řádu zapovídaly, nemohli tito, pokud se v přísnosti řehole neulevilo, na stavitelství vůbec vydatně působiti. Ale to potrvalo jen ve věku XII., tedy v období slohu romanského, v pozdější době naopak byla prostota staveb cisterciensky̆ch pouze strojenou; pravidla o disposici chrámův a klášterů ve hlavních rysech sice podržena, ozdobnictví však přece počalo se v nich vyvíjeti, a to směrem zvláštním a vlastním tomuto řádu, jehož otčinou a stálým střediskem byla Francie, kam se do mateřských klášterů každoročně opatové k generalním kapitulám sjížděli, a odtud pak do všech končin roznášeli tvary umělecké, tak že se právě mniši a umělci cistercienští stali apoštoly ve Francii vzešlé gotiky. Proto činnosti jich teprve v oddílu druhém blíže se dotkneme, a to tím spíše, poněvadž na klášterních stavbách jejich ve vlasti naší stopy ryzího slohu romanského se nezachovaly, kromě hlavních zdí a částečně i kleneb chrámu bývalého kláštera Plaského.

Průčelí chrámu tepelského.

Týž založen jest dle cisterciensky̆ch pravidel v podobě kříže, podélná část rozdělena 2 $\times$ 7 pilíři na tři lodi, k ní pojí se s hlavní lodí stejně

vysoká a široká loď příčná s rameny přímo uzavřenými, třemi křížovými klenbami přejatá, z ní pak jako pokračování lodi hlavní vystupuje kůr jedno pole čtvercové zaujímající a polokruhovou apsidou zavřený; po bocích jeho byly původně z lodi přístupné, přímo uzavřené kaple, z nichž později sakristie jsou upraveny.

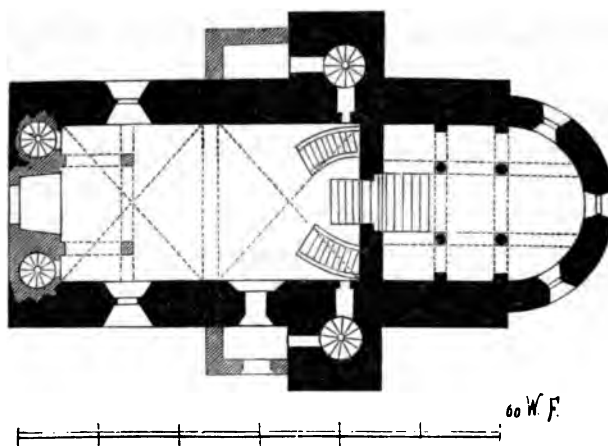
Mnohem zajímavější než veliké chrámy klášterní, z nichž po zhoubách války husitské a třicítileté a po dalekosáhlých opravách a přestavbách v minulém věku podniknutých nám zbyly sotva staré zdi, ze kterých sice možno soud pronésti o rozloze nikoli však o zmizelé výzdobě, o níž se toliko ze zpráv kronikářův a některých náhodou zachovaných zbytků dovídáme, jsou v době Vladislava I. zbudované kostelíky vesnické, z nichž nejeden podivuhodnou disposicí, nebo zase ušlechtilou dekorací vyniká. Takové stavby provedené v osadách jinak skrovných a odlehlých jsou nejvýmluvnějšími svědky, že ve věku XII. umění v Čechách nebylo poutáno jen ku těsným celám klášterním, v nichž tehdy ovšem bylo hlavní jeho sídlo, ale že v provádění děl uměleckých, když ne činnou, tedy jistě čilou účasť brala všecka země a obyvatelstvo její bez rozdílu stavu a zámožnosti.

Kostel sv. Petra v Poříčí.

Tyto památky mohli bychom si rozděliti na několik skupin, z nichž nejznamenitější jest východní v okolí kláštera Sázavského, severozápadní nemající určitého středu a jižní. Povšimněme si nejprve některých zajímavých výtvorů skupiny první.

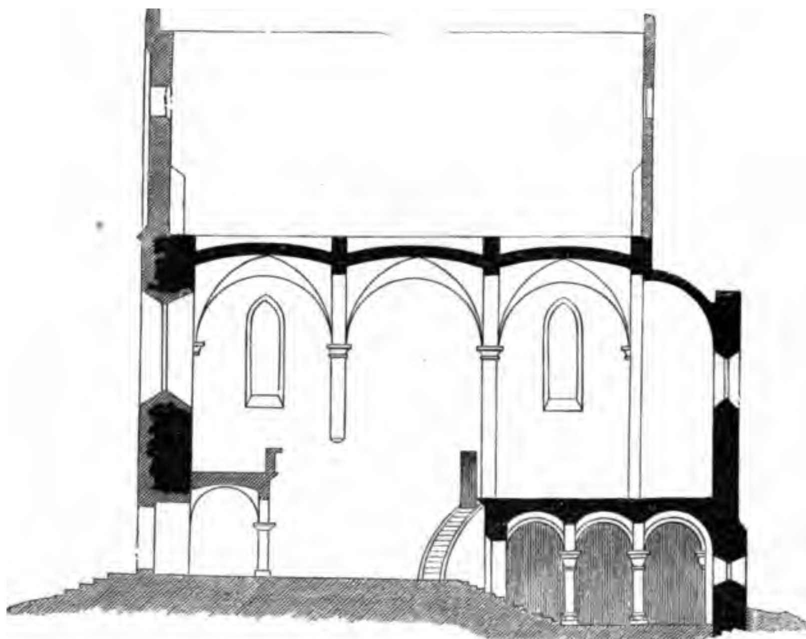
Nynější osada Poříčí nad Sázavou povstala splynutím dvou vísek. V první z nich, vlastním Poříčí, zbudován patrně již ve století XI. kostel sv. Petra nyní hřbitovní, jednoduchá stavba romanská, sestávající z apsidy, podélné lodi a věže, jejíž jedinou ozdobou jsou dvě řady sdružených okének. Východní časť osady slula původně Balkovice, a v té zachoval se posud farní chrám sv. Havla z polovice XII. věku, jenž se velice vábným uspořádáním vyznamenává. Skládá se z obdélné lodi a k ní připojené apsidy v celkové

délce 21 *m* a šířce 7·8 *m*, po bocích lodi založeny jsou čtyřhrané věže, které kostelu vně dávají podobu kříže. Loď jest překlenuta třemi poli křížového

Půdorys kostela sv. Havla v Poříčí.

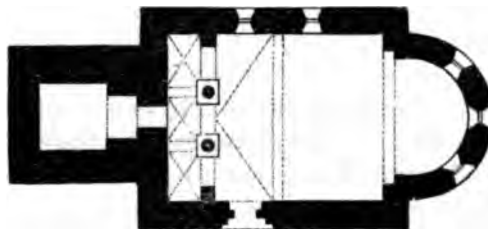
sklepení, apsida s východní třetinou prostory tvoří kůr asi o dva *m* nad dlažbu lodi vyvýšený, a pod ním jest krypta, do které se buď po stupních z lodi, neb úzkým schodištěm v tloušťce zdi umístěným sestupuje. Pozoru-

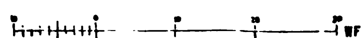

Průřez kostela sv. Havla v Poříčí.

hodná prostora ta jest bezmála 9 *m* dlouhá, přes 6 *m* široká a přes 4 *m* vysoká, křížové klenby její spočívají na čtyřech štíhlých, žulových sloupcích,

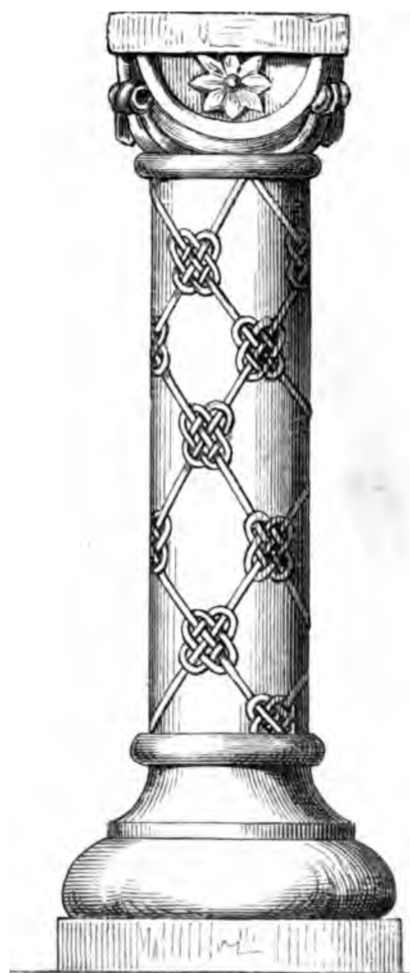
z nichž dva stojí v průměru apsidy. Vysoké patky jejich skládají se ze dvou desk a osmistraného podvalu s nárožními lupeny, osmiboké dříky silně se zúžují a nesou nad štítky vytáhlé krychlové hlavice s vysokými, členitými deskami. Ač žula tvrdá, přece jest spracování velmi čisté a předpokládá ruku cvičenou; vůbec jest dojem malé krypty této nezapomenutelným, a celý chrámek svým uspořádáním uvnitř velice vábný.

Půdorys kostela svatojakubského.

Na kostele pořičském postrádáme vně kamennických ozdob, snad material od nich umělce zdržoval, za to však v hojnosti nám nedostatek ten nahraditi mohou jiné stavby této skupiny, zejména kostely ve vsi Svatém Jakubě u Kutné Hory a v Plaňanech. Kostelík ve Svatém Jakubě jest i jinak důležit tím, že jest stavbou přesně datovanou, neboť když roku 1846. v poprsni empory chtěli umístiti varhánky a zdvihli tam ležící starý kámen oltářní, nalezena jest dobře zachovalá listina svědčící, že chrámek ten od biskupa Daniele u přítomnosti krále Vladislava a Jitky manželky jeho dne 19. listopadu 1165. byl vysvěcen.

Sloup v kostele svatojakubském.

Tato budova dosti skrovných rozměrů skládá se, jako většina popsaných již veských kostelů, z obdélné, 9 *m* dlouhé a 6 *m* široké lodi, k níž přiléhá apsida v poloměru 2·40 *m*, na západní pak straně čtyřhraná věž, jejíž strany vně po 5 *m* délky mají. Apsida do konchy zklenutá má ještě původní úzké, silně vyšpaletované okénko; křížové, ze dvou polí se skládající a uprostřed hvězdou zdobené klenutí lodi zdá se býti o něco pozdějším, emporu jak obyčejně při západní stěně umístěnou podporují dva svobodně stojící sloupky. Patky jejich jsou úplně vyvinuty, a dřík jednoho sloupku zdoben jest mírně vystupujícím, pěkně zauzlovaným řeménkovými pletivem, nízké krychlové hlavice

mají na otupených rozích slušně modelované listy a v čele hvězdice, od jednoduchých krycích desk vybíhají polokruhové pasy, spočívající při zadní stěně na prostých, žlábkovitě zříznutých nosičích, při postranních pak zdích na polopilířích, jichž krycí desky mají římsy velmi hezky profilované.

Pozoruhodno jest, že při tak prostém uspořádání vnitra, jemuž původně jistě stěnomalby hlavní bývaly ozdobou, vnějšek chrámový nádherně byl okrášlen. Věž nedávno šetrně obnovená má po třech sdružená okénka na všech čtyřech stranách ve dvou nejvyšších patrech. Stěny lodi bohatě jsou rozčleněny pilastry a oblouky ve dvou pořadích nad sebou. Na apsidě štíhlé polosloupky z pěkně profilovaného trnože se vypínající rovněž oblouky na způsob arkad jsou spojeny, a celé pořímsí okrášleno jest vlysem obloučkovým.

Než kromě této členitosti, která prozrazuje velice vyvinutý smysl pro rhythmiku tvarů, honosí se kostelíček svatojakubský také znamenitými skulpturami, které výhradně na jižní vnější straně lodi jsou umístěny.

Tympanon svatojakubské.

Portal, zdobený po každé straně dvěma polosloupy s attickými patkami a podobnými, ovšem převrácenými hlavicemi, má v tympanu silně vynikající relief, představující Krista, jehož poprsí vyniká z oblaků. Tvář Spasitelova jest bezvousá, vlasy splývají volně na ramena, pravice pozdvižena jest k žehnání, v ruce levé drží otevřenou knihu života; po stranách klečí, koříce se mu, andělé, z nichž každý jednou rukou palmu drží, druhou kaditelnicí houpá. Skupení to prostou archivoltou ze dvou oblounův a několika žlábkův ověnčené vyniká velebností myšlénky, připomínajíc na místě nejvhodnějším slova Páně: »Já jsem dvéře, a skrze mne vešel-li by kdo, spasen bude«; postavy dobře vyplňují polokruh, i kresba jest dosti správná. Po obou stranách portalu, jako vchod střehouce, stály v životní velikosti provedené

podoby knížat apoštolských. Ač se z nich zachovaly jen nepatrné zbytky, přece dobře posud lze jest poznati sv. Petra po obrysech velikého klíče a sv. Pavla po meči.

V hořejších arkadách spatřujeme právě nad portalem Spasitele v celé postavě dlouhým, přepásaným rouchem oděného. Přes ramena splývá mu plášť pravým cípem pod pás zachycený, tvář jest však vousem obrostlá, vlasy dlouhé, levá ruka tiskne k prsům knihu, pravice pak žehná dvěma postavám, z nichž každá po jedné straně na jednom koleně klečí. Porušená podoba na pravé zdá se býti ženská, v levo jest jinoch v prostém, po kolena sáhajícím

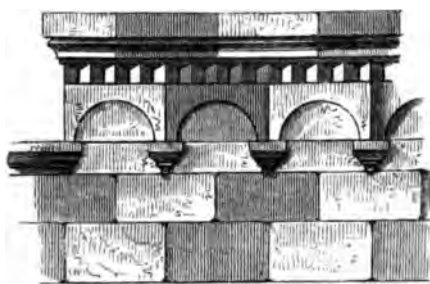
Relief na kostele svatojakubském.

rouše, vlasy má přistřižené po slovácku. Obě klečící osoby představují patrně zakladatele chrámu, totiž šlechtičnu Marii a některého syna jejího, buď Slavibora nebo Pavla; proti jiným středověkým podobám donátorů, jež bývají nepoměrně maličké a často ležící, zobrazeny jsou tyto velmi slušně a dosti živě.

V pravo od skupiny této v první arkadě zříme postavu biskupa oděného albou a pluvialem, tvář jeho jest plná, bezvousá, vlasy kadeřavé, mitra nízká, v pravici drží prostou, zakřivenou berlu, levicí tiskne k prsům knihu. V levo v páté arkádě stojí bojovník, pod jehož tuhým krznem viděti

jest jiný delší šat dle četných záhybů patrně z látky podajnější; hlava kryta jest prostým šišákem, pravice drží vzhůru pádný vytasený meč, ruka levá veliký štít bez ozdob. V poslední arkádě jest figura opata, oděn jest právě tak jako biskup albou a pluvialem, v pravici má berlu, v levé ruce knihu, hlava jeho však jest nepokryta. Všecky tyto skulptury jsou silně vynikající relief, postavy přímé, vážné; záhyby rouch jsou většinou přímými čarami vyznačeny, jen na kolenou snažil se umělec znázorniti pod oděvem i tvary těla. Přirovnáme-li je k řezbě na portale hrusickém a k skulpturám skalickým, poznáváme ihned tutéž školu jen že v pokročilejším vývoji, celkem pak prozrazují, že tvůrce jejich nebyl v podobné práci nováčkem, ale spíše že s dlátem v ruce sešedivěl. Že řezby ty jsou dílem mnichů sázavských, dokazuje nejlépe to, že shotoveny jsou z rudého pískovce, jenž se nablízku nikde nenalezá, ale za to poblíž Sázavy, kde se také z něho posud pracuje.

Jinou, neméně zajímavou dekorací vyniká z téže doby pocházející děkanský chrám v **Plaňanech**. Disposice byla původně táž jako svatojakubského, ale opětované obnovy zničily původní apsidu a znetvořily celý vnitřek, podnes však vábí znalce vnějšek lodi 12·2 *m* dlouhé a 6·5 široké. Zdivo její skládá se z kvádrů rudých a nažloutlých, jež se půvabně střídají, zvláště pak krásně vyzdobeno jest pořímsí. Po každé straně jest 24 obloučků spočívajících na konsolkách, a nad nimi táhne se klínovitý řez zubový, jenž nese římsu vhodně rozčleněnou. Konsolka červená střídá se s bílou, oblouček rudý se žlutavým, zuby červené s bílými, což ještě dnes po tolikerých úrazech věků neobyčejně mile působí. Nejen tento jemný cit pro barvu, ale i neobyčejně ušlechtilá práce svědčí, že mistrem stavby té byl umělec znamenitý, jenž dle našeho domnění měl jistě v živé paměti poutavý vnějšek některé budovy severoitalské, neboť tam podobná mosaika již ve středověku záhy byla oblíbenou, a našinci na cestách se zalíbila. Škoda, že na průčelné věži kostela plaňanského milé to střídání pozdějšími opravami bylo porušeno. Rudý pískovec černokostelecký, jehož tu vedle žlutavého českobrodského užito, opět usvědčuje zřejmě práci sázavskou.

Pořímsí kostela plaňanského.

Filialkou kostela plaňanského jest romanský kostel v nedalekých **Žabonosích** s pozoruhodným portálkem a zajímavým šroubovitým sloupem pod emporou.

Nejvýtečnějším však dílem této skupiny jest po stránce konstruktivní i dekorativní farní kostel sv. Prokopa v **Záboří** u Labského Týnce, jenž jest skutečně perlou staročeského výtvarného umění. Podoba všech posud vylíčených menších kostelů romanských byla, abychom tak řekli, normalní, jediný kostel sv. Havla v Poříčí upomínal disposicí svou na chrámy veliké. Apsida, loď s emporou a v průčelí věž byly praktickými požadavky doby,

jichž se stavitelé naši drželi, prozrazujíce jen vždy různým a přece jednotným duchem ovládaným prováděním podrobností vědomí umělecké tvůrčí síly, která dovedla všudy najíti nějaké zvláštnosti, aby dodala dílu svému nových půvabův.

Ale záhořský kostel se od normalního typu odchyluje naprosto a vyniká nejen zvláštní, neobyčejnou konstrukcí, ale i pozoruhodnou, bohatou výzdobou. Původní stavba tvoří zde čtverec ve světlosti 8·65 *m*, k němuž přiléhala ubořená nyní apsida. Ve čtverečné prostoře pnou se ve vzdálenosti 2·12 *m* ode stěn čtyři štíhlé, oblé sloupy; dva z nich mají patky válcovité a jednoduché krychlové hlavice, druhé dva mají patky v podobě převrácených krychlových hlavic, koruny pak stlačenější s ozdobnými listy v rozích a provazovitým lemem pod krycí deskou. Od těchto sloupů přepínají se na všecky strany silné polokruhové pasy spočívající při stěnách na nosičích, na nichž vytesány jsou lidské hlavy a paže hrubě sice, ale tak význačně, jako by nesly celou tíži. Tak povstává kolem osm polí vyplněných klenbami křížovými, deváté poslední pole jest největší, klenba jeho jest nyní o 1 *m* výše, a bývalo původně otevřeno poskytujíc pohledu do hořejší části chrámu.

Průřez kostela záhořského.

Po úzkých schodech v tloušťce sesílené zdi vystupujeme na podkroví, kde zříme uprostřed přes 1 *m* vysoké zděné roubení, v jehož rozích vypínají se čtyři 4·18 *m* vysoké pilíře při hraně do vnitř čelící v pravém úhlu vykrojené, na jejich krycích deskách spočívají z tenkých klenáků sestrojené polokruhové oblouky, nesoucí zdi dosti vysoké věže na všech stranách okénky po třech sdruženými prolomené. Kolem této smělé střední stavby pnou se ve vzdálenosti 2·17 *m* od pilířů do výše 2 *m* zbytky starých kvadrových zdí, a v jedné z nich znáti posud vchod nyní zazděný.

Podivná ta prostora byla do nedávna považována za obydlí hlásného neb i za pohanskou obětnici, není však nic jiného než zbytek hořejší části kostela, a máme tu vzácnou památku dvojité kaple, jaké někdy na hradech středověkých se stavívaly, a z nichž posud nejpověstnější na bývalém hradě města Chebu se zachovala.

Portal zábořský.

Dolejší prostora jejich bývala určena pro lid, hořejší pro panstvo, obě pak byly spojeny uprostřed velkým otvorem. Při nějakém požáru, jenž v Záboři sousední panské stavení, z historie jinak neznámé, strávil, lehl popelem i kostel, z hořejší části ponechána pouze věž a opřena o zbytky zdiva cihelnými oblouky, otvor zazděn a dolejšek rozšířen v minulém století velkým přístavkem, který nyní jest lodí chrámovou, co zatím původní část jen za presbyteř slouží.

Kromě neobyčejného rozvrhu vyniká stavba ta i smělostí konstrukce, dříky dolejších sloupů jen 0·48 *m* silné nesou nejen klenby, ale nad nimi i

Detaily portalu zábořského.

hořejší pilíře a tyto konečně vysokou věž, což svědčí, že stavitel byl výborným počtářem, zvlášť uvážíme-li, že budova přestála aspoň dva požáry, po nichž celá věž zůstala po stranách bez vydatné opory. Nemenšího uznání zasluhuje i přesné provedení jednotlivých kusů, které by ani dnes nemohlo býti dokonalejším. Dolejšek častými opravami, maltou a štětcem nerozumných zedníků nesčíslněkráte zhyzděný, přece nikde neprozrazuje hrubosti, s jakou se na stavbách starších často potkáváme, hořejšek pak, ač požárem byl spustošen, podnes na odiv staví přesnosť tehdejší kamennické práce. Strany pilířů jsou pravidelné, hrany posud ostré, profily desk bezvadné a jemné,

jednotlivé kvádry mají pásek, konstrukce pak obloukův, ač jsou klenáky, jak jen možno, nejslabší, nejvýše dokonalá, tak že na málokterém dnešním díle pozorujeme přesnosť podobnou. Patrně jest viděti, že jednotlivé kusy dle podrobných výkresů ve vzdálené huti byly shotoveny a sem dopraveny, rudý pak pískovec, jehož v okolí není, opět ukazuje na Sázavu, kde se z něho tak mnoho pracovalo.

Pravou perlou výtvarného umění doby romanské jest zábořský portal. Když v minulém věku kostel byl rozšiřován, přeneseno jest překrásné toto dílo na přístavek; ač při tom obráceno v pouhé trosky a od té doby bílením opět a opět znešvařováno, přece i dnes, patříme-li na ně, nemůžeme utajiti podivu nad mistrovstvím dávných věkův a dosti vychváliti důvtip, krasocit a zručnosť umělého jeho tvůrce.

Tři pravoúhlé ústupky po každé straně vyplněny byly sloupky, z nichž posud dva po levé a jeden po pravé straně zbývají. Vypínají se na soklu as 1·5 *m* vysokém, mají attické patky, na jedné z nich jsou místo nárožních lupenů žabičky, dříky při výšce 1·70 *m* jsou pouze 0·18 *m* silné, jeden z nich zdoben jest celý krásným, ploše řezaným ornamentem a nese korintskou hlavici ze tří vrstev výtečně modelovaných listů, druhé dva jsou od obou konců proti sobě ztáčeny, a žlábky, jichž jest šest, sbíhají se u prostřed, končíce v jemných lístcích, ku kterým vyznačuje přechod mírně vynikající hrozen; aby docílilo se většího účinku v osvětlení, jsou ve hranách mezi žlábky ostré rýhy. Hlavice složeny jsou z listů šupinatě seřaděných.

Ozdoba portalu zábořského.

Na hlavicích bezprostředně spočívá souvislý říms ze dvou vrstev vějířovitě složeného akanthového lupení, nad nímž se pne s jedné strany na druhou polověnec obloučkův a žlábků v devíti pásmech. Nejspodnější pokryto jest lupením, nad ním vine se ztočené lano, třetí krášlí vedle sebe kladené bodlákové listy, ve čtvrtém spatřujeme po celé délce výborně stylisované lupeny akanthové. Šestý oblouk pokryt jest palmettami, jež spojují vábně splétané tkanice, na sedmém jsou vějířovité lístky lemované stužkami, devátý utvořen jest jako z řeménků po třech dvojnásobně spletených. Páté a osmé úžlabí vyplněno jest pozoruhodnými řezbami figuralními. V prvním z nich zobrazen život pastýřský; nejvýše trkají se dva berani, v levo šelma jakási zakousla se pastuchovi do metly, kterou tento drží v pravé ruce, co zatím levá napřahuje pádný kyj; na druhé straně jiný pasák opírá se o hůl, a za ním hryzoucí se vepři a skot jako na spěch se ženou. V hořejším pásmě jsou scény lovecké; od levého kraje štve muž chrty na zajíce, v pravo vousatý rytíř s nepokrytou hlavou drží v levici veliký štít a pravou rukou vráží kopí do tlamy lvovi, který se proti němu zuřivě žene.

Celé dílo prosto jest těžkopádné hmotnosti, která na podobných romanských pracích bývá obyčejnou. Koncepce i jemné, elegantní provedení svědčí, že původce jeho byl umělcem nad jiné výtečným, mužem nevšední fantasie, znamenitého smyslu pro rythmus i velmi dovedné ruky; dláto jeho jistě netvořilo tu poprvé, netvořilo však též spůsobem ve střední Evropě tehdy obvyklým. Některé ornamenty, jako různá pletiva a podobné, i figuralní vyplňování žlábků spatřiti můžeme sice na nádhernějších stavbách z doby pokročilého slohu romanského, avšak tak krásnému stylisování lupene akanthového mohl se umělec náš přiučiti pouze na stavbách antických, kde viděl i vzory pro své sloupky a vábné korintské hlavice. Jest ostatně pozoruhodno, že souvěká díla italská, ač na nich podobné motivy spatřujeme, nevyrovnají se elegancí zábořskému portalu. Aby pak umělec práci tak ušlechtilou mohl provésti, vybral si podajný material, totiž jemnou opuku petřínskou, z níž, jak jsme již výše podotkli, v klášteře Sázavském za opata Silvestra se pracovalo. Tak rudý pískovec a petřínská opuka zřejmě ukazují nám huť kamennickou a podobně dá se určiti i doba, kdy dílo to povstalo.

Dle starších místopisců založen prý byl kostel zábořský za krále Vratislava, tomu však po zralé úvaze nemůžeme přisvědčiti, neboť vše ukazuje spíše k době Vladislavově. Nosiči vnitř chrámu jeví velkou příbuznosť se skulpturami svatojakubskými, portal však jest dílem rukou dovednějších a mimoděk upomíná nás na opata Reginarda, jehož zručnosť v jemnějším díle souvěký letopisec vychvaluje.

Ozdoba portalu zábořského.

Sloupová hlavice z kostela zábořského.

Portalem zábořským dospělo umění slohu romanského v klášteře Sázavském svého vrcholu, v něm, abychom tak řekli, již sebe samo překonalo. Nevíme sice po nepřízni věkův a litých bouřích, jež nesčetná díla umělecká zničily, kolik podobných prací vyvedl jeho tvůrce, avšak jisto jest, že kdyby učňové jeho byli pokročili v dekoraci jen o maličko dále, byl by i vážný sloh romanský vystoupil z míry a dospěl ku svému baroku.

Všecky tuto vylíčené památky ve východních Čechách, jež se stejným spůsobem spracování i stejným materialem jako díla jedné huti patrně v klášteře Sázavském sídlo mající usvědčují, vynikají účelnou a jasnou disposicí, patrným sebevědomím v konstrukci, zvláštní ušlechtilostí, velice jemným článkováním ozdobných částí, jež i při největším bohatství nejsou

nikde bezúčelně nahromaděny, a takřka charakteristickým nádechem prostomilé něžnosti, tím pak rozhodně se liší od prací, které asi touže dobou v severozápadních končinách českých se prováděly.

Z těchto nejznamenitější jsou zrušený nyní kostel sv. Jakuba ve Vroutku v Žatecku, dále kostel v nedalekém Potvorově, v Libčevsi a konečně ve Vinci u Mladé Boleslavi.

Kostelík vinecký.

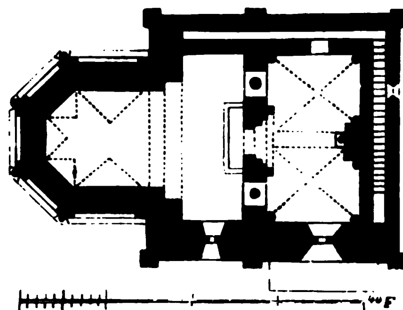
Starý kostel vroutecký skládá se též z apsidy, malé obdélné lodi a hmotné průčelní věže, která v dávných dobách souvisela s blízkou tvrzí.

Vnitřek budovy jest hnusně znesvěcen, vnějšek posud zachoval původní nádheru. Kolem stavení vine se trnož bohatě článkovaný, z něho vystupují

po stěnách leseny s otupenými hranami, spojené v podřímsí vlysem obloučkovým dole zakrouženým s hranami rovněž otupenými, nad ním jest zubořez a konečně ozdobný říms s širokým, kruhovými puklicemi zdobeným pruhem. Portal vrouben byl v ústupcích sloupky s osmihranými a šroubovitými dříky, ostění oken jest silnými oblouny a žlábky profilováno. Všecky tyto dekorativní články jsou z pískovce bílého, ostatní pak zdivo z kvádrů rudých, což patrně jest opět reminiscence italská, a celou stavbu jinak nedatovanou dlužno přičísti době Vladislavově.

Kostel v Potvorově jest stavba větších rozměrů, loď jest 17 *m* dlouhá a 9 *m* široká, nemá průčelné věže a přiléhal kdysi západním průčelím ku tvrzi, z níž se portálkem vcházelo na prostranou emporu, která, jak posud patrno, bývala klenuta a od prostory chrámové oddělena zdí s ozdobnými okny. Mohutný pilíř, jenž emporu podporuje, jest článkován polosloupy s attickými patkami a ozdobnými krychlovými hlavicemi, podobně rozčleněny jsou polopilíře při stěně a na empoře.

Dekorace vnějšku posud dobře se zachovala a upomíná částečně na Vroutek, ač jinak disposice i detail ukazují takové rozdíly, že obě stavby jsou sice dílem téže doby a téže školy, ale ne téhož mistra. Z trnože bohatě článkovaného vystupují po stěnách leseny s otupenými hranami spojené pravidelným vlysem obloučkovým, nad nímž jest zubořez a konečně článkovaná římsa. Na apsidě jest vlys i dole zaokrouhlený jako ve Vroutku, nad ním pak ještě druhý drobnější, výše zubořez a pěkně rozčleněná římsa. Rovněž vlnitý obloučkový vlys se zubořezem spatřuje se v polovici jižní stěny mezi lesenami nad pěkným portalem zdobeným v ústupcích oblými sloupky s ozdobnými krychlovými hlavicemi, jež nesou vysokou krycí římsu, od níž silné, tympanon vroubící oblouny vycházejí. Okna mají ostění velmi ozdobně článkované.

Půdorys kostelíka vineckého.

Na kostele v Libčevsi jest obloučkový vlys rovněž vlnitý, nad ním zubořez a článkovaná římsa, v tympanu portálku jednoduchými sloupky vroubeného jest polověnec z obloučků, s kterým se na vchodech kostelů této skupiny častěji potkáváme. Pozoruhodnou ozdobou jest sdružené okno v průčelné věži, rozdělené velmi pěkným sloupkem, jehož dřík ze čtyř prutů jest spleten a krásnou kalichovitou hlavicí pokryt; ostění oken i zde jsou profilována. Některé z ozdobných motivů zde se vyskytujících pozorujeme i na rotundě ve blízkých Želkovicích.

Skutečnou archaeologickou záhadou jest kostelík ve Vinci u Mladé Boleslavi. Malebné staveníčko toto skládá se z lodi 6·38 *m* dlouhé a 5·25 *m* široké, k níž místo obvyklé polokruhové apsidy pojí se přesbyteř pěti stranami mnohoúhelníka sestrojená, 4·5 *m* dlouhá a 3·57 *m* široká s polosloupky ve

vnitřních úhlech. Více než polovici lodi zaujímá na složitém mohutném pilíři s vysokými římsami spočívající empora, na kterou se po úzkém schodišti v tloušťce zdi vystupuje. Táž upomíná na Potvorov a od prostory chrámové oddělena jest zdí prolomenou sdruženými okénky a portalem po stranách nízkými sloupky, od nich vycházejícími oblouny a konečně polověncem obloučkovým vroubeným. Jak uspořádání empory, tak profily říms i motivy dekorace krychlových hlavic upomínají na Potvorov silně, ostatně pak jest na empoře vinecké ledabyle umístěno tolik ozdobných kusů, že není možno účelu jich vysvětliti.

Průřez kostelíka vineckého.

Vně kostelíka spatřujeme na hranách presbyteře pilastry, jež spojuje v pořímsí obloučkový vlys, zubořez a nad ním pěkná řada palmet. Portálek na severní straně lodi umístěný jest sice poměrně nízký, ale velice ozdobný. Sloupky po stranách jeho mají velmi členité patky, dříky jejich jsou krátké, u dvou vnějších šroubovitě vyžlábkované s hlavicemi z orlů složenými, velmi silné oblouny a konečně polověnec obloučků vroubí tympanon ozdobené figuralní řezbou. Zobrazen jest v něm polovypukle Spasitel na kříži dlouhou rouškou přepásaný, nohy má po starším způsobu vedle sebe položené, a po stranách koří se mu dva andělé s rukama sepjatýma na zemi ležíce. Celek, byť chatrně provedený, pojat jest s velikou vroucností. Skulptura ta byla polychromována, posud znáti jest zelnavou půdu a rudé roucho jednoho anděla. Nad portalem v polovici stěny jest mezi lesenami obloučkový říms jako v Potvorově.

Detaily kostelíka vineckého charakterem svým rozhodně ukazují na druhou polovici XII. věku, mnohoúhelný závěr presbyteře jest ovšem neobyčejným, ale přece se s ním v době romanské i jinde setkáváme, n. př. na

západním kůru dómu ve Wormsu. Množství místy nedůsledně umístěných kusů ozdobných vzbuzuje v nás myšlénku, že měla tu snad podniknuta býti nějaká větší stavba, a připraveného k ní díla užito pak ke zbudování kaple, která, jak z ozdobné empory souditi možno, s nějakým sídlem panským ve spojení byla.

Velmi pěknou romanskou stavbou v těch končinách jest i kostelík v **Mohelnici** u Mnichova Hradiště; skládá se z průčelné věže, obdélné lodi a apsidy, vše rozměrů dosti skrovných (ve světlosti něco přes 9 *m* délky a 4 *m* šířky), emporu podporuje oblý sloupek, vnějšek zdobí leseny, obloučkový vlys a zubořez ušlechtile pracovaný.

Všecka tato díla v končinách severních mají velice vyvinuté, ale příliš energické článkování trnožů, římsy silně vysedlé, podobně leseny, polosloupy a oblouny v obrubách portalů hmotné, ostění oken profilovaná, ale při veškeré na ten čas výborné ozdobě nedá se jim upříti přeplněnost, bezúčelné hromadění ozdob, tíha a hmotnosť, kterou i přes hojné rozčlenění všudy pozorujeme, a jež vždy stísněnosť jakousi působí.

Pozadí kostela tismického.

Skupině jihovýchodní místně sice blízkým jest, ale rozvrhem i detailem od ní se liší farní kostel v **Tismicích** u Českého Brodu, jenž rovněž asi z polovice XII. století pochází a pravidelností rozlohy zvláště vyniká. Obdélná prostora jeho 15·3 *m* zdélí a 8·5 *m* zšíří rozdělena jest na vysokou loď hlavní a dvě nižší lodi pobočné osmi podporami tak, že po každé straně pravidelně se střídají pilíře a sloupy. V rohových polích u západního průčelí pnou se dvě štíhlé, čtyřhrané věže, mezi nimiž jest empora, na východě pak přiléhají k lodím tři polokruhové apsidy. Sloupy 3·5 *m* vysoké mají attické patky s nárožními lupeny, přiměřeně se súžující dříky a prosté krychlové hlavice s jednoduše profilovanými deskami; pilíře mají profilované trnože a římsy. Od hlavic sloupův a desk pilířů pnou se po stěnách hlavní lodi vzhůru pilastry ve výši oken zakončené římsami, jež ukazují, že kostel již původně na klenbu byl založen, ač nynější klenba hlavní lodi teprve z minulého století pochází a bokové lodi pouhé stropy mají. Přívětivému vnitřku rovná se vhodná úprava vnější. Okna posud původní jsou jednoduše vyšpaletována, portal jest úplně předělán, věže postrádají okének sdružených a mají jen úzké otvory, pořímsí bokových lodí zdobeno jest obloučkovým vlysem, týž spatřujeme i na apsidách, z nichž hlavní lesenami jest rozčleněna. Při skrovných jinak rozměrech jest pohled na svatyni tu velmi půvabný, k čemuž značně přispívá

i teplá, hnědožlutá barva pískovcových kvádrů, z nichž kostel jest zbudován. Střídání podpor v Čechách jedině zde se vyskytující upomíná na starosaské stavby v okolí Harzu, od nichž však se kostel tismický přece podstatně liší tím, že nemá příčné lodi a zvonice mezi věžemi.

V Praze a jinde po středních Čechách pozorovati můžeme v té době některé odchylky od normalních tvarů. Tak viděli jsme již na kostele sv. Havla v Poříčí věže založené po bocích lodi, čímž dána jest budově aspoň vně podoba kříže. Rovněž rameny nepříliš vysedlými vyjádřen byl tvar ten na starém kostelíku sv. Filipa a Jakuba na Smíchově, zajímavě pak vystupoval na kostele ve Vlnovsi, jenž tvořil stejnoramenný kříž s nižšími, přímo uzavřenými rameny a vysokým kvadratickým středem.

Bývalý kostel ve Vlnovsi.

Přímý závěr kněžiště byl, jak se zdá, v některých krajinách právě tak oblíbeným jako polokruhová apsis, a spatřuje se zvláště zhusta na jednoduchých vesnických stavbách ve středních Čechách. Za nejstarší příklad jeho můžeme považovati kapli sv. Kateřiny na Tetíně, stavbu jednoduchou, skládající se z čtverečné oltářnice a obdélné lodi, v jejímž pozadí vystupuje zděná empora silným pilířem podporovaná. Datovanou budovou skupiny té jest zajímavý chrámek sv. Bartoloměje v obci Kyjích u Prahy. Čtverečné, přes 5 *m* ve světlosti mající kněžiště jeho zklenuto jest křížovým sklepením, vítězný oblouk oživen třemi ústupky a na patce klenby rázovitou římsou, obdélná, 14 *m* dlouhá a 6·5 *m* široká loď jest v západní třetině vyplněna emporou, nad níž se v průčelí po celé šířce kostela zdvihá mohutná věž. Celá ta kvádrová stavba má jakýsi vzdorný, pevnostní ráz, a že za útočiště

byla zřízena, patrně svědčí úzké, v síle zdí založené chodbičky. Kněžiště ozdobeno jest na vnější straně lesenami a vlysem obloučkovým. Dle nápisu, jenž se v minulém století v kostele tom nalezl, provedena byla stavba od pražského biskupa Jana I. (1135—1139).

Jak již výše bylo řečeno, jest romanských kostelíků s čtverečnou oltářnicí v Čechách mnoho, ale poněvadž jsou to právě stavby nejprostší a nejčastěji pozdějšími opravami zhyzděné, postrádají kamennické výzdoby ba i rázovitých příznaků slohových, tak že dle patrných vnějších známek jediné romanské okénko za hlavním oltářem prozrazuje starobylý jejich původ.

I v jižních Čechách kromě popsané již rotundy zborovské a chrámů milevských dosti jest památek slohu romanského, z nichž některé zajímavými

Kostel v Kyjích.

zvláštnostmi rozlohy své jsou pozoruhodny. O nynější sakristii hosínské, která skládajíc se pouze z nízké apsidy a nevelikě obdélné lodi k nejstarším českým stavbám patří, jsme se již zmínili, podobně však prastarou a cestujícího již z daleka vábící budovou jest farní kostel sv. Mikuláše v Boleticích za Krumlovem. Týž stojí nad osadou na výšině, která v pradávných dobách byla střediskem kmene zde v tak zvaném Záchlumí usedlého; původní oltářnice chrámová ustoupila později čtverečné gotické presbyteři, posud však zachovala se stará romanská, 11·8 *m* dlouhá a 6·1 *m* široká loď a čtverhraná průčelná věž, která kromě sdružených okének ve dvou patrech nad sebou se otvírajících honosí se ještě původní valbovou, vysedlými krakorci podporovanou střechou.

Vchod do chrámu i z lodi do podvěží jest prostě polokruhový bez ozdob, dle některých známek bývala v pozadí kamenná empora.

V širších kruzích známým jest romanský kostel v Albrechtci u Týna nad Vltavou, kde empora spočívá na dvou sloupech primitivního tvaru a věž na hrubé zdi průčelné; rovněž patrným jest sloh romanský na sakristii farního kostela v Nové Bystřici, na sakristii a věži v Podolském Kostelci, apsidách v Münichschlagu a Strmilově (hřbitovní kostel sv. Ondřeje). Svou délkou neobyčejným býval kostel v Marklu pod Landštejnem, z něhož kromě zbytku zdí lodních zachovalo se křížovým klenutím přepjaté kněžiště s apsidou v konchu zklenutou; rovněž čtverečné kněžiště s polokruhovou oltářnicí má kostel v Křeči.

Značnou rozsáhlostí vynikal již ve 12. století chrám sv. Václava v podhradí Netolickém, jehož loď v hlavních částech posud jest romanská, podobně romanské lodi s později přestavěnými gotickými kněžišti mají kostely v Nezamyslicích, Velké Blanici, Zbynicích a na Zdouni. Původní tvar v celku posud zachovaly si farní kostely v Buděticích (u Rábí) a v Bukovníce, jenž pasem klenbovým před konchou a věží k rohu průčelí pošinutou upomíná na výše popsaný kostel sv. Jana v Malíně. Solnohradským arcibiskupem Vojtěchem, synem krále Vladislava, dne 5. ledna 1179. svěcený a tedy přesně datovaný kostel v Albrechtci u Sušice skládá se z přímo uzavřeného, 6·45 *m* dlouhého a 6·35 *m* širokého kněžiště, po jehož severním boku stojí hrubá kvadratická věž, a z lodi 11·40 *m* dlouhé a 8·55 široké, ale portal jeho ukazuje na romanských sloupcích již oblouk lomený, také okno za oltářem svým dělícím sloupkem věstí již gotiku, pročež zmíníme se o něm ještě později.

Ve zvláštní skupinu třeba jest shrnouti ony kostely romanské, u nichž mezi lodí a apsidou umístěno jest čtverečné kněžiště, nade kterým se vypíná věž. Ve středních Čechách vyskytuje se, pokud nám známo, zařízení toto pouze na zajímavém kostele v Prosíku u Prahy, jehož založení věrohodná legenda knížeti Boleslavovi II. k r. 970. přičítá. Jest to budova trojlodní, jejíž skoro 15 *m* dlouhá a 4·5 *m* široká hlavní loď oddělena jest od nízkých, 2·7 *m* širokých lodí bokových třemi páry původně čtverečných, 1 *m* silných pilířů. Bokové lodi zakončeny jsou malými apsidami, k hlavní lodi přiléhá na východní straně skoro 4 *m* dlouhá a tolikéž široká prostora kněžiště, nad nímž vypíná se věž, teprve za kněžištěm jest apsida zdobená vně lesenami a obloučkovým vlysem.

Hojnější jest rozloha toho spůsobu v Čechách jižních. Zde nejprve uvésti sluší na sklonku 15. věku v duchu pozdní gotiky sice pozměněný, přece však v jádru zachovaný kostel v Černicích u Zlaté Koruny, jehož založení pověsť rovněž v dobu Boleslava II. klade, neboť prý byl zbudován od Slavníka, a bratr sv. Vojtěcha Radim sloužil tu první mši svatou. Budova ta skládala se původně z lodi 13·20 *m* dlouhé a 7·20 *m* široké, k ní na straně východní druží se kněžiště obdélné, ve světlosti 2·20 *m* dlouhé a 5·50 široké, valenou

klenbou přepjaté a nesoucí čtverhranou věž. Apsida, která se k němu pojila, ustoupila později prostranému gotickému kůru.

Cestovatelům v Pošumaví dobře znám jest malebný kostelík sv. Mouřence nad Rajskem u Sušice, pěkná romanská stavba, jejíž loď jest 13·40 *m* zdélí a 8·5o *m* zšíří; 5·20 *m* dlouhé a 3·50 *m* široké kněžiště, nad nímž věž se vypíná, spojuje ji s apsidou 2·70 *m* hlubokou. Ve starodávné zemské bráně z Čech do Dolních Rakous vedoucí založen byl asi ve druhé polovici 12. století kostel sv. Mikuláše v Stropnici. Jeho 16 *m* dlouhá a přes 9 *m* široká loď má v pozadí velkou, na hrubém kvadratickém pilíři spočívající emporu; z lodi vede 1·15 *m* silný a 3·36 *m* široký oblouk do kněžiště čtverečného, 5 *m* ve světlosti majícího, nad tímto pak vypíná se věž prolomená v hořejším patře sdruženými okénky, která mají na straně severní a východní obloučky polokruhové, na jižní a západní již lomené, střecha její jest valbová, původní závěr i zde ustoupil později gotické oltářnici. Kněžiště mezi loď a polokruhovou apsidu vsunuté viděli jsme také již na rotundě zborovské, v Marklu a v Křeči, a ještě později v době slohu přechodního nemohly se, jak poznáme, jižní Čechy s oblíbeným tím zařízením rozloučiti.

Průčelí kostela v Kondraci.

Dosti hojné jsou kostelíky romanské v severnějších končinách Táborska; většina z nich byla normalně disponována skládajíc se z apsidy, podélné lodi a průčelné věže, jako se posud spatřuje v Tožicích, Neustupově a t. d., jinde pozdějším rozšiřováním a přestavováním rozloha ta jest porušena tak, že zachovaly se jen jednotlivé části původní stavby, jako n. př. v Načeraci, Olbramovicích, Prčici a Sedlci. Zajímavou zvláštností honosí se kostel v Kondraci u Vlašimě; i na něm původní apsida ustoupila pozdější presbyteři, na štěstí však zachovala se loď a v průčelí jejím dvě od římsy vystupující oblé, přes 20 *m* vysoké, sdruženými okénky malebně prolamované věže. Tento v Čechách

neobyčejný tvar můžeme uvésti ve spojení s nedalekým, ve válkách husitských bohužel úplně zničeným klášterem premonstratek v Louňovicích a nepřímo i s mateřským řádu premonstratského chrámem Panny Marie v Magdeburce, na němž oblé věže posud se spatřují.

Srovnáváme-li romanské stavby jihočeské s těmi, jež zbyly nám ve středních, severních a východních končinách vlasti naší, pozorujeme na jihu často značnější šířku a menší výšku lodi, zdivo namnoze z lomového kamene provedené a uskrovnění, ba někdy i naprostý nedostatek kamennické výzdoby. Zjev tento snadně si vysvětlíme jakostí staviva, jež budovatelům bylo po ruce. Ve středních, severních a východních Čechách výborný pískovec a měkká opuka nejen že samy sváděly ku zdivu kvádrovému, ale hodily se výborně i k ozdobám nejjemnějším, ale v jižních Čechách nelícná rula jemnějších detailů naprosto nepřipouštěla, a tvrdá, nepodajná žula kladla i cvičenějším kamenníkům dosti značné překážky. Proto marně bychom hledali na romanských stavbách jihočeských pěkně profilované trnože, vábné leseny a něžnou členitosť poŕímsí, zde jen na některých stavbách možno spatřiti na kraji říms ozdobné nárožníky, jako n. př. hrotem dolů obrácené pyramidy v Buděticích, hlavičkami zdobený nárožník ve Zbynicích, hlavu u sv. Václava v Netolicích a palmettu v Strunkovicích. Ozdobné portaly z té doby jsou v Dobrši, bokový vchod kostela v Deštné, jehož ostění rozčleněno jest sloupky s krychlovými patkami a kalichovitými hlavicemi, jež kryje lupení akanthové a javorové, v Bukovníce a v Chelčicích, kde v žlábku pěkně rozčleněných ostění spatřujeme pukly jako na portalech v Novosedlích a v Želkovicích v severních Čechách.

Zajímavo jest, že i sloupek mezi sdruženými okénky ustoupil zde místy pouhému čtverhranému pilířku, tak n. př. ve Zbynicích jest nad pilířkem ještě náběžník profilovaný na venek v podobě lidské tváře, jinde opět jako v Mouřenci, Albrechtci, Petrovicích a t. d. přechází pilířek v líci zdi stojící bezprostředně v obloučky.

Pojednávajíce o umění českém v době krále Vladislava I., nesmíme zapomínati jedné velice pozoruhodné stavby, totiž kamenného mostu, jejž královna Jitka mezi léty 1167. a 1170. v podhradí Pražském přes Vltavu vystavěti dala. Byloť to druhé velkolepé dílo toho druhu ve střední Evropě vůbec (— most řezenský, první podobný podnik, zbudován byl r. 1135—1146. —), na ten čas více než velikolepé, odvážné a podivuhodné. Mistrem jeho nemohl ovšem býti člověk domácí, a dle pozdějších zpráv povolán prý byl z Vlach, což jest téměř jisto, neboť v Italii bylo pro takové dílo ještě z dob římských dosti vzorův, a styky Čechů s končinami těmi byly velice čilé. Při tom však zasluhuje zvláštní pozornosti, že podnik tak znamenitý proveden byl dle souvěkých, úplně spolehlivých zpráv v krátké době tří let, což svědčí, že bylo k tomu u nás nejen dosti prostředků hmotných, ale i lidí dovedných a ve stavitelství zběhlých. Most sám počínal o něco níže než nynější Karlův a končil u malostranských věží mostních, byl skoro 7 *m* široký

a složen byl ze 24 oblouků, z nichž jeden v průtoku pod pomníkem Karla IV. posud se zachoval, i tak zvaný »Bradáč«, jenž však není již na svém původním místě, jest jeho pozůstatkem. Veliká povodeň r. 1342. zničila nákladné to dílo patrně proto, že oblouky byly poměrně úzké a šířka mostu malá, tak že návalu vod, jakého nikdo nepamatoval, stačiti a odporovati nemohly.

Že v době, kdy ve stavitelství tak čilý ruch po celé zemi panoval, i ostatní umění výtvarná nebyla zanedbávána, o tom nemůže býti pochybnosti. O některých zachovaných dílech sochařských jsme se již zmínili a zbývá nám jen uvésti ještě opukovou řezbu oltářní v kostele sv. Jiří na hradě Pražském.

Relief ve chrámě Svatojiřském.

Skládá se ze tří částí, střední představuje Pannu Marii sedící na trůnu, jehož podnoží romanským sloupořadím jest zdobeno; Matka Boží drží na klíně žehnajícího Ježíška, dva andělé nesou nad ní korunu a houpají kaditelnami, u nohou klečí malé postavy abatyší Mlady, sestry Boleslava II., a Berty (1145—1151). Obloukovitá křídla, na nichž vyobrazen jest král Přemysl I. a abatyše Anežka, byla nejspíše okolo r. 1200. ku střední, obdélné tabuli připojena. Řezba ta prozrazuje znamenitý smysl pro přirozené tvary a vyniká provedením i jemným citem uměleckým nad podobné současné práce v zemích sousedních.

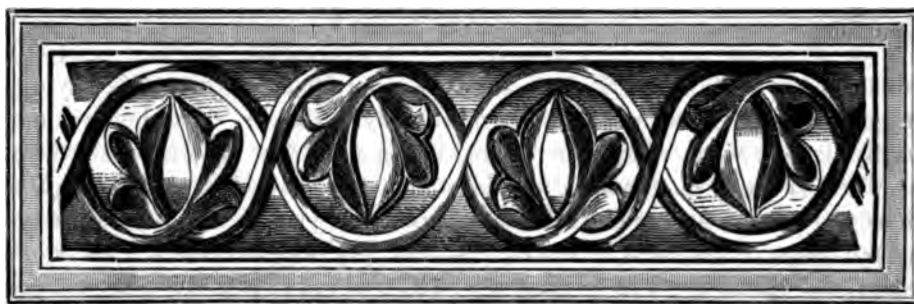
V kostele Svatojiřském, a sice v kapli pod jižní věží, zachovaly se i zbytky stěnomaleb ze XII. století. V apsidě zobrazen byl, jak v té době vůbec bylo obyčejem, v t. zv. mandorle Spasitel na duze sedící, pod ním pak řadou apoštolové a na jedné stěně kaple svatí biskupové. Postavy kresleny v temnohnědé půdě silnými konturami, mezi nimiž jednoduše nanášeny barvami lokalní tóny, záře okolo hlav byly vyzlaceny. Přes všecky v tom věku obecné nedostatky v komposici i technice byl dojem takových stěnomaleb slavnostní a vskutku posvátný. Že malířství vůbec bylo tehdy u nás rozšířeným, o tom svědčí mnohé zprávy souvěké; přestavování, opravy, bílení, vlhkosť a t. d. ovšem během staletí takové památky zničily.

Rovněž hojné jsou v letopisech zmínky o knihách, jež v klášteřích se psaly a drobnomalbami ozdobovaly, však i zde nepřízeň pozdějších věků o takové práce umělecké nás oloupila, neboť co v bouřích XV. a XVII. věku nebylo zničeno, zavezeno jest do ciziny, a pak jest velice nesnadno, ba někdy i nemožno původ památek takových usvědčiti. Podobně jest i s pracemi z kovů zvláště drahých, jež tehdy pestrým emailem dovedně byly ozdobovány. Víme bezpečně, že n. př. sázavský opat Reginard v díle takovém dobře se vyznal, ale rovněž jest známo, že podobné kusy obchodem, poutěmi, dary, přecházením mnichů z kláštera do kláštera snadno z jedné krajiny do druhé, třeba velmi vzdálené se přenášely, tak že nedá se vždy dokázati, odkud pocházejí Tak z památek toho druhu nyní v Čechách chovaných jsou křížky u Opočnice na Poděbradsku nalezené a v českém museu uložené dle řeckých nápisů jistě dílem byzantským, mísa Hroznatova v klášteře Tepelském bez odporu prací francouzskou, naproti tomu nedá se bezpečně určiti původ pěkného, emailovými obrazy a okrasami zdobeného relikviáře v pokladě svatovítském, krucifixu nalezeného v rumech kláštera Ostrovského (nyní v českém museu), smaltovaného krucifixu, jenž nalezen byl v pozdějším hrobě v kostele bračickém (nyní ve sbírkách »Včely« čáslavské), a jiných vzácných, v soukromých sbírkách chovaných kusův. Že vyšívání ozdobné v Čechách zvláštní přízni se těšilo a nejen od jeptišek v klášteřích, ale i od paní vůbec značnou měrou pěstováno bylo, svědčí nejlépe souvěké zprávy, z nichž se dovídáme, že podobné práce posýlány jsou z Čech do ciziny daleko jako vzácné a vychvalované dary. Zmínili jsme se již, že biskup Zdík poslal bohoslužebná roucha od jeptišek svatojiřských vyšívaná samému papeži, že obmyslil takovými patriarchu jerusalemského, a v kronice kláštera Zvifaltského ve Švábsku čteme, že až tam darovala česká paní Seztibrana roucho vlněné, ozdobené obrazy trůnícího Vykupitele a Karla Velikého.

Neutěšená v dějinách českých doba od roku 1173. do 1197., kdy spory knížat a stran zemi v nebývalé uvrhly ponížení, nebyla zajisté ani umělecké tvorbě zvláště příznivou, z větších staveb spadá sem úplně klášter Milevský, jehož chrámy svrchu již jsme vylíčili. Že menší některé budovy v období tom povstávaly, svědčí zajímavý kostel v Albrechtci u Sušice a historické zprávy

o kostelích ve Stříbře, v Kadani a sv. Jana na Bojišti, kromě toho bylo by i těžko mysliti si dobu, v níž by se vůbec nebylo stavělo. Za klidných poměrů byla by jistě bývala významnou doba biskupa knížete Jindřicha Břetislava, jenž v Paříži na učení býval a později doma výzdoby chrámů pilen byl, ale zdá se, že celkem na politická jednání a podniky více peněz potřeboval, než aby byl činnosť uměleckou měrou žádoucí podporovati mohl. Ze stavby chrámu tepelského r. 1193. počaté a r. 1197. poprve svěcené, jež, jak jsme výše dovodili, v hlavních zdích a východní partii, — tedy v části r. 1197. hotové, — ještě jest romanská, jest patrno, že sloh ten až do konce XII. století v Čechách byl v užitku, načež, jak dovésti hodláme v oddílu následujícím, rychle ustoupil směru novému.

II.

Na sklonku XII. a počátkem XIII. věku nastala v dějinách českých, politických i kulturních veliká změna. Vybavení země z odvislosti od říše německé a trvalé povýšení na království samostatné za Přemysla I. kráčelo ruku v ruce s velikými převraty vnitřních poměrů právních i mravův a života obyvatelstva. Starodávná slovanská ústava, která při stálých stycích křesťanských Přemyslovců s říší německou dosti dlouho řádům západním vzdorovala, počala konečně kvapně podléhati duchu času, čím dále tím více stával se patrným rozdíl mezi lidem a stavy privilegovanými, totiž šlechtou a duchovenstvem, k tomu pak ještě přistupovalo vysazování osad právem zákupným a s ním hromadné usazování cizinců v zemi.

Šlechta česká, jako národ náš vůbec, povahou k novotám náchylná přilnula záhy k mravům a obyčejům rytířským se všemi jejich zvláštnostmi, jako byly erby, klání, turnaje, nádherné odění, dobrodružství a t. d. Kněžstvo dříve s národem v užších stycích žijící úsilím biskupa Ondřeje dosáhlo postavení výsadního. Nové veliké kláštery rozsáhlými statky nadané zakládány sice již dosti pořídku, neboť knížecí Přemyslovci veliké kdysi zboží panovnické vnitř země již byli rozdali církvi a šlechtě, za to však štědrou ještě zůstala ruka královská tehdy právě vznikajícím řádům t. zv. žebravým, jež záhy po svém založení rychle u nás se šířily, a usazujíce se zejména ve městech, přiváděly v proud života kulturního novoty mnohé. Nedostatek bývalých důchodův a rostoucí potřeby dvora královského vedly ku zvláštnímu hospodářskému podniku, totiž k vysazování osad právem zákupným, v nichž usazovali se nejvíce cizinci; vnitř země spůsobeno tímto kolonisačním proudem zakládání královských měst, v pohraničném pak hvozdě vzmáhání osad německých.

Takové poměry nemohly zůstati ani na umění bez výsledků, nový život vyhledával i ve stavitelství nových forem, a tyto právě nedlouho před tím vznik svůj vzaly v střední Francii, kde v polovici XII. věku šťastným sloučením různých živlů povstal sloh nový, nyní dosti nahodile g o t i c k ý m zvaný. Podstatnou snahou jeho bylo co možná největším rozčleněním částí konstruktivných

i dekorativních zbaviti stavbu hmotnosti, učiniti ji štíhlou a vznositou, jednotlivé pak živly, jimiž se toho docílilo, byly opěrné pilíře a přípory na zdích, žebra v klenbách, pruty v oknech, oblouk lomený a článkování (profilování) všech možných hran i ploch. Kde se nám buď jeden nebo více živlů těch na stavbě objeví, tam již patrně proud novotný vniká, a nový sloh domáhá se platnosti.

K nám byla gotika přinesena záhy po době, kdy tu stavitelství romanské energickou činností dospívalo k svému výkvětu, a jako každá novota neujala se najednou bez přechodu; i zde bylo jí zápasiti se staršími tvary romanskými, ale při obecné náchylnosti národa k novotám, čilých stycích o umění pečujících vrstev jeho s Francií a velikých vnitřních změnách, jež se tehdy v poměrech českých vůbec dály, nebyl odpor starých forem tak houževnatým jako v jiných zemích; přechod objevuje se celkem na nemnohých dílech, a pravého slohu přechodního, jenž v některých končinách Německa poměrně déle panoval, u nás bylo jen na krátko. V dobách přechodů vždy velice zajímavými jsou datovaná díla, na nichž objevují se první stopy novot, na nichž slohy různé bezprostředně se stýkají, tak že lze jest určiti, po které stránce nejprve nové dílo nabývalo obliby, a sledovati potom další kroky jeho rozvoje. Takovou původem přesně určenou stavbou jest výše již vzpomenutý kostel v Albrechtci u Sušice, svěcený salcburským arcibiskupem Vojtěchem dne 5. ledna 1179. O podobě jeho mluvili jsme již na str. 50; zde jest nám toliko podotknouti, že vchod od severní strany do kostela vedoucí vyniká pozoruhodným přechodním ostěním. Spatřujeme tu sloupky s attickými patkami, nárožními lupeny a krychlovými hlavicemi, ale nad romanským římsem, jenž na nich spočívá, pne se již lomený oblouk rozčlánkovaný žlábky a oblouny odpovídajícími příslušným článkům veřejí. Toť nezvratný důkaz, že jednotlivé živly nového slohu již v poslední čtvrti XII. věku v Čechách byly známy a porůznu užívány. Rozsáhlejší měrou ovšem můžeme pozorovati vnikání a zdomácnění gotiky na stavbách větších rozměrů. Takové přechodní stavby objevují se nám v Čechách již za panování krále Přemysla (Otakara) I. Dva velkolepé chrámy klášterní, založené ve druhé polovici XII. věku blížily se tehdy svému ukončení. Byla to předně rozsáhlá kostelní budova benediktinského kláštera Kladrubského. Duchovní ústav ten r. 1108. knížetem Svatoplukem založený byl r. 1115. dokonán Vladislavem I., jenž tu po smrti nalezl odpočinku, ale ještě během XII. století přikročilo se tu k stavbě nového, rozsáhlého chrámu. Týž byl ve válkách husitských spustošen a v minulém věku (1712—1726) zvláštním způsobem zrestaurován a rozšířen, tak že dnes jen nejpodstatnější části stavby původní tvar prozrazují. Západní podélná část rozdělena jest 2 × 7 pilíři na vysokou loď hlavní a dvě nízké lodi bokové, k ní pojí se značně vynikající loď příčná, kterou zakřidlovaly dvě věže, a dále velmi dlouhý, původně též trojlodní kůr, jenž bezpochyby třemi apsidami býval zakončen. Stavba sama byla celkem ještě romanská, ale čtyřhrané pilíře mají na všech stranách oblé přípory, což jest patrným svědectvím, že klenby měly žebra, a to bylo u nás konstruktivní novotou.

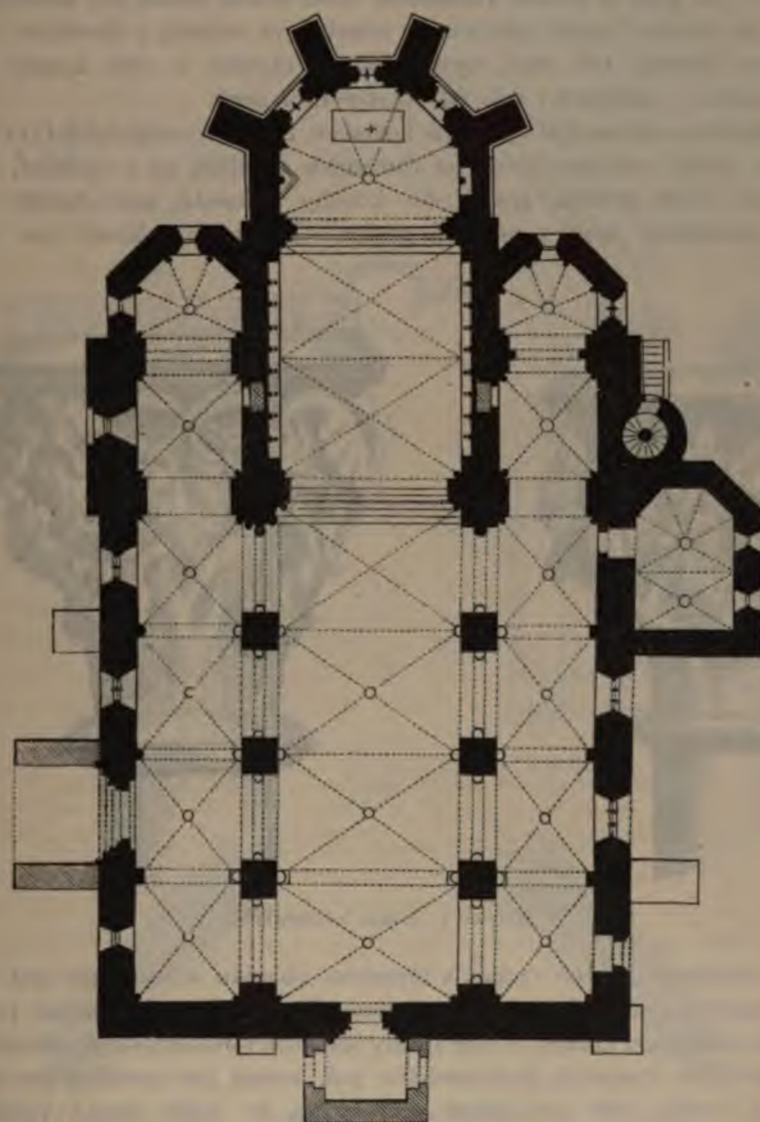
Mnohem významnější krok přechodní jeví se nám na klášterním chrámě tepelském. Tento jest, jak jsme v I. dílu vypsali, rovněž ještě po romansku založen, a východní jeho část došla v témže slohu na sklonku XII. století svého ukončení. Když však na počátku věku XIII. ku klenbě podélné části se přikročilo, upuštěno již od starého spůsobu stavby, hlavní zdi vyhnány jsou do výše střední lodi, a mezi loděmi stejně vysokými vztyčeno 2 × 9 osmihraných pilířů s rozčleněnými patkami a ozdobnými hlavicemi; první, značně sesílený pár podporuje průčelné věže, příčné pasy v hlavní lodi jsou většinou ještě polokruhové, ale arkady a příčné pasy v lodích bokových zklenuty jsou k dosažení stejné výše při menším rozpětí již v oblouku lomeném, a křížové klenby mají mohutná žebra. Jest to konstrukce rozhodně gotická ovšem ještě bez vnějších pilířův opěrných, při níž zvláště zajímavo jest, že hned s prvním krokem nového slohu na půdu českou jeví se nám vzácný na tu dobu pokus stavby stejnolodní.

Zachovaleji než v Teplé, jejíž chrám byl v minulém století zmodernisován, při čemž patky a hlavice pilířů i s žebry v klenbách bokových lodí byly zkaženy, jeví se nám první stopy gotiky na jiném, rovněž premonstratském chrámě, totiž v Milevsku. Klášter tento r. 1190. záhy po svém zbudování vyhořel, při čemž asi presbyterium a příčná loď utrpěly značné pohromy, tak že bylo třeba úplně je přestavěti. Že opat tak podnikavý jako byl Jarloch, s dílem tím nemeškal, jest jisto, a poněvadž provedeno již rannou gotikou, máme patrný důkaz, že sloh tento okolo r. 1200. ve vlasti naší byl již znám.

Základní zdi staré příčné lodi při stavbě té byly podrženy, neboť tato nemá ještě pilířův opěrných, vnitř však připojeny jsou polopilíře z polovice osmibokého hranolu s článkovanými patkami a ozdobnými hlavicemi a spojeny silnými lomenými pasy, mezi nimiž rozpjaty ve třech polích křížové klenby s žebry profilovanými. Na místě bývalé apsidy sestrojena presbyteř z pěti stran osmiúhelníka, opatřena vně silnými opěrnými pilíři bez ústupku a vnitř v úhlech příporami, od jichž pěkných hlavic nesou se k ozdobnému svorníku žebra gotické klenby. I okna této partie jsou hrotitá s ostěním profilovaným a byla zdobena jednoduchou kružbou.

Obě tyto současné stavby řádu premonstratského ukazují některé známky společné školy, při tom však jest patrno, že v Milevsku gotika opěrnými pilíři, profily žeber a svorníky rozhodněji vystupuje než v Teplé, čemuž není se co diviti, neboť z následujícího poznáme, že sloh ten v jižních a východních Čechách rychleji se ujímal než v ostatních končinách země. Jest zajisté více než pozoruhodno, že nejzajímavější díla přechodní podnes spatřiti můžeme poblíž známého již ohniska uměleckého, benediktinského kláštera na Sázavě. Mimoděk vnucuje se nám myšlénka, jak asi gotika v tento zdánlivě odlehlý kraj se dostala. Bohužel, že nás letopis klášterní, pro dějiny umění v Čechách nad jiné důležitý v té době již opouští, neboť končí povýšením Regnardovým na stolec opatský r. 1162. Že Regnard nového

slohu nepovědomým nebyl, jest pravdě podobno. Mety, rodiště jeho, byly v bezprostředním styku s Francií, kolébkou gotiky, a kaple templářská r. 1133. v městě tom zbudovaná prozrazuje lomenými oblouky již sloh přechodní. Možno dosti, že umělec ten v době pozdější snad otčinu svou navštívil, při

Půdorys chrámu kouřimského.

čemž nemohl mu nový směr výtvarnictví zůstati neznámým, ale usvědčená sázavská díla z doby jeho, kostely ve Sv. Jakubě a v Záboři, jsou ryze romanská. Ovšem nesmíme zapomínati, že lidé ve starém díle již vycvičeni v takovém buď setrvají, nebo novým tvarům jen zvolna a s velkým sebe-

zapřením se přispůsobují, a proto spíše souditi možno, že některý z mladších mnichů sázavských, na studijních cestách ve Francii prodlévaje, známosť nového slohu si osvojil.

První stopy novot v okolí sázavském pozorovati lze jest na kostelíku v Soběšíně. Jest to stavba romanská, dosti hrubě, skoro po zednicku provedená, ale klenba apsidy přechází z konchy ve valené, v hrotitém oblouku provedené klenutí, též silně vyšpaletované okénko v čele apsidy má již vrchol lomený; ozdobného díla na stavení tom není.

Mnohem zajímavější však jest kostel sv. Havla v nedalekých Otrybech. Týž jest rovněž založen úplně po romansku a skládá se z obdélné, stropem kryté lodi, k níž přiléhá apsida do konchy zklenutá, ale všechny detaily stavby provedeny jsou v prvotné gotice. Triumfalní oblouk jest lomený,

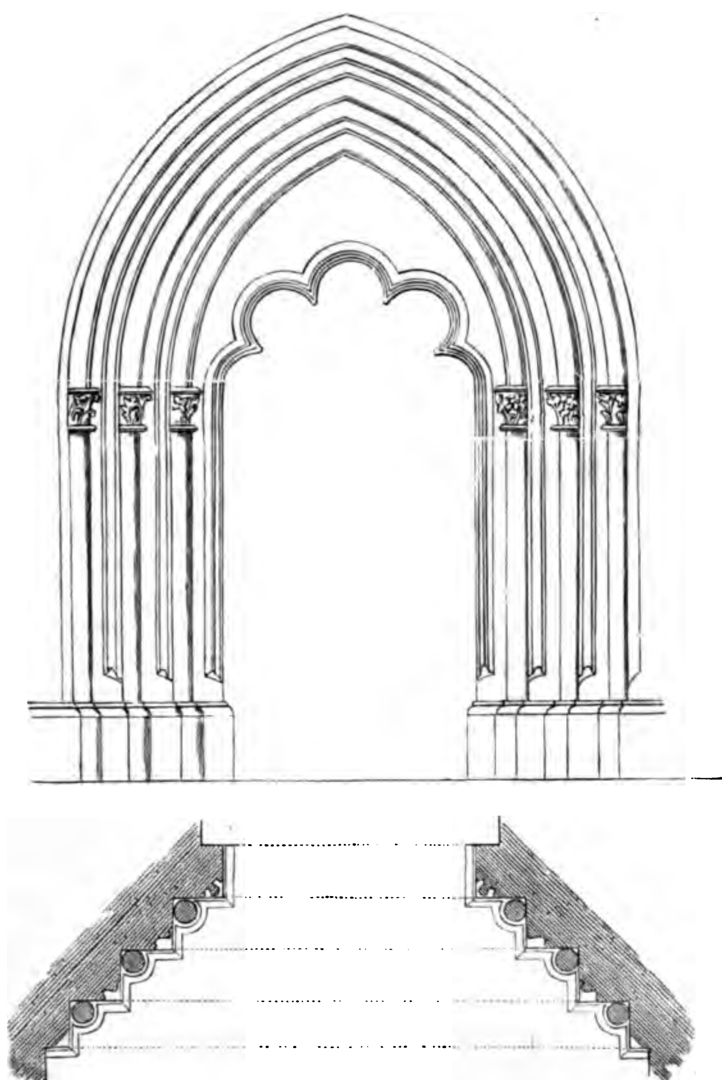

Hlavice z chrámu kouřimského.

okno v západním průčelí vrcholí v lomeném oblouku a rozděleno jest prutem, jenž význačnou patkou i jemně pracovanou hlavicí spíše sloupku se podobá a podporuje ozdobnou kružbu; v čele apsidy jest silně vyšpaletované, okrouhlé okno rovněž kružbou vyplněné, nejkrásnějším pak kusem jest portálek po severním boku lodi. Ostění jeho jest bohatě profilováno, po každé straně vyniká oblý polosloupek s hlavicí kalichovitou, zdobenou pětilistými kvítky, vrch vybíhá v převýšený, hluboko profilovaný hrotitý oblouk, rozčleněný v tympanu na spůsob trojlistu t. zv. nosy; kolem vine se ještě slabá reminiscence romanská, démantový řez. Celé ostění provedeno jest z narudlého pískovce rukou jistou a velmi dovednou a svědčí, že v době, kdy stavitel klášterní ještě starým slohem budoval, již kamenník, mladší umělec, nového směru se při-

držel, při tom pak profily a zvláště ozdoba hlavic nápadně upomínají na francouzské práce ze druhé polovice XII. století.*)

Kostelík otrybský nemá ovšem křestného listu, ale celkem okazuje k sklonku XII. věku a jest malým sice, ale pozoruhodným dílem školy, která

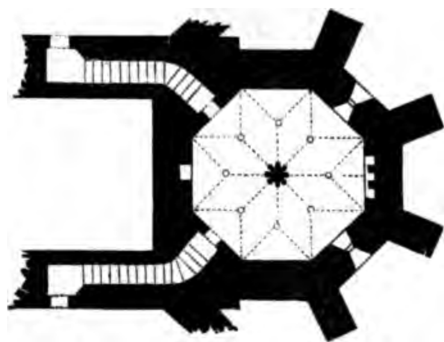
Portal chrámu kouřimského.

hned na počátku následujícího století v obvodu svém gotiku krok za krokem šířila.

*) Kostel otrybský byl r. 1892. po požáru velmi svědomitě p. c. k. inženýrem L. Lablerem zrestaurován, při čemž staré kusy úplně přesně jsou napodobeny.

Severně od kláštera Sázavského jest staroslavná Kouřim, kdysi sídlo kmenového vojvodství, pod níž tam, kde nyní město se rozkládá, bylo od nepaměti hlučné podhradí s chrámem sv. Štěpána, při němž bylo arcijáhenství. V odboji Děpolticů proti králi Přemyslu (Otakarovi) I. r. 1204. byla Kouřim vypálena, při čemž starý chrám patrně vzal za své a na místě jeho zbudován nynější, jehož stavba tedy rozhodně do první čtvrti XIII. věku náleží.

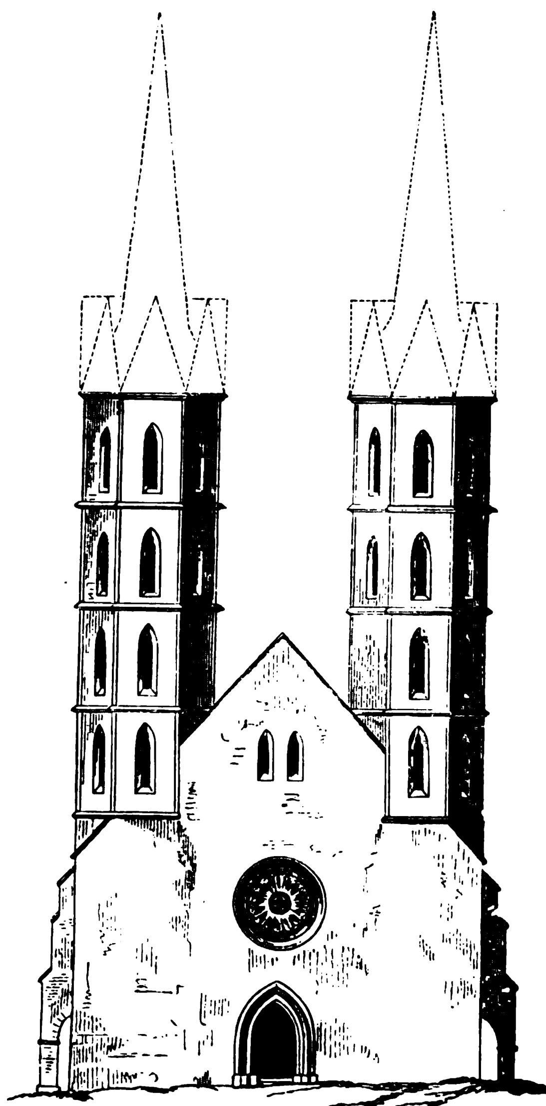
Památná budova ta jest třílodní, loď hlavní jest šesti čtverhranými pilíři oddělena od bokových a jest dvakráte vyšší a širší než tyto (délka lodí = 21 *m*, šířka celého chrámu = 17·75 *m*). K ní pojí se 17·5 *m* dlouhý, o několik stupňů vyvýšený kůr s presbyteriem třemi stranami osmiúhelníka uzavřeným, na východních koncích bokových lodí vypínají se věže, ku kterým v pokračování lodí přiléhají kaple rovněž polygonalně uzavřené. Pilíře mají skoro 1·5 *m* v průměru a po stranách pojí se k nim polosloupy, jichž kalichovité hlavice rozkošným, realisticky provedeným lupením révovým, bodlákovým, dubovým a břečtanovým jsou ozdobeny. Oblouk triumfalní a rovněž první v arkadách po straně evangelia jest ještě polokruhový, ostatní jsou již hrotité, klenby křížové mají žebra již hruškovitě profilovaná, na oknech, pokud jsou původní, znáti ještě slabé upomínky romanské. Velice pěkné jsou některé detaily v kůru. Zříme tu ve zdi po každé straně devět sedadel ve výklencích rozdělených ztepilými sloupky. Tyto mají talířovitě vytvořené attické patky, a kalichovité hlavičky ovity jsou vnadným, ostře modelovaným lupením břečtanu, révy, javoru, babyky, růžičkami, kvítky narcisovými a t. d., od hlavice k hlavici přepíná se oblouk v podobě trojlistu. Ve presbyteři jsou po straně epištolní dvě podobná sedadla, ale sloupek mezi nimi jest štíhlejší, nese trojlisty hrotité, a celek přepjat obloukem lomeným. K sedadlům těm zajisté vzor vzat byl z kůru chrámu sázavského, kde již za opata Silvestra »zdi se sloupky a výklenky« byly provedeny.

Půdorys krypty kouřimské.

Kromě těchto stall upomíná v Kouřimi na chrám sázavský ještě jiné, v té době velice neobyčejné zařízení, totiž krypta pod kůrem umístěná. Vchází se do ní stranou z lodí bokových a jest založena v podobě osmiúhelníka v přímém průměru 7 metrů. Z prostých konsol v úhlech vyrůstají po dvou žebra, která se ve svornících klenby stýkají s osmi jinými, jež sbíhají k charakteristickým štítkům spočívajícím na hlavici uprostřed stojícího pilíře obklopeného osmi příporami, jichž korunky lupením jsou zdobeny. Přítes žeber jest velmi jednoduchý, okénka prostor ten osvětlující jsou ještě romanská, celkem jest dojem této sv. Kateřině zasvěcené kaple dosti přívětivý. Vně

chrámu jsou zajímavými pouze portaly, zvláště bokový severní, jehož ostění v pravoúhlých ústupcích zdobeno jest štíhlými sloupky s ozdobnými hlavicemi, na nichž spočívají archivolty klenoucí se v pravidelný oblouk hrotitý; rohy mezi ústupky jsou žlábkem kolem se vinoucím otupeny, a vlastní vchod do tympanu v pětilistu jetelovém uzavřen.

Na chrámě kouřimském máme příklad stavby v skutku přechodní. Oba slohy stýkají se tu v konstrukci i dekoraci; krypta, několikráte se vyskytující polokruhový oblouk a nedostatek opěrných pilířův u lodí jsou zbytky romanské, lomené oblouky, členité pilíře, polygonalní závěry, žebra klenby a t. d. živly rozhodně gotické, jetelový trojlist a pětilist mezi nimi středním členem. V detailu výzdobném sloupky po romansku článkované nesou na hlavicích rostlinnou dekoraci, která charakterisuje rannou gotiku. Pozoruhodným jest tu množství motivů, jichž se vyskytuje jistě přes dvacet, některé jako akanthus jsou dědictvím romanské doby (Záboř!), jiné napodobí rostlinstvo domácí, což jest rozhodný pokrok, umění se akklimatisovalo. A v tomto zápasu obou slohů objevují se již některé pro naše přechodní stavby charakteristické tvary, jsou to talířovité patky sloupkův a štítky, od nichž vycházejí klenbová žebra, jisté to příznaky staveb mezi léty 1200—1250 provedených.

Průčelí chrámu kolínského.

Podrobnosti a zvláště ozdobné části chrámu kouřimského jeví velikou příbuznosť se starou stavbou chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem, ač konstruktivní rysy obou budov podstatně se liší. Kdy město Kolín založeno bylo, o tom nemáme bezpečných zpráv, jisto jest toliko, že bylo velmi záhy opevněno, neboť již v polovici XIII. věku dávány hradby jeho od krále

Přemysla (Otakara) II. jiným městům královským za vzor. Z toho souditi možno, že osada sama povstala snad již za Přemysla (Otakara) I., a sloh chrámu nasvědčuje pravdě podobně třetímu desítiletí XIII. věku. Východní, kůrová partie této budovy ustoupila ve druhé polovici století XIV. nádherné stavbě Petra Parléře, ze souvěkých však zpráv dovídáme se, že měla kryptu, a proto můžeme směle říci, že podobna byla kůru kouřimskému; západní posud zachovalá partie jest 33 *m* dlouhá, skoro 19 *m* široká a jest 2 × 5 velice hmotnými pilíři rozdělena na tři stejně vysoké lodi podélné a z mezí hlavních zdí nevybočující loď příčnou. Pilíře jsou čtyřboké hranoly, v jichž rozích pnou se polosloupky a po stranách silné přípory, hlavice těchto jsou kalichovité a ovity podobně jako v Kouřimi vnadnými ozdobami, mezi nimiž kromě motivů rostlinných spatřujeme již i sličně pracované podoby lidské a zvířecí. Při stěnách jsou proti pilířům po třech sdružené přípory s hlavicemi podobně ozdobenými. Od krycích desk pilířův a přípor vycházejí hmotné pasy, mezi nimiž rozpjaty jsou křížové klenby s těžkými žebry a ozdobnými svorníky; patky přípor jsou talířovité, štítek pod žebrem jen výminečně se

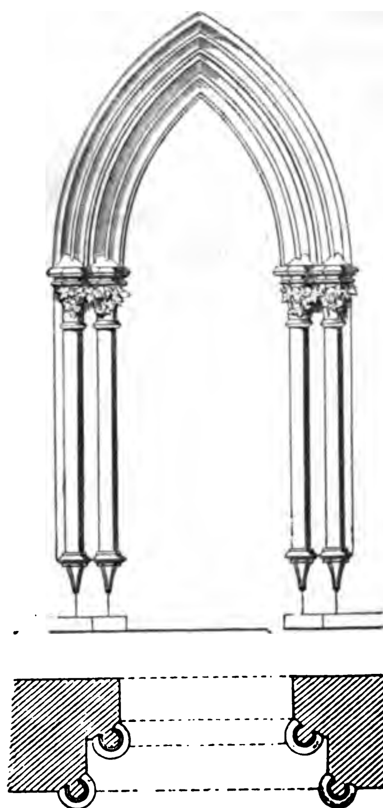
Kapitulní síň v Oseku.

tu vyskytuje. První pár pilířů nese i emporu v pozadí umístěnou a podporuje spolu průčelné věže. Okna až šest metrů vysoká jsou většinou jen půl metru zšíří a mají kružby velmi jednoduché. Všude viděti, že stavitel nedůvěřuje prostoře stejnolodní, kterou tu patrně poprvé prováděl, všecky konstruktivní části budoval s úmyslnou hmotností, a proto celek, ač pojí se tu vůbec živly gotické, činí spíše dojem staré romanské stavby.

Podobná úzkostlivosť i vně se jeví. Ač zdi na půldruhého metru silny jsou, přece vzepřel je stavitel opěrnými pilíři, jež od základů samostatně se pnouce teprve výše oblouky ku stěnám se připojují, tak že se pod nimi volně může procházeti. Jinak hleděl mistr vnějšku dodati mnohé vábné ozdoby. Průčelné věže přecházejí ve vyšších patrech v osmihran a působí štíhlostí svou zvláště z dálky velice vnadně; tři portaly, dva menší po severní straně a hlavní, nad nímž i okrouhlé okno v podobě bohaté růžice umístěno, v západním průčelí, ozdobeny byly hojně skulpturami figuralními, z nichž bohužel po opětovaných požárech zachovaly se pouhé trosky, ale i ty posud svědčí o mistrných rukou, které dílo to rozhodně již v duchu gotiky prováděly a umísťovaly.

Ale premonstrati a mniši sázavští nebyli jedinými prostředníky, kteří gotiku do vlasti naší přinášeli, současně s nimi pracoval tehdy velmi úsilovně i jiný mocný činitel, — řád cisterciensky.

Řehole tato opravnými snahami na počátku XII. století z lůna řádu benediktinského ve Francii vzešlá zamítala nejprve, jak jsme v I. dílu podotkli, veškerou nádheru v budování chrámův, a tak po několik desítiletí k pokroku a rozkvětu výtvarných umění valně nepřispívala, záhy však upuštěno jest od prvotné v té příčině přísnosti, a chrámy i kláštery cisterciensé počaly nad jiné vynikati svou velikostí, a poněvadž z prvních dob pro stavbu jich předepsána byla určitá pravidla, a všecka sídla řádová s nejstaršími mateřskými kláštery ve Francii v úzkém a nepřetržitém trvala spojení, šířen tím francouzský způsob stavby, tedy gotika, po celé střední Evropě. Opatové klášterů cestujíce rok co rok do Francouz ku generalním kapitulám brali si odtamtud pro nové stavby vzory, přiváděli z končin těch i výkonné umělce neb aspoň mívali v průvodu svém mnichy dovedné, kteří na cestě mnohému se přiučili a tak do vlasti tvary nové přinášeli. Tak staly se nejen od konce XII. století budované kláštery jejich ohnisky gotiky, ale i starší, původně prostě zařízené chrámy cisterciensé, aby za novými nezůstaly pozadu, byly od počátku XIII. věku velkolepě přestavovány.

Portalek v Oseku.

Prvním toho způsobu dílem ve vlasti naší byl nejspíše r. 1199. založený klášter Osek, z jehož původních, v prvních letech XIII. století zřízených stavení po spoustách husitských a úplné okolo r. 1700. provedené obnově posud se zachovala část ambitu a velmi krásná síň kapitulní. Z ambitu otvírá se do ní vchod zdobený v ostění tenkými sloupky, jichž dříky uprostřed ovity jsou prsteny, ozdobné hlavice vnějších nesou obloun vinoucí se kolem hrotitého oblouku, vnitřních pak jetelový trojlist v tympanu; po obou stranách vchodu jsou okna vždy dvěma páry štíhlých sloupků na tři díly rozčleněná. Šest polí gotické křížové klenby síně podporují dva svobodné sloupy, patky jejich jsou attické, dříky oblé, hlavice kalichovité zdobeny bohatě lupením, a od profilovaných krycích desk rozvětvují se žebra dole od štítků vybíhající. I v přilehlé části ambitu spatřujeme dílo prvotné gotiky, která se tu ještě stýká s mnohými reminis-

cencemi slohu romanského, v němž proveden jest i překrásný kamenný pulpit uprostřed síně stojící.

Stejné tvary sloupků s prsténci, ozdobných hlavic, svorníkův a prostě profilovaných žeber spatřují se ve sříceninách bývalého kláštera Pomuckého, jenž patrně v první čtvrti XIII. věku nádherně byl přestavěn, později však v bouřích náboženských obrácen v rumy, z nichž více nepovstal.

Týž osud sdílel s ním současně zbudovaný cistercienský klášter Hradišťský (nyní Klášter u Hradiště Mnichova). Rozsáhlý jeho chrám měl podobu kříže s rameny přímo uzavřenými, a kolem obdélného kůru byl dvojnásobný ochoz, za nímž v přímém závěru stálo šestero čtverečných kaplí. Zvláštní tato rozloha na některých chrámech řehole cistercienské byla obyčejnou, bohužel zbyly nám z ní na Hradišti jen základní zdi, z detailů pak zachovalo se několik ozdobných kusův a severní portal, jenž přes všecky úrazy, které ho potkaly, podnes jest vzácným svědkem staročeského umění.

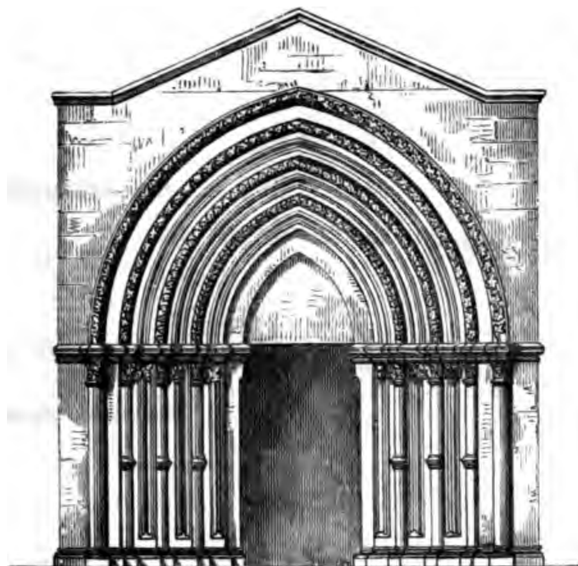
Sloupové zhlaví portalu hradišťského.

Týž ozdoben byl po každé straně šesti štíhlými sloupky, z nichž posud členité patky, zbytky prstenův a nádherně pracované hlavice se zachovaly. Tyto pokryty jsou akanthovým a révovým lupením, plochy pravoúhlých ústupků, v nichž sloupky stály, zdobí překrásně stylisované rozviliny břečtanu a révy, v obrubě pak tympanu na plochých páskách mezi žlábky a oblouny spatřují se opět znamenité rostlinné ornamenty. Kresba i provedení jsou více než mistrné a po tolikerých pohromách za sedm téměř věků vzbuzují ještě podiv znalce i laika. Podobně uměleckou práci zříti jest i na jiných zbytcích velkolepé té budovy, jako na svornících a na malém portálku do nynějšího kostela na Klášteře vedoucím. Ornamentalní motivy romanské jako akanthus, jejž jsme již v Záboří výtečně propracovaný viděli, a jenž rozhodně jest původu jižního, stýkají se zde s rannými ozdobami gotiky, která tehdy se zálibou domácí rostlinstvo (révu, břečtan, javor) volila, a usvědčují tak nepřerušenou kontinuitu vývoje uměleckého ve vlasti naší. Žebra klenby kostelní vycházela na Hradišti rovněž od štítků, tohoto důležitého příznaku doby přechodní,

podlaha pak zdobena byla nádhernou mosaikou z malých, pestrobarvých dlažic, jejíž nalezené zbytky přímo k souvěkým francouzským vzorům ukazují.

Jinou znamenitou památkou slohu přechodního v severních Čechách jest chrám benediktinského proboštství v Polici, jež bylo za panování Přemysla (Otakara) I. od kláštera Břevnovského zřízeno. Ač ve válkách husitských byl zpustošen a později zmodernisován, zachoval se v hlavních částech až podnes a honosí se velmi pěkným portalem zdobeným sloupky s prsténci a lupenovými hlavicemi jakož i krásně pracovanými rozvilinami v obrubách.

Touž dobou rozmáhali se ve vlasti naší i řádové rytířští. Johanité již za krále Vladislava do Prahy uvedení zbudovali si klášter konec mostu na levém břehu vltavském, a v chrámě jeho byť i několikráte přestavovaném

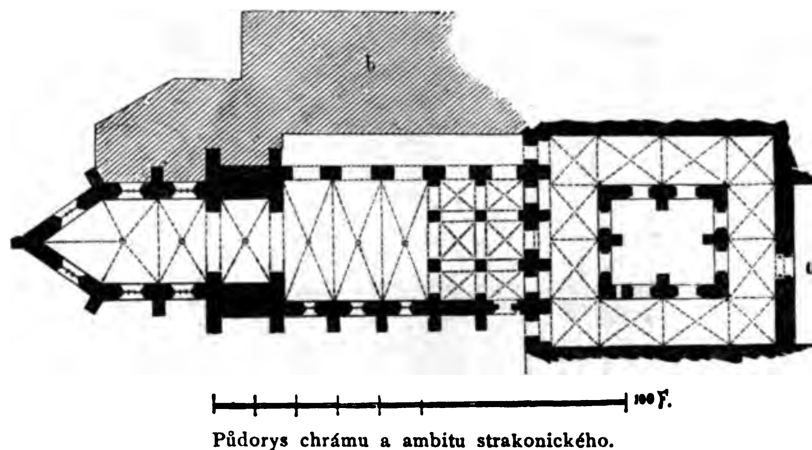

Portal chrámu polického.

některé zbytky původní stavby posud jsou patrny. Velice zajímavou budovou na statcích řádu toho jest chrám sv. Prokopa v Strakonicích. Stojí na skalnaté ostrožně, kterou hrad Strakonický k východu vybíhá, a poutá nás již svým půdorysem, jenž nemá v Čechách podobného. Oltářnice na sklonku XV. století slohem pozdní gotiky přestavěná uzavřena jest hrotitě dvěma stranama trojúhelníka, před ní stojí mohutná věž oživená v hořejších patrech sdruženými okénky, jichž obloučky jsou již gotické, vysoké přízemí věže tvoří jako u některých jiných chrámů jihočeských část kněžiště, k němuž přiléhá obdélná loď. Klenba lodi jest sice pozdní gotická, ale spatřujeme na ní též svorník s pětilistou růží a nápisem staršího původu. Pozadí zaujímá veliká empora spočívající na čtyřech čtverhraných pilířích nesoucích klenutí rázu romanského. K západní straně kostela pojí se malý čtverečný ambit

upomínající na atrium starokřesťanských basilik; v rozích jeho jsou pěkné pilířky s dříky v polosloupky rozčleněnými a hlavicemi, jež kryje ornamentalné lupení, — vše, jak se zdá, z pálené hlíny. Ze západní chodby atria otvírá se do bývalé kaple sv. Jiří velmi ozdobný portal; kalichovité hlavice sloupků jeho rozvíjejí se v pitvorné hlavičky a nesou říms, na němž spočívá polokruhová, romansky rozčleněná archivolta.

Neobyčejný půdorys celé stavby možno přičísti dílem zvláštní poloze její, dílem i účelu, neboť stavení konventní nemohouc pro příkrý sráz skaliska umístěno býti po boku kostela, založeno jest mezi chrámem a hradem, méně snadno jest určiti přesně dobu jednotlivých částí; to co zbylo z původní snad hradní kaple sv. Jiří, jako portal do ambitu a zazděné okno do dvora, má ještě ráz rozhodně romanský, ambit a stavení konventní jsou přechodní z dob Václava I., v chrámě pak mnohonásobnými opravami původní ráz namnoze jest setřen.

Půdorys chrámu a ambitu strakonického.

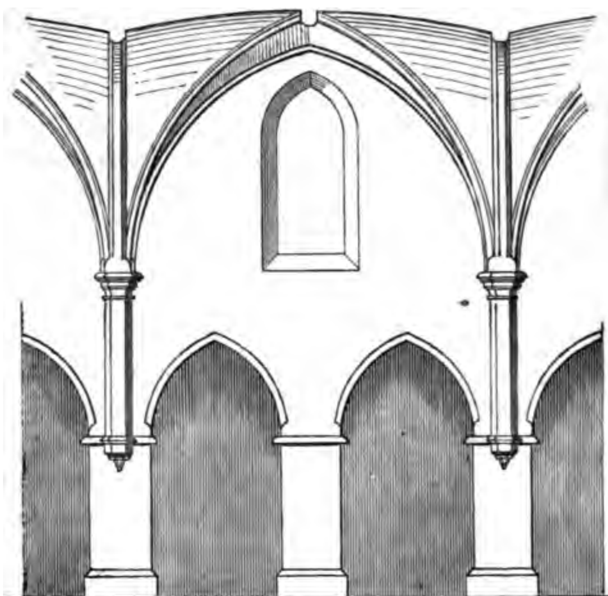
Z jihočeských staveb přechodních má věž nad obdélným kněžištěm vsunutým mezi loď a oltářnici také městský farní kostel ve Vyšším Brodě.

Jisto jest, že řádové rytířští své kommendy a chrámy stavěli nádherně, avšak nepřízeň pozdějších věků nejen že oloupila nás o většinu těchto památek, ale zachovalo se o nich vůbec i tak málo historických zpráv, že n. př. sídla znamenitého řádu templářského u nás většinou jen z pověstí jsou známa. Z budov, jež se Templářům připisují a původem svým k počátku XIII. věku ukazují, vyniká děkanský chrám v městě Písku, který, ač opětovanými nehodami byl postižen, tvářnosť svou celkem ještě zachoval. Presbyteř jeho uzavřena jest pěti stranami osmiúhelníka, okna její jsou úzká, gotická bez kružeb, podélná část 2 $\times$ 5 čtverhranými pilíři rozdělena na loď hlavní a dvě o polovici nižší bokové, v jichž čele založeny jsou věže. Klenby uspořádány jsou spůsobem jinde na velkých romanských stavbách obvyklým, totiž tak, že dvěma polím lodi bokové odpovídá vždy jedno travée lodi hlavní. Pasy a žebra vycházejí od mohutných polygonalních přípor

založených do hlavní lodi v římsách sudých pilířů, mají nad krycí deskou nosičů charakteristické štítky a jsou pouze v hranách profilovány. Na severním bokovém portalu jsou zvláštním spůsobem vytvářené talířovité patky, na západním pak průčelí zachovaly se posud různé skulptury, které, ač jsou z nepodajného materialu a zubem času mnoho utrpěly, přec o znamenitém cviku kamenníka svědectví vydávají.

Kromě Písku objevují se první živly gotiky velmi záhy i na jiných místech v jižních Čechách, tak že na několika stavbách možno zde krok za krokem sledovati, jakou měrou a rychlostí sloh romanský gotice ustupoval.

Zmínili jsme se již o věži stropnické, kde ve sdružených okénkách již oblouk hrotitý bezprostředně vedle polokruhového se vyskytuje, ještě patrněji

Arkady chrámu píseckého.

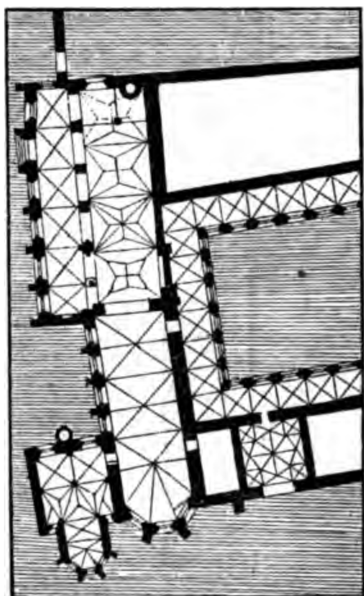
pak ohlašují se novoty na kostelním portale ve Veselí nad Lužnicí. Ozdobné dílo to jest bohužel silně poroucháno, dříky oblých sloupků v ostění jsou vytlučeny, ale posud zbývají krychlové hlavice, nad nimiž vyvíjejí se prostřednictvím štítků pro přechodní dobu zvláště významných oblouny archivolt tvořících oblouk lomený.

Pro jihočeské přechodní stavby zvláště charakteristickými jsou portalové sloupky s hlavicemi, jež mají tvar silně vynikajícího prstenu složeného ze dvou širšími základnami spojených komolých kuželů, jichž spodní část v dřík sloupu a hořejší v silný obloun hrotitého oblouku přechází. Tvar tento zvláště zhusta vyskytuje se na budovách v poříčí Otavy.

Cestujícím v těch končinách dobře znám jest i opevněný kostel v Petrovicích u Sušice. Stojí na povýšeném místě, a hřbitov jeho posud

jest částečně obklíčen silnou, ozubenou hradbou. V čele chrámu jest mohutná, čtverhraná věž, jejíž 2 *m* silné zdi oživeny jsou v hořejších patrech sdruženými, pilířky rozdělenými okénky, nahoře má kolkolem cimbuří cihelné a střechu z lomového kamene v podobě jehlanu až po vrchol vyzděnou. Obdélná loď kostelní jest 9·10 *m* dlouhá a 10·70 *m* široká, lomený triumfalní oblouk, jenž má na patkách ještě romanské římsky, spojuje ji s čtverečnou, k jižní straně posunutou oltářnicí, která má skoro 6 *m* ve světlosti a křížovou klenbu se silnými žebry, která vycházejí od hrubých štítkův.

Na rozhraní XII. a XIII. věku založen jest od Vítkovce Jindřicha Hradec po zakladateli Jindřichovým nazvaný. Nedaleko hradu, o němž se ještě zmíníme, zbudován byl záhy snad ne bez přičinění některého řádu rytířského kostel sv. Jana Křtitele, jenž přes proměny, které jej ještě ve středověku v nepravidelný, ale nejvýš zajímavý konglomerát různého díla přetvořily, mnoho z původní své výstavnosti zachoval. Dle prvního rozvrhu byla to třílodní budova dosti značných rozměrů. Hlavní loď založena jako v Kouřimi na dřevěný strop a oddělena od bokových pěti páry pilířů, z nichž podnes zachovala se velice pozoruhodná řada jižní.

Půdorys chrámu
sv. Jana v Jindřichově Hradci.

První pilíř jest slabý osmihran s válcovitými sloupky na osných stranách, druhý, rovněž osmihraný s oblými příporami jest mnohem hrubší, ostatní tři jsou prostě čtverhrané. Jak z přípor při zdích zachovaných jest patrno, chtěl stavitel původně střídati slabší podporu se silnější a přepjati dvě hrotité arkady společným hmotnějším obloukem, ale buď že nedůvěřoval pevnosti konstrukce, nebo z nedostatku kamennických dělníkův od toho upustil. Posud stojící jižní loď boková uzavřena jest přímo, od kusých, po třech sdružených přípor vycházejí prostřednictvím říms a spočívajících na nich štítků klenbová žebra protínající se ve svornících, z nichž dva původní krášlí jemně pracované věnce z lupení břečtanového. V oknech spatřuje se pod hrotitě zakončeným ostěním ještě převýšený polokruhový oblouk podporovaný tenoučkými sloupky a uprostřed talířovitá patka prostředního sloupku, jenž podporoval jednoduchou kružbu. Všude jsou ještě patrny živly romanské, nejisté pokusy v konstrukci a záliba v bohaté výzdobě, což vše jsou příznaky doby, která opustivši staré tvary úsilovně vytvořiti chtěla něco nového.

Dříve než kostel byl dostavěn, stala se z neznámé příčiny podstatná změna plánu. Kněžiště patrně nejprve zbudované bylo strženo, a na místě jeho proveden jest nový veliký kůr, jenž nyní asi polovinu délky kostelní zaujímá a přes mnohé přechodní tvary své soustavy a výzdoby vznositostí a štíhlostí jeví znamenitý pokrok v slohovém vývoji. Osa jeho uchyluje se značně od osy lodní, pětiboký závěr má normalní žebrovou klenbu, ostatek přepjat jest dvěma poli znamenitě promyšlené klenby šestidílné, která u nás jest velice vzácnou. Štíhlá žebra její rozvětvují se od přípor zvláštním spůsobem rozčleněných, vedle náběžného štítku, který tu ještě na několika místech viděti jest, spatřujeme kalichovité hlavice lupením zdobené a konečně již i článkování objevující se na pozdějších, ryze gotických budovách doby Otakarovy. Vysoká okna kůrová jsou dvojdílná s přesnými kružbami; nad hrubě silným obloukem triumfalním pne se štíhlá, osmiboká věžička i s jehlancovitým vrcholem z cihel vyzděná. Vně má kůr podle konstrukce klenbové střídavě slabší a silnější pilíře opěrné, jichž starší stavba lodí ještě postrádá. K vůli vysokému kůru zvýšeno bylo i starší zdivo hlavní lodi, poněvadž však nemohlo se mu dostati opěrných pilířů, zůstala táž až do XV. věku kryta pouhým stropem.

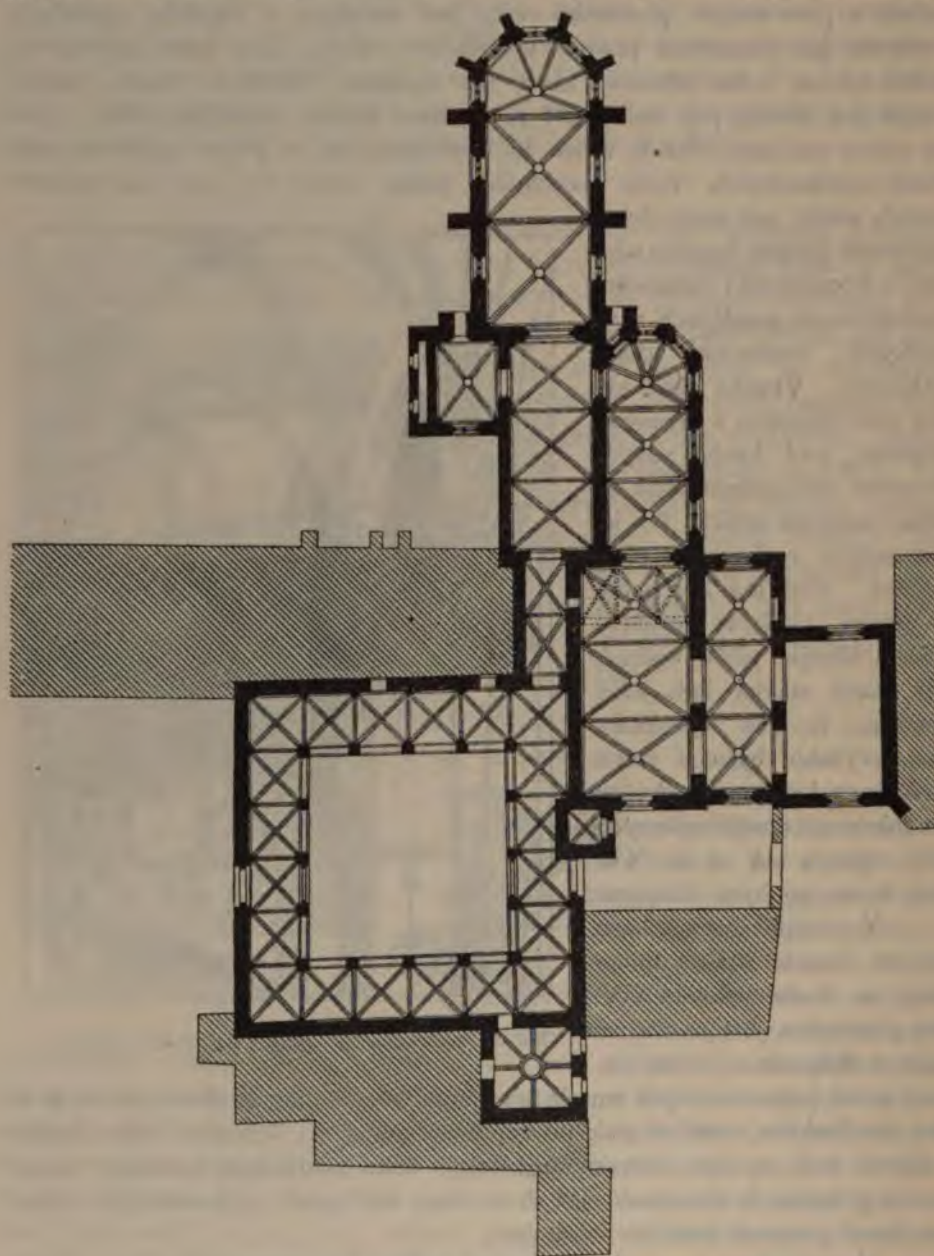

Boková loď chrámu sv. Jana v Jindřichově Hradci.

V neznámé době založen jest při kostele klášter minoritský, ve druhé polovici XIV. věku přistavěna jest překrásná kaple sv. Mikuláše a potom klášterní ambit, jemuž ustoupiti musela severní loď boková, tak že chrám stal se do té doby dvojlodním, konečně pak po vypálení kostela od Táborů r. 1434. dostalo se hlavní lodi nynější hvězdovité klenby, která postrádajíc potřebné opory, nemálo přispívá k nebezpečí, jež dnes hrozí této před nedávnem ještě velmi zanedbané památce českého stavitelství.

V době, kdy po venkově českém stavby tak znamenité se prováděly, zůstávala, jak se zdá, Praha s nejbližším okolím nějaký čas poněkud pozadu. Ovšem že pozdější doby připravily nás většinou o ty stavby, jež vznikly tenkráte, kdy podhradí Pražské počalo se utvářeti ve skutečnou obec

městskou, ale celkem zdá se přece, že nový sloh neujímal se zde tak rychle jako n. př. ve východních končinách země, což snadně si můžeme vysvětliti. Neprováděly se tu právě tehdy žádné velkolepé stavby klášterní, spor

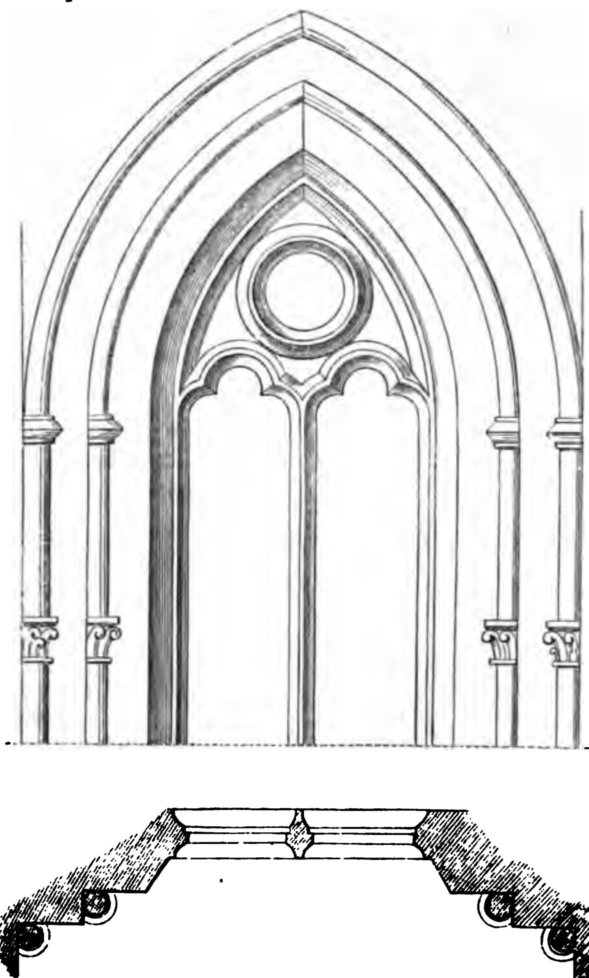

Půdorys kláštera Svatoanežského.

mezi Přemyslem (Otakarem) I. a biskupem Ondřejem, byť i nebyl vadil umění církevnímu vůbec, přece mysli v sídle panovnickém rozčiloval, konečně pak

sluší uvážiti, že zde činnosť výtvarnická již aspoň částečně spočívala v rukou laikův, kteří se asi starých forem houževnatěji a řemeslněji drželi než mniši s cizinou více se stýkající.

Ze staveb v městě Pražském za panování Václava I. provedených jako vzácné dílo památným jest bývalý klášter sv. Františka po blahoslavené zakladatelce své obyčejně Svatoanežským zvaný, jenž vyniká nejen pozoruhodnými zvláštnostmi stavby a nevyrovnanou ušlechtilostí výzdoby, ale i tím, že jest stavbou bezpečně datovanou.

Chrámové okno u sv. Anežky.

Dle listiny vydané králem Václavem I. dne 21. března r. 1234. byl tehdy klášter sv. Františka, — jak původně se nazýval, — již hotov, a ještě téhož roku byla zakladatelka jeho blahosl. Anežka, dcera krále Přemysla I., v něm abatyší ustanovena. Záhy potom připojen byl k tomuto původnímu, ženskému klášteru klarisek i mužský klášter menších bratří s kostelem sv. Barbory poněkud východněji zbudovaný.

Duchovní ústav tento, v němž nejen bl. Anežka, ale i bratr její, král Václav I., a jiné osoby znamenité nalezly posledního odpočinku, utrpěl valně bouřemi husitskými, po nich pak, vydán jsa nedostatku a nouzi, byl odprodáváním některých částí zmenšován i přestavován, ba dostal se v polovici XVI. věku i v držení dominikánův, kteří zůstávali zde až do r. 1627., kdy klášter opět řádu klarisek byl navrácen. Ale stará sláva jeho nevrátila se nikdy více, r. 1689. zničil stavení jeho z velké části požár od najatých francouzských paličů v Praze založený, to pak, co ušetřily zádavy věků, nepřízeň živlův a nepřátelé cizí i domácí, padlo po zrušení kláštera r. 1782. za oběť hnusné profanaci, která z cel řeholních nadělala bytů chudiny, z větších prostor dílen a z chrámů skladiště hadrů, tak že dnes při vstoupení na posvátná kdysi místa srdce každého umění milovného člověka naplněno bývá lítostí a mysl znalce opravdovou nevolí, když zří tu zuboženosť, jíž v srdci samé Prahy tak znamenitá památka umělecká jest vydána.

Sloupové hlavice u sv. Anežky.

Rozloha budov klášterních, pokud se ještě dnes vyšetřiti dá, poutá nás zvláštní, neobyčejnou nepravidelností; bývalať to celá skupina staveb různého účelu s několika kostely a kaplemi. Disposici tu možno vysvětliti buď tím, že místo k založení kláštera získané nedopouštělo již původně pravidelného rozvržení potřebných budov, buď že stavitel nevěděl, jak umístiti vedle sebe dva kláštery tak, aby jedenkaždý pro sebe byl uzavřen a od druhého odloučen, a by přece vše dohromady tvořilo jednotný celek, anebo

pomýšlelo se původně zbudovati jen klášter klarisek, k němuž pak klášter minoritský teprve dodatečně, neorganicky byl připojen, nebo konečně, — což jest pravdě nejpodobnější, — všecky zde uvedené domněnky byly společně příčinou nepravidelnosti.

Vlastní budova kláštera klarisek zaujímala severozápadní část, tvoříc čtverec s ambitem, jenž měl v každé chodbě čtvero polí stranných a k tomu čtyři rohová, tedy celkem dvacet. Dle některých posud patrných zbytků zbudován byl velmi ozdobně, a k jihovýchodnímu konci jeho přiléhal kostel sv. Vavřince, jenž tu, jak z některých příznaků souditi možno, již dříve stál, než klášter byl založen. Nyní jest na místě jeho nádvoří, kdež na vysokých zdích posud jest znáti jednoduché, oblé přípory s prostými hlavicemi, od nichž se kdysi rozvětvovala žebra křížových kleneb, které ve třech travée prostor přepínaly.

Sloupová hlavice u sv. Anežky.

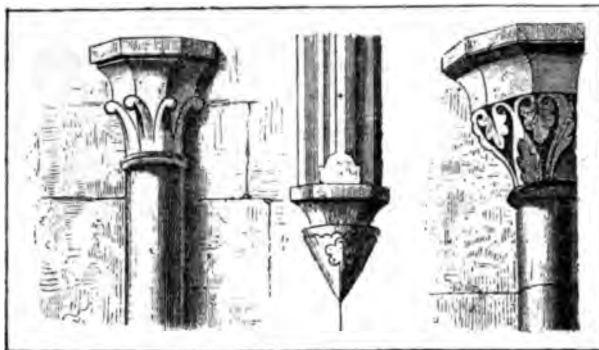

Sloupové hlavice u sv. Anežky.

K tomuto prostoru byla po jižní straně v podobě bokové, přímo uzavřené lodi připojena kaple P. Marie tvořící rovněž tři travée; táž byla provedena mnohem ozdobněji, ač nikoli tak nádherně, jako kostel sv. Františka, který k bývalému kostelu sv. Vavřince na spůsob kůru poněkud

stranou k čáře lodní zdi pošinutého se přidružuje a posud, ač v žalostném stavu, jest zachován.

Skládá se ze dvou křížovými klenbami přepjatých polí a závěru vytvořeného pěti stranami osmiúhelníka bez opěrných pilířů. Žebra klenby lodní

Hlavice u sv. Anežky.

spočívají na kusých příporách, jež v polou stěny na konsolách sedí; oblé přípory v závěru počínají hned u dlažby talířovitými patkami a mají nádherné,

Sloupová hlavice u sv. Anežky.

stylisovaným lupením kryté hlavice, které elegancí provedení svého patří k nejznamenitějším souvěkým pracím v Evropě vůbec; ze svorníků pokryt jest jeden lupením révovým, druhý podobou baziliška; dvojdílná okna mají

profilované ostění a jednoduché kružby, dekorativní části byly polychromovány a vyzlaceny.

Po severním boku kostela sv. Františka bývala kapitulní síň o třech polích klenbových, jichž žebra spočívají na kusých příporách s ozdobnými nosiči a hlavicemi; k poslednímu travée síně družila se po levém boku čtverhraná kaple sv. Máří Magdaleny.

Kromě kostela sv. Vavřince, který, jak výše jsme již podotkli, o něco dříve stál a při založení kláštera v nové stavby byl pojat, jsou líčené posud části dílem jedné doby a jednoho mistra, a tvořily klášter klarisek. Vedle toho založen byl od blahosl. Anežky o málo později klášter menších bratří, k němuž vlastně patřil kostel sv. Barbory, který s východní stranou

Sloupová hlavice u sv. Anežky.

kapitulní síně spojen jest nádherným, profilovaným obloukem, jehož ostění rozčleněno jest sloupky, které mají prsténci přerušené dříky a zhlaví vytvořené z korunovaných hlav mužských po jedné a ženských po druhé straně. Kostel skládá se ze dvou čtverečných polí a pětibokého závěru, silné pilíře opěrné jsou proti starším částem klášterním patrným pokrokem na dráze vývoje gotiky, první pár jejich opatřen jest průchody, aby nezakryl oken v kostele sv. Františka a kapli sv. Máří Magdaleny. Klenbová žebra v kostele svatobarborském nespočívají jako v předešlých na jednotlivých příporách, ale tyto tvoří zde bohaté svazky přerušované prsténci a zakončené nádherně propracovaným zhlavím, které pokryto jest bohatě stylisovaným lupením domácího rostlinstva, jímž i svorníky jsou okrášleny. Vše bylo

skvěle polychromováno, a pod pozdější omítkou objeveny jsou zbytky znamenitých maleb nástěnných. Okna kůrová mají na ostění sloupky s talířovitými patkami, prsténky a ozdobnými hlavičkami.

Budovy klášterní i chrámové provedeny jsou z kamene lomového, ozdobné pak kusy z opuky, která pro jemné zrno a měkkosť nejušlechtilejšího vypracování dovolovala, a byla proto nejen ve středních Čechách, ale i ve východních končinách země materialem pro části dekorativné zvlášť oblíbeným.

Překrásné tvary ozdobné, s nimiž se v klášteře Svatoanežském shledáváme, mají, jak z předcházejícího líčení jest patrno, jednotlivé pokrevné příbuzné v různých končinách země, jedny nalezneme v Jindřichově Hradci,

Zhlaví podpor u sv. Anežky.

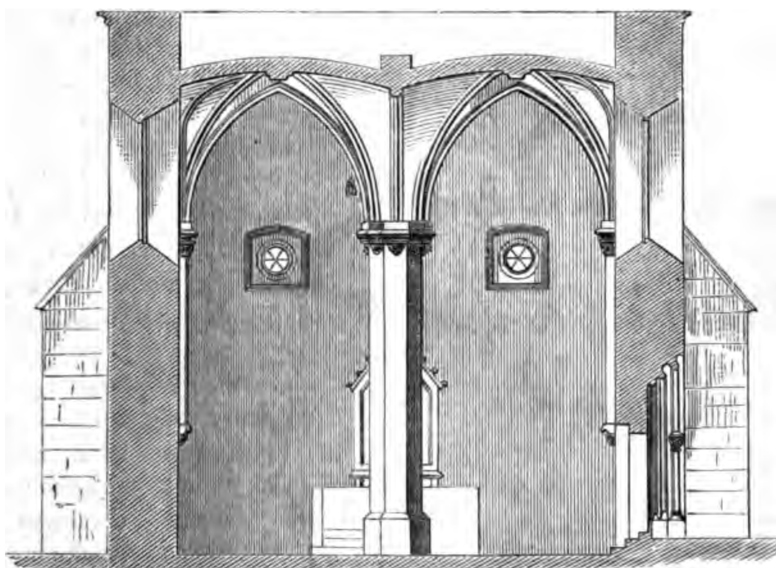
jiné v Kouřimi, v Kolíně a t. d., tak že se zdá, jakoby všecky u nás v té době vznikající směry umělecké byly spolupůsobily, aby v hlavním městě při stavbě rodinou panovnickou prováděné výtvarnictví české vydalo jeden z nejkrásnějších květů svých, jímž sloh přechodní dospěl u nás vrcholu svého.

Souvěkým asi dílem jsou i zbytky starého chrámu **Týnského**, totiž t. zv. kaple sv. Ludmily s mnohými ozdobnými podrobnostmi a vzácná řezba nad severním bokovým portalem nynějšího kostela, která představuje v silně vynikajícím reliefu sceny z umučení Páně, a ač již velmi jest sešlá a porouchaná, přece svědčí o znamenité dovednosti sochařské. O této vydává svědectví i tympanon bývalého kostela sv. Lazara u novoměstské radnice, nyní

v českém museu chované. Zobrazeno jest na něm polovypuklou řezbou vzkříšení Lazarovo, a vyniká souměrným umístěním postav a živostí, též romanisující ornament na spodní jeho části velmi pěkně jest proveden.

Na sklonku vlády Václava I. byl znova budován i r. 1249. vyhořelý chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě slohem gotickým, při čemž poprve užito zvláštní novoty konstruktivní, neboť pilíře opěrné pojaty jsou zde do vnitř budovy, tak že po stranách bokových lodí povstaly dvě řady čtverhraných kaplí.

K zajímavým památkám pražským z té doby patří i stará synagoga židovská, budova, o níž mnoho bylo bájeno, která však slohem rozhodně na druhou čtvrť třináctého věku ukazuje. Původní, pozdějšími nízkými přístavky obklíčené jádro má skoro 15 *m* délky a 9 *m* šířky; dva osmihrané

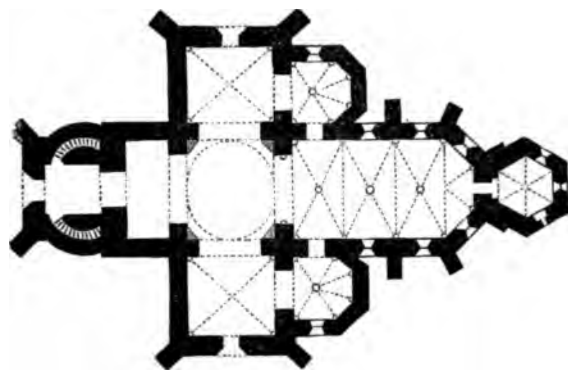
Průřez staré synagogy v Praze.

pilíře, jichž hlavice tvoří k stranám připojené a lupením kryté konsoly s krycími deskami, podporují křížové gotické klenby, jichž krajní náplně po spůsobu šestidílných kleneb zvláštními žebry jsou rozděleny; přípory u stěn spočívají na konsolách a mají ozdobné hlavice, okna vysoko umístěná jsou nízká a silně vyšpaletovaná, v lomeném oblouku zklenutý vchod má ostění bohatě profilované s ozdobnými sloupky po stranách a skulpturou pěkně stylisovaný vinný keř představující v tympanu.

V době, kdy tyto stavby v hlavním městě se prováděly, nezůstával venkov nečinným; starší kláštery slynouce zámožností podnikaly nové stavby ve vlastním obvodu jako n. př. premonstratský klášter Želivský, z jehož tehdy zbudovaného chrámu v nynější, na počátku minulého století v barokní roucho oděné stavbě pozůstatky uměleckého díla z polovice XIII. věku se zachovaly,

i na statcích svých, jak svědčí nejspíše péčí téhož kláštera okolo r. 1240. zbudovaný chrám sv. Mikuláše v Humpolci. Týž založen jest v podobě kříže, jehož podélné rámě jest zkráceno; dlouhý kůr uzavřen jest pěti stranami osmiúhelníka, a za ním stojí šestihraná kaple nyní za sakristii sloužící, ku přímo zavřeným ramenům příčným přiléhají po boku kůru polygonalně uzavřené kaple, nad křížením bývala osmihraná báň, v průčelí jest věž. Disposice ta jest u nás neobyčejnou a nesnadno vypátrati její příčinu. Přípory pro žebra klenby vystupují z konsol ve výši oken založených, jak často na stavbách cisterciensných té doby se spatřuje, jinak má detail mnoho podobného se stejnorodými kusy chrámu želivského.

Rovněž významným pro vývoj českého umění za panování Václava I. bylo šíření řádů t. zv. žebravých. Tyto uvedeny jsou k nám velmi záhy po založení svém (dominikáni r. 1226., minorité 1232., františkáni 1234.) a usazovaly se zvláště v povstávajících tehdy obcích městských, kde jich pro kázání a jiné stránky duchovní správy bylo potřeba. Nebylo snad města, kde by byl tehdy nějaký takový klášter nepovstal, což nebylo pro umění výtvarné bez účinků, neboť i tito řádové měli při stavbách své zvláštnosti. Hlavním pravidlem řeholí těch byla chudoba, proto budovány jsou chrámy jejich celkem jednoduše, bez věží, a jsouce určeny ku kázání, vyžadovaly i přiměřené úpravy velké prostory, stavěny byly již rozhodně slohem gotickým a to nejednou zároveň s farním chrámem osady, čímž i na rozlohu a úpravu tohoto ve mnohé příčině působily. Nejstarší zachovalou budovou toho druhu jest františkánský klášter v Plzni, jehož chrám, ambit a kaple sv. Barbory patrně na sklonku první polovice XIII. věku byly provedeny. Šest nízkých, oblých sloupů dělí zde nevysoké bokové lodi od hlavní, k níž pojí se dlouhý kůr, pasy a žebra klenby spočívají na ozdobných nosičích, okna sousedního ambitu nemají kružeb, prostranná k němu přiléhající kaple sv. Barbory bývala patrně síní kapitulní, presbyteř její zachovala ještě úplně původní tvar, ale hvězdovité, uprostřed stojícím sloupem podporované klenutí v lodi její jest pozdější.

Půdorys kostela humpoleckého.

Jak i neřeholní kněžstvo v těch dobách umění bylo příznivým, svědčí nejlépe činnosť kapitulního děkana Víta (1235—1271), jenž dle slov souvěkého letopisce osvěcoval mysli lidské jako pochodeň svítící, a vše co měl, věnoval na stavby chrámové pro jméno Kristovo. Nejprve dokonal r. 1234. počatou stavbu domu kněžského při kostele Svatovítském dílem jistě nád-

herným, neboť sloupy ambitu ozdobeny byly skulpturami (patrně hlavice jejich jako v Kolíně a jinde), chodby klenuty a vymalovány; potom zbudoval novou, větší sakristii v obou patrech klenutou a vymalovanou, v chrámě vyzdvihl oltáře s baldachyny podivuhodného díla (patrně ozdobné práce kamennické, jako jest posud, ač z pozdějších dob, v kostele Týnském), vystavěl kostely ve Veliké Vsi, Kojeticích a Sluhách, pana Číče, nejvyššího sudího, pohnul ku zbudování kaple Všech svatých na hradě Pražském a pořídil přemnohé knihy bohoslužebné. Starý chrám Svatovítský se vůbec v té době stále vyzdoboval, a všecky zde uvedené práce prováděny jsou již slohem gotickým, jak nedávno nalezené zbytky sakristie svatovítské dokazují. Tím zajisté sloh ten obecné nabyl obliby, a dle některých aspoň přibližně datovaných staveb možno říci, že z polovice XIII. století pochází přemnoho oněch kostelů venkovských, které vyznačují se zvláštní, jednoduchou disposicí; mají presbyterium čtverečné s křížovou klenbou, jejíž silná, ve velkém svorníku se protínající žebra vycházejí od přípor neb konsol v koutech umístěných, lomený oblouk triumfální a obdélnou loď původně plochým stropem krytou. Okna jejich jsou gotická, úzká, silně vyšpaletovaná, často bez kružby s t. zv. nosy, věž jest buď v průčelí, nebo vypíná se nad presbyteří, někdy též schází, a zvony visí ve zvonici blíže kostela stojící. Některé z kostelů těch byly později zklenuty a při tom zvláště v jižních Čechách proměněny ve dvojlodní; pod omítkou nalézají se často stopy maleb, jimiž stěny jejich původně byly pokryty. O malbách máme vůbec z těch dob historických zpráv hojně, ale na naše časy zachovaly se nepatrné zbytky. Že tehdejší nástěnné malby neobmezovaly se na jednotlivé figury, ale představovaly velké sceny historické, svědčí rýmovaná kronika t. zv. Dalimila, jenž při obšírném líčení války Neklanovy s Vlaslavem podotýká, že to vše vymalováno jest u sv. Víta na rajském dvoře, to jest v ambitu péčí děkana Víta r. 1244. malbami nástěnnými ozdobeném.

N z »Mater verborum«.

Též o knihách patrně drobnomalbami zdobených jsou zmínky časté; ze zachovaných první místo přísluší t. zv. »Mater verborum«, velikému slovníku, jenž na počátku XIII. věku v některém z českých klášterů benediktinských byl napsán a nyní v českém museu jest uložen. První stranu jeho zaujímá velkolepě komponované A, dále pak vidíme inicialky v bohatých rozvilinách pestrých květů s různými obludami, miniatury zobrazující ve zlaté půdě sceny živě pojaté s postavami ušlechtile kreslenými, což vše vydává svědectví, že předkové naši v té příčině za západní Evropou pozadu nebyli. O něco pozdější jest antifonář sedlecký nyní v pražské universitní knihovně chovaný s krásnými rozvilinami z živočišných a rostlinných motivův komponovanými a mnohými obrázky.

O výtečném propracování ozdobných skulptur na chrámech doby přechodní jsme se již zmínili, pečeti českých panovníkův a biskupů z té doby ukazují na dovedné rytce, za to však peníze od německých mincířův u nás tehdy ražené jsou velice chatrné a mnohem horší než starší toho spůsobu domácí práce z XII. věku. Že i klénotů z kovů drahých tenkráte v Čechách shotovováno hojně, jest jisto, ale předměty takové v dobách pozdějších byly různým nepřátelům vítaným lupem, a proto se nezachovaly.

Ve století XIII. vybavovalo se stavitelství již krok za krokem z rukou duchovních, laikové ve službách klášterů stojící osvojovali si během času značnou míru dovednosti a zkušenosti, tak že stávali se z nich nejprve dílovedoucí a konečně i samostatní mistři, jimž svěřováno zajisté provádění staveb, které sloužiti měly účelům světským, a takovými byly u nás po přednosti hrady.

Hrady staroslovanské bývaly opevněny náspy a příkopy a stály buď na ostrohu, kde přístup znesnadňovaly stráně dvou sbíhajících se údolí, nebo mezi vodami a bahny. Prvního zděného opevnění »po spůsobu římském« dostalo se, jak jsme v prvním dílu uvedli, Staré Boleslavi, kde podnes viděti jest, že to byla vysoká hradba bez zakřídlujících věží s jednou branou na straně západní a druhou na východní.

Tato novota nezůstala jistě osamotnělou, tolik jest jisto, že již Břetislav I. přestavoval zdi hradu Pražského, při čemž kněžic Spytihněv dohlížel k dílu, o Soběslavovi I. pak zřejmě dí letopisec, že Prahu opevnil dle spůsobu vlašského. Poněvadž pak kníže tento i mnohé jiné hrady stavěl, můžeme bezpečně souditi, že při všech téhož opevnění užil, a že tedy hrady ve XII. věku v Čechách zakládané nebyly více opevňovány jen náspy a příkopy, ale že měly hradby kamenné, že v nich byla i stavení zděná a bezpochyby i věže dílem pro stráž nad krajinou, dílem pro obranu tam, kde byl ku hradu snazší přístup, zřízené. Při tomto spůsobu opevnění podrženo ze staršího zvyku vhodně volené místo na ostrohu neb v bažině a rovněž i vnitřní disposice, dle níž po slovanském obyčeji stálo ve hradě více různých stavení určených pro pány — (často žili třeba dva nedílní bratři s rodinami v témž hradě) — a pro čeleď i družinu. Podstatnou částí těchto staročeských

hradů byla okrouhlá věž, která nebyla stavěna na místě nejvyšším, ale spíše vedle hlavní brány; byla asi 25 *m* zvýší a 9 *m* v průměru, vchod byl asi 10 *m* nad zemí a přístupen jen po žebříku, místo oken byly sporé střílny, střecha byla kuželovitá a někdy kolem vysazený ochoz. Takové věže vidíme

Věž hradu strakonického.

podnes v Krumlově, Soběslavi, Rožmberce, na Klepech a j. v., některé mají na vnější straně klínovitý plášť n. př. na Zvíkově, Stráži, Strakonicích. Kromě těchto oblých věží se z původních staveb nejstarších hradů mnoho nezachovalo, jsouť dnes buď v rozvalinách, nebo byly již během středověku i později přestavěny. Pozoruhodnější zbytky zříme posud ve Stra-

konicích, kde zachovaly se vedle věže části romanským slohem zbudovaného paláce a kromě něho i na jiných pozůstatcích hradu stopy romanské, a v Hradci Jindřichově. Hrad tento založen jest okolo roku 1200. jako opevnění vodné ještě rozhodně po staroslovansku, ač při tom místo dříve obvyklých náspův a dřeva užito kamene, a stavba provedena nejen pevně, ale i nádherně. Z první brány, kterou se vcházelo do rozsáhlého předhradí, zachovaly se posud v průjezdě hrotitým trojlistem zakončené výklenky. K paláci přicházelo se z předhradí branou, která uspořádáním a nádherou ani v pozdějších dobách neměla sobě rovné. Osm po páru sdružených,

Hradní brána v Jindřichově Hradci.

romanských sloupů podporovalo dva vedle sebe umístěné, gotické oblouky, dříky sloupů těch, jež nyní částečně jsou zazděny, mají hluboké šroubovité rýhy, hlavice jsou s hledanou zvláštností vytvořeny, na jedné patce spatřuje se již znamení kamennické, hrana jednoho oblouku propracována jest v oblý profil.

Bránu střeze mohutná, oblá věž, vedle níž stojí palác, ve kterém se posud mnoho zachovalo z původní stavby. Nízké vchody do jednotlivých místností upomínají profily ostění ještě namnoze na tvary romanské, a v hradní kapli sv. Ducha jsou dvě zadní pole tvořící dnes loď jedním z prvních pokusů gotiky ve vlasti naší. Křížové klenby mají hmotná žebra nejjednoduššího

oblého profilu, jež prostřednictvím štítků spočívají na ozdobných, kalichových hlavicích sloupkovitých přípor.

V některých síních starého paláce, pokud nebyly v XV. věku a později přestavěny, posud spatřují se těžké křížové klenby s jednoduše otupenými, ze štítovitých patek vyrůstajícími žebry, a v jedné zachoval se i původní krb ozdobený na oblém, cihelném plášti řadou vypouklých sloupkův obloučky v podobě jetelových trojlistů spojených. Dva šroubovité, romanské sloupky z této nejstarší části hradu přeneseny byly v XVI. věku do hřbitovního kostela Nejsv. Trojice.

Od těchto staročeských hradů rozhodně se liší za Václava I. a později dle německých vzorů stavěné hrady rytířské. Tyto zbudovány jsou nejčastěji na nepřístupné skále, zaujímají málo místa a sestávají z jediného stavení; poněvadž zdi jsou na příkrém srázu, nemívají třeba ani hradeb, věž často čtyřhraná stojí na nejvyšším místě nebo v rohu, někdy jí ani nebylo. Jak jsme již svrchu podotkli, byly mnohé staročeské hrady později přestavěny, v takových se oba spůsoby disposice stýkají, a okrouhlá, stranou stojící věž prozradí z pravidla starší původ, někdy ovšem i na pozdějších ji spatřujeme.

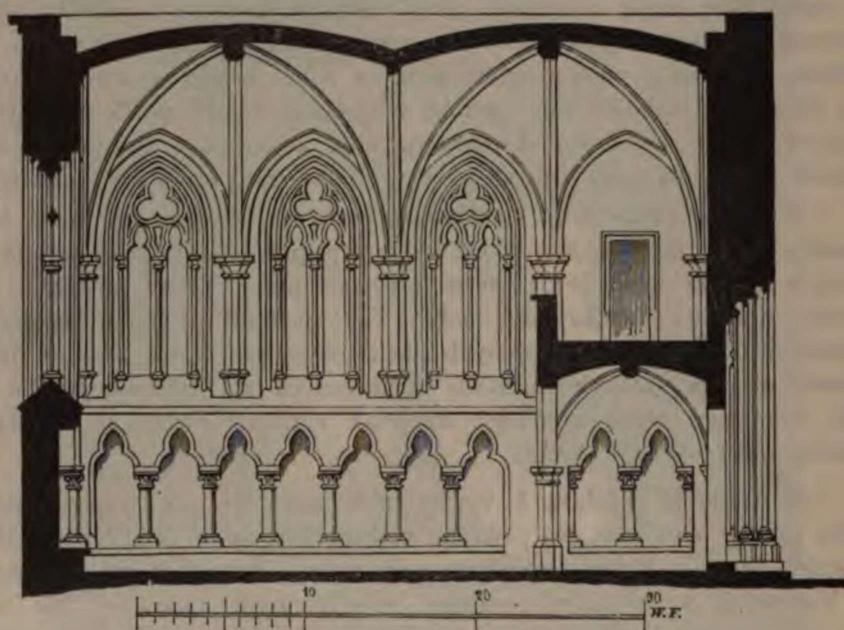
Stavivo, z něhož hrad se budoval, bralo se obyčejně na místě, byl to nejčastěji kámen nelícný, jenž vůbec ozdob nepřipouštěl, ostatně se při stavbách takových hledělo někdy jen pevnosti a rychlé práce, proto umění v užším smyslu jen zřídka nalezlo zde úkolu. Také pohodlí se mnoho nedbalo, ve hradech po staročesku založených měli obyvatelé aspoň trochu místa a volnosti, ale na skalních hnízdech zbudovaných po rytířsku nebylo věru hnutí, byly tam těsné komůrky, ne však rytířské síně, jaké si mladická obrazotvornosť obyčejně kouzlí.

Ze hradů za Václava I. vystavěných zasluhuje po stránce umělecké přední zmínky Zvíkov. Na příkrém, vodou skoro úplně obklíčeném skalisku při stoku Otavy s Vltavou založeno bylo patrně již ve XII. století opevnění, jež Václav I. v nádherný, později spustlý, nyní však, — dík uměnímilovnosti knížete Karla ze Schwarzenberku, — restaurovaný hrad přetvořil. Ostroh přerušen jest v nejužším místě příkopem, za ním u brány stojí okrouhlá věž s klínovitě vyzděným pláštěm, patrný zbytek původní pevnosti, střehoucí nyní vchod do předhradí, v němž umístěny různé stavby. Vlastní, okolo r. 1240. zbudovaný hrad má v rohu čtyřhranou, t. zv. »markomanskou věž«, k ní pojily se královské pokoje s jedné a památná hradní kaple s druhé strany. Tato umístěna jest v prvním patře a má podobu obdélníka 12 *m* dlouhého a 6 *m* širokého bez význačné presbyteře. V pozadí jest obvyklá empora, spočívající na dvou osmihraných sloupcích, při stěnách jsou v hrotité trojlisty vybíhající, oblými sloupky rozdělené výklenky, nad nimi vysedlý říms, dvojdílná gotická okna s členitým ostěním a z trojlistů složenou kružbou; mezi nimi z konsol na římsu postavených vycházejí sdružené přípory nesoucí žebra dvou šestidílných kleneb. Vše bylo nádherně vymalováno, ale obrazy později pozměněny, dílem i pokaženy, nad ozdobným vchodem býval krásný votivní relief. Klenby i všechen

detail svědčí, že umělec měl na paměti cizí vzory, rovněž neobyčejným bylo loubí kolem dvora, jež zavdalo příčinu k domněnce, že hrad od templářů byl vystavěn; pověstná znaménka na t. zv. »markomanské« věži nejsou nic jiného než kamennické značky, které u nás s gotikou v obyčej vešly.

Podobně zařízen a loubím opatřen byl i z dob Václava I. pocházející hrad v královském městě P í s k u, jenž v našem století bohužel byl pobořen kromě rytířské síně v XV. věku zajímavými malbami vyzdobené.

K těmto jihočeským korunním hradům důstojně družil se nad severovýchodní čtvrtí země hrdě panující a v dějinách proslulý B e z d ě z rovněž asi za Václava I. založený. Čeho však na znamenité jeho stavbě ušetřily

Průřez kaple zvíkovské.

lítice válečné, to zničil »filosofický« vítr, jenž na sklonku minulého věku tolik uměleckých děl vydal nenahraditelné zkáze; tak zbývají nám i na Bezdězi smutné trosky, jimž aspoň v posledních letech dostalo se nejnutnější ochrany. I zde nejzajímavější, umělecky propracovanou částí jest veliká hradní kaple; presbyteř její pěti stranami osmiúhelníka uzavřená má ve stěnách ozdobné výklenky, žebra křížových kleneb vycházejí od dvojitých, na římse pod okny se táhnoucí spočívajících sloupků, jichž hlavice, jako všecky detaily vůbec, jsou velmi ušlechtilé, zvláštností jest ve výši oken v tloušťce zdi upravená chodba, která patrně usnadňovati měla obranu, neboť v místech těch nebylo hradby.

Daleko obšírnějších zpráv o hradech českých, než nám zde podati možno, laskavý čtenář ve znamenitém díle páně S e d l á č k o v ě se dočte.

Z opevnění klášterů dosti málo v Čechách se zachovalo, leda sem tam ohradní zeď a nějaká bašta, jichž původní ráz však rozhodně jest setřen.

Jiným důležitým činitelem při vývoji výtvarných umění v Čechách stala se od věku XIII. města. Zprávy o zakládání jich jsou poměrně dosti

Hradní kaple na Bezdězi.

sporé. První zajisté původ jejich sluší hledati v živějších podhradích staročeských, která od dávných dob byla sídlem řemesel i kupectví a stávala se hlučnými místy tržními. Obyvatelstvo jejich sestávalo původně z lidu panovníkům poddaného, vedle něhož z příčin obchodních usazovali se hosté, cizinci. Takovými byli u podhradí Pražského Němci usedlí na Poříčí, jimž dostalo se již od krále Vratislava zvláštních výsad, jichž rozšíření a potvrzení

Soběslavem II. se nám zachovalo. Od časů Přemysla I. přicházeli k nám osadníci němečtí proudem valným, a králové pro rozmnožení svých důchodů jali se jim často na ujmu domácího obyvatelstva živných podhradí postupovati a privilegia i s územím zaprodávati. Tak již na počátku XIII. století stala se městy královskými podhradí Litoměřické, Kouřimské, Žatecké a j. v., jež podržela jména bývalých hradů, též založeny s právem a obyvatelstvem cizím záhy i osady nové, kterým dostalo se i jména cizího, n. př. Kolín (jistě z latinského colonia t. j. osada vůbec, a ne že by byli obyvatelé z Kolína nad Rýnem přišli). Ve velkém konečně prováděna přeměna starých podhradí v města a zakládání nových za Přemysla (Otakara) II.

Mnohá města česká vynikají pozoruhodnou pravidelností a liší se tím podstatně od středověkých měst německých. Příčinu toho hledati dlužno dílem již v starých osadách trhových, jež měly asi zvláštní rozlohu, jejíž podstatnou částí bylo veliké, pravidelné tržiště, což při proměně jich v města podrženo. Z velkého čtverečného náměstí rozvětveny jsou ulice v pravém úhlu v rozích, někdy i přímo uprostřed stran, kostel farní byl někde na náměstí, obyčejně však stranou na blízku něho, kromě toho byl v každém větším městě klášter (dominikánský, minoritský), a sice z pravidla blíže hradeb. Domy byly úzké o dvou neb třech oknech v průčelí, s počátku aspoň ve vyšších patrech dřevěné, v přízemí zařízena obyčejně loubí, jimiž mnohá z měst našich posud živě upomínají na vzory jižní, a nikoli na západní. Jen některá města, n. př. Staré město Pražské, Nymburk, Kutná Hora nepravidelností ulic německým se podobají.

Chrámy městské před uvedením řádů žebravých stavěny jsou nádherněji jako v Kouřimi a v Kolíně, později však po příkladu mnišských byly jednodušší. Opevnění města původně neměla, hraditi jal se je teprve Václav I. okolo r. 1235., později však za Přemysla (Otakara) II. bylo ohrazení nařízeno, a hradby kolínské dávány za vzor. Hradba byla dvojí, vnitřní s věžemi okrouhlými, brány dvě a fortna k vodě, nad těmito vypínaly se čtyřhrané věže; před hradbami byly příkopy, které se, kde to možno bylo, napouštěly vodou.

Že při stavbě městských domův a hradeb mistři světští a mezi nimi zajisté i mnozí cizinci byli činnými, jest na bíle dni, ale i tu dbáno více všední potřeby a pevnosti, než aby z toho skutečné umění mělo prospěch, za to však mnohem větším byl význam obcí městských pro vývoj uměleckých řemesel, která v nich našla pevného střediska a podporována jsouce výsadami panovníkův i cechovní organisací sloužila nejprve potřebám zámožnějších kruhův obyvatelstva a konečně i církvi, z jejíchž rukou činnosť umělecká počala přecházeti v městské dílny.

Z toho, co posud jednotlivě bylo uvedeno, vidíme, že přechod od slohu romanského ke gotickému trval v Čechách právě půl století, tedy nic více a nic méně, než co bylo potřeba, aby v starém díle cvičené pokolení vymřelo a mladší novým tvarům se přispůsobilo. Gotika vnikala k nám patrně přímo

ze své vlasti a ne jednotlivě, nýbrž několika proudy, jak patrno ze staveb premonstratských, sázavských, jihočeských, cistercienských, dominikánských, minoritských i díla světských mistrův, a výtvory této přechodní doby nebyly zde snad pouhým slepým napodobením ciziny, nýbrž vynikají zvláštní samostatností, s níž domácí důmysl přinášených novot se ujímal. Tak jsou po stránce konstruktivní chrámy v Teplé a v Kolíně prvními, velice znamenitými pokusy o vytvoření jednotné prostory stejnolodní, jinde zase vidíme, jak cizokrajné motivy ornamentalní dovedně spojovány jsou s domácími, tak že nejeví se jako prosté napodobení, ale jako rozhodné přepracování v duchu domácím. Záliba v bohaté kamennické výzdobě byla tehdy v Čechách obecnou, stavitelským výtvorům té doby nemůže se vytýkati nedostatek bylinného ornamentu nebo vůbec chudoba řezby, naopak viděti tu nadbytek okrasných tvarův, a kámen rukou umělou takřka oživený svědčí o dovednosti a píli kamenníkův i zámožnosti a uměnímilovnosti těch, kdož stavby podnikali.

Na sklonku vlády Václava I. již i poslední reminiscence slohu romanského, jako n. př. sloupky v ostění dveří a oken, zmizely, a s nastoupením nádhery milovného nástupce jeho, Přemysla (Otakara) II., nastala u nás doba ranné gotiky se všemi charakteristickými příznaky slohu tohoto. Zdivo jest již všudy rozčleněno pilíři opěrnými, klenby žebry hruškovitě profilovanými, okna pruty a kružbami, oblouk všude jest hrotitý, buď pravidelný nebo ztlačený; vertikalismus, vznositosť v celém rázu budov převládá, náchylnosť k řezbám na konsolách, hlavicích a svornících nepřestává, ornamentika jest s počátku rostlinná a živočišná, pomalu jen ustupuje tvarům geometrickým.

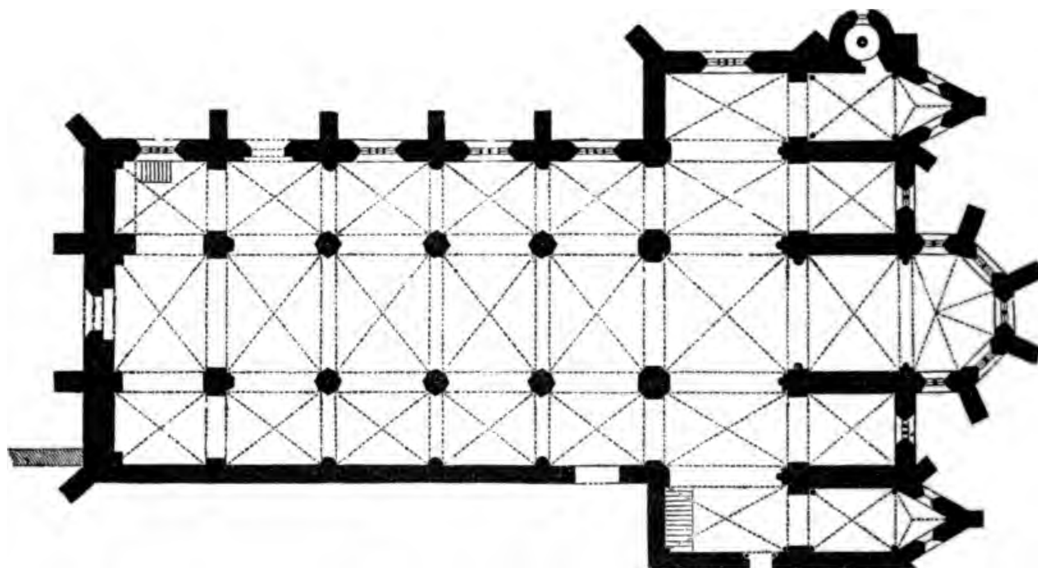
Umění vůbec těšilo se tehdy v Čechách péči a podpoře stkvělé, zlatý, štědrostí proslulý král vedl nádherný dvůr, hrdá šlechta libovala si v přepychu, duchovenstvo, jakož jsme děkana Víta za příklad uvedli, podporovalo umělce ve službě církve, ve městech stavěny kostely, kláštery a hradby. Vlasť naše slynula nejen politickou mocí a zámožností, ale i vzděláním. Škola pražská při chrámě Svatovítském kromě krátké přestávky za sporu mezi Václavem I. a kralevicem Přemyslem požívala evropské pověsti, výteční učitelé jako mistři Očko a Bohumil a učený scholastik, pozdější biskup mistr Řehoř z rodu Zajíců, věhlasem prosluli nejen doma, ale i daleko široko po zemích okolních, odkud žáci i muži učení do Prahy se scházeli, a naopak ubírali se mnozí Čechové do Francouz a do Vlach, aby tam na universitách dosáhli hodnosti mistrovské. Že cesty takové na rozvoj umění výtvarných bez účinků zůstati nemohly, jest na bíle dni.

Po těchto několika poznámkách, jichž bylo potřeba pro charakterisování doby, obrátíme zřetel svůj k některým datovaným stavbám doby Otakarovy. První z nich jest kostel sv. Kříže Většího založený r. 1256. po výpravě do Prus spolu s klášterem Cyriaků na břehu vltavském ve Starém městě Pražském. Ač později obnoven a konečně zrušen i zprofanisován, podržel

přece podnes nejpodstatnější známky své prvotné výstavnosti. Kůr delší než lodi uzavřen jest pěti stranami osmiúhelníka a zklenut křížovými klenbami, jejichž šťavnatě profilovaná žebra vycházejí od ozdobných hlavic složitých přípor; triumfalní oblouk jest na hranách kosmo otupen, čtyři čtverhrané pilíře s oblými příporami po stranách dělily vysokou loď hlavní od nižších bokových, přímo uzavřených; klenby byly vesměs gotické křížové, svorník nad hlavním oltářem ozdoben jest Beránkem Božím, práce kamennická jest vůbec velmi přesná, okna byla později úplně předělána, věž stojí o samotě stranou.

Nejznamenitějšími stavbami z doby Otakarovy honosí se až podnes jižní Čechy.

Od Bavora II. ze Strakonic založen byl asi v polovici XIII. století chrám sv. Petra v Horažďovicích s konventem Johanitů, stavba dosti

Půdorys chrámu vyšebrodského.

značných rozměrů, 43 *m* světlé délky a 17·70 *m* šířky. Kůr jeho skládá se ze závěru vytvořeného pěti stranami osmiúhelníka opatřeného vně opěrnými pilíři stříškou zakončenými a dvou travée; žebra křížových kleneb vycházejí od oblých přípor, které ve výši oken sedí na konsolkách a končí kalichovitými hlavicemi, okna jsou dvojdílná s jednoduchými kružbami. Po každé straně kůru jest obdélná kaple, zde žebra klenbová vycházejí ještě od štítků přechodního rázu, nad severní kaplí pne se věž. Triumfalní oblouk jest na hranách silně otupen, hlavní loď s presbyteří stejně vysoká má rovněž klenby křížové s žebry, jichž profil jest otupením a žlábkem jakýmsi přechodem od staršího, hrubého článkování k pozdějšímu hruškovitému; jedna z přípor má místo hlavice nestvůru s dvěma těly. V pozadí lodi jest na šesti hrubých, čtverhraných pilířích veliká empora, patrné napodobení empory v Stra-

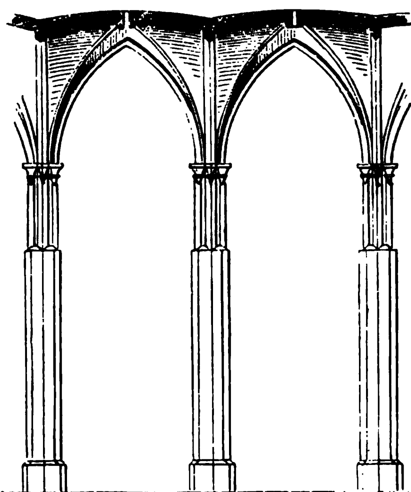
konicích. Tři páry čtverhraných pilířů dělí hlavní loď od nízkých lodí bokových, arkady jsou hrotité, neotupené, jednotlivá pole v bokových lodích i pod emporou oddělena jsou prostými pasy bez profilu a mají křížové klenby bez žeber, které v době Otakarově v jižních Čechách častěji se vyskytují. Loď chrámová nemá pilířův opěrných; vidíme tu tedy ještě některé stopy přechodních forem, ač celek nese již patrný ráz ranné gotiky.

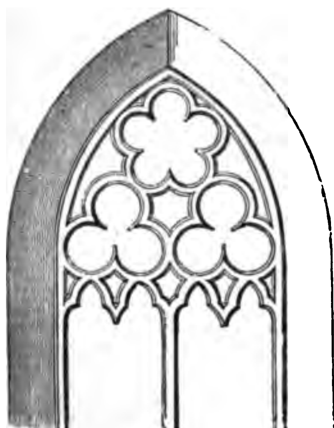
Tympanon portalu v příčné lodi chrámu vyšebrodského.

Jiná znamenitá stavba, na níž vývoj ranné gotiky krok za krokem stopovati můžeme, jest r. 1259. Vokem z Rožemberka v nejjižnějších končinách českých založený cisterciensk klášter Vyšebrodský, jenž zkázy a zhouby, která v pozdějších dobách skoro všecky české kláštery obrátila v sříceniny, šťastně zůstal ušetřen.

Nejstarší části kláštera, totiž nynější sakristie a kapitulní síň, byly asi dle požadavků řádových již hotovy, když první sbor mnichů v klášteře se usadil, a přes všecku bedlivou snahu umělců, jimž nepodajná žula při tvarech ozdobnějších asi tuhý kladla odpor, prozrazují ještě všudy dobu přechodní. Klenba čtverečné kapitulní síně spočívá hruškovitě profilovanými žebry na lupením zdobené hlavici elegantního svazku sloupového; štítky u patek sotva jsou již znatelny, prostor osvětluje veliké, okrouhlé okno s bohatou kružbou a dvě menší okna hrotitá. Vchod z ambitu má v ostění sloupky, jichž hlavice zdobí přehnuté lupeny, — tvar po přednosti cisterciensk, s nímž se v té době na všech stavbách řádu toho můžeme potkati, — a nad vodorovným nadpražím jest tympanon vroubené hrotitým trojlistem. Podobný vchod otvírá se z ambitu do sousední sakristie, která byla asi první, zatímnou svatyní kláštera; uzavřena jest pěti stranami osmiúhelníka a má tvary v celku hrubší než ozdobná kapitulní síň.

Arkady chrámu vyšebrodského.

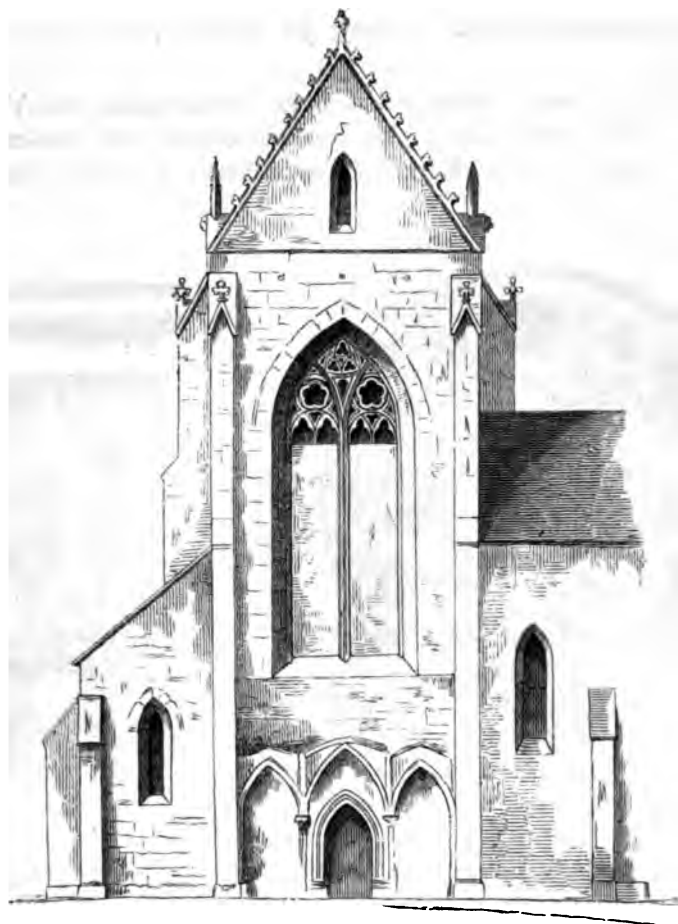

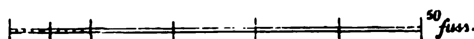
Kůrové okno v chrámě vyšebrodském.

Výtečným uměleckým dílem jest portal, kterým se ze sakristie do chrámu vstupuje. Po stranách má sloupky s hlavicemi zdobenými přehnutým lupením, v žlábcích vedle hrotitého oblounu vinou se krásné rostlinné ornamenty, a v tympanu zobrazena jest vypoukle ruka Páně ochraňující révu od netvorných lišek, které ji ožírati chtějí.

Velkolepý chrám, jehož stavba dle tvarův i historických svědectví až do XIV. věku zvolna pokračovala, jest budova v půdorysu velice zajímavě založená, svědčící v srovnání s jinými chrámy cisterciensk ými, že i zdánlivě závazná pravidla řádová dovolovala důmyslným umělcům dosti svobody k vytvoření vábného celku. Ku třílodní podélné části pojí se silně přečnívající loď příčná, sestrojená z pěti polí (travée), ku prostřednímu čtverečnému při-

léhá presbyteř zaujímající rovněž jedno čtverečné pole a závěr z pěti stran osmiúhelníka sestrojený, v prodloužení postranních obdélných polí jsou čtyři kaple, z nichž střední uzavřeny jsou přímo, krajní pak jako kůr strakonický v ostrém úhlu rameny trojúhelníka. Celková délka chrámu ve světlosti jest přes 53 *m*, šířka v trojlodí 18·4 *m*. Při bedlivějším zkoumání pozorujeme na stavbě tři různé směry. Kaple svými lupenatými konsolami, hranolovitými

Průčelí chrámu zlatokorunského.

příporami, těžkými žebry a věnci zdobenými svorníky usvědčují první dobu stavby s výzdobou řádu cistercienskému v XIII. věku vlastní; presbyterium a příčná loď provedeny jsou v ranné gotice, přípory jsou zde oblé, hlavice jednoduché, okna dvojdílná s kružbami z trojlistů složenými. V podélné části, která pěti páry pilířů na tři stejně vysoké lodi jest rozdělena, jeví se hledaná cisterciensky prostota; osmihrané pilíře postavené na hrot seslabeny jsou

v hořejší části vybráním sudých hran v podobu kříže, aby umožněn byl přechod k arkadám a příčným pasům klenbovým, místo hlavic mají zvláštní, pouze na cistercienských stavbách obyčejné římsy. Okna této části se svými střídavě silnějšími pruty a bohatšími kružbami jsou výtvorem pozdějších obnov XIV. a XV. věku, právě tak jako ambit, jenž přiléhaje k jižní lodi chrámové, sakristii a síni kapitulní, snoubí se s ostatními staršími stavbami kláštera v celek tak jednotný, krásný a malebný, že zříme tu podnes vzor zachované středověké klášterní budovy, již posud ovívá dech poesie romantických věkův.

Bohužel, že štěstí, jehož přáno bylo znamenitému dílu Vítkovců, nedostalo se údělem sousednímu, ještě velikolepějšímu dílu Otakarovu, cistercienskému klášteru Zlaté Koruně, založenému r. 1263. Nádherné jeho

Okno v příčné lodi chrámu zlatokorunského.

Hlavice z ambitu zlatokorunského.

stavby provedeny byly již rozhodně slohem gotickým, a posud po zádavách husitských, opětovaných opravách i konečném zrušení v té opravdové »ohavnosti spuštění«, kterou dnes vidíme na místě účelem i dějinami svatém, pozorovati můžeme důmyslný rozvrh i umělecké provedení původního díla.

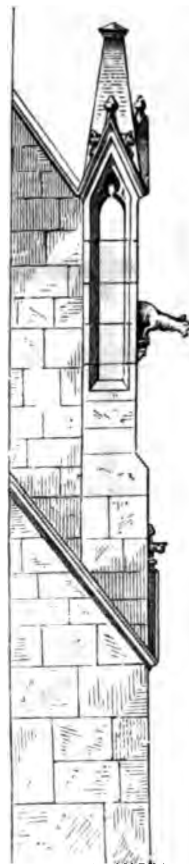
Veliký, nyní farní chrám sestává z podélné, 2 × 8 pilíři na vysokou hlavní a dvě nízké bokové lodi rozdělené stavby, k této druží se o málo přečnívající loď příčná, za ní pak postupuje dlouhý kůr pěti stranami osmiúhelníka zavřený a po bocích jeho dvě nízké, do příčné lodi otevřené, čtverhrané kaple; celková délka jest něco přes 70, šířka v příčné lodi přes 27 metrů. Ale pravidelnosť, která se nám dnes v této disposici jeví, není původní, neboť dle patrných posud zbytků byla na severní straně ještě jedna loď boková a v prodloužení téže polygonalně uzavřená kaple, tak že chrám

vlastně čtyřlodním býval. Pilíře lodi dělící jsou poměrně silné, sestrojené z šestibokého hranolu, jehož v ose ležící hroty jsou otupeny, kosé strany mělce prohloubeny, k bokovým pak připojeny přípory z polovice osmibokého hranolu; hlavic není, a profil přechází bezprostředně v oblouky arkad, — což bylo na tu dobu pozoruhodnou novotou. Klenby původní zachovaly se jen v jižní lodi, jsou křížové s žebry dílem z přípor, dílem z jednoduchých konsol vycházejícími. V celém nitru jeví se hledaná cistercienská prostota, vyhýbající se zúmyslně ozdobnému detailu, tak že celek jen velkolepými rozměry prostoru dojímá a velebně uchvacuje.

Čeho po stránce ornamentalní nedostávalo se vnitřku, tím patrně oplýval vnějšek, jak z některých zajímavých zbytků posud souditi možno. V průčelí vysokými opěrnými pilíři rozčleněném a nevysokým štítem, jenž po stranách fialami, na ramenou lupeny, na vrcholu pak křížovou kyticí byl zdoben, zakončeném otvírá se veliké čtyřdílné okno s bohatou kružbou, před portalem pak bývala krásná předsíň. Na štítě severního ramene příčné lodi posud dobře se zachovaly lupeny (kraby) staršího, francouzského tvaru a křížová kytice, na opěrách

Konsola z klášterního chrámu v Č. Budějovicích.

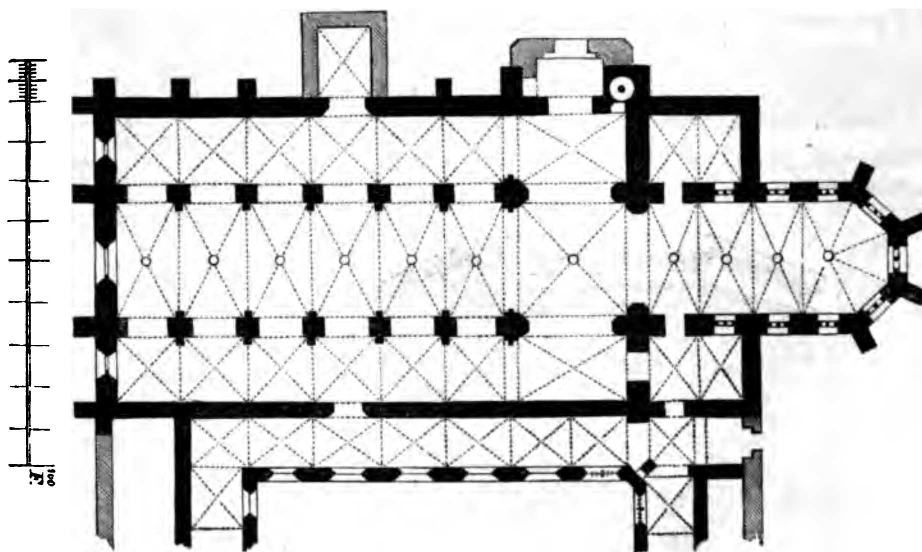

Kůrový opěrný pilíř chrámu zlatokorunského.

kůru jsou zbytky nízkých fial a chrličů, z nichž jeden v podobě obludy na člověku jedoucí všecky úrazy dosti šťastně přečkal. V jižním rameni příčné lodi jest okrouhlé, krásnou kružbou vyplněné okno a v rohu místo opěráku schodiště zakončené zděným, v ústupcích podivně se zúžujícím vrcholem. Z některých podrobností, n. př. nízkých štítů, lupenů a t. d. jest patrno, že stavitel přímo francouzské vzory měl na zřeteli, ba z některých stop jeví se pravdě podobným, že východní polovici hlavní lodi mělo se dostati soustavy

opěrné. Konventní budova k jižní lodi chrámové přiléhající vyznamenává se ambitem v nejušlechtilejším slohu gotickém zbudovaným a krásnou síní kapitulní, jejíž křížové klenby podporují dva štíhlé, osmiboké pilíře s členitými stranami a hlavicemi, jichž zvláštní tvar výhradně na cistercienských stavbách se spatřuje, podobně po přednosti cistercienskými jsou v ambitu přípory s hlavicemi z přehnutých listů složenými, jakéž i v Pomuce, Vyšším Brodě, Sedlci a Pohledě se spatřují. Ostění oken v kapitulní síni zdobeno jest krásným ornamentem z břečtanu a révy.

Současně s klášterem Zlatokorunským zbudován byl královským nákladem z jara r. 1265. Přemyslem (Otakarem) II. založený a r. 1274. dokončený chrám dominikánského kláštera v Budějovicích. Ač i tohoto částečně se dotklo nerozumné novotářství pozdějších věků, přece zachoval se celkem

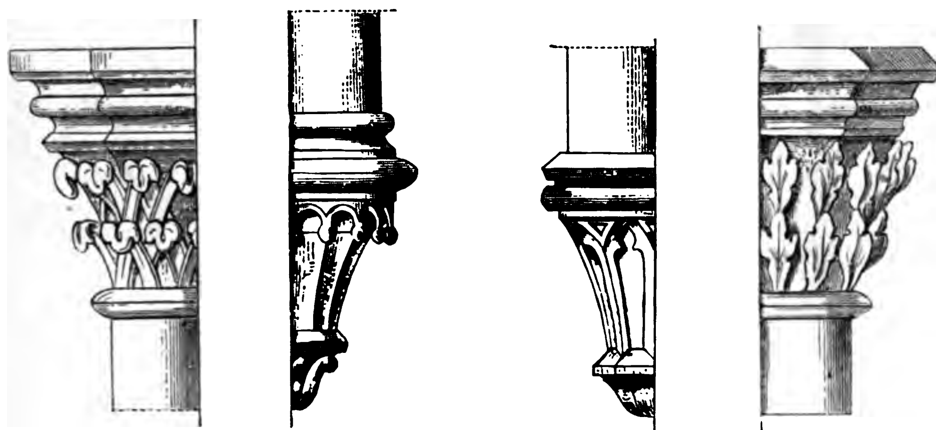
Půdorys klášterního chrámu v Č. Budějovicích.

v původní podobě. Kůr 21 *m* dlouhý, 8 *m* široký a 20 *m* vysoký uzavřen jest pěti stranami osmiúhelníka, k němu pojí se stejně vysoká 20·4 *m* dlouhá a 7 *m* široká loď příční nevystupující rameny svými z šířky 29·4 *m* dlouhé podélné stavby chrámové, která 2 × 6 pilíři na vysokou loď hlavní a dvě o polovici nižší lodi bokové jest rozdělena; po stranách kůru bývaly obdélné kaple. Poněvadž stavivo jest nelícná rula, dostalo se vně jen pilířům, římsám a ostění oken pečlivějšího spracování, vnitřní pilíře jsou čtyřhrané, na přípořách jejich převládá osmiboký hranol. Oblé přípory v kůru počínají v značné výši na konsolkách, z nichž některé mají podobu pěkně propracovaných lidských hlaviček. Některé hlavice přípor těch i konsoly v severní bokové lodi pokryty jsou dílem symbolickými, dílem rozmarnými řezbami, tak n. př. spatřujeme tu pelikána mláďata krví napájejícího, vepříka, který v dubovém

listí žaludy chroustá, a j. v.; vůbec jeví se zde podobná záliba v ornamentalním díle, jakou jsme na českých stavbách doby přechodní pozorovali, a která pro dobu první gotiky u nás jest charakteristickou. Lomený oblouk křížových kleneb v lodi hlavní a v kůru jest dosti snížen, žebra jsou jemně profilována, některé svorníky řezbami zdobeny, kružby původních dvojdílných oken v kůru jsou z trojlistů sestrojeny. Na jižní straně přiléhá ke kostelu zachovalý ambit, v němž zvláště pozoruhodnými jsou dvě veliká okna s krásnými kružbami a osmihraný prostor, v němž bývala studnice.

Rovněž r. 1265. založen byl klášter cisterciánek v Pohledu blíže Německého Brodu, z jehož původní stavby posud zachoval se neveliký ale elegantní kůr jednolodního chrámu, na jehož portalu a hlavicích přípor patrným jest ušlechtilé dílo doby Otakarovy.

Ze dvou nádherných klášterních budov zanechaly nám lítice náboženských bouří pouhé trosky. Jest to část kůrového závěru okolo r. 1260. zbudovaného

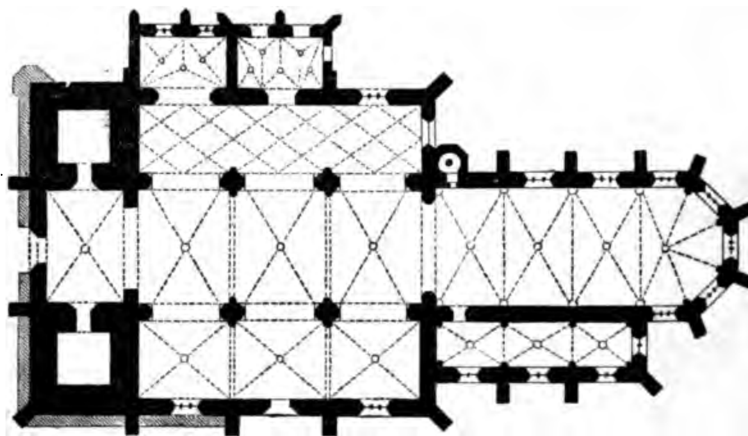

Hlavice a konsoly v Pohledě.

chrámu minoritského v Benešově, která se svými štíhlými okny s krásně profilovaným ostěním, zbytky kružeb a přípor vysoko nad město strmíc podnes příchozímu již z dáli bývalou krásu a velikosť stavby v nejryzejší gotice provedené na paměť uvodí, a rovněž malebná sřícenina od českých Žirotínů vystavěného klášterního chrámu klarisek v Panenském Týnci severozápadně od Slaného. Tento kostel skládal se z velmi dlouhého kůru pěti stranami desítiúhelníka zavřeného a kratší lodi hlavní, která od nízkých bokových čtyřmi pilíři byla oddělena; velmi krásný portal umístěný mezi kosmo ustupujícími opěrnými pilíři posud z části zachoval nádhernou svou výzdobu z konsol, sošek, baldachýnův a znakův uměle pracovaných.

Právě v té době hrazeno jest i mnoho měst starších, vysazována i zakládána jsou nová a ozdobována prostrannými chrámy farními i kláštery dominikánskými a minoritskými. Veliká většina kostelů těch, postižena jsouc později opětovnými požáry, byla již v XV. věku částečně slohem pozdní

gotiky přestavěna, jiné opět v XVII. a XVIII. věku byly zmodernisovány, tak že dnes jen některé partie — nejčastěji presbyteř — patří původnímu dílu. Takové farní chrámy městské byly z pravidla trojlodní s vysokou lodí hlavní a o polovici nižšími loděmi bokovými, jež byly uzavřeny přímo; poměrně dlouhý kůr zakončený pěti stranami osmiúhelníka jest svědectvím, že byly napodobením současných kostelů klášterních, obyčejně měly dvě věže stojící na západním konci lodí bokových, řidčeji stavěna jest věž jediná v čele kostela nebo stranou jako zvonice, která sloužila i účelům světským, jsouc obydlím hlásného, jehož povinností bylo rozhlížeti se po okolí a zvoněním na poplach oznamovati buď požár nebo nebezpečí hrozící v dobách nepokojných nájezdem nepřátelským. Stavba sama byla někdy

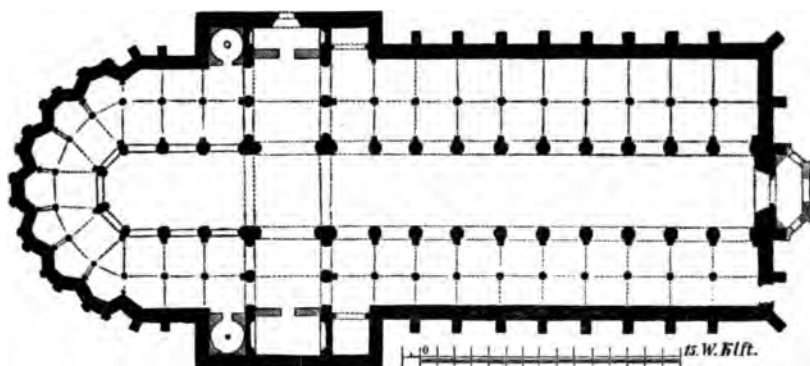
Půdorys děkanského chrámu ve Vysokém Mýtě.

dosti prostou, což dá se vysvětliti tím, že 1.) napodobeny byly chrámy řádů t. zv. žebravých, 2.) prováděny jsou již od mistrů světských, jimž se třeba nedostávalo cviku v ozdobném díle, 3.) budovaly se na rychlo ze staviva, které právě bylo po ruce, 4.) přistěhovalí cizí měšťané, majíce mnohá vydání se stavbou svých obydlí, hrazením města a t. d., nebyli hned z počátku nejštědřejšími podporovateli umění.

Jednou z nákladnějších městských staveb chrámových doby Otakarovy byl zajisté chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. Ač budova ta po ohních,* jimiž r. 1400. a 1461. byla stižena, dalekosáhlým opravám byla podrobena, přece jest rozloha její dosud původní a ze staré výzdoby nalezeny jsou některé pozoruhodné kusy. Kůr 23·6 *m* dlouhý a 8·5 *m* široký skládá se z $^5/_8$ závěru a tří obdélných travée; k němu druží se trojlodí skoro 30 *m*

dlouhé a 22 *m* široké, jež třemi páry pilířů rozděleno jest na vysokou loď hlavní a dvě nižší, přímo uzavřené lodi bokové, v jichž čele stojí dvě věže nad západními poli postranních lodí se vypínající. Mezi věžemi umístěna byla v posledním poli hlavní lodi empora, která začínala od té doby ve chrámech českých sloužiti dnešnímu svému určení; bylať místem žákův a literatů při službách Božích účinkujících a stala se tak hudební kruchtou. Hlavice oblých přípor pilířových zdobeny byly stylisovaným lupením, a na nich spočívala hruškovitě profilovaná žebra křížových kleneb. Portaly měly článkované ostění, a nad vodorovným nadpražím bylo pod hrotitým obloukem portalu tympanon reliefy zdobené.

Rozloha výše vylíčená byla v té době tak normalní, že není třeba jednotlivých staveb toho druhu podrobněji vypisovati zvláště i proto, že ozdobný detail jejich namnoze patří věkům pozdějším.

Půdorys chrámu sedleckého.

Léta po nešťastném pádu krále Přemysla (Otakara) II. výtvarnému umění přízniva nebyla. Nesvědomitý poručník Otta Braniborský, vyděrační jeho dvořané, kořistní žoldnéři a zlopověstná luza, která, jak svědčí souvěký letopisec, ze zemí sousedních do vlasti naší přímo na lup se sběhla, hospodařili zde spolu s děsným hladomorem tak, že v pravdě naplněna jsou slova: »Běda zemi, jejíž král dítě jest.« Mnohé umělecké dílo z let dřívějších vzalo zkázu; kostely byly vydrancovány, i největší kláštery od mnichův opuštěny, řemeslníci v době obecné a přehrozné bídy neměli práce, — jakmile však s Václavem II. vrácen byl zemi mír a bezpečnosť, tu hned činnosť ochablá znova se vzpružila k výtvorům předešlých stkvělejším. Nejprve zajisté byly stavby v době bezvládí spustošené opravovány, ty které z doby Otakarovy rozdělány zůstaly, dokončeny a jiné, jež velkou vzaly pohromu, od základů znova přestavěny.

Z těchto na předním místě jmenovati sluší nejstarší sídlo řádu cistercienského v Čechách, klášter Sedlecký u Kutné Hory, jejž neunavně činný opat Jindřich za panování Václava II. celý úplně přestavěl, a z něhož po

spustošení v bouřích husitských a opětovných pozdějších opravách některé části, byť i v barokním zakuklení, podnes se zachovaly.

Velikolepý klášter ten obsahoval v pevné ohradě své vše, čeho dle pravidel cistercienského řádu třeba bylo. Po jižní straně obrovského hlavního chrámu, jenž výhradně pro mnichy byl určen, byl rozsáhlý konvent kněží s ambitem a síní kapitulní, východně od chrámu stála prelatura s velkou kaplí opatovou, na západ dům pro hosti a nemocnice, o něco dále k severu při velikém dvoře hospodářském konvent konvršův a vedle něho značný, spolu poutnický kostel pro laiky a ještě dále těsně za hradbou rozsáhlý hřbitov s kaplí; kromě toho bylo v ohradě kláštera ještě několik kaplí a různých stavení.

Posud stojící hlavní chrám Panny Marie založen byl bezprostředně po francouzském vzoru, a sice s některými odchylkami dle chrámu mateřského kláštera v Pontigni v týchž rozměrech, jak posud se spatřuje, a proveden jsa v přísných tvarech dle pravidel řádových, účinkoval hned prvotně jen svou neobyčejnou velikostí, krásnými poměry jednotlivých částí a tou slavnostní velebností, kterou až podnes nad všecky chrámové stavby vlasti naší vyniká. Skládá se z pětilodní stavby podélné, trojlodní příčné, dlouhého, z pěti stran osmiúhelníka sestrojeného kůru obklíčeného ochozem a polověncem kaplí polygonalně uzavřených; jest celkem 92 *m* dlouhý, u vchodu 30·2 a v příčné lodi 41·8 *m* široký. Osmnácte přes 2 *m* silných pilířů dělí 31 *m* vysokou a 8·3 *m* širokou loď hlavní od poměrně nízkých lodí bokových, z nichž severní 3·80 + 3·17, jižní 4·12 + 4·90 *m* šířky zaujímají a vždy 2 × 9 oblými sloupy jsou rozděleny. Stavba příčná má stejně s hlavní širokou a vysokou střední loď, čtyři přes 3 *m* silné pilíře obstupují křížení, po každé pak straně dva slabší podporují arkady prostředkující spojení s loděmi bokovými a ochozem, po obou pak stranách střední příčné lodi byly čtyřhrané kaple. Arkady kůru s lodí hlavní stejně vysokého nese osm pilířův, a z osmiúhelníka sestrojený závěr jeho přechází v ochozu v polovici šestnáctiúhelníka, k jehož stranám sedmero kaplí se pojí, — s dvanácti sloupy ochozu jest tedy v celém chrámě 64 svobodně stojících podpor. Hlavní pilíře mají celkem podobu šestibokého hranolu, jenž kosými stranami přechází jako ve Zlaté Koruně bezprostředně v arkady, do hlavní lodi pojí se k němu trojitá přípora, do vedlejší čtyřhraný základ vnějších pilířův opěrných, oblé sloupy mezi loděmi bokovými byly při opravě r. 1700. podniknuté právě v charakteristických kusech předělány. Rovněž novými jsou všecky klenby, ale zdá se, že v bokových lodích a v ochozu byly křížové, v hlavní pak že bylo již původně lomené klenutí valené spůsobem v jižní Francii tehdy oblíbeným.

Ohromné prostory jasně osvětluje 106 velikých gotických oken, v nichž se však nezachovalo ani stopy prutů neb kružby. Jako chrámy cisterciensk é vůbec, neměl ani sedlecký věže, pro malý zvon byla dle pravidel řádových pouze vížka na krovu nad křížením. Vchody byly tři, jeden v západním průčelí s otevřenou předsíní jako ve Zlaté Koruně, druhý do severního

ramene příčné lodi, nyní skrytý a zazděný, ale zajímavý tím, že posud na něm viděti jest zbytky bohatého článkování s římsem zdobeným přehnutými listy, na něž při stavbách cistercienských jsme již upozornili, třetí pak vchod nyní rovněž zazděný vedl do jižního ramene příčné lodi z konventu. Z původní kamennické výzdoby uvnitř zachovalo se nad arkadami v kůru jednoduché gotické panelování z prutův a hrotitých obloučků, kromě toho jsou v kostele sv. Barbory v Hoře Kutné dva dříky sloupové, o nichž bezpečně víme, že vzaty byly z chrámu sedleckého, a tyto zdobeny jsou celé jednoduše tesanými listy palmovými. Vnějšek byl jako posud celkem jednoduchý, západní průčelí rozčleněno bylo právě tak jako ve Zlaté Koruně, opěráky hlavní lodi jsou poměrně slabé, a považíme-li, že chrám při značné výšce postrádal vydatné soustavy opěrné, musíme uznati celou konstrukci za smělou a neobyčejnou. Zajímavé zvláštnosti ve vytváření hlavic příporných i tvaru klenby znáti jest posud i v bývalé kapli opatské.

Vlastní stavení klášterní i s chrámem laiků později přestavěným a konečně r. 1817. zbořeným zmizela, za to však ve hlavních částech zachovala se památná kaple hřbitovní, pověstná kostnice sedlecká. Táž skládá se ze dvou prostor; dolejší, napolo v zemi založená kaple Dušiček tvoří v půdorysu čtverec a jest čtyřmi silnými, uprostřed stojícími pilíři rozdělena v devět polí křížovými klenbami přepjatých; hořejší, nad střední a částečně i zadní částí spodní stavby se vypínající kaple Všech svatých sestává z přímo uzavřené, obdélné presbyteře s dvěma travée gotické křížové klenby a z širší lodi, v níž zachovalé patky a venkovské pilíře opěrné prozrazují nějaký zvláštní tvar bývalého klenutí. Pozoruhodny jsou štíhlé, polygonalní věžičky v rozích průčelí, jež určeny byly k tomu, aby na nich v noci hořela světla za zemřelé; vzory jich opět hledati dlužno ve Francii, kde takové »fanaux de cimetières« častěji se vyskytují.

Náhrobek Jistislavův z Chlumu.

Velice nádhernou gotickou stavbou té doby byl Václavem II. založený cistercienský klášter v Zbraslavi; souvěcí i pozdější spisovatelé nemohli téměř nalézti slov k líčení skvostnosti jeho, ale náboženské bouře pozdějších věkův oloupily nás bohužel úplně o tuto perlu výtvarného umění, tak že sotva pověděti můžeme, jaká byla podoba velikého klášterního chrámu. Obsahoval podélnou stavbu čtyřlodní, nestejnoramennou loď příční a po spůsobu cisterciensk ém přímo uzavřený kůr, kolem něhož byl ochoz s devíti kaplemi pravoúhelně rozestavenými, a tak upomínal v podélné části na Zlatou Korunu, v kůrové partii na chrám kláštera Hradišťského.

Na sklonku XIII. věku provedeno bylo v blahých letech panování Václava II. zajisté ještě mnohé umělecké dílo, o němž nemáme souvěkých

zpráv, a které nepřízeň následujících věků zničila, jako n. př. veliký chrám kláštera Sázavského. Stará stavba Božetěchova, nevyhovujíc novému vkusu a nádheře, byla, jak ze zbývajících trosek patrno, v době posledních Přemyslovců podstatně přestavěna. Apsida dostala opěrné pilíře, kůr obnoven, a k němu připojena v délce 36 a šířce 23 metrů velkolepá část západní, rozdělená 2 × 4 pilíři na tři stejně vysoké lodi, v jichž čele vypínaly se dvě vysoké věže a mezi nimi krásná předsíň. Po spustošení ve válce husitské a svévolném poboření v našem století zbyla z této stavby jižní věž, k ní přiléhající hlavní zeď a řada pilířů s arkadami. Vysoké, přiměřeně rozčleněné pilíře, směle rozepjaté oblouky a zbytky křížových kleneb prozrazují znalecky vypočítanou stavbu, která po stránce konstruktivné jeví veliký pokrok, elegantní profily, krásné kružby oken, konsoly a jiné podrobnosti upomínají na francouzské vzory, které, jak jsme výše již poznali, na Sázavě nikdy nebyly cizími, ze sochařské práce dobře zachovala se na svorníku v kapli pod věží hlava Spasitelova vynikající ušlechtilostí podivuhodnou. Kromě ladnosti tvarů pozorujeme zde i neobyčejnou přesnosť v provedení, neboť ač trosky ty přes půl páta sta let vydány jsou každé nepohodě, přece zachovaly se některé kusy tak, jakoby teprve před nedávnem byly vyšly z huti kamennické.

Náhrobek Hrona z Pacova.

Že v době, kdy stavitelství k výtvorům tak velikolepým se povzneslo, jiná umění výtvarná pozadu nezůstávala, jest jisto, a zachovaly se nám i patrné důkazy jich rozkvětu. O díle sochařském, jež tehdy k architektuře těsně bylo upoutáno, jsme se již několikráte zmínili vytýkajíce nejen bohatství plastických ozdob na stavbách věku XIII., ale i jejich zvláštní, český ráz a směr, kterým se od cizozemských liší. Zde zbývá nám ještě upozorniti, že zachovalo se nám z doby té i několik kamenů náhrobních jako n. př. Jistislavův v Čáslavi, Ruthardův v Kolíně, Hronův v Pacově a jiné na klášteře Hradišti. Podoby i nápisy majuskulí psané jsou na nich v kámen vryty a byly původně, aby vynikly, nějakou látkou n. př. černou smolou vyplněny.

Malířství spolupůsobilo při výzdobě staveb okrašlujíc nejen stěny budov, ale i polychromováním ozdob plastických. Zprávy o tom jsou sice hojné, ale zachované památky vzácné. Některé stopy nástěnných maleb z té doby zachovaly se na Sázavě, v dominikánském chrámě budějovickém našly se před lety pod omítkou rovněž původní malby, které však rychle bledly a byly proto zabíleny kromě jedné představující nevěřícího Tomáše, jak prst na ránu Spasitelovu klade, a sv. Petra vedle stojícího. Scena ta jest dobře pojata a živě podána, obrysy figur silné, záhyby rouch přirozené, ale barvy již úplně vybledlé; kolem jest, jak bylo ve středověku obyčejem, ornamentalní

Nástěnná malba v klášterním chrámě budějovickém.

obruba. Kaple zvíkovská byla rovněž nádherně vymalována, ale obrazy pozdějšími restauracemi utrpěly mnoho. I tabulové obrazy nabývaly v té době již obliby, ač není možno určitá díla přičítati jí bezpečně. Též o sklomalbách máme zprávu určitou, neboť souvěký letopisec poznamenal, že r. 1276. biskup Jan III. dal v chrámě Svatovítském shotoviti dvě okna veliká, v nichž zobrazeny byly sceny ze starého a nového zákona, jiné pak vynikající chrámy podobné ozdoby jistě nepostrádaly, jak zachované zbytky ve chrámě kolínském podnes svědčí.

Největší přízni těšily se ovšem drobnomalby, jimiž zdobeny jsou knihy každému kostelu nezbytně potřebné; hojné souvěké zmínky svědčí, že du-

chovenstvo české nejen spisování nových knih velmi pilno bylo, ale i starších nemálo si vážilo. Ač v klášteřích, při kostelích kapitulních i jinde stále se spisovalo a opisovalo, přece nestačovala produkce veliké spotřebě, o čemž nejlépe svědčí zpráva, že Václav II. zakládaje klášter Zbraslavský dal opatům cisterciensким 200 hřiven, aby za ně v Paříži knih zakoupili. Tam zajisté v sídle vysokého učení, kde poptávka po knihách byla veliká, byli již tenkráte mnozí lidé duchovní i světští, kteří opisováním a illuminováním knih se živili, a mnozí z Čechů, kteří na učení pařížském studovali, dobře zdroj tento znali a bezpochyby nejednu knihu z Francie k nám přinesli, čímž si vysvětliti můžeme, proč na některých v Čechách chovaných rukopisech směr francouzský jest patrným.

Z domácích malířských prací pocházejících ze druhé polovice XIII. věku nejpověstnější jest nyní v knihovně knížat z Lobkovic uložená bible v obrazích dle původce svého V e l i s l a v o v o u zvaná, která i s připojenou legendou svatováclavskou původně pražskému klášteru křižovníků s červenou hvězdou patřívala. Obsahuje na 188 listech 747 obrázků poměrně velkých (— některé postavy jsou až 13 *cm* zvýší —), většinou v konturách inkoustem kreslených a jen částečně omalovaných. Komposice jich předčí nad souvěká díla samostatností, živostí a názorností, postavy vynikají zdařilým výrazem obličeje, nenuceností pohybův a ladným uspořádáním roucha, celek pak jest nejen pro dějiny umění, ale i pro studium tehdejších krojů, zbraní, nářadí a t. d. pravým pokladem.

Velice povzneslo se za panování posledních Přemyslovcův i řemeslo umělecké. Zlatnické práce, o nichž zmiňují se tehdejší letopisci, ovšem v pozdějších dobách staly se vítanou kořistí za válek, jimiž vlasť naše opět a opět byla sužována, přece však šťastně zachovaly se až na naše dny některé skvosty, které o dovednosti tehdejších zlatníků skvělé vydávají svědectví. V chrámě břevnovském uložen jest na oltáři relikviář v podobě desky knihové r. 1406. sestavený ze starších kusův ozdobného díla, v němž uloženo rámě sv. Markéty králem Přemyslem (Otakarem) II. klášteru darované. Nejskvělejší však památkou svědčící o nádheře, kterou vynikal dvůr »zlatého krále«, jest tak zvaný »č e s k ý k ř í ž« v pokladě kathedraly řezenské, na němž nápis: »Rex Ottocarus me fecit« (král Otakar mě udělati dal) původ bezpečně ukazuje. Kříž ten jest 60 *cm* vysoký, z podstavce vhodně vytvořeného vyrůstá gotický, profilovaný pilířek na uzlu a hlavici lupením ozdobený, na něm pak spočívá vlastní kříž z ryzího zlata s rameny v podobě čtyřlistů zakončenými. Uprostřed za křišťálem jest částka z kříže Páně, na koncích rubíny a granáty malebně sestavené značí krvavé rány Spasitelovy, na druhé straně niellováním zobrazen jest Ukřižovaný mezi truchlícím sluncem, měsícem a anděly, kromě toho jsou na kříži průhledné smaltové obrázky evangelistův a světců; celek vyniká nejen nádherou, ale i krásnými poměry a něžným citem uměleckým. Skvost ten r. 1313. biskup řezenský s povolením krále Jana ze zástavy, v níž tehdy jako mnohé jiné klénoty královské se octnul, vyplatil a tak chrámu svému získal.

O něco pozdější jest krásná stříbrná berla, kterou Václav II. r. 1303. pro sestru svou Kunhutu, abatyši kláštera Svatojiřského, shotoviti dal, a která nyní jest odznakem důstojenství představených Teresiánského ústavu šlechtičen na Hradčanech. V zakřivení jejím kraby staršího tvaru a drahokamy bohatě zdobeném stojí sv. Jiří, jenž levou rukou o štít se opírá a pravicí vzpínajícímu se draku kopí do chřtánu vráží; i zde bývalo smaltování vynikající okrasou uměleckého díla.

V oboru tom zajisté nemálo přispělo k zušlechtění domácího výtvarnictví povolání vlašských mincířů, jimž Václav II., uznávaje nedostatečnost peněz dřívějších, ražení nových grošů na Horách Kutných svěřil. Lidé tito nejen že přinesli sebou vynikající zručnost technickou, ale dali našincům i mnohý pokyn po stránce umělecké vůbec, což nezůstalo asi bez účinku na výtvarnickou činnost, která právě od té doby v Hoře Kutné utěšeně se rozvíjeti počala.

Kromě známých mincí Václava II. svědčí i souvěké pečeti králů, biskupů, klášterův i měst o znamenitém pokroku umění ryteckého.

Roucha kostelní pořizována byla tehdy jako v dobách dřívějších nákladem velikým a ozdobována bohatým vyšíváním od jeptišek i paní, jež v díle takovém chvalitebnou měly zálibu.

Berla abatyše svatojiřské.

Tak dospěli jsme v líčení vývoje českého umění až ku počátku století XIV., k době, kdy vymřením panovnického rodu Přemyslovců v politických dějinách národa našeho počíná perioda nová. Poznali jsme, jakými cestami umění křesťanské do vlasti naší přišlo, jak zde štědrostí panovníkův a velmožův, obětavostí a přičiněním duchovenstva i platným spolupůsobením lidu činnost výtvarnická krok za krokem spěla k ušlechtilým a ladným výtvorům slohu romanského, viděli jsme, jak záhy a rychle ujal se tu nejoriginalnější výtvor středověkého ducha, sloh gotický, a v krátké době provedl zde díla,

jež ani rozměry ani nádherou nezůstávala pozadu za pozdějšími výtvory oslavované doby Karlovy.

Ovšem nechceme tvrditi, že by byla činnosť ta naskrze bývala původní. Ani sloh romanský ani sloh gotický nevzal u nás počátku svého, neboť zárodky onoho v Italii, tohoto pak ve Francii hledati dlužno, a umění středověké, jak již v úvodu jsme podotkli, v podstatě své nebylo národním, nýbrž církevním. Ale jako církev česká, která honositi se může Vojtěchem, Šebířem, Prokopem, Božetěchem, Kosmou, Zdíkem, Danielem a celou řadou mužů proslulých věhlasem a učeností, vynikala zbožností, bohatstvím a láskou k vědám i umění, tak i národ náš, jenž dle písemných svědectví i zachovalých památek jmění i ruce své věnoval na zbudování tolika a tak nádherných děl uměleckých, nebyl zajisté v té příčině pozadu za svými středoevropskými sousedy, a čím oni, tím i on přispíval k vývoji a rozkvětu výtvarnictví středověkého.

Že předkové naši to, co jinde viděli krásného, napodobili, jistě jim nikdo nemůže vykládati ve zlé, naopak jest to svědectvím jejich duševní čilosti a lásky k pokroku, to pak bude jim vždy nepopíratelnou zásluhou, že stýkajíce se mnohonásobně s východem, jihem i západem evropským pro zárodky umělecké tvorby chodili k samému zdroji a přijaté spracovali s láskou, pietou a v pravdě něžným citem uměleckým, tak že se výtvorům jich nejen diviti, ale i právem jimi pyšni býti můžeme. A dí-li jeden ze starších spisovatelů našich, že národ český tím hrdým býti může, že dějiny jeho papež psal, jest i tím větší chloubou naší, co týž nad jiné povolaný znalec, Pius II., dí o pracích českého umění středověkého: »Domnívám se, že za mého času není v celé Evropě žádného království, které by více a skvostnějších neb ozdobnějších mělo chrámů než země Česká. Převysoké kostely dlouhými a širokými klenbami přepjaté, oltáře vysoké zlatem a stříbrem se blýští, jímž ostatkové svatých jsou obloženi, okna, skrze něž světlo do vnitřku vchází, jsou prostranná, vysoká, ze světlého skla uměle složená. Tato podivná skvostnosť jest netoliko ve městech, ale i po vsích.«

REJSTŘÍK
nejdůležitějších jmen a věcí.

ILLUSTRACE.

DĚJINY

STŘEDOVĚKÉHO UMĚNÍ

V ČECHÁCH.

NAPSAL

JOSEF BRANIŠ,
C. K. KONSERVATOR A PROFESSOR ČESKÉ VYŠŠÍ REALKY »MATICE ŠKOLSKÉ«
V BUDĚJOVICÍCH.

DÍL DRUHÝ.

V PRAZE.
NAKLADATELÉ HÖFER A KLOUČEK KNIHKUPCI.
1893.

Tiskem Jindř. Mercy-ho v Praze.

DÍL DRUHÝ.

OD ROKU 1306.

DO POČÁTKU NOVÉHO VĚKU.

III.

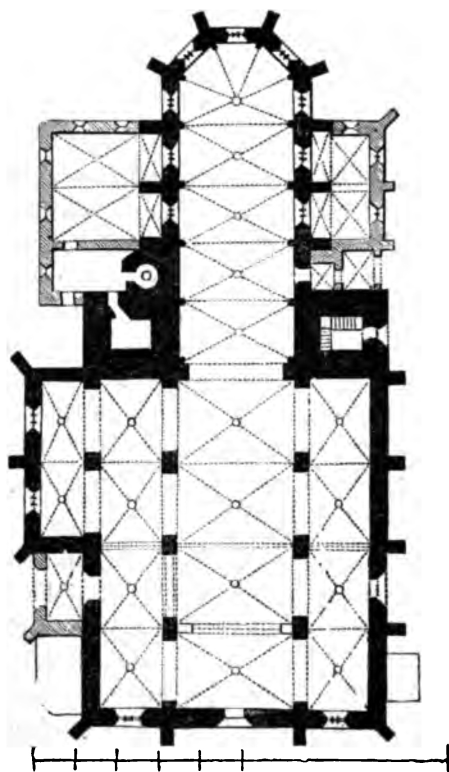
Vymření panovnického rodu Přemyslovců jest sice událostí, která v politických dějinách království Českého tvoří mez rozhodnou, ale v dějinách vzdělanosti a tudiž i v historii výtvarných umění nebyla provázena význačnými převraty poměrů společenských ani změnami mravův a živobytí obyvatelstva; tyto pohybovaly se celkem ve starých kolejích, a vše, co v prvních třech desítiletích čtrnáctého věku na tomto poli u nás nového se objevuje, jest jen přirozeným následkem vývoje vnitrného, jenž nepotřeboval a neměl příčin vnějších. Tyto teprve na sklonku panování Janova se vzrůstající zámožností, užšími styky rodu Lucemburského s dvorem francouzským, Avignonem i jinými kraji nastaly a byly mocnou pákou epochalního rozkvětu českého umění v době Karlově.

První čtyři léta po zahynutí Václava III. nebyla činnosti umělecké příznivými; politické zmatky, jež zmítaly zemí za krátké vlády Rudolfa I. a Jindřicha Korutanského, zavinily poměry, které se od zlých let poručnické kdysi správy Otty Braniborského skoro nelišily. Cizí vojska přivedená od neoblíbených, neuznávaných a slabých panovníků, zvůle šlechty a bujnosť pýchajícího měšťanstva trápily duchovenstvo i lid a nepřály nikomu oddechu, v době obecné nejistoty nikdo nemohl pomýšleti na nové podniky a ty, které v prvních letech čtrnáctého věku byly založeny, rovněž asi neučinily valných kroků ku předu.

Teprve když po opanování královského trůnu Janem Lucemburským nastal v zemi pokoj, a mysli rozkvašené nabyly opět potřebného klidu, mohla se činnosť umělecká zdárně zase rozvíjeti, a jisto jest, že neodpočívala. Dobrodružný Jan nebyl ovšem sám takovým příznivcem umění jako panovníci z rodu Přemyslova, těkavá mysl jeho tíhla spíše k politickému pletichářství, pachtění po slávě válečné a rytířské zábavě, což opět a opět lákalo ho do ciziny a bylo příčinou mnohých svízelův a nepořádků doma, přes to však nebyla doba jeho vlády pro umění neplodnou, a na některých posud celkem

dobře zachovalých dílech můžeme tehdejší rozvoj výtvarnictví domácího dosti bezpečně stopovati.

Jak jsme v prvním dílu četnými příklady dokázali, byla u nás gotika již ve druhé polovici třináctého věku slohem zdomácnělým, již tehdy vymizely poslední stopy romanismu, důsledné rozčlenění stavby úplně bylo provedeno, a přesným slohem gotickým zbudována jsou za posledních Přemyslovců díla rozsahem, konstrukcí i dekorací vynikající, — díla, která nejeví se nám jako slepé napodobení cizích vzorův, ale všudy projevují čilou účasť domácí a ducha tvořivého, který tvary odjinud přinesené vlastní potřebě a vkusu šťastně přispůsoboval. Ale právě tato čilosť a činnosť umělecká, postrádajíc za vlády Janovy mocného, vše přitahujícího a jednotně přispůsobujícího středu, nepřála ustálení přesného slohu a sváděla jednotlivé mistry v různých krajích k různým novotám, které na výtvorech té doby podnes jsou patrny, a jež možno považovati za první kroky k pozdějším stavitelským školám ve vlasti naší.

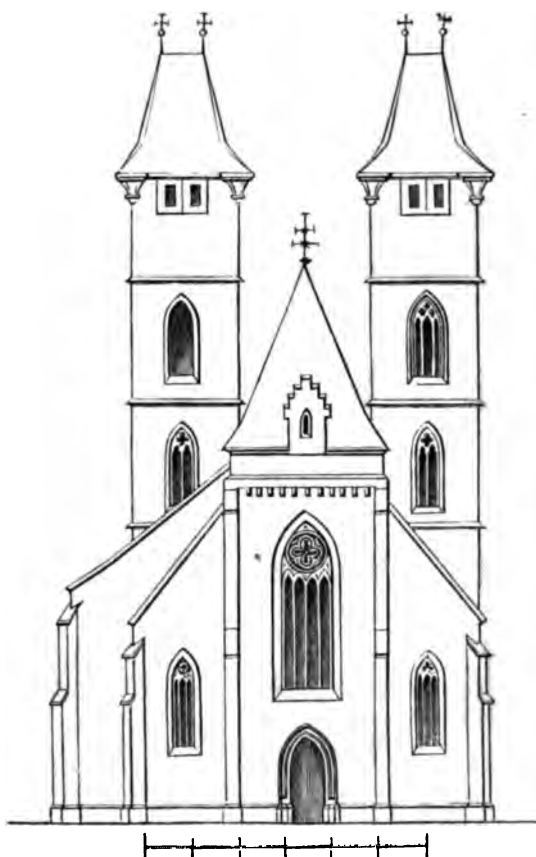

Půdorys chrámu Sv. Ducha v Hradci Králové.

K usvědčeným stavbám doby Janovy patří předně nynější biskupský hlavní chrám sv. Ducha v Hradci Králové. Pradávná tato hradová osada staroslovanská proměnila se jako mnohé jiné již v první čtvrti třináctého století v kvetoucí obec městskou a stala se r. 1307. věnným městem českých královen, z nichž první usídlila se zde Alžběta, vdova po Václavovi II. a Rudolfovi Rakouském, která po třicet let v Hradci přebývajíc město velice zvelebila a zde vedle starodávného kostela sv. Klimenta založila nový farní chrám, jenž zvláště tím jest pozoruhodným, že kromě některých staveb nymburských jest u nás nejstarším dílem ne z kamene, ale z cihel provedeným. Disposice jeho jest táž, kterou jsme již pro městské chrámy z doby Otakarovy vytknuli za charakteristickou. Kůr pěti stranami osmiúhelníka zakončený upomíná velikou svou délkou 25 *m* při 9 *m* světlé šířky a 22 *m* výšky na stavby klášterní, k němu druží se pouze 26 *m* dlouhá loď hlavní stejné s ním výšky a šířky, která od nižších, přímo uzavřených lodí bokových 2 X 3 pilíři jest oddělena. Šířka celé této západní části jest asi 19 *m*, kromě toho přiléhá k severní bokové lodi ještě polovici délky její se

rovnající přístavek. Jedinou odchylkou od normalní rozlohy jest umístění věží, které postaveny jsou za bokovými loděmi po stranách kůru, čímž stavitel patrně přílišnou jeho proti lodi délku aspoň vně jaksi zmírniti hleděl. Stavivo nedovolovalo zde užiti bohatší ornamentiky, čtverhrané pilíře jsou na hranách jednoduše otupeny, klenby křížové, okna trojdílná mají ostění dílem jednoduše vyšpaletované, dílem kamenné, ozdobné části, jako kružby, kruchta a j. v. pocházejí většinou z obnovy ve druhé polovici XV. věku a opět za našich dnů provedené.

Jako na chrámě královéhradeckém patrnou střídmosť tvarů přičítati sluší zvláštní povaze staviva, tak podobně na týž účet klásti jest velmi střízlivé formy hřbitovního kostela sv. Mikuláše v Kašperských Horách, který rovněž v první čtvrti století XIV. byl zbudován vysoko v Pošumaví, kde nebylo ani cihel ani kamene vhodného k rychlejšímu provedení článkův a ozdob jinde v té době obvyklých. Kůr jeho skládá se z $^5/_8$ závěru a dvou obdélných travée a jest zklenut křížovými klenbami, jichž jednoduše otupená žebra spočívají na prostých hlavicích oblých přípor, které u samé dlažby na konsolách sedí. Vysoká, ale úzká okna nemají nyní kružeb, opěráky o jednom ústupku končí nad výší patek klenbových kosinami; jedinou ušlechtilejší kamennickou výzdobou kněžiště jest v podobě ušaté, okřídlené nestvůry vypracovaný nosič, na němž spočívají obloučky sedilií.

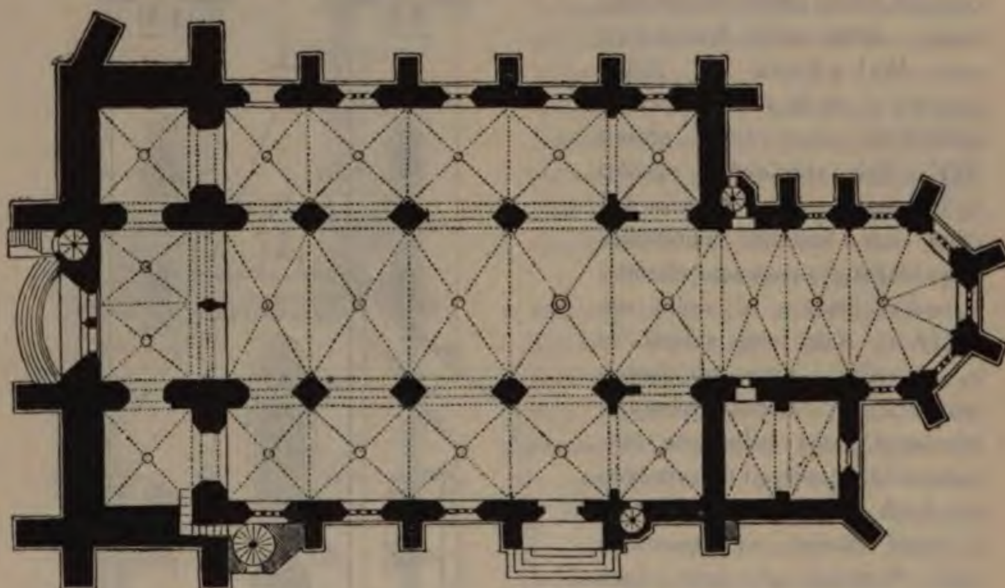
Chrám sv. Ducha v Hradci Králové.

Pravoúhlými, na hranách otupenými ústupky rozčlánkovaný triumfalní oblouk odděluje od kůru stejně vysokou loď hlavní jen plochým, dřevěným stropem krytou a spoře osvětlenou několika vysoko umístěnými okénky, která jsou silně vyšpaletována a pouhými nosy oživena. Čtyři páry velmi hmotných, na rozích otupených a římsami ukončených pilířů, na nichž hrubé, hrotité arkady spočívají, dělí hlavní loď od nepoměrně nízkých lodí bokových, které mají rovněž jen dřevěné stropy kromě východního travée lodi severní, jež

přepjato jest křížovou klenbou s hladkým svorníkem a jednoduše otupenými žebry. Za tímto travée stojí po severním boku kůru čtyřhraná věž.

Vnějšek této z hrubého kamene provedené budovy jest tak prostý, že nemá ani okapní římsy; lodi neklenuté nemají ovšem též opěrných pilířův, a tak by vlastně nelícností staviva zaviněná chudoba tvarů zdála se ukazovati na větší stáří budovy, kdyby průčelný a jižní portal svým rozhodně gotickým článkováním, jež nemá ani stopy starších říms neb hlavic, a některé jiné současné zbytky vnitřní výzdoby nesvědčily zřejmě, že celá stavba jest dílem doby Janovy.

Mnohem nákladněji než těžíři zlata na Horách Kašperských budovali téže doby chrámy své horníci Kutnohorští, kteří měli po ruce tvárný

Půdorys chrámu Svatojakubského v Hoře Kutné.

pískovec a v sousedství dva stavitelskou činností tehdy slynoucí ústavy duchovní.

Poblíž cistercienského kláštera Sedleckého povstala v polovici třináctého věku osada kovkopů, do níž požehnání horní záhy veliké množství obyvatelstva domácího i cizího přilákalo, tak že již za panování Václava II. daleko široko byla pověstnou. S počátku dostačily městu na rychlo a ledabylo bez určitého plánu budovanému dřevěné kostelíky, když však Václav II. zde k pobytu sídlo si zbudoval a v něm vlašské mincíře usadil, založen jest v prvních letech čtrnáctého věku nedaleko Vlašského dvora od měšťanů veliký, sv. Jakubu zasvěcený chrám, jehož stavba přispěním mocného patricijského rodu Ruthardovců dosti rychle pokračovala, a jenž půdorysem sice na jiné, starší městské kostely upomíná, v celku však jeví mnohé důležité konstruktivní

novoty, které pro směr, jakým se stavitelství u nás již v první čtvrti čtrnáctého věku ubírati počalo, jsou pozoruhodnými.

Presbyterium pěti stranami osmiúhelníka uzavřené jest při značné šířce skoro 11 *m* přes 16 *m* dlouhé, tedy poměrně kratší než u starších staveb,

Vnitro chrámu Svatojakubského v Hoře Kutné.

jež kůrem svým na kostely klášterní upomínají; k němu pojí se podélná část ve světlosti 37 *m* dlouhá a přes 23 *m* široká, rozdělená 2 × 5 pilíři na tři stejně vysoké lodi, z nichž střední jest 11 *m* široká, bokové jsou přímo uzavřeny a na západních jejich koncích založeny dvě věže. Stejnolodní prostory pozorovali jsme jako zajímavou novotu hned při prvních krocích gotiky do

Čech, a sice v Teplé a v Kolíně, nyní pak zdá se nám býti vhodným stopovati příčiny, pro které asi od starého, organického rozdělení chrámu na vysokou loď hlavní a o polovici nižší a užší lodi bokové se upouštělo.

Nízké lodi bokové kladly stavitelům tehdejším některé velmi nemilé překážky. Předně nebylo možno prolomiti zdi hlavní lodi nad střechami jejich vysokými okny, která kůr chrámový tak vábně oživovala; proto pomáhali si s počátku někteří mistři tím, že místo dlouhé kosiny pokryli bokové lodi řadami příčných zvalbovaných stříšek, to však bylo odpomocí jen částečnou a mělo kromě toho tu vadu, že v úžlabích mezi stříškami držel se sníh a zatékalo na klenby. Druhou překážkou byly při nedostatku složitého opěrného systemu vnější opěráky hlavní lodi, pro něž bylo nutno vnitřní pilíře nepoměrně sesilovati, tak že vadily vznositosti, která jest podstatným živlem gotiky; třetí konečně příčinou byl duch občanský, jenž přál si prostory jednotné, rovnoprávné, z níž by odevšad k nejvýznačnějšímu místu chrámovému,

Nosiči u kaplí chrámu Svatojakubského v Hoře Kutné.

hlavnímu oltáři, viděti bylo. Rozhodovaly-li v Teplé a v Kolíně první dvě příčiny, byla v Hoře, kde živel měšťanský v plném svém sebevědomí vystupoval, významnou poslední, proto skrácen byl kůr, proto i pilíře poměrně velmi štíhlé postaveny přes roh, aby volnému rozhledu nepřekážely. Zajímavo jest, že zde staviteli vzorem nebyl Sedlec, s nímž mimochodem řečeno Horníci byli od počátku na štíru, ale Sázava, kde, jak jsme viděli, nedlouho před tím západní část chrámová jako velkolepá stejnolodní stavba byla provedena, dílo, s nímž chrám Svatojakubský v rozměrech, rozloze i konstrukci nápadně souhlasí.

Ale staviteli, jenž v Hoře tak směle si počínal, záhy naskytly se mnohé obtíže. Kostel založen byl na svahu a nedostávalo se mu na jižní straně pevného základu, proto musela zde hlavní zeď záhy býti podchycována, a jižní věž zůstala nedokončena. Kromě toho nebylo pro severní věž dosti místa, tak že právě roh její musel býti podebrán a nejdůležitější opěrný pilíř naprosto neorganicky postaven, když pak následkem toho zdivo nebezpečně

se sesazovalo, protáhla se stavba věže, a nižší patra její zůstala až na naše dny značně nakloněna.

Vnějšek chrámový postrádá bohatší výzdoby, opěrné pilíře z příčin svrchu uvedených jsou různého tvaru, za to však vnitro překvapuje vzdušností, světlostí a velkolepými, harmonickými rozměry. Vysoká trojdílná okna s ostěním energicky profilovaným a kružbami z troj- a čtyřlistů sestrojenými osvětlují presbyterium, v němž oblé přípory s hlavicemi na cistercienské dílo upomínajícími podporují žebra stlačené křížové klenby. Pilíře lodi oddělující tvarem svým významně nás upozorňují, jak záhy gotika v některých končinách vlasti naší počala vybočovati z mezí slohu organického.

Gotická podpora vyvinula se v zemích západních z oblého sloupu, k němuž přidružily se silnější a slabší přípory důsledně pasům a žebrům klenbovým odpovídajíce; u nás však, kde v době romanskéno slohu za podpory arkad výhradně pilířů bylo užíváno, nevyšly tyto ani po zavedení gotiky z užitku, a přípory přidružovány jsou k stranám pilíře, jak na stavbách z doby posledních Přemyslovců vidíme. Ale v Hoře stala se již na počátku XIV. věku od tohoto tvaru libovolná odchylka, pilíře postaveny jsou na hrot, jen na hranách vyznačeny dosti neurčitě zaoblené přípory a plochy mezi nimi v mělkém

Portal chrámu Svatojakubského v Hoře Kutné.

profilu vyžlábkovány; na vrcholu není naprosto žádných hlavic, a bezprostředné rozvětvení pasův a žeber klenbových není již struktivní, — toť první předchůdcové pozdní gotiky. Jinak však stavitel, jenž si takové novoty dovoloval, nebyl prost jemného aesthetického citu. Poněvadž přímé zakončení vysokých lodí bokových jednotvárností svou ho neuspokojovalo, provedl v posledních jejich polích ozdobné empory, pod nimiž povstaly tak kaple, jichž si asi přáli bohatí patriciové Ruthard a Bořita z Košic.

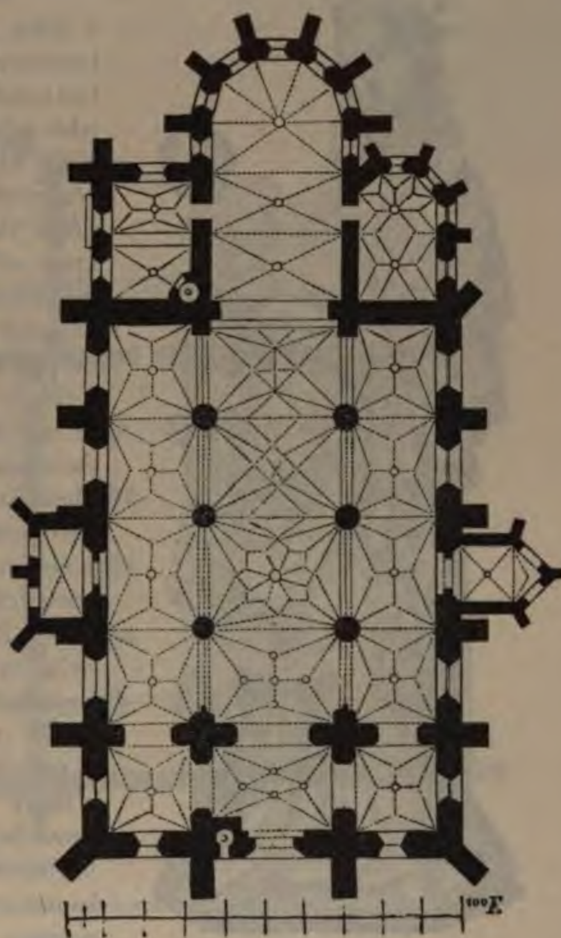
Vnitřek chrámu Matky Boží v Hoře Kutné.

Chrám sv. Jakuba nepostrádal ani výzdoby kamennické; na pilířích byly pro sochy rozmanité, velmi dovedně pracované konsoly a baldachyny, z nichž některé posud se zachovaly, patky žeber v kaplích vycházejí od fantastických nestvůr, žlábek v oblouku kaple Ruthardské zdoben býval bohatým, jemně pracovaným ornamentem z jetelového listí, kromě toho byly tu i jiné práce, které při pozdějších opravách budovy částečně byly stlučeny. Ze tří původních portalů vyniká hlavní neobyčejně bohatým rozčleněním. Vchod jeho rozdělen jest pilířkem na dvé, tympanon mezi vodorovným nadpražím a hrotitým obloukem oživeno jest bohatou kružbou, a v obrovském šestidílném

okně nad ním střídají se silnější pruty se slabšími. Vidíme tedy na chrámě Svatojakubském již některé kroky ku tvarům pozdní gotiky a spolu první počátky zvláštní stavitelské školy kutnohorské, která během dvou následujících století celou řadu vynikajících památek v městě a okolí provedla.

Bohatá Hora Kutná, v jejíž bezprostředním sousedství okolo r. 1300. i velkolepé budovy kláštera Sedleckého byly prováděny, poskytovala tehdy zajisté dosti práce mnohým mistrům kamennickým, k jichž usvědčeným dílům patří i chrám Matky Boží, obecně »na Náměti« zvaný a současně s kostelem sv. Jakuba v dolejší části města založený.

Rozměry jeho jsou sice o něco menší, ale rozloha kromě průčelí se s chrámem Svatojakubským celkem shoduje. Presbyteř 8·7 *m* široká a 14·7 *m* dlouhá skládá se z pětibokého závěru a dvou obdélných polí, k ní druží se 21·4 *m* dlouhá, 18·7 *m* široká a 18·5 *m* vysoká prostora stejnolodní, před kterou v průčelí se vypíná krásná, čtverhraná věž. Roku 1470. kostel ten vyhořel, ale při opravě potom podniknuté na disposici nic se nezměnilo, tak že původní stavba v podstatných částech posud jest zachována a svědčí o neobyčejném nadání svého mistra. Zdivo presbyteria obmezeno jest na míru nejnutnější, opěrné pilíře jsou štíhlé, mezi nimi samé vysoké trojdílné okno, slabounké přípory vycházejí od podokenního římsu a přecházejí bezprostředně v elegantní žebra křížové klenby, která již tři požáry a jiné pohromy předržela. Svorník nad hlavním oltářem ozdoben jest skulpturou zobrazující Matku Boží, a žebra k němu se sbíhající přetvořena jsou v štíhlé postavy andělské. Vzdušnosť a lehkosť stavby jeví se i v lodích, i zde jsou zdi prolomeny vysokými trojdílnými okny, klenba však, jako u mnohých jiných chrámů té doby, ve XIV. věku provedena nebyla, až do prvního

Půdorys arciděkanského chrámu v Plzni.

požáru měly lodi jen zatímné dřevěné stropy a zklenuty jsou teprve v druhém desítiletí věku XVI. Silné zdivo spatřujeme jen ve věži, neboť zde ho bylo potřeba pro znamenitou její výšku i pro vydatnou oporu celé budovy na straně západní. Vzdušnosť prostory, štíhlosť tvarů, obmezení hmoty na míru nejmenší a stará, od XIII. věku nepřetržitě se dědící záliba v skulptuře jsou příznaky, které huť kutnohorskou po celou dobu jejího trvání charakterisují.

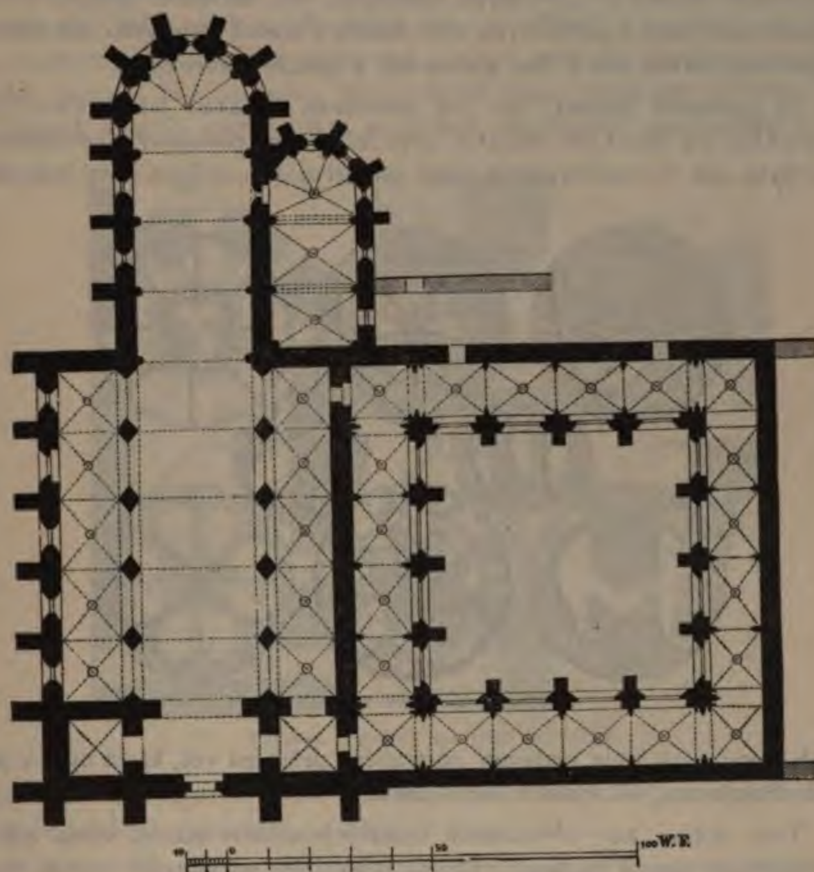
Socha P. Marie v arciděkanském chrámě plzeňském.

Jiné pozoruhodné a velkolepé dílo z doby krále Jana, a sice v západních končinách Čech, jest chrám sv. Bartoloměje v Plzni. Ačkoli při jeho založení, které se stalo již na konci XIII. věku, účasť měl rytířský řád německý, jenž tam měl svou kommendu, přece vládne celým rozvrhem budovy, která většinou za panování Janova byla provedena, rozhodně duch městský. Disposicí i velikostí upomíná stavba ta poněkud na chrám Svatojakubský v Hoře Kutné. Presbyterium skládá se ze dvou polí obdélných a závěru vytvořeného sedmi stranami dvanáctiúhelníka, čímž ovšem stává se partie tato poněkud hmotnější. Vysoká okna jsou dvojdílná s kružbami starších, přesných tvarů, klenby křížové.

Podélná část chrámu již původně byla založena jako vysoká prostora stejnolodní, ale nynější klenby dostalo se jí teprve v polovici věku XV., v průčelí měly se vypínati dvě věže, z nichž však pouze severní úplně jest provedena. Ze staré výzdoby sluší zde jmenovati na velkém oltáři stojící kamennou sochu Marianskou. Milostná postava jest 1·34 *m* zvýší a pro něžný výraz i ušlechtilou práci zasluhuje právem býti připočtena k nejvýbornějším pracím té doby. Jinak honosí se chrám plzeňský i tou znamenitou výhodou, že stojí svobodně na rozsáhlém náměstí a dopouští pozorovateli se všech stran velkolepého, ničím nerušeného pohledu.

V Praze samé v době Janově pracovalo se asi zvolna na některých stavbách větších rozměrů, jež dílem již v dřívějších dobách byly založeny, dílem teprve později za časů Karlových dokonány.

K těm patří zejména znamenitý augustiniánský klášter s chrámem sv. Tomáše na Malé Straně, jehož rozsáhlý kůr složený z $^{5}/_{12}$ závěru a pěti travée již r. 1315. byl vysvěcen, kdežto stavba vysoké lodi hlavní a nižších lodí bokových spolu s ambitem a některými kaplemi po celou dobu panování Janova a Karlova pomalu pokračujíc teprve r. 1379. byla dokonána. Ač chrám i klášter během pěti věků požáry a dalekosáhlými opravami, které to, čeho oheň ušetřil, úplně zakuklily v roucho barokní, původní podobu svou

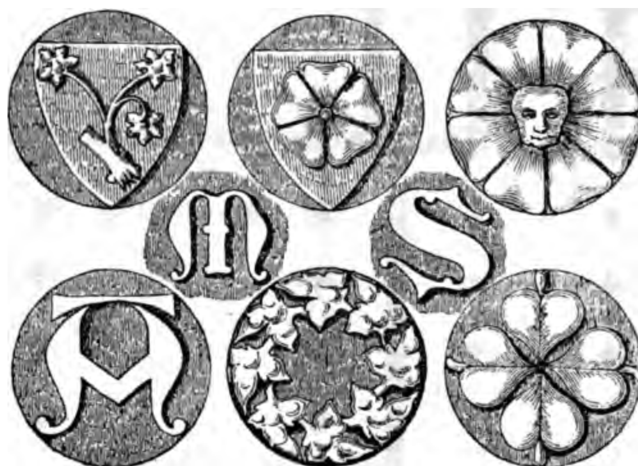
Půdorys ambitu a chrámu roudnického.

ztratily, přece zůstala disposice posud původní, a v některých částech zachovaly se pozoruhodné zbytky staré výstavnosti.

Podobné osudy stihly i veliký minoritský klášter a chrám sv. Jakuba na Starém městě Pražském. Nákladná budova klášterní, pocházející z dob posledních Přemyslovců, z níž se ještě některé stopy v nynějším ambitu zachovaly, utrpěla požárem r. 1316. asi tolik, že bylo nutno přikročiti k důkladné obnově kláštera, při čemž založen jest i nový chrám, jenž rozsáhlostí a důkladností dřívější stavby minoritské překonával. Počalť zajisté

tehdy i řádové žebraví při stavbě kostelů svých upouštětí od prvotné prostoty a snažili se, aby svatyně jejich nádhernou úpravou lákaly věřící, od nichž ku provádění stavby i výzdoby rozmanité dostávalo se jim podpor štědrých a hojných. Vysoký kůr chrámu Svatojakubského skládal se z $^5/_{10}$ závěru a šesti travée, k němu přiléhala rovněž vysoká loď hlavní oddělená šesti páry pilířův od nižších lodí bokových, jež při západním průčelí zakončeny byly věžemi; kromě těchto byla ještě třetí vysoká věž po severní straně kostela, jehož stavba r. 1374. byla dokonána. Po hrozném požáru r. 1689. odstraněna jest jedna z průčelných věží docela a kostel »opraven« tak důkladně, že z původní stavby zbyly jen hlavní zdi s opěráky kůrovými.

Za panování Janova byl též zbudován kostel kláštera Svatoanenského na Starém městě, nyní též značně porušený a profanisovaný. Stavba byla, jak ze zachovaných částí souditi možno, celkem dosti jednoduchá,

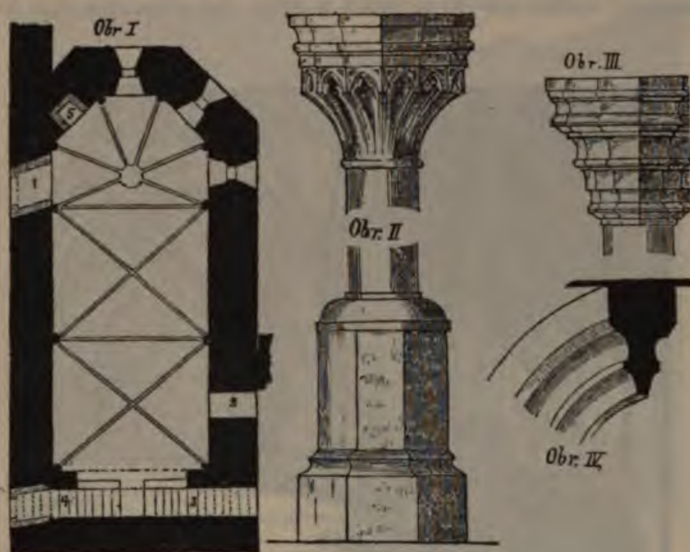
Svorníky klenbové v Roudnici.

pozoruhodnou však byla nedávno odstraněná průčelná věž, která byla v nižších patrech čtverhraná, ve vyšších osmiúhelná.

Touž dobou, kdy ve městech bohatých některé stavby velmi nákladné byly budovány, kdy i nádhery milovní velmožové na statcích svých různými podniky umění výtvarné podporovali a tak mnohé mistry dovedné zaměstnávali, stál právě v prvních čtyřech desítiletích věku XIV. v čele církve české muž nad jiné výtečný, umění milovný a všestranně vynikající, biskup Jan IV. z Dražic. On dle svědectví souvěkého letopisce v dioecesi své a zvláště na statcích biskupských kostely mnohé zbudoval, hrady a užitečná stavení opravil, zvláště pak dvůr biskupský v Menším městě Pražském u mostu velmi ozdobně přestavěl, nad branou jeho věž z kamenů tesaných provésti dal, kapli dal vymalovati překrásnými obrazy, mezi nimiž byly i podoby všech biskupů pražských po pořádku; palác čili večeřadlo pokryt byl malbami a nápisy, mezi nimiž byly mnohé verše ku poučení a mravnímu

povzbuzení i znaky knížat a pánů českých, zvláště pak světnice, v níž bydlel, různými obrazy byla vyzdobena. Hrob sv. Vojtěcha v kostele pražském nákladně okrášlil zlatem, stříbrem, sochami a řezbami uměleckými nevídané krásy.

Nadaný tento muž i jinak, ač proti své vůli, nabyl příležitosti poznati končin dalekých a státi se tak umění domácímu prospěšným. Obžalován byv křivě od protivníka svého Jindřicha ze Somburku, probošta litoměřického, nucen byl jedenácte let (1318—1329) při svou vésti u dvora papežského v Avignoně, kde pilně uměleckého díla si všímal a s výtečnými staviteli francouzskými v přátelském styku byl. Když pak do dioecese své opět se navrátil, podnikl dvě nákladná díla, z nichž jedno proto jest důležito, že jest ve hlavních kusech zachovaným a přesně datovaným památníkem té doby,

Půdorys a detaily sakristie roudnické.

druhé pak, ač nepřízní věků zničeno, přece zachovalými zprávami jasně osvětluje tehdejší stavitelské poměry ve vlasti naší.

Léta 1333. založil totiž biskup Jan IV. u přítomnosti bratra svého Přibislava, světícího biskupa Sataronského, a jiných vznešených hostí klášter augustiniánský v Roudnici s chrámem Panny Marie, jenž se přes pohromy, které ho ve válkách husitských i v minulém věku zastihly, celkem posud zachoval. Chrám skládá se z kůru asi 10 *m* širokého a 24·5 *m* dlouhého, jenž podobně jako presbyteř chrámu sv. Bartoloměje v Plzni sedmi stranami dvanáctiúhelníka jest uzavřen. K němu pojí se trojlodí přes 31 *m* dlouhé a skoro 21 *m* široké, rozdělené 2 × 4 pilíři na lodi bokové, asi 9 *m* vysoké a střední loď hlavní, která původně více než 20 *m* výšky mívala; lodi bokové zakončeny jsou přímo, a v čele jejich na západní straně vypínají se dvě věže.

Rozloha tato jest rozhodně stará domácí, pilíře byly po požáru v minulém věku pozměněny, nové jsou i klenby v hlavní lodi a v kůru, v lodích bokových zachovaly se posud původní klenby křížové, jichž žebra bezprostředně z přípor se vyvíjejí, svorníky pak znakem Dražických (vinný trojlist), písmeny, obrazem slunce a jinak jsou zdobeny. Kůr vystavěn byl dle souvěkého svědectví v pěti letech úplně, na lodi chrámové ovšem pracováno ještě po roce 1338.

K jižní straně kůru přiléhá sakristie, původně kaple kromě pětibokého závěru dvěma čtverci křížového klenutí přepjatá. Žebra vycházejí zde od oblých přípor ukončených hlavicemi sestrojenými z vějířovitě se rozšiřujících obloučků, — tvar, s kterým se v Čechách na mnohých místech setkáváme; — nad sakristií jest oratorium podobně zřízené. K jižní bokové lodi chrámu přiléhá čtverečný ambit asi 30 *m* zdélí a zšíří. Ač ušlechtilé dílo to částečným

Ambit roudnický.

pobořením a nedbalostí pozdějších věků mnoho utrpělo, přece posud jest viděti na něm stopy krásné původní práce. Žebra křížových kleneb vycházejí podobně jako v bokových lodích kostelních bezprostředně z článkovaných přípor, i svorníky mají výše již uvedené řezby. Ozdobné, přesně sestrojené kružby oken až na nepatrné zbytky zmizely. Velmi ozdobně pracovány jsou i hlavice přípor v bývalé síni kapitulní, do níž se z východní chodby ambitu vcházelo. Disposice chrámu i detail v lodích bokových, v ambitu, kapitulní síni a sakristii rozhodně usvědčují dílo školy české, při čemž sluší též připomenouti, že biskup Jan IV. byl velice horlivým vlastencem, jenž lidem národnosti české vždy přednosť dával a do kláštera svého žádného cizince nepřipustil.

Druhé znamenité dílo, které však ve válce třicítileté zúmyslně od Švédů bylo zničeno, a jehož zbytky teprve v nedávných letech úplně byly odstraněny, byl most kamenný, péčí téhož biskupa v Roudnici přes Labe zbudovaný. O stavbě jeho dí souvěká, úplně spolehlivá zpráva následující: »Jan biskup vida každodenně, jaká nebezpečenství v Roudnici na řece Labi hrozí, a chtěje jim vhodně předejíti, ustanovil tam most zbudovati, a poněvadž mistrů k stavbě mostu na řece nikde, ani v království Českém, ani v sousedních zemích, ač opětovně jich vyhledával, nalézti nemohl, poslal ke dvoru římskému pro jakéhosi mistra Viléma, stavitele mostu avignonského, ve stavení mostů velmi zkušeného, s kterým biskup, když při dvoře papežském prodléval, mluvil, a jenž mu slíbil, že přijde do Čech most vystavěti, když by k tomu byl požádán. Kterýžto mistr Vilém vida posly a psaní téhož

Ambit roudnický.

pana biskupa, odříci nemohl a slibu svému chtěje dostáti, vzal k sobě tři jiné dělníky francouzské k dílu tomu potřebné a s posly do Prahy sám čtvrtý přišel. Ti ihned dadouce se do díla mostu první jímku k založení pilíře v řece samé počali a téhož roku 1333. v den sv. Bartoloměje apoštola s velikou slávou prostřed řeky základ položili; a potom ti mistři s jinými na mostě tom pracovali, až dva pilíře a jednu klenbu čili oblouk provedli. To vykonav, roku následujícího řečený mistr Vilém se svými soudruhy od pana biskupa dobře odměněný do vlasti své se navrátil. Pan biskup pak skrze jiné dělníky našeho národa, kteří od oněch úplný návod obdrželi, prací velice nákladnou most ten a kůr sv. Marie tam v Roudnici během roku 1338. 2. října nákladem svým chvalitebně úplně dokonal.«

Z toho jest patrno, že v Čechách a v okolních zemích mistrů, kteří by v stavbě mostů, to jest obtížném kladení základů v proudící vodě se

vyznali, tehdy vůbec nebylo, a proto požádal Jan IV. slavného stavitele a inženýra Viléma, aby alespoň počátek stavby provedl. Dle toho, že během dvou prvních letních období kromě vyměřování, plánů a jiných přípravných prací dva pilíře a jeden oblouk byly provedeny, dála se stavba ta s neobyčejným úsilím, a domácí lidé, kteří se při tom zaučovali, byli zajisté jinak zkušení a schopní mistři, neboť jinak nebyli by mohli potom sami díla tak velikého ve čtyřech letech svědomitě a solidně dokončiti. Že by byl mistr Vilém se svými Francouzi též o chrámu roudnickém pracoval, pochybujeme, neboť týž disposicí svou nijak na francouzské stavby neupomíná, kromě toho měli cizinci s mostem příliš mnoho starostí, ale spíše jest pravdě podobno, že právě ti čeští mistři, kteří od Francouzů stavbě vodní se přiučovali, spolu při díle kláštera a chrámu účastenství měli.

Most roudnický přestál první zkoušku při neslýchané povodni r. 1342., kdy, ač nával vod i ledu byl dle souvěkého svědectví ohromný, zůstal úplně bez pohromy, a trval by zajisté podnes, kdyby byl ve válce třicítileté zúmyslně nebyl zkažen. Dle zbytků, které se ještě v první polovici našeho věku spatřovaly, byl asi 170 *m* dlouhý a 4·7 *m* široký; skládal se z osmi oblouků, které spočívaly na sedmi svobodných pilířích, jež byly přes 6 *m* široké a stavěny tak, že na líci bylo kvádrové obložení, vnitř pak zdivo lité z drobného kamení a výtečné malty, proti proudu i po něm měly klínovitá čela. Polokruhové, 16 *m* široké oblouky byly sestrojeny z klenáků 60 *cm* vysokých, dle sajma pravidelně přitesaných, na koncích mostu byly, jak i z analogie mostu avignonského souditi možno, věže pro obranu.

Ze souvěkého svědectví poznáváme, že naučení mistra francouzského nezůstalo u nás bez účinkův, dokazujeť to nejen dokonání mostu roudnického, ale i jiná stavba biskupa Jana IV., totiž chrám sv. Jiljí na Starém městě Pražském. Ač znamenitá budova ta provedena byla jen částečně, neboť jí kůr schází, a v minulém věku vnitř úplně jest zmodernisována, přece svědčí posud o neobyčejné smělosti konstrukce, jíž dovolovali si stavitelé biskupovi, odvažujíce se založiti v stejnolodní prostoře přes 30 *m* vysoké hlavní loď 13 *m* širokou.

Současně s těmito znamenitými podniky biskupovými dostávalo se umění stavitelskému v Čechách i jiných neméně důležitých úkolů, když po příchodu kralevice Karla bylo potřeba obnoviti spustlý hrad Pražský a jiné budovy královské. Dálo se to dle zřejmého svědectví souvěkého letopisce »spůsobem francouzským«, a o hradě zvláště se praví, že postaven byl »na spůsob paláce krále francouzského.« Rovněž asi dle francouzských vzorů zbudován byl klášter kartusianů od krále Jana r. 1342. na nynějším Smíchově založený, stavba nádherná, která vzbuzovala podiv souvěkých, ale neměla dlouhého trvání, neboť stala se první obětí bouří husitských. Ačkoli se nám ze staveb těch ničeho nezachovalo, přece jisto jest, že připravována jimi v dějinách umění českého doba nová, kteroužto, poněvadž rozvíjela se již za

účinné podpory a pod záštitou nástupce Janova, Karla I., v následujícím oddílu blíže vylíčiti hodláme, a obrátíme zatím ještě zraky své zpět k ostatním uměním výtvarným.

O pracích sochařských, jež spojeny jsou s výtvory stavitelskými, na místě příhodném jsme se již zmínili, všeobecně pak jen tolik podotýkáme, že spůsobem svého provedení zřejmě prozrazují pokrok starší, již v době posledních Přemyslovcův utěšeně rozkvetlé školy domácí. Vedle prací z kamene byla v té době pečlivě pěstována i řezba ve dřevě. Ovšem zachovalo se v tom oboru málo památek, jež by při nynějším nedostatku spolehlivých historických zpráv zcela určitě první polovici XIV. věku přičítány býti mohly. Jednou z nejznámějších jest t. zv. Pieta, nebo lépe oplakávání s kříže sňatého Spasitele chované ve chrámě Týnském. Jest to deska 70 *cm* zvýší a 53 *cm* zšíří, patrně zbytek starého oltáře, na níž polovypuklou řezbou zobrazeno jest ztuhlé tělo Kristovo, jehož hlava na klíně bolestné Matky spočívá, u nohou klečí Máří Magdalena, vzadu pak stojí Marie Jakubova,

Z passionalu abatyše Kunhuty.

Salome, Josef z Arimathie, Nikodem a Jan. Postavy jsou vhodně rozestaveny, v tvářích zračí se hluboký žal přátel Kristových, záhyby rouch jsou měkké, a přes některé tehdy obecné nedostatky patří dílo to k nejlepším své doby. I překrásná socha Panny Marie na trůnu sedící, nyní v jižní bokové lodi Týnského chrámu umístěná a ode všech znalců výtvarného umění středověkého k nejznamenitějším výtvorům řezbářským počítaná může dle některých charakteristických znaků době Janově přisouzena býti.

Stejné, ba pravděpodobně i větší zálibě nežli řezbářství těšila se v té době malba, která i tenkráte, kdy stavitelství a spojené s ním sochařství z rukou mnichů rychle přecházelo v kruhy mistrů světských, ještě pilně byla pěstována v tichých celách klášterních. Zejména v oblíbeném v Čechách ode dávna oboru miniatur zachovala se nám z prvních let panování Janova jedna převzácná, dobou i původem spolehlivě usvědčená památka, kterou možno nazvati úhelným kamenem v dějinách českého malířství, — jest to t. zv.

passional abatyše Kunhuty. Tento 30 *cm* vysoký a 24 *cm* široký kodex skládá se z 30 pergamenových listů, jest nyní uložen v c. k. universitní knihovně pražské a obsahuje básnickou parabolí vylíčené utrpení Krista Pána, jenž přirovnává se k rytíři, který pannu ohavným lotrem unesenou z trapného zajetí s mnohým vlastním utrpením vysvobodil. Spisovatelem tohoto díla věnovaného Kunhutě, dceři krále Otakara II., abatyši svatojiřské, byl pražský

První list passionalu abatyše Kunhuty.

dominikán Kolda, písařem a bezpochyby i malířem svatojiřský kanovník Beneš, dokonáno bylo dne 27. srpna r. 1312.

Na prvním listě zobrazena jest Kunhuta sedíc na ozdobném trůně pod baldachýnem, nad nímž znaky: český, svatojiřský a orlice svatováclavská jsou umístěny, po pravé ruce klečí Kolda podávaje jí knihu a za ním Beneš, po levé stojí sbor jeptišek, a vše objasněno jest připojenými nápisy.

Ozdoby trůnu patrně svědčí, že tehdy již byl u nás sloh gotický v nejkrásnějším stadiu svého vývoje, postava abatyše výborně jest kreslena, figurky spisovatele a písaře, jak tehdy k označení skromnosti obyčejno bylo jsou poměrně maličké.

Následující obrázky znázorňující zasnoubení, zajetí, vysvobození a korunování panny, sceny biblické zvláště z utrpení Páně, výjevy ze života Panny Marie a t. d. vynikají ušlechtilostí motivů, vřelým, v pravdě poetickým ponětím a správností kresby; v tvářích zračí se tu něha, velebnosť, blahoslavenství, tam opět žal, u nepřátel i zloba přirozeně a živě, postavy i záhyby rouch jsou nenucené, v ozdobách jeví se patrná znalosť architektury, i barvy jsou vhodně voleny a někde tak mistrně kladeny, že obraz téměř plasticky vystupuje. Krátce budiž pověděno, že drobnomalby ty i nejvýtečnější cizí znalce naplňují podivem, tak že je se souvěkými malbami velikého italského mistra Giotta di Bondone srovnávají. Při tom zvláště pozoruhodno jest, že ve zobrazování biblických scen jeví se tu ráz docela samostatný, od souvěkých cizích prací patrně se lišící, tedy český, jehož mnohé příznaky i na pozdějších českých dílech doby Karlovy se spatřují, z čehož jest zjevno, že již tenkráte ubíralo se malířství české samostatně, cestou vlastní, a že již od počátku XIV. věku vytvářela se u nás později proslavená česká škola malířská. Nesmíme si ovšem představovati školu tu prostou všech styků s cizinou, něco takového nebylo při obecně církevním rázu středověkého umění ani

Z passionalu abatyše Kunhuty.

Z passionalu abatyše Kunhuty.

možno; illuminatorům českým zajisté dobře byly známy znamenité souvěké práce francouzské, jak n. př. patrno jest z miniatur zdobících antifonář (1317) a breviář královny vdovy, Alžběty Rejčky, chovaný v klášteře Rajhradském.

Jako v letech dřívějších těšily se i tehdy obecné přízni malby nástěnné, jichž zajímavé zbytky z doby Janovy objeveny jsou v síni starého paláce zámku jindřichohradeckého. Jest to řada znaků čelných rodin šlechtických a cyklus zobrazující výjevy legendy o sv. Jiří, provedený nákladem Oldřicha z Hradce r. 1338. Ač nápisy zde jsou německé, — libovaliť si zajisté od časů Václava I. mnozí velmožové naši více, než se slušelo, v němčině a obyčejích cizinských vůbec, nač právem t. zv. Dalimil toužil, — přece jest to dílo umělce českého, neboť základem jeho jest legenda česká, známá z passionálu z polovice XIV. století a od cizích se lišící, a některé

Z legendy svatojiřské v zámku jindřichohradeckém.

shody s malbami passionálu Kunhutina usvědčují též školu domácí. Malíř snažil se výjevy podati dosti živě, ale výtečnosti kanovníka Beneše nikterak nedosáhl, bylť patrně méně dovedným, a stěnomalba kladla umění jeho větší obtíže. Spůsob malby jest starobylý, kontury silné, černé, mezi nimi místní tony beze stínů.

Rovněž znamenitými malbami vyzdoben byl tehdy minoritský chrám sv. Jana Kř. v Hradci Jindřichově. Zbytky jich zachovaly se v hořejší části hlavní lodi, jejíž okna lemována jsou pěkně stylisovaným révím, listy a květy růžovými, mezi těmi pak pod architekturními baldachýny umístěny veliké, vážné postavy sv. apoštolů. Někteří z nich mají vedle sebe věže s rozhoupanými zvony, čímž malíř znázorniti chtěl antifonu: »In omnem terram exivit sonus eorum« (= Po vší zemi rozlehl se zvuk jejich). Po stranách triumfalního oblouku vymalováno jest zvěstování P. Marie a postavy donatorů; také kůr chrámový byl v té době malbami okrášlen.

V chrámě sv. Mikuláše u Kašperských Hor, o němž jsme se již výše zmínili, zachovala se na stěně kůru též malba z doby Janovy.

Obraz P. Marie dešťové na Vyšehradě.

Spatřuje se tu pod architektonickým baldachýnem postava biskupa žehnajícího klečícímu dárci, od něhož vine se blána s nápisem: »Johannes Ochusnerus est

primus fundator huius ecclesie . . . .;« v pravo od něho sv. Alžběta, v levo kněz sloužící mši sv. a pod ním ve věnci nápis: »A. D. MCCCXXX in die beati Servacii Fridericus plebanus obiit.«

Že i tabulové, t. j. na deskách dřevěných malované obrazy tehdy v Čechách měrou značnou byly malovány, o tom nejlépe svědčí samostatnosť a jistota, s kterou v následující době Karlově množství takových prací od umělců domácích, a sice světských bylo prováděno, tito zajisté měli vzory a mistry své v některých českých klášteřích nejméně již v první čtvrti XIV. věku. Zvláštní pozornosti zasluhují v té příčině obrazy Panny Marie, t. zv. Madonny, různé velikosti, zobrazující Matku Páně někdy v celé postavě, jinde opět po kolena, nebo poprsí ve zlaté půdě. Všecky vynikají nádechem poetické, milostné něžnosti, v níž kultus marianský ve XIII. a XIV. století si liboval; básně a legendy účinkovaly tehdy patrně i na výtvarné umělce, jimž se právě proto lahodné podoby ženské lépe dařily. Ovalná hlava s vysokým čelem jeví tahy nejvýš ušlechtilé, roucho jest v záhybech měkké, barvy mile splývající lehce jsou nanášeny.

Proslulé jsou Madonny: Zbraslavská, Benešovská, Svatoštěpánská v Praze, Vyšehradská a jiné, nejvíce však zachovalo se obrazův těch krásných v jižních Čechách, n. př. ve Vyšším Brodě, Zlaté Koruně, Krumlově, Budějovicích, v zámku jindřichohradeckém, Doudlebích a jinde, odkud se v poslední době dvě i do obrazárny v pražském Rudolfině dostaly. Charakteristickým jest u některých těch obrazův i rámec vyvýšený, na němž malovány jsou drobné postavy světců, nejčastěji patronů českých, světic, donatorů, později i sceny ze života Panny Marie. Kromě obrazů marianských má obrubu takovou i pozoruhodný relikviář v klášterním chrámě budějovickém, určený patrně k nošení při průvodech, s obrazem sv. Šťastného a Zbožného na jedné a Krista s nástroji umučení na druhé straně, a potom proslulá »vera ikon« v chrámě Svatovítském.

Nejsouť ovšem všecky obrazy ty z doby Janovy, jest na nich patrným postupný vývoj průběhem celého XIV. ba i XV. století a sem tam i značný vliv italský. Nejstarší z nich jest asi Madonna Doudlebská, oděná jednotným modrým rouchem s rudou podšívkou a držící Ježíška rovněž oděného; podobou svou až příliš upomíná na střední část Cimabuova obrazu »Madonna de' Rucellai« v chrámě Santa Maria novella ve Florencii, tak že jest patrno, že nějaká kopie tohoto obrazu okolo r. 1300. do Čech byla přinesena a zde rozmožována, možná též že nějaký umělý vlašský mnich do některého z jihočeských klášterů zabloudil a zde působil na domácí umělce, kteří asi veliké množství obrázků těch vytvořili, když se jich přes všecku nepřízeň pěti století počet tak značný až na naše doby zachoval. Jinak jest jisto, že původní typ nebyl jediný, neboť se Doudlebská od ostatních podstatně, tyto pak zase jedna od druhé v podrobnostech zajímavě liší, přece však tvoří jedno příbuzenstvo vycházející z téže školy.

Kromě některých Madonn náleží době Janově zcela jistě tabulový obraz, jenž dle pověsti ze Zlaté Koruny pochází, ale pro museum budějovické, kde se nyní chová, v Krumlově byl zakoupen. Jest to patrně

Madonna Vyšebrodská.

střední deska oltářní; uprostřed spatřuje se Panna Maria s Ježíškem sedící na vyřezávaném, baldachýnem krytém trůně, po pravé straně stojí sv. Kateřina s kolem a palmovou ratolestí, po levé sv. Markéta na draku s křížem

a palmou, půda jest zlatá beze vzorku jako u mnohých obrazů jihočeských. Postavy jsou štíhlé a vychýlené, tváře plné něhy, vlasy plavé, prsty velmi dlouhé, roucha velmi dobře urovnána, záhyby sporé a měkké, barvy, mezi nimiž teplá červeň převládá, jemně jsou nanášeny, z celé komposice vane posvátný klid spojený s poëtickou zbožností. Podoba trůnu, v jehož tvarech čistě řezbářských nebo spíše soustružnických není ani stopy po nějakém napodobení architektury, i celý duch komposice upomínají na vlašské práce, ale zase romanské sloupky na kraji, vychýlenosť postav a jiné příznaky jsou domácí; dobu předkarolinskou rozhodně usvědčují až příliš jednoduché formy korunek a tvar kříže, jejž sv. Markéta drží. Obraz ten zřejmě dokazuje, že již od počátku XIV. věku malba na deskách v Čechách byla obecnou, a že aspoň v jižních končinách země umělci nepostrádali styků s Italií, kde právě tehdy působením Giottovým malířství veliké pokroky učinilo. Vzpomeneme-li si, kterak již za posledních Přemyslovců mnozí zajisté umělí Vlaši do Čech přicházeli a zde trvale se usazovali, snadně si styky takové vysvětlíme.

Zlomek berly nalezený na Bojišti.

Z památek kovolitectví té doby více než šťastnou náhodou zachoval se krásný, 1.23 *m* v průměru mající zvon, jenž r. 1799. ve sříceninách minoritského chrámu v Benešově byl nalezen a nyní tamtéž na zvonici jest zavěšen; dle nápisu byl ulit r. 1322. od mistra Rudgera. Dle svědectví letopisce Zbraslavského dala králová Eliška okolo r. 1329. na hrob otce svého, krále Václava II., uliti sochu kovovou od mistra Jana z Brabantu. Poněvadž na zvonu benešovském místo, kde byl lit, není udáno, a kronikář Petr v té příčině zajisté výborně zpravený rovněž města, kde socha lita byla, neudává, a kromě toho víře nepodobno jest, aby veliká socha z takové dálky byla přivážena, zdá se býti nepochybno, že Rudger i Jan byli kovolitci pocestní, kteří, jak toho ve středověku ne jeden příklad máme, stálého sídla nemajíce od města k městu táhli, a kde právě potřeba bylo, v huti »ad hoc« postavené díla svá prováděli.

Že zlatnictví tehdy v Čechách znamenitě prospívalo, jest při hojnosti drahých kovů, jimiž vlasť naše byla pověstnou, samozřejmo; souvěcí kronikáři vypravují, kterak biskup Jan IV. ozdobil hrob sv. Vojtěcha zlatnickou prací

nevídané krásy, markrabě Karel dal hned po svém příchodu do Čech k hrobu sv. Václava udělati stříbrné sochy dvanácti apoštolův, ale z prací těch nic se nám nezachovalo, jediným pověřeným zbytkem díla té doby jest úlomek berly r. 1889. na Bojišti nalezený, na němž emailovaný nápis dosvědčuje, že klenot ten patřil Janovi, biskupu olomuckému. Ač kus ten o sobě jest nepatrným, přece důležitého podává svědectví, že smaltování prací zlatnických bylo tehdy u nás zdomácnělým. Ražení mince bylo i za Jana Lucemburského v rukou Vlachův, a král podobně jako kdysi tchán jeho Václav II. povolával mincíře florentinské, patrně aby matice ryli a technickou práci při ražení obstarávali.

Z toho, co zde krátce pověděno, jest zřejmo, že ani za panování krále Jana Lucemburského, které ovšem v nejedné příčině pro vlasť naši mělo své stinné stránky, činnosť umělecká v Čechách zanedbávána nebyla, naopak že trvala ve vývoji stálém, nepřerušeném a pozoruhodném zvláště tím, že postrádajíc asi čtvrť století přirozeného střediska v městě hlavním a u dvora královského, kde nic většího nebylo podnikáno, tím úsilovněji jevila se po některých městech, klášteřích a hradech na venkově, což mělo za následek vznik několika různých škol, které pracujíce na zděděném základě, lišily se některými zvláštnostmi konstruktivnými i v některých tvarech detailu výzdobného. Ovšem nedá se upříti, že by takové roztříštění sil bylo mohlo záhy vésti k rychlému úpadku slohu gotického v Čechách, ale tomu právě v čas zabráněno bylo činností nástupce Janova, nezapomenutelného otce vlasti Karla I.

Přes pět set let uplynulo od té doby, co přestalo tlouci šlechetné srdce nejvýtečnějšího krále českého Karla I., jejž vděčný národ právem otcem vlasti nazývá, ale památka velikého panovníka toho, jenž nejštědřejším mecenášem umění se osvědčil, mistrů nejvýbornějších z daleka široka ku dvoru svému povolával a vyznamenával je přízní na ten čas neslýchanou, nevyhasla v srdcích českých, neboť ona utkvěla tam tím hlouběji, čím více se nesla k ozdobě hlavního města, stověžaté matičky Prahy. Tam vrcholila na královské koruně její, posvátných Hradčanech, u hrobu našich patronů, k nimž lid český od nepaměti lnul dětinnou úctou a láskou. Přes zloby a nepohody pozdějších věků, přes zuřivosť nepřátel cizích i domácích zachovalo se nám jakoby zázrakem tolik památek zbožného jeho ducha a štědré ruky, že patříme-li dnes s temene Petřína na stověžaté město po březích vltavských se rozkládající, opět a opět s díly Karlovými zrak náš se setkává, tak že veleduchu tomu koří se mimoděk i nevědomý laik, milovník umění uchvácen bývá nadšením, a oko vnímavého vlastence zarosí se slzou vděčnosti.

Když však žasnouce nad prací velikána staneme na prahu doby tak významné, jíž bychom v těch časích jinde rovné marně hledali, nesmíme přistoupiti k líčení téže, aniž bychom ohlédli se zpět po příčinách, které v srdci panovníka toho vzácnou onu lásku a náklonnosť k výtvarnému krásnu vzbudily a vypěstily.

Byla to zvláštní škola života, kterou Karel prošel od útlého mládí. Žárlivosť otcova vypravila jej již v útlém věku ke dvoru francouzskému, kde dostalo se mu nejen vzdělání na ten čas výtečného, ale i příležitosti poznati nejznamenitějších výtvorů, k nimž dospěl sloh gotický během dvou století ve vlasti své. Velkolepý vnějšek francouzských kathedrál působil tu zajisté na vnímavou mysl dětskou právě tak, jako tajemná výzdoba »svaté kaple« a nádhera paláce královského. Později vypraven byl jinoch chápavý do Italie, kde, ač mnohonásobně zaměstnaný úkoly politickými a vojenskými, nezůstával netečným k uměleckým výtvorům, zvláště asi upoutala pozornosť jeho díla probuzené tehdy plastiky a malby vlašské, jak patrno jest z pozdější jeho záliby v řezbářství, mosaice a obrazích, k jichž provedení vlašské umělce do Čech povolával.

V následujících letech vidíme ho cestovati ke dvoru papežskému do Avignona, tam setkává se s Petrarkou, tam přichází v styky s vynikajícími staviteli podobně jako nedlouho před tím biskup Jan z Dražic. Na cestách těchto opět a opět projíždí Německem, kde rovněž díla umělecká nezůstávají od něho nepovšímnuta.

Tak krajiny pro vývoj výtvarnictví nejdůležitější a umělecké poměry jejich poznal již v letech mládí svého, dříve než vládu nastoupil, a ještě později jako císař a král navštěvoval sousední i daleké země cizí, kde nic neušlo bystrému zraku jeho.

K tomuto neobyčejnému rozhledu světovému družily se i jiné pozoruhodné duševní vlastnosti, i zdá se, jakoby jich byl podědil po dědu svém, Václavovi II. Vidíme u něho tutéž náklonnosť ku královské okázalosti a nádheře, k velkolepým slavnostem světským i církevním, jimiž právě na venek mělo veličenstvo královské předčiti pýchu šlechty, a v skutku vidíme, kterak Karel toho dosáhl, že šlechta i nejmocnější za jeho vlády tratila se v lesku koruny jako hvězdy v záři sluneční. Prozřetelný jeho duch záhy poznal, jak mocnou otěží vladařskou jest umění v rukou královských, a byl si dobře vědom, že dláto sochařovo a štětec malířův, řízeny jsouce s výše trůnu, snáze ovládají národ než meč nejbřitčí.

A nyní vmysleme se v dojmy kralevice, když vstoupil do nádherných prostor chrámu zbraslavského, aby se pomodlil na hrobě matčině, když viděl stkvělé dílo děda svého, Václava II.! Zdali nezahořel touhou, aby on, jemuž většího dostalo se vzdělání, neprovedl něco podobného, ba většího? On, jenž první z králů českých zdoben byl korunou císařskou, nemohl předchůdců svých pouze následovati, viděl se zajisté mravně nucena je předčiti, a to muselo se mu státi po vychování a zkušenostech, jichž nabyl po boku dobrodružného a těkavého otce, cílem životním. Při tom nesmíme zapomínati vroucí, ale rozumné zbožnosti Karlovy a náklonnosti jeho k poëtickému mysticismu, který se nám právě tak jeví v sepsaných od něho výkladech a naučeních duchovních, jako při vstoupení v tajemné prostory kaple Svatováclavské nebo svatyní karlštejnských, kde ten, kdo rozumí mluvě památek, ne-

obyčejného ducha jeho spatřuje v zrcadle nejlesklejším a hledí mu takřka tváří v tvář.

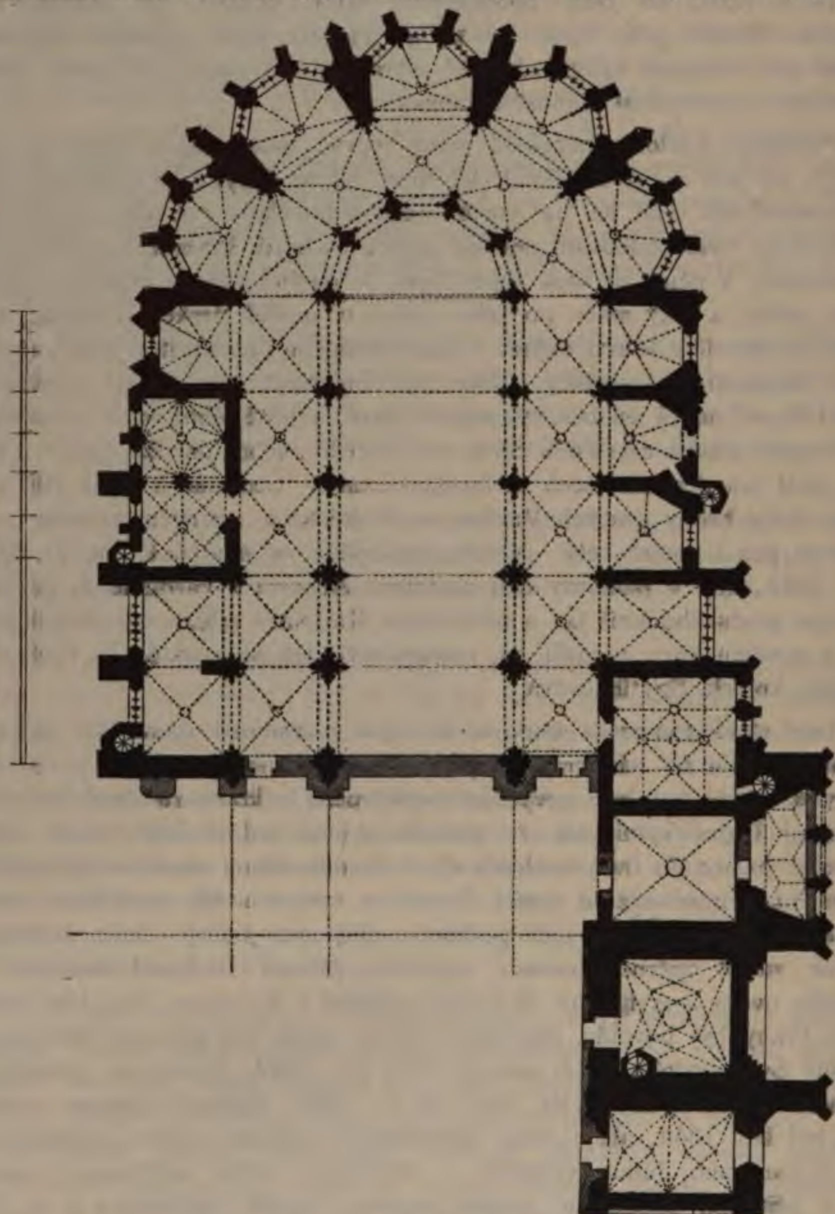
Tolik vidělo se nám podotknouti zatím obecně, při jednotlivých památkách činnosti jeho bude laskavému čtenáři ještě popřáno stopovati vlastnosti zde zběžnými rysy načrtnuté zevrubněji a poznati, jak daleko Karel sám osobně v uměleckou činnosť zasahoval.

Působení Karlovo nepočíná snad teprve nastoupením jeho na trůn královský, ale jeví se již o několik let dříve od té doby, kdy s titulem markrabí moravského ujal se na místě otce svého vlády v Čechách. Prvním zajisté krokem bylo zbudování nového paláce na hradě Pražském »po spůsobu francouzském«, v němž se nám ihned jeví, s jakými dojmy Karel z ciziny do vlasti přišel, a jaký směr po jeho přání v umění české vydatněji měl působiti. Po několika letech vidíme i dobrodružného Jana ztrátou zraku citelně dojatého zakládati kartusianský klášter na Smíchově, dílo zajisté vynikající, při němž Karel nebyl asi bez významné účasti, a ještě téhož roku rozhodnuto bylo i o nové stavbě chrámu Svatovítského, neboť dne 23. října r. 1341. věnoval král Jan desátek všech stříbrných bání v Čechách k tomu cíli, aby ozdobeny byly hroby svatých Václava a Vojtěcha a vystavěn nejprve nový kůr, potom pak i kostel celý. K dílu přikročilo se skutečně dne 21. listopadu r. 1344., kdy v památný den nastolení Arnošta z Pardubic za prvního arcibiskupa pražského král Jan s markrabím Karlem s velikou slávou základní kámen k novému kůru položili na prostranství, jež se rozkládalo východně od starého kostela Spytihněvova.

Tato stará romanská budova, ač byla rozsáhlosti znamenité, Karlovi zvyklému pohledu na nádherný vnějšek kathedrál francouzských asi se nelíbila, bylať zajisté poměrně nevysoká a obklopena kolkolem různými přístavky romanskými i gotickými, tak že nečinila dojmu jednotného. Karel chtěl viděti vedle paláce dle francouzských vzorů zbudovaného i vznositou kathedrálu francouzskou, a poněvadž se mistři domácí v takovém díle nevyznali, neboť ze starších českých staveb měl podobnou disposici jediný chrám sedlecký, jenž však vnější opěrné soustavy postrádá, přivedl si Karel stavitele od papežského dvora z Avignonu, Matěje rodilého z Arrasu. Rok, kdy mistr tento do Prahy byl povolán, jest dosti nejistý; nápis pod poprsím Matějovým ve chrámě Svatovítském uvádí jako počátek díla 1342., Karel pak prodléval v Avignoně z jara r. 1344., ale také již r. 1340. Základní kámen ovšem položen byl léta 1344., ale tomuto slavnostnímu obřadu zajisté předcházely mnohé práce, jako řádné vyšetření a vyměření místa, narýsování plánů, lámání a přitesání dostatečné zásoby kamene, kopání základův a t. d., což zajisté delší doby vyžadovalo, rovněž pak jisto jest, že tak zvaný »základní kámen« právě prvním kamenem při stavbě nebývá.

Matěj Arraský byl stavitel vycvičený v přísnější škole francouzských gotikův a shotovil patrně nejprve plán kůru a příčné lodi dle známého sobě vzoru kathedrál francouzských (Amiens, Beauvais, S. Ouen v Rouenu a t. p.),

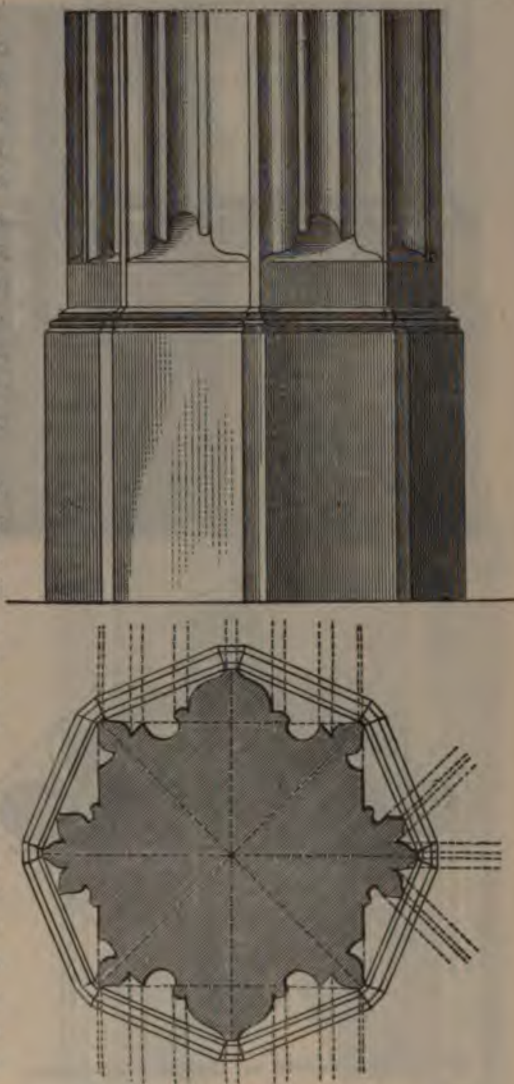
ač s některými zajímavými odchylkami, jichž se asi se zřetelem k některým částem stavby Spytihněvovy dopustil. Závěr vnitřního kůru sestrojil z pěti stran desítiúhelníka, obklíčil jej ochozem a pěti kaplemi, jež odděleny jsouce

Půdorys chrámu Svatovítského.

opěrnými pilíři vždy třemi stranami z vnějšího polygonu vystupují. Kaple takové uvnitř polygonalní pokračují i po stranách bokových lodí další, podélné části kůru nevystupujíce však na venek z přímé čáry hlavní zdi. Dle našeho

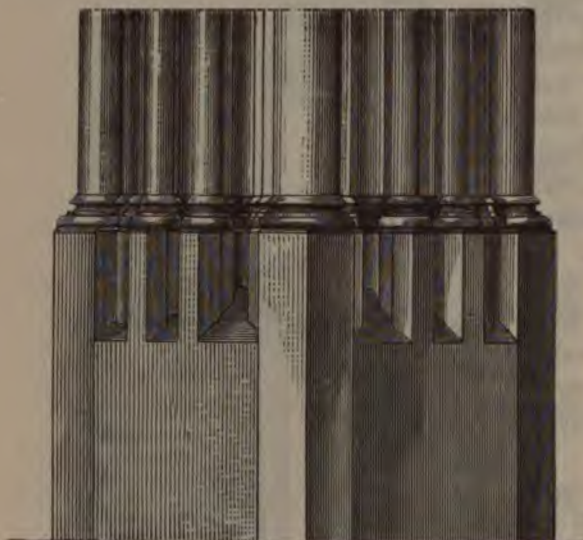
mínění mělo jich zde býti po každé straně čtvero, načež následuje po jižním boku veliká, čtverečná a jako zvláštní svatyně uzavřená kaple Svatováclavská, jejíž zdi již dříve samostatně byly provedeny, a jíž po severní straně měla asi odpovídati právě tak uspořádaná sakristie, která by byla stála na místě staré sakristie v XIII. věku od děkana Víta zbudované, před nimi pak měla býti příčná loď s bokovými vchody. Jak stavení v západní, podélné části vypadati mělo, nesnadno jest určiti, možná, že Matěj Arraský, jenž asi nejprve jen na kůr plány dělal, dalších nákresů nezůstavil, možná též, že projektoval zde stavbu pouze trojlodní, jako vidíme posud na kathedrále amienské, tolik však jisto jest, že plán Matějův byl souměrný, a že kaple Svatováclavská nebyla by dle něho zůstala neorganickým členem stavby, jakým se nyní býti jeví.

Pilíře Matěje Arraského ve chrámě Svatovítském.

Rozměry partie kůrové jsou nejen značné, ale vyznamenávají se i dobře vypočítanou úměrností, celková délka jest ve světlosti skoro 59·5 *m*, šířka přes 45·8 *m*, této skoro rovná se délka vnitřního kůru, z celkové šířky připadá na hlavní loď 15·8 *m*, na bokové po 7·9 *m*, ostatek na kaple.

Dle tohoto plánu počal stavitel dílo na několika místech zároveň, a to velmi horlivě. Karlovi jednalo se především o to, aby dvě části záhy byly hotovy, totiž vlastní kůr svatovítský a marianský, jež závěr a dvě před ním ležící travée střední prostory zaujímaly, neboť tu chtěl míti rodinnou hrobku, a kaple Svatováclavská pro úctu k svatému dědici země České. První úkol vyžadoval ovšem i současné založení pěti kaplí v polověnci za ochozem a dvou po každé straně bokové. Že se tak skutečně stavěti začalo, vidíme z toho, že devět kaplí východních a deset jim odpovídajících svobodných pilířů vnitřních jest dle slohových známek nepopíratelně dílem prvního stavitele právě tak, jako základní části kaple Svatováclavské, která opodál

východní partie nad hrobem svatého patrona původně samostatně byla budována a teprve později v postupu díla s ostatní stavbou sloučena; vedle ní pak založil Matěj Arraský o něco později i průčelí jižního ramene příčné lodi s ozdobným portalem.

Pilíře Petra Parléře ve chrámě Svatovítském.

Vedení stavby dálo se způsobem u podobných podniků ve středověku obyčejným, mistr měl na starosti jen stránku technickou a uměleckou, o hospodářskou pečovali ředitelé stavby (directores fabricae) od kapituly metropolitní ze středu kanovníků zvolení, kteří spolu i účty vedli; kromě toho různí dobrodinci vlastním nákladem přispívali ku pro vedení a výzdobě jednotlivých kaplí, na př. arcibiskup Arnošt a Rudolf, vojvoda saský.

Matěj Arraský byl mistr v přesném slohu, dbal správné konstrukce, tvary jeho byly jednoduché, prosté přílišných ozdob a skulptur, čímž lišil se od mistrů českých; za to práce jeho všudy byla důkladna a mathematicky vypočítána, byla to protiva po novotách a ornamentalní výzdobě se pachtící školy domácí, proto zůstal sloh Matějův u nás ojedinělým a nenašel širší záliby ani následovníků. Dílo šlo na tehdejší poměry rychle ku předu, do roku 1352., kdy stavitel zemřel, bylo provedeno deset pilířů kolem vnitřního kůru i s příslušnými arkadami až do výše triforia, tak že zde mohla v hrobce královské pohřbena býti těla r. 1348. zemřelé královny Blanky a 1351. malého kralevice Václava, i kaple v polověnci byly do té doby aspoň v hlavních částech hotovy, neboť kaple sv. Antonína nákladem arcibiskupa Arnošta zbudovaná byla r. 1352. vysvěcena; kromě toho provedena byla tehdy již

na straně severní částečně kaple sv. Anny, po boku pak jižním dvě polygonalní kaple a přilehlá část závěru kaple sv. Šimona a Judy; i kaple Svatováclavská dospěla zajisté do té doby k značné výši a byla nejspíše zatímným dřevěným stropem opatřena.

Po smrti Matějově zůstala stavba po čtyři léta (1352—1356) bez řídícího mistra, a pracovalo se patrně dle zůstavených rysův o dokonání a úpravě částí od něho založených, načež teprve r. 1356 objevuje se nový stavitel Petr, třiadvacítiletý syn Jindřicha Parléře z Polska, jenž tehdy řídil znamenitou stavbu r. 1351. založeného chrámu sv. Kříže ve švábském městě Gmündu v nynějším Würtembersku.

S Petrem, jenž po otci příjmí Parléř, což znamená tolik jako stavbyvedoucí (polír), podržel, objevuje se u nás v dějinách českého i středoevropského umění vůbec nad jiné pozoruhodná umělecká rodina Parléřovců, čili jak se sami někdy též zovou, mistrů Gmündských.

Nechtějíce zde uváděti ani vlastních ani cizích domněnek o původu rodiny této, podotýkáme toliko, že Parléřovci byli rodem, jenž neodvislým jsa od uzavřených místních hutí kamennických po střední Evropě prováděl velkolepé stavby chrámové, k nimž asi pro zvláštní zkušenosť členové jeho od podnikatelů byli povoláváni. Tak jako Petr od císaře Karla do Prahy, povolán byl již r. 1343. Jan, bezpochyby strýc Petrův, ku stavbě kůru cistercienského

Okno v hořejší části chrámu Svatovítského.

chrámu ve Světlé v Rakousích, totožný asi s Janem z Gmündu činným r. 1357. v Basileji a od r. 1359. stavitelem kůru münstru freiburského. Dále objevuje se v Čechách bratr Petrův Míchal a jinde opět jiní členové rodu toho, jenž i s jinými vynikajícími mistry kamennickými v Kolíně nad Rýnem byl spřízněn.

Opěrná soustava chrámu Svatovítského.

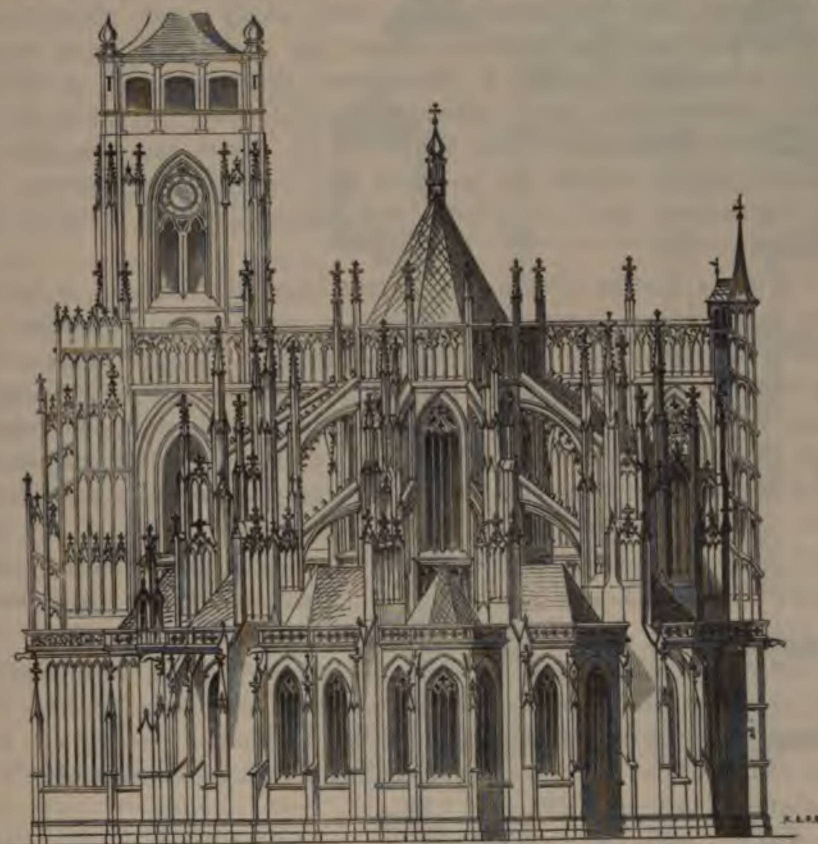
Mistr Petr Parléř v Čechách záhy zdomácněl, zakoupil se v Praze, rodina jeho byla tu ctěnou a váženou a uměleckými zvláštnostmi svými záhy splynula se školou domácí, které tak při snaze po novotách dostalo se nepodcenitelného osvěžení.

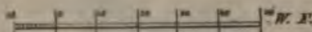
Než přistupme již k činnosti Parléřově při chrámě Svatovítském, jehož stavbu on po čtyřicet let řídil, a dal jí v celku tu podobu, ve které posud se spatřuje.

Mistr Petr, když nastoupil činnosť svou, nebyl ještě duchem vyspělým, jehož umělecké zásady by byly nezměnitelně ustáleny, přinesl sice některé zvláštnosti a zkušenosti z rodinné huti, ale ne určitý, hotový sloh; uvázav se v úkol tak významný, pustil uzdu bujné fantasii mladíka a neřídil se nijak plánem svého přísného, v pravidelných, zákonitých formách sešedivělého předchůdce. Na partiích od Matěje založených a alespoň z části provedených nemohl ovšem ničeho měniti, za to však zbývající ještě části kůrové v disposici rozhodně změnil, nikoli však ku prospěchu celku. Na jižní straně chrámové uzavřel polygonalně počatou kapli sv. Šimona a Judy přímo, mezi ní a kaplí Svatováclavskou umístil čtyřhranou kapli Martinickou, jejíž z původní čáry vybočující zeď způsobem rodu svému obvyklým opatřil velikým oknem, na severní pak straně vsunutím obdélné

sakristie a rovněž obdélné kaple sv. Sigmunda zamýšlenou souměrnosť celku navždy rozhodně porušil. Kapli sv. Václava přepjal ozdobnou klenbou, a strhnuv kůr chrámu Spytihněvova, prováděl dále pilíře a arkady po stranách hlavní lodi.

Za tyto nepravidelnosti v disposici hleděl Karla odškodniti oslňující nádherou svého díla, v němž jeví se nám po přednosti jakožto virtuosní kameník a výtečný sochař. Pilíře jeho jsou zcela jinak článkovány než

Pohled na Svatovítský chrám od strany východní.

Matějovy, mají tvar na hrot postaveného čtverce, v jehož osách silné, mezi nimi pak slabší, vesměs oblé přípory jsou umístěny.

Když během asi patnácti let celou přízemní partii kůru dokonal, jal se nad střední částí budovati lehkou, vznositou stavbu, ve které nad ozdobným, vzdušným triforiem oblými sloupky rozčleněným provedl obrovská, mnohodílná okna střídavě slabšími a silnějšími pruty rozdělená a přebohatými kružbami okrášlená. Úzké pruhy zdiva mezi nimi ozdobil bohatě fialami a štítky a

svedl od nich dvojitými smělými oblouky tlak klenby na štíhlé, pruty, kružbami, štítky a t. p. pokryté pilíře opěrné, jež v hrotité, hojnými lupeny poseté a krásnými křížovými kyticemi zakončené fialy vybíhají. V tomto lese ozdob umístil na konci žlabů fantastické chrliče a kolem střechy vedl vybujnělou kružbou prolamované zábradlí, z něhož opět jehlovité fialy vzhůru vystřelují. Kamennické tyto výzdoby smělostí svou vrcholí v lehounkých schodištích, jimiž přístup na galerie se umožňuje.

Nádherné toto dílo prozrazuje ve všem všudy spíše obrazotvorného kreslíře než počítavého architekta, uchvacuje sice diváka malebností svou, ale jest spolu rozhodným krokem k libovolnému slohu, jenž od pravidelných konstrukcí přesné gotiky směle odbočuje, zdánlivé okovy její láme, ale v důsledcích svých ve stavitelství vždy k úpadku cílí. Karel sám zakončení kůru se nedočkal, teprve za sedm let po smrti jeho byla klenba uzavřena, a východní část chrámu dne 1. října 1385. arcibiskupem Janem z Jenštejna slavně posvěcena.

Od Petra Parléře založena jest patrně i nynější veliká věž, o níž těžko jest říci, byla li v tom místě projektována již od Matěje Arraského, nebo umístil-li ji tak teprve jeho nástupce; myslíme-li si však při výše uvedené rozloze Matějova kůru dvě věže po stranách přední trojlodní stavby tak umístěné, že by kryly vynikající ramena lodi příčné, objeví se nám originalní sice, ale mnohem důmyslnější uspořádání celku, než jest n. př. na dómu v Kolíně nad Rýnem, kde tytéž formy do únavy se opětují, a veliké věže průčelné nepoměrně úzkou façadu střední lodi umačkati hrozí.

Tím vylíčili jsme spolu s historickým vývojem, pokud možno, podobu karolínské části velechrámu pražského a obrátíme nyní zraky své k stavbám s ním příbuzným.

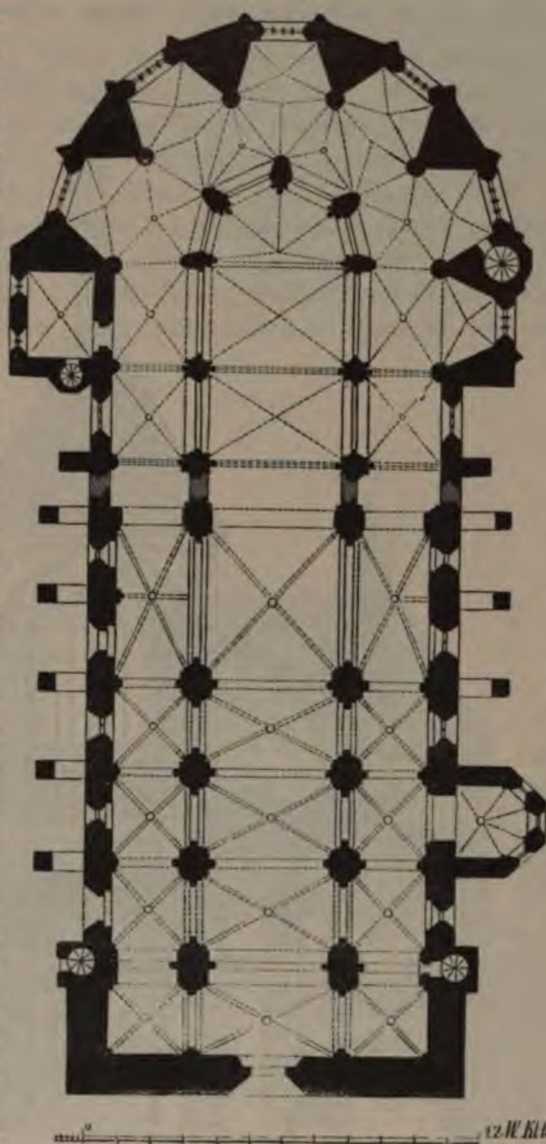
Nižádného středověkého mistra díla nejsou tak pověřena jako Petra Parléře, neboť on sám nápisem při poprsí svém v triforiu chrámu Svatovítského postaral se o spolehlivé a úplné jich vytknutí a jmenuje zde kromě chrámu Svatovítského kůr Všech svatých, kůr kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem a most přes Vltavu.

Kostel Všech svatých na hradě Pražském byl královskou kaplí, která mezi léty 1364—1386. hlavně nákladem arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě nádherně znova zřízena byla. Byla to vzdušná, lehká stavba, samé široké, parléřovské okno zaujímající vzdálenosti od pilíře k pilíři; obruby oken vrcholily v ozdobných kyticích, opěrné pilíře pokryty byly právě tak jako na velechrámu pruty, kružbami a ornamenty. Bohužel že požár r. 1541. a pozdější nerozumné obnovy zanechaly nám z celé té nádhery pouze zohavené trosky.

Pozoruhodným spůsobem jeví se nám umění Petrovo na chrámě sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem. Zde z neznámých příčin stržena byla r. 1360. východní partie staré, z první polovice XIII. věku pocházející stavby a Petrovi uloženo, aby na jejím místě zbudoval nový kůr, čímž po-

skytnuta jest mu příležitost k rozluštění úkolu, jejž v Praze nalezl od předchůdce svého již hotový, a jest zajímavo stopovati, jakou konstrukcí jej rozřešil.

Z rozměrů starou stavbou udaných podržel Parléř pouze šířku lodi a postavil dílo své zcela neorganicky vedle původní části západní. Vnitřní kůr vyhnal do dvojnásobné výše 24 metrů a za dvěma obdélnými poli sestrojil závěr jeho ze čtyř stran sedmiúhelníka tak, že čelný pilíř dostal se právě do podélné osy chrámové. Bokové lodi vedl kolem jako ochoz, okolo něhož umístil v polověnci pět kaplí a vedle nich na severní straně sakristii, naproti ní pak po jižním boku kapli šestou. Ale kaple tyto nejsou jako u sv. Víta polygonalní, nevystupujíce zadními stěnami svými z obvodu vnějšího mnohoúhelníka mají podobu lichoběžníkův, odděleny jsou klínovitými opěrnými pilíři a mezi nimi prolomeny po celé téměř šířce vždy velikým, čtyřdílným oknem.

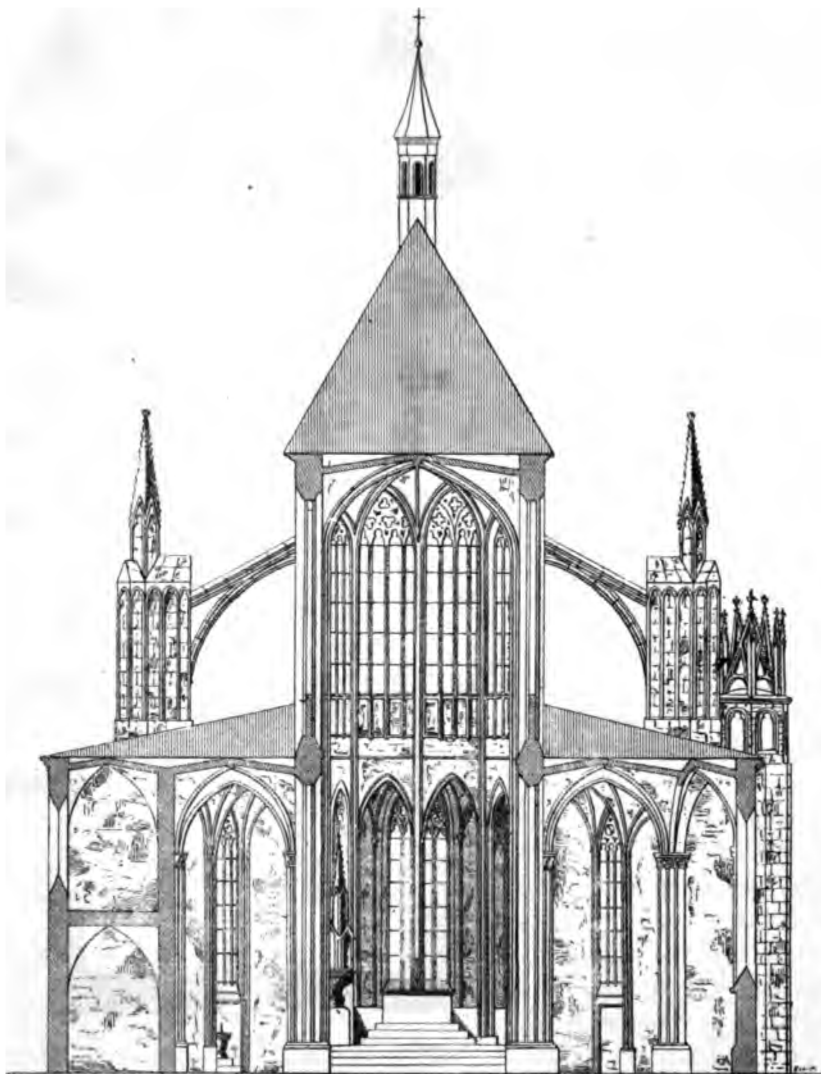

Půdorys chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně.

Uspořádání takové, mající pravzor svůj na chrámu francouzského cisterciensкého kláštera v Pontigni, bylo v rodině Parléřovcův oblíbeným, užilť ho již mistr Jan při stavbě kůru světelského v Rakousích a Petrův otec Jindřich při chrámě gmündském, ovšem s tím rozdílem, že při těchto stavbách pilíře mezi kaplemi jsou poměrně mnohem slabší a mají spíše podobu silných dělících zdí, kdežto v Kolíně tak značně se rozšiřují, že vně střídavě jedna strana mnohoúhelníka obvodového na pilíř a druhá na kapli připadá.

Klenby ochozu a kaplí chrámu kolínského jsou sice v podstatě křížové, ale splývajíce při nedostatku význačných pasů v jediný celek blíží se již

velice pozdějším síťovým; vnitřní pilíře mají podobu dosti libovolnou, kolem kůru jest průřez jejich vejčitý s příporami dle potřeby připojenými. Vnější soustava opěrná jest ovšem jednodušší než u sv. Víta, jednotlivé oblouky svádějí tlak na svobodně stojící, fialami zakončené opěráky; vysoká střední

Příčný průřez chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně.

stavba má jednoduché křížové klenby a veliká okna, jichž kružby v smělé kresbě vedle starších troj- a čtyřlistů plamenovité figury, které v té době u nás byly hojně již užívány, tvoří. Na rozloze a soustavě kůru kolínského vidíme patrně, kterak Petr liboval si v konstruktivných experimentech v duchu

své rodiny, a vnější lesk čchto přesnému slohu neznámých útvarů zvyšoval hojnou ornamentikou, která nedadouc se poutati tvary měřickými všude prozrazuje smělé novoty dovedného kreslíře a zručného kamenníka, jakým po přednosti byl a právem sám se nazýval.

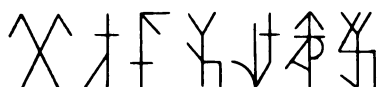
Avšak Parléř nebyl tehdy snad jediným vynikajícím mistrem ve vlasti naší. Mezi tím co on, stavitel královský, patřící, jak jsme již svrchu vytkli, rodině, která od místa k místu putujíc veliké stavby prováděla, ve své hradčanské huti byl činným, bylo v Praze i jinde po venkově přemnoho stavitelských mistrův a kamenníků, kteří na základě starším dle domácích, zděděných tradicí působíce v různých končinách země již některými

Podélný průřez chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně.

zvláštnostmi se vyznamenávali a dávali tím vznik školám, abychom tak řekli, krajinským, které, jak výše již jsme upozornili, v Hoře Kutné a v jižních Čechách hned za panování Janova v zárodcích svých stopovány býti mohou.

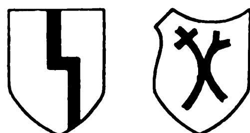
Měli-li tito domácí mistři již v dobách dřívějších nějakou společnou organisaci, nevíme, ale za panování Karlova tvořili již zajisté po příkladě jiných řemesel cechy, čili jak se v oboru stavebním říkalo, **h u t ě**, řídící se určitými pravidly a stanovami, které se týkaly vzájemného poměru mezi mistry, parléři, tovaryši a učni a byly potvrzeny výsadami královskými. Mistři řídili stavby, hotovili plány celku i rysy detailů někdy snad s pomocí theoretiků pouze kresbou se zabývajících, nejčastěji však na základě jistých dílem tradicí, dílem vlastní zkušeností nabytých vědomostí, které před nepovolanými úzkostlivě tajili, navzájem pak jako členové jednoho společenstva podporovali se zvláště tím, že nedopouštěli, aby jeden více větších staveb najednou řídil a druhého na živnosti skracoval neb práci mu přebíral, i tím že dosažení mistrovství nováčkům všemožně ztěžovali.

Znamení kamennická

Znamení konstruktivní

Znamení mistrovská

Parléři měli hlavně při provádění stavby úkol veledůležitý, neboť dozírali nejen na správnou práci v kamennické huti, ale povinností jejich bylo dbáti i při usazování jednotlivých kusův a provádění klenby řádného díla.

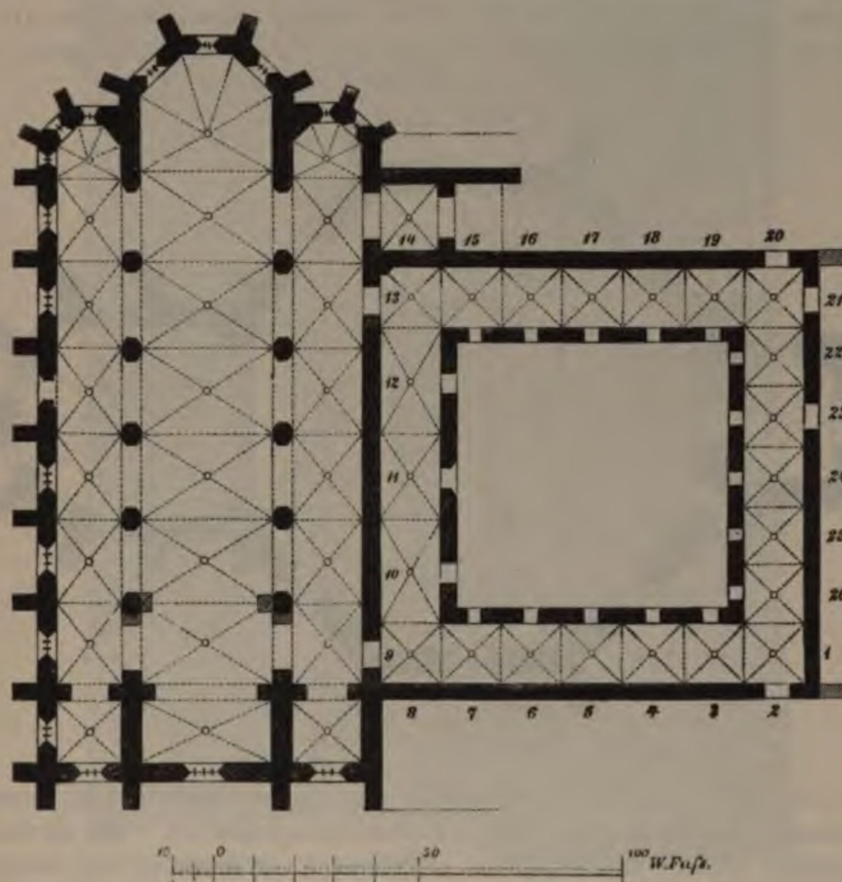
Tovaryši byli buď kamenníci, kteří v huti potřebné ku stavbě kusy tesali, nebo zedníci, kteří byli činnými při stavbě v užším smyslu.

Zvláštní pozornosti na gotických i pozdějších stavbách zasluhují kamennická znaménka, jež jsou buď tovaryšská, mistrovská nebo konstruktivní. Když učeň dostal za vyučenou, dáno jest mu od huti jisté znamení, kterým on potom jako tovaryš každý kus, jejž shotovil, označoval pro kontrolu díla, stal-li se mistrem, podržel znamení své a umísťoval je pak obyčejně na štítku vytesané na některém vynikajícím místě své práce, n. př. na svorníku klenby. Mistři sebevědomí též někdy i plným jménem dílo své označili, n. př. Petr Parléř u sv. Víta a v Kolíně, Rejsek v Hoře Kutné. Konstruktivní znaménka byla písmena a čísla značící, kam který kus na stavbě usazen býti má. Starší cechu rozhodovali pře řemesla se týkající mezi mistry, tovaryši a učni, pečovali vůbec o pořádek v řemesle, nade všemi pak cechy v království vrchní moc měla huť pražská.

V Praze dostalo se těmto cechovním mistrům domácím zajisté hojného díla, když Karel r. 1348. založil **N o v é m ě s t o P r a ž s k é**, neboť tu podnikáno najednou nejen množství soukromých staveb měšťanských, jež ovšem většinou pouhým mistrům zednickým byly svěřeny, ale i mnoho staveb monumentalních, k jichž provedení bylo třeba mistrů kamennických, či jak bychom nyní řekli, architektů.

Z budov církevních, jež vedle starších na městišti tom již dříve stávajících kostelů v době Karlově na Novém městě byly založeny, první místo přísluší klášteru slovanských benediktinů v Emausích, který již před rokem 1348. byl založen, a jenž se ze všech pražských staveb klášterních až na naše časy celkem nejlépe zachoval, neboť chrám i ambit klášterní jsou posud dílem původním, r. 1372. dokonaným a vysvěceným.

Chrám jest asi 54 *m* dlouhý a 24 *m* široký, 2 × 6 jednoduchých osmihraných pilířů dělilo jej na tři skoro stejně vysoké lodi, které na východní

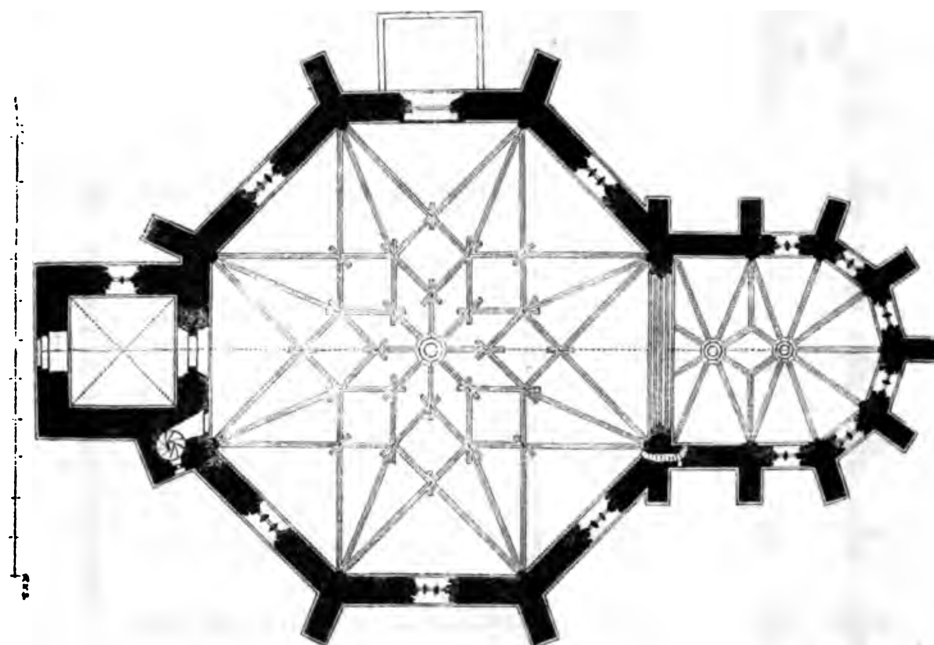

Půdorys ambitu a chrámu kláštera Emauského.

straně zakončeny jsou oltářnicemi z pěti stran osmiúhelníka vytvořenými, hlavní loď šíří se ve značné světlosti 12 *m*, klenby jsou křížové, v západních polích lodí bokových pnou se nyní dvě později založené věže. Rozloha i detail ukazují mnohé zvláštnosti, stejnolodní prostor a jednoduché pilíře jsou rozhodně tvary domácí, za to však polygonalné zakončení bokových lodí bylo v Čechách dosti vzácným. Pozoruhodno jest, že chrám, ač pro velký klášter byl určen, postrádá mnišského kůru a činí vůbec dojem kostela

městského, což ukazuje, že budoval ho nejspíše mistr světský, podobným útvarům zvyklý, o účasti francouzského stavitele Matěje Arraského dovolujeme si pochybovati. Ku kostelu přiléhá po jižní straně čtverečný ambit zklenutý křížovými klenbami a ozdobený znamenitými stěnomalbami, o nichž níže ještě promluvíme.

Současně s chrámem Emauským budován byl na nejzazší výšině Nového města r. 1350. založený kostel Karlovský, jenž obecně se řadí k nejzajímavějším výtvorům gotiky, neboť rozloha a konstrukce jeho jest na tu dobu neobyčejnou, a patrno, že Karel sám byl původcem jejím, chtěje jaksi napodobiti oktogon cášský, proslulé dílo a pohřebiště Karla Velikého. Hlavní prostor tvoří osmihran v světlém průměru 23.75 *m*, k východní straně jeho

Půdorys chrámu Karlovského.

pojí se kůr, jenž skládá se z jednoho travée a závěru sestrojeného šesti stranami desítiúhelníka tak, že podobně jako v Kolíně opěrný pilíř jest v ose chrámové, ku protilehlé západní straně přiléhal ve čtverečné věži umístěný kůr řeholníků spojující kostel s augustiniánským klášterem.

Oktogon přepjat jest smělým, pouze 19 *cm* silným klenutím hvězdovitým v podobě převýšené báně s lunetami od stran osmihranu k ní se připojujícími, což jest konstrukce v době gotiky v skutku jediná; žebra této klenby rozvětvují se od ozdobných hlavic oblých přípor, jež teprve ve výši oken vystupují, žebra klenutí presbyteře vyrůstají od samé podlahy v podobě rozčlánkovaných polopilířů. Okna v kněžišti dvojdílná a v lodi trojdílná mají dílem starší kružby z troj- a čtyřlistů, dílem libovolné, pocházející z oprav pozdějších. Vnějšek při zkáze kláštera v době husitské a opět při vpádu

Pasovských poškozený pozdějšími opravami úplně jest znešvařen a kromě bohatě profilovaného, lupeny a křížovou kyticí ozdobeného portalu původní nádherné okrasy zbaven, tak že ani opěrné pilíře, které skoro na 2 *m* z hran polygonu vystupují, copovému zakuklení neušly.

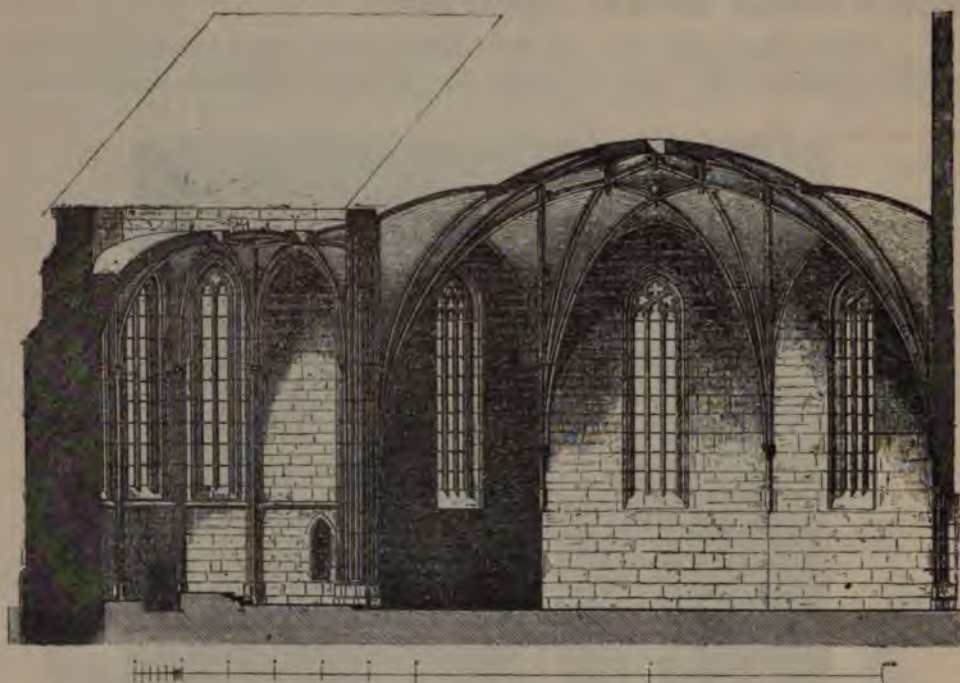
Chrám Karlovský jest pro nás důležit nejen svým zvláštním tvarem a smělou klenbou, ale i tím, že vidíme zde, k jakým výtvorům škola domácí

Vnitřek chrámu Karlovského.

v době Karlově dospěla, a jak záhy ujímaly se u nás některé parléřovské novoty. Oktogon jeho, který ne sice v rozměrech, ale zajisté v neobyčejnosti soustavy s proslulou florentinskou bání Brunellescovou srovnáván býti může, jest bez odporu dílem některého staršího mistra domácího, jak kusé přípory, jejich lupením ozdobené hlavice a obloučkové konsoly po stranách triumfalního oblouku rozhodně dosvědčují; to jsou tvary, které již od staveb doby Otakarovy až na Karlov u nás (Budějovice, Sázava, Roudnice a j. v.) sledovati

můžeme, za to však presbyteř, jež zdá se býti dílem jiného mistra, úhlem a za ním stojícím pilířem zakončená prozrazuje oblíbenou zvláštnosť Parléřovců, které se domácí mistři tím snáze chopili, ana již v hrotitém závěru kůru u

Průřez chrámu Karlovského.

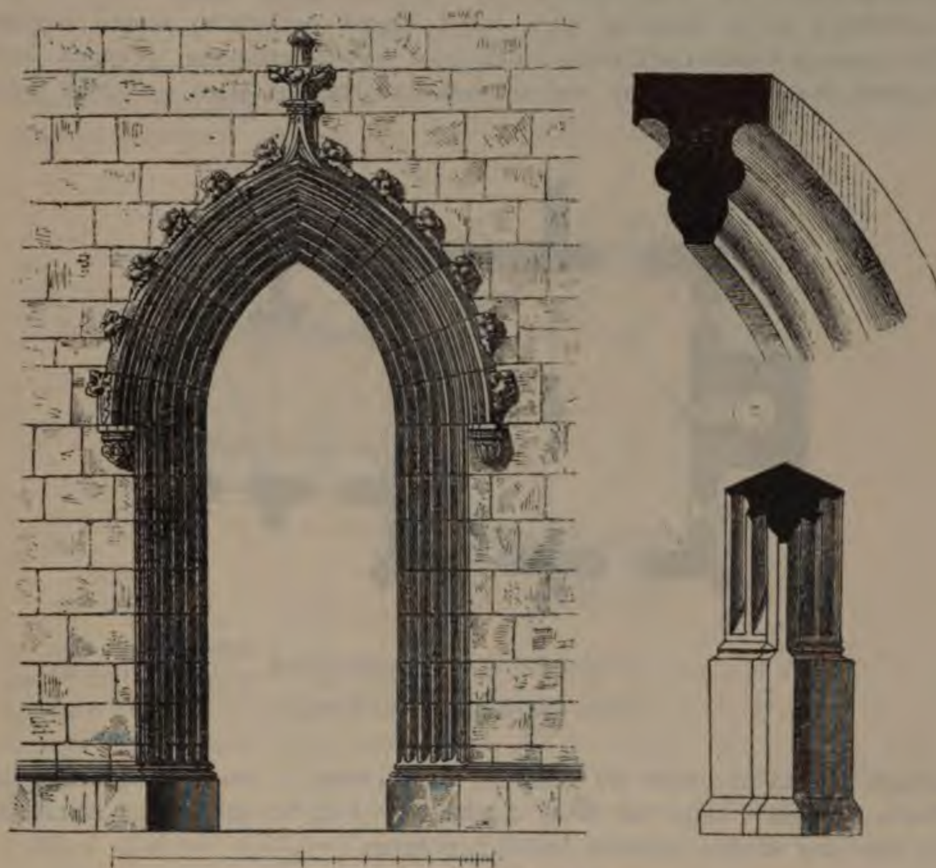
Detaily chrámu Karlovského.

P. Marie »pod řetězem« (maltanského) v Praze a kaplí vyšebrodských měla v Čechách své předchůdce.

O několik let později než kostel Karlovský založil Karel na památku svého zachránění v rozbroji pisanském (1355) na hořejším Novém městě

klášter s kostelem sv. Kateřiny, z jehož původní stavby zachovala se podnes vysoká, ze čtverhranu v osmihran přecházející průčelná věž, která posud jako štíhlý minaret k ozdobě té části města velice přispívá a ukazuje nám k jiné nevelikké sice, ale rovněž zajímavé památce té doby, — kostelíku Zvěstování Panny Marie »na trávníčku«, či jak nyní se říká, ve Slupech, který spolu s klášterem servitů r. 1360. od Karla byl založen.

Skoro 9 *m* dlouhý a přes 5 *m* široký kůr kostela toho zakončen jest pěti stranami osmiúhelníka a kromě závěru zklenut ještě jedním polem křížové

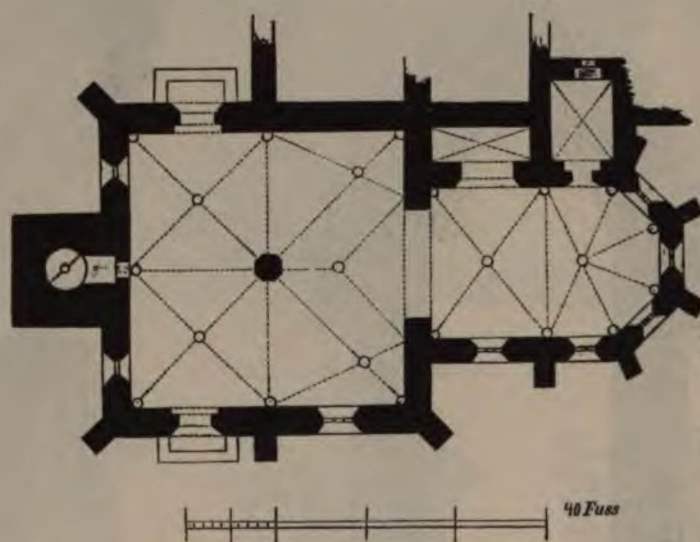
Detaily chrámu Karlovského.

klenby; čtverečná, 9·5 *m* dlouhá loď má uprostřed štíhlý, oblý sloup, od něhož rozvětvují se k stěnám přepjaté pasy a žebra klenby tak, že v pozadí jsou dvě pravidelná křížová travée, ku předu pak rozvětvuje se pás podélný k bokům oblouku triumfalního, čímž povstává klenutí s náplněmi nepravidelnými. Hlavice, od nichž žebra vybíhají, ozdobeny jsou lupením výtečné práce, a celkový dojem, jejž neveliká svatyně ta vzbuzuje, jest tak ladným, že právem již Balbín kostelík ten elegantním nazývá. Štíhlá vížka v průčelí

se pnoucí přechází jako Kateřinská ve vyšších patrech v osmihran, po bocích lodi otvírají se do vnitřku dva ušlechtilé portálky.

Budova tato, jež ozdobným detailem opět dílo mistra domácího usvědčuje, připomíná disposicí svou stavby jihočeské, a klenba její v konstrukci jest táž jako v kapli sv. Mikuláše v Jindřichově Hradci, v kostele bývalého augustinianského kláštera v Třeboni a v hřbitovním chrámě sv. Jiljí v Milevsku, o nichž později ještě promluvíme.

Zcela jinou disposici má nedaleko od Slup a Karlova r. 1362. zbudovaný kostel sv. Apolináře na Větrově, jenž skládá se z 11·5 *m* dlouhého a 6·5 *m* širokého kůru, který kromě pětibokého závěru zaujímá dvě travée s klenbou křížovou, a pěti poli rovněž křížovými přepjaté lodi, v jejímž pozadí jest pilířem podporovaná kruchta, ku které po jižním boku

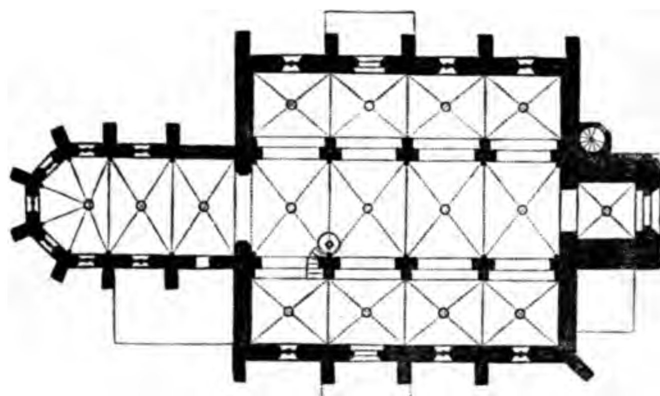
Půdorys kostelíka Slupského v Praze.

kostela přiléhá nevysoká věž v hořejší části rovněž v osmihran přecházející. Budova ta jest v celku asi 37 *m* dlouhá a v lodi 9·8 *m* široká i zůstala až na naše dny šťastně ušetřena hrubších pohrom.

Z kostelních budov za panování Karlova na hořejším Novém městě provedených sluší uvésti ještě farní chrám sv. Štěpána, k jehož založení poblíž staré rotundy sv. Longina »na Rybníčku« zajisté hned se stavbou Nového města se přikročilo, ba zdá se, že zachovala se nám v něm budova, která v těch místech od četného zajisté obyvatelstva předměstského také již dříve zřízena býti mohla, neboť disposice až příliš upomíná na starší české chrámy z doby posledních Přemyslovců. K dlouhému, pěti stranami osmiúhelníka uzavřenému kůru pojí se vysoká loď střední, od níž 2 × 3 jednoduchými pilíři odděleny jsou nízké, přímo uzavřené lodi bokové, na západní

straně vypíná se v čele hlavní lodi štíhlá, čtverhraná věž. Klenby jsou křížové, okna proti jiným z té doby úzká, tak že vnitřek jest poněkud temným, stavitelem byl snad nějaký starý mistr, jenž při budově, jejíž rychlé provedení bylo příliš nutným, houževnatě se přidržel tradicionelních vzorův a neměl času pomýšleti na novoty, z nichž ani ve východních Čechách již dávno oblíbená stavba stejnolodní nebyla mu sympatickou, proto i přes jinak šťastné poměry prostoru působí vnitřní pilíře pro podporu vnějších opěr do lodí bokových výstupky sesílené poněkud tísnivě.

Méně příznivým byl v pozdějších dobách osud stavbám, které Karel na dolejším Novém městě zbudoval. Nejvelikolepější z nich byl zajisté chrám Panny Marie Sněžné, jejž král nazejtří po svém korunování r. 1347. s klášterem karmelitánů založil, a který předčil všecky české svatyně nejen výškou, ale i rozsáhlostí svou. Nákladná budova ta byla v bouřích husitských většinou pobořena, tak že po lodi nezůstalo téměř ani stopy, a jen kůr

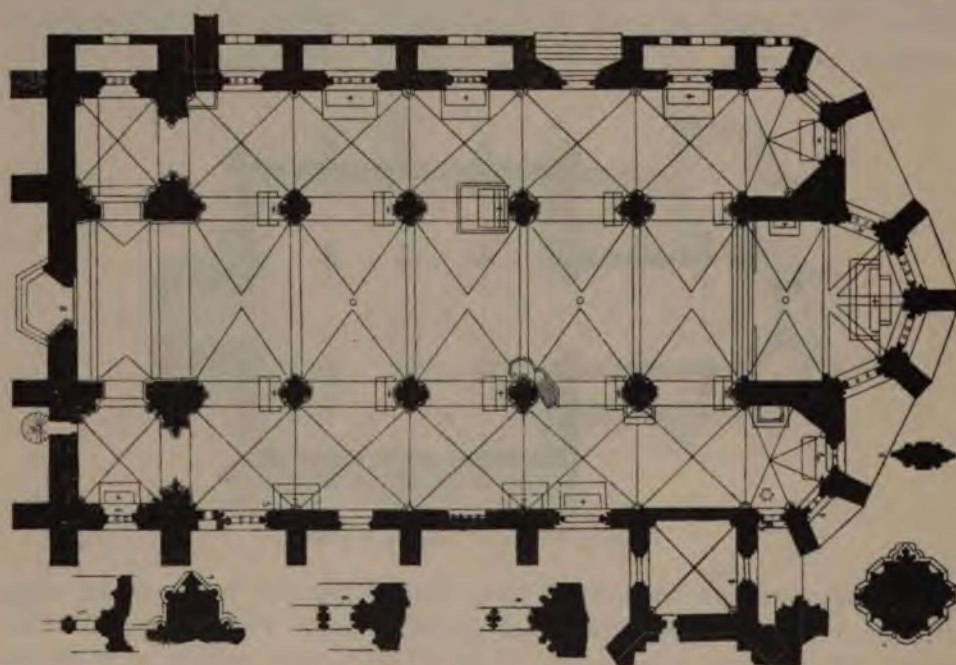
Půdorys chrámu sv. Štěpána v Praze.

pozdějšími opravami znešvařený strmí podnes vysoko nad sousední domy městské a svědčí o smělé konstrukci původní stavby. Týž jest bezmála 13 *m* široký, 36 *m* dlouhý a byl kdysi okolo 40 *m* vysoký, tak že v té příčině i nejznamenitější stavby české o 5—10 *m* převyšoval. Jeden z původních portalů chrámových zachoval se posud ve zdi sousední zahrádky; ač jest v stavu více než politování hodném, svědčí přece, že stavba uměleckých výzdob sochařských nepostrádala.

Farní chrám sv. Jindřicha zachoval sice původní svou disposici a stejnolodní podobu i některý detail, byl však v pozdějších dobách velmi nešťastně zrestaurován, na tom pak, co k původní stavbě patří, patrně jest viděti, že zbudován byl k nutné potřebě obyvatelstva novoměstského rychle a beze zvláštní okázalosti. Klášter sv. Ambrože pro mnichy liturgie milánské proti nynější Prašné věži r. 1354. založený pozdějším změnám podlehl úplně.

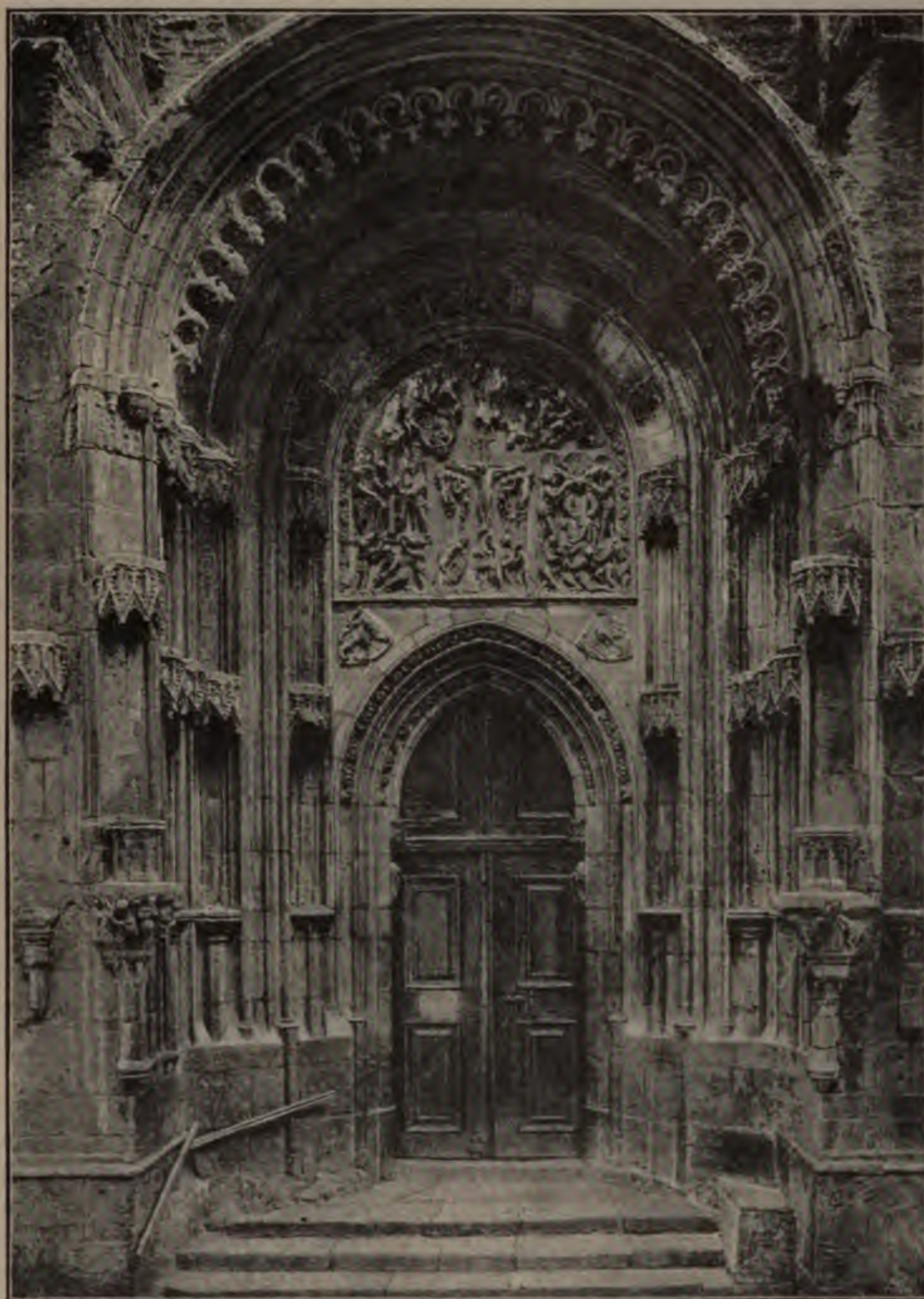
Za panování Karlova i starý chrám Panny Marie před Týnem na Starém městě nedostačoval již vzrůstajícímu množství věřících zvláště

tehdy, když výmluvností proslulý Konrad Waldhauser s kazatelny jeho na mravy obyvatelstva pražského mocně působil, a proto někdy mezi léty 1360—1370. přikročilo se k zbudování nového kostela, jenž založen jest vedle starého o něco severněji v rozměrech velice značných tak, aby velké zástupy posluchačů pojíti mohl. Rozloha jeho, ač v celku jednoduchá, přece jest velice zajímavou, neboť i ona ukazuje jako jiné pražské stavby z doby Karlovy vzájemné splývání různých škol. Hlavní loď i s presbyteří čtyřmi stranami na hrot postaveného osmiúhelníka uzavřenou jest 54 *m* dlouhá, 12 *m* široká a původně 33 *m* vysoká; od ní odděleny jsou 2 × 5 bohatě článkovanými pilíři, jichž poslední, průčelné věže podporující pár značně jest

Půdorys a detaily chrámu Týnského v Praze.

sesílen, 7·5 *m* široké a 15·5 *m* vysoké lodi bokové, zakončené pětibokými oltářnicemi, jichž základna jest v linii oblouku triumfalního. Vidíme zde tedy nedostatek dlouhého kůru a polygonalní závěry bokových lodí jako v Emausích, opěrný pilíř v ose chrámové jako na Karlově a konečně nechuť k stejnolodní stavbě jako u sv. Štěpána. Kamennická výzdoba kromě profilů pilířův, ostění vchodů a oken obmezuje se na něco málo detailů, klenby byly vesměs křížové, vysoká okna kněžiště jsou trojdílná, ostatní různé šířky s ozdobnými kružbami. Vně jest původní, mohutnými opěráky rozčleněná stavba celkem jednoduchá, neboť kostel již od počátku stěsnán byl mezi sousedními domy, pouze severní portal honosí se nádhernou výzdobou konsol, baldachynův

Severní portal chrámu Týnského.

a zajímavých skulptur jakož i tou zvláštností, že k vůli starší, v I. dílu popsané řezbě užito jest v tympanu nad hrotitým vchodem oblouku polo-

kruhového, jenž v Čechách ani v době gotiky obliby nepozbyl. Stavba chrámová dokonána jest v hlavních částech teprve za následujícího panování Václava IV., západní průčelí velikým šestidílným oknem prolomené bylo v hořejší partii své teprve ve druhé polovici XV. věku, kdy chrám Týnský přední svatyní kališnou se stal, nádherně provedeno, tak že svým fialami zdobeným štítem a ozdobnými pyramidami věží stalo se vynikající ozdobou Starého města Pražského a jeho hlavního náměstí.

Mistr, jenž v druhé polovici století XIV. stavbu tu vedl, není znám, ale zdá se, že týž při díle svém pracoval pode všemi dojmy, jež v Praze, která za Karla stala se působištěm přemnohých domácích i cizích umělců, naň účinkovaly.

Mezi tím co při stavbách církevních v hlavním městě tak čilý ruch se jevil, nezůstával venkov pozadu; velmožové duchovní i světští následovali panovníka, města Prahu, a drobné zemanstvo i lid nechtěli býti v době obecného nadšení bez účasti a zásluhy. Úkaz ten viděli jsme již v Kolíně, kde vyzdvižen jest prací Parléřovou znamenitý kůr chrámu sv. Bartoloměje, ještě úsilovnější však byla činnosť výtvarnická v Kutné Hoře, městě tehdy po Praze nejlidnatějším a nejzámožnějším. Veliká obec ta neměla ještě ani tehdy vlastního faráře, a nákladné kostely sv. Jakuba a Matky Boží, které tu kromě jiných menších za časů krále Jana byly zbudovány, administrovány jsou od kaplanů faráře malínského, v jehož právním obvodu město tak náhle a rychle vzrostlo. Z podřízenosti té vznikaly, jak snadno pochopitelno, mezi Horníky a farou malínskou mnohé nevole, k nimž záhy přidružilo se i čestné závodění s městem hlavním, a to zavdalo pohnutku, že v době blíže sice neznámé, ale zajisté brzy po roce 1350. počali na předměstí Cechu v obvodu fary pněvické budovati velkolepý chrám Božího Těla, jinak též svaté Barbory nazvaný. Stkvělý tento pomník umělecký jest pro dějiny stavitelství českého důležitým nejen velikostí a nádherou svou, ale i tím, že budova, o níž se dvě stě let pracovalo, tvary svými representuje dvě doby gotiky české v celém vývoji, a že spolu jest výtečným historickým příkladem, jak podobné stavby středověké se prováděly, a jakým proměnám průběhem vzniku svého byly podrobeny.

Chrám Svatobarborský založen byl dle nejstarších historických zpráv původně od obyvatelstva předměstí Cechu a bratrstva písařů podle plánu mistra posud neznámého. Tento prvotný rozvrh stavby, jenž ovšem později opětně byl pozměněn, jest při bedlivém zkoumání budovy i nyní patrným a vyznačuje se rázem rozhodně originalním. Podélná část chrámu měla býti při celkové délce asi 67 *m* pouze trojlodní, vysoká střední loď zakončena jest kůrem uzavřeným pěti stranami devítiúhelníka, nižší bokové lodi spojeny jsou ochozem, okolo něhož založen jest polověnec kaplí, před ním pak po bocích lodí vedlejších stojí na severní straně vchodová kobka a sakristie, jimž na jižní straně rovněž síňce s nějakou kaplí odpovídati měly. Tak nabyl chrám v půdoryse a vně i v přízemní partii podoby kříže, ač vnitř skutečné příčné

lodi neměl. Rozloha ta se všemi stavbami kathedralními má jisté podobnosti, ale rovněž se ode všech podstatně liší. Závěr z pěti stran devítiúhelníka jest již sám o sobě zvláštním, sestrojení pak ochozu a polověnce kaplí jest dokonce od něho neodvislým, vnější obvod jest totiž opsán třinácti stranami pravidelného šestadvacítiúhelníka tak, že vždy jedna strana na pilíř, druhá na stěnu kaple připadá, a ve vlastním polokruhu sedm pilířův a mezi nimi šest kaplí jest umístěno, poněvadž pak k vnitřnímu kůru kromě vlastního závěru ještě jedno pole bylo přibráno, připojena jest k polověnci po každé straně ještě jedna poněkud větší kaple, tak že jest jich celkem osm. Jest to tedy sestrojení libovolné, ale vábné. Pilíře mají podobu klínovitou, kaple mezi nimi jsou lichoběžníky jako v Kolíně; založení takové podmíněné úplným vyzděním koutů mezi kaplemi bylo zde nutným, neboť kostel stojí na svahu, a bylo mu třeba velmi pevných základů, neměli-li Horníci nabyti tak smutných zkušeností jako s věží Svatojakubskou.

Stavba sama počala jak obyčejně partií kůrovou a pokračovala velmi pomalu, neboť stavělo se jen z dobrovolných příspěvků měšťanstva, a kromě toho vadil jí velice právní spor vedený s farou malínskou, jenž teprve r. 1403. bullou papeže Boniface IX. byl rozhodnut.

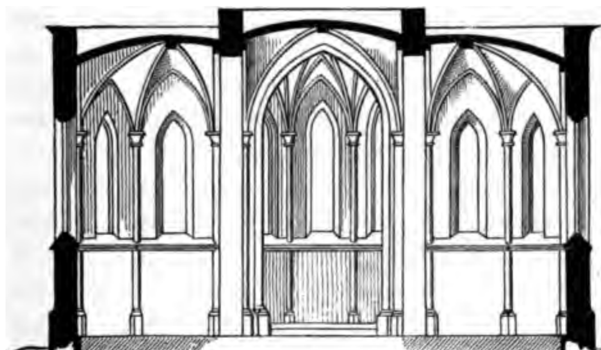
Při velkolepé disposici jest nejstarší, do XIV. věku spadající část budovy ku podivu prostou. Zdivo jest z pískovcových kvádrů, stěny pilířů mezi kaplemi jsou vně úplně holé, jen mírně z líce zdi vystupující pilířky značí hrany polygonu. Okna velice souměrná jsou čtyřdílná s kružbami různými, jež nejsou ani přesně geometrické, ani libovolné, ostění jest pěkně profilováno. Klenby kaplí jsou křížové, hrany pilířů jsou do ochozu hluboce rozčleněny, profil jejich přechází po stranách v pasy dělící kaple od ochozu, uprostřed skládá se z jedné silnější a dvou slabších přípor, z čehož patrno, že stavitel i v ochozu na klenbu křížovou pomýšlel. Pilíře kolem kůru a hlavní lodi mají tvar souměrného, šestibokého hranolu s příporami, jež i zde založeny jsou na křížové klenby.

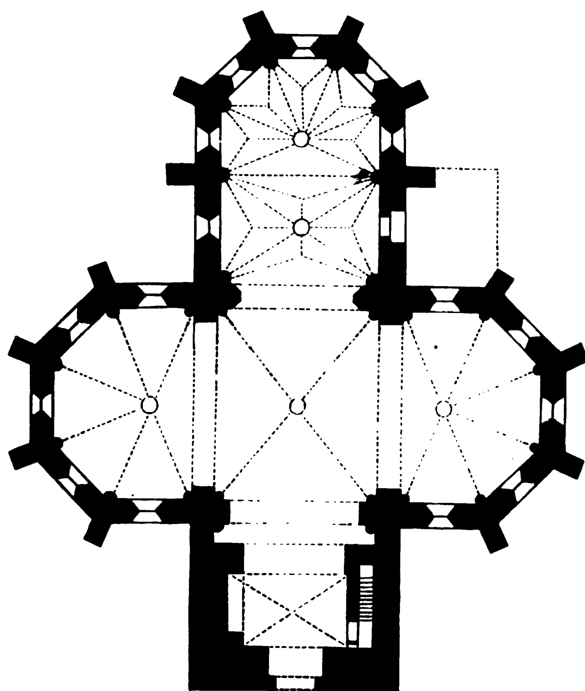
Sochařské výzdoby tato nejstarší část chrámová úplně postrádala*) účinkujíc zvláště vnitř jen ladnými poměry vysokého ochozu a kaplí; charakterem svým liší se stavba ta podstatně ode všech zdánlivě podobných budov toho druhu. Konstrukce byla zde mistrovi první a podstatnou částí, byla jasná, jednoduchá a důstojná, vše jest účelno a ovládáno rozumným, praktickým smyslem, jenž vybavuje se z obecných tehdy tradic chtěl s prostředky skrovnějšími dosíci dojmu velkolepého, překvapujícího; soustředil hmotu tam, kde toho bylo potřeba, a při tom ji ovládal tak, že dílo bylo zdánlivě lehké a vznosité, účinku toho byl si patrně dobře vědom.

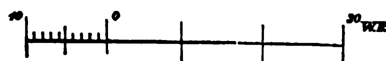
V téže době budován byl ve východních Čechách nedaleko Kouřimě cistercienský klášter Skalický, založený proslulým Dětřichem z Kugelweitu r. 1357. Ve válkách husitských byl sice úplně spustošen, ale skrovné

*) Chrliči byli před nynější opravou velice sešlí a pocházeli patrně z druhé doby stavební.

posud zachované zbytky svědčí, že chrám jeho byl budovou nádhernou a rozměrů velikých. Zbývající svobodný pilíř jest zvláštním tvarem i přebohatým článkováním skutečnou záhadou, stavba byla patrně stejnolodní, dle vzdálenosti pilíře od hlavní zdi měly bokové lodi šířku 6·3 *m*, o znamenité sošnické výzdobě svědčí nyní ve zdi jedné chalupy zazděný svorník ozdobený krásnou podobou anděla blánu držícího.

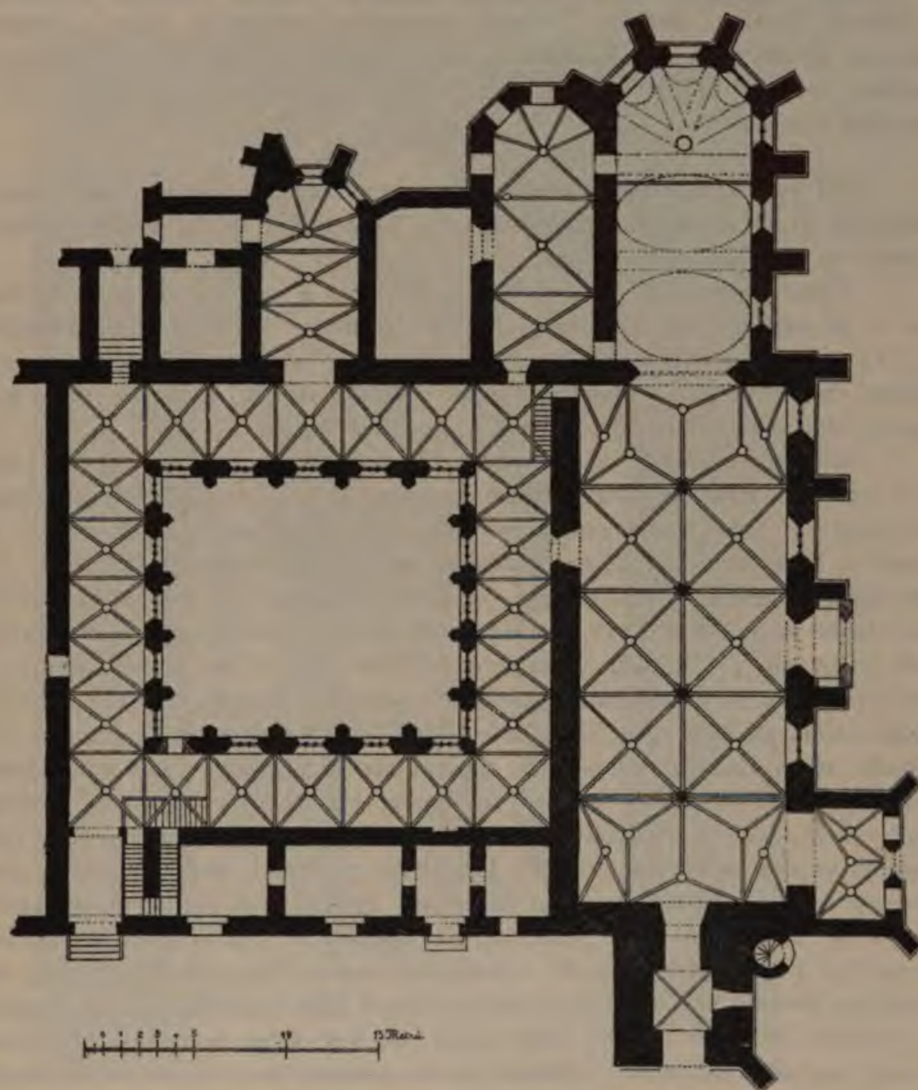

Kostel sv. Apolináře v Sadské.

Jiným zajímavým památníkem doby Karlovy v těch končinách jest kostel sv. Apolináře v Sadské. Tam při starém dvoře knížecím založen byl již na počátku XII. věku od Bořivoje II. na poděkování za vysvobození jeho z vazby na Hammerštejně kostel sv. Apolináře, jehož tělo v Remagách nedaleko Hammerštejna odpočívá; při kostele tom byla kollegiatní kapitula, která od Karla přenesena jest k sv. Apolináři do Prahy, v Sadské pak založen místo ní klášter augustinianský, a kostel při té příležitosti znova zbudován. Buď že již stará romanská stavba napodobila trojlistý závěr kostelů porýnských, anebo proto, že Karel zde podobnou myšlénkou byl veden jako při zakládání chrámu Karlovského, dostalo se kostelu v Sadské disposice chrámů dolnorýnských, tak že kůr založen jest v podobě kříže. Kněžiště skládá se z pětibokého závěru a jednoho pole obdélného, ramena kříže jsou rovněž pěti stranami osmiúhelníka uzavřena; v presbyteři jsou již klenby hvězdovité, střední pole má klenbu

křížovou, ramena obyčejné gotické klenutí pětidílné, stavba lodi podélné nebyla dokončena, a místo ní zbudována jest později hrubá věž.

Vynikajícím dílem doby Karlovy jest i augustinianský druhdy chrám sv. Kříže v Litomyšli ve třetí čtvrti století XIV. nákladem biskupa Jana

Půdorys chrámu třeboňského.

ze Středy zbudovaný. Kůr jeho sestrojen jest z $^{5}/_{8}$ závěru a tří travée, hlavní loď měla patero polí a tolikéž o polovici nižší lodi bokové. Pohromám a dalekosáhlým opravám, jimiž budova ta valné utrpěla proměny, ušla mezi jiným znamenitá kaple sv. Josefa zakončující jižní loď bokovou. Žebra $^{5}/_{8}$ závěru a křížového pole jejího jsou ušlechtile profilována, protínají se v ozdobných

7*

svornících a vycházejí od krásně modelovaných, lupenových hlavic štíhlých přípor, jež prorůstají římsu, která pod okny, jichž ostění bohatě jest profilováno, celý prostor vroubí. Hlavička biskupa, která ve vrcholu čelného okna se spatřuje, jest zajisté zobrazením zakladatele.

Velice pozoruhodnou jest při augustinianských stavbách té doby (Litomyšl, Karlov, Sadská, Třeboň) rozmanitosť půdorysů, jakéž u chrámů žádného jiného řádu nenalezneme, a která svědčí, že řád sám pro disposici budovy kostelní určitých požadavků nekladl, ale volbu tvaru úplně zakladatelům ponechával.

Od východočeských staveb té doby rozhodně se liší současné stavby jihočeské, které nejednou stránkou ukazují, že gotika v těchto končinách země ubírala se vlastním směrem.

Úplně datovanou, dosti dobře zachovalou a velice poučnou stavbou jest v té příčině chrám sv. Jiljí s bývalým klášterem augustinianů v Třeboni, jenž byl r. 1367. vysvěcen a řeholníky roudnickými osazen; klenba chrámová byla provedena teprve r. 1380., ale jak ze stavby samé jest patrno, dle původního plánu a snad i od téhož mistra.

Kostel třeboňský skládá se ze 17 *m* dlouhého a 8 *m* širokého kůru, jenž jest pěti stranami osmiúhelníka uzavřen a nyní nevhodnými opravami po požáru r. 1781. úplně znešvařen. K němu druží se 30 *m* dlouhá, 11 *m* široká a 16 *m* vysoká loď; ta rozdělena jest na dvé čtyřmi štíhlými, v ose chrámové stojícími, oblými sloupy, od nichž rozvětvují se stepilá, hruškovitě profilovaná žebra klenby tak, že v středních částech povstává šest pravidelných polí křížových, při krajích však, kde podélné pasy v ose neměly podpory, rozvětvují se k stranám, čímž povstávají v prvním a posledním travée zvláštní, nepravidelná sklepení pro jihočeskou školu charakteristická; i kruchta při západní stěně chrámové umístěná spočívá na klenbě podobně uspořádané. Dojem vznosité a vzdušné prostory chrámové jest velice vábný, okna kostelní jsou vysoká, dvoj- a trojdílná s kružbami ze čtyř- a pětilistů složenými, v čele chrámu vypíná se čtyřhraná věž. Jižní bokový vchod zdobí ušlechtile profilované ostění, a vodorovné nadpraží jeho spočívá pod gotickým obloukem na dvou velmi dovedně pracovaných, obludných postavičkách; podobné nestvůrky podporují i nadpraží vchodu severního, kterýmžto se vchází do krásného ambitu. Chodby téhož jsou na straně jižní a severní 24, na západní a východní 26 metrů dlouhé, šířka jejich jest 4 *m*, žebra dvacítičtyř křížových kleneb vycházejí od konsol vějířovitých, do nádvoří otvírá se po každé straně patero oken kružbami z troj- a čtyřlistů sestrojenými zdobených. K východní straně ambitu přiléhá kaple sv. Jana 9·5 *m* dlouhá, 5 *m* široká a třemi stranami osmiúhelníka uzavřená; žebra křížové klenby vycházejí v ní od přípor trojbokých.

Pozornějším zkoumáním poznáváme v detailu třeboňském staré domácí tvary, které n. př. v klášteře Budějovickém již v době Otakarově a u svatého Jana v Jindřichově Hradci v době starší se vyskytují, ale sestrojení klenby

chrámové jest zajímavou novotou, která záhy v jižních Čechách došla velké obliby a současně, jak jsme viděli v kostelíku Slupském, i v Praze samé alespoň jednou, a to velice šťastně byla provedena.

Že stavba třeboňská hned při svém původu v jižních Čechách byla jistou měrou vzornou, svědčí smlouva, kterou se dne 11. listopadu 1369.

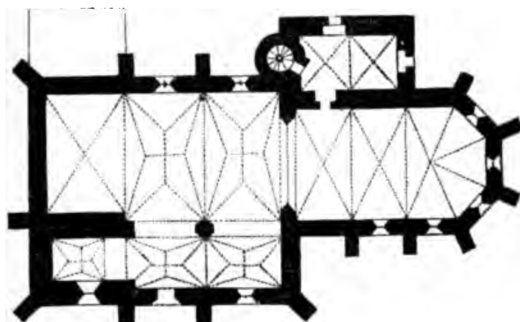

Vnitřek kaple sv. Mikuláše v Jindřichově Hradci.

bratři, Mikuláš a Ondřej kamenníci, zavázali, že za 28 kop gr. a 10 měřic žita vystaví ambit minoritského kláštera v Jindřichově Hradci přesně dle vzoru třeboňského. Jest pravdě podobno, že právě tito mistři činnými byli i v klášteře Třeboňském; s nimi objevují se nám na českém jihu první dle jména známí stavitelé světští při určitém díle, a dávka

naturalní, smlouvou vymíněná rozhodně svědčí, že to byli lidé domácí, v tom kraji usedlí, kteří obilí pro své rodiny potřebovati mohli.

Ambit jindřichohradecký jest ovšem celkem podoben třeboňskému, ale kromě vějířovitých konsol vidíme tu i jiné v podobě lidských hlav a svorníky v podobě štítů, přeškoda, že kružby z oken ambitu jindřichohradeckého úplně zmizely. Při minoritském kdysi chrámě sv. Jana v Jindřichově Hradci jest mimo ambit dílem téže doby i pověstná kaple sv. Mikuláše k jižní straně kůru chrámového přistavěná. Skládá se z oltářnice 6 *m* dlouhé a 4·3 *m* široké, jež kromě pětibokého závěru má ještě jedno travée křížové klenby, a ze síně čtverečné, 8 *m* dlouhé a tolikéž široké. Klenba této neveliké lodi konstrukcí svou rozhodně upomíná na chrám třeboňský. Od oblého sloupu stojícího uprostřed na žlábkovaném podvalu rozvětvují se žebra tvoříce vzadu dvě pole s pravidelnými sklípky křížovými, ku předu však, kde pás v ose neměl podpory, rozděluje se ve dvě žebra směrem k stranám oblouku triumfalního, čímž povstávají nepravidelná pole o pěti náplních, z nichž jedna jest kosodélná, a tak připravuje se zde z konstruktivní nutnosti princip jihočeské klenby síťové. Od klenutí třeboňské lodi liší se klenba kaple sv. Mikuláše jen skrovnějšími rozměry a tím, že v Třeboni spočívají žebra při stěně na konsolách, v Hradci však na oblých příporách s žlábkovanými podvaly a význačnými hlavicemi, jichž užito bylo k vůli živějšímu článkování, kterým se vůbec všecky části této nejvýš ušlechtilé a nad jiné pozoruhodné památky vyznamenávají.

Půdorys kostela pacovského.

Současně s chrámem a klášterem třeboňským budován byl nákladem pánů z Rožemberka a péčí podnikavého faráře Václava již v polovici XIV. věku založený kostel Nanebevzetí P. Marie v městečku Bavorově, jenž zvláštní svou rozlohou i ušlechtilostí detailů patří k nejznamenitějším stavbám jihočeským.

Vysoký kůr jeho záleží v $^5/_8$ závěru a jednom travée, hruškovitě profilovaná žebra křížové klenby vycházejí od oblých přípor spočívajících na kordonové římse, okna jsou trojdílná s kružbami z hrotitých trojlistů sestrojenými. Lomenice nad sanktuariem ve zdi po straně evangelia umístěným ozdobena jest významně místo krabů révovými lupeny a hrozny, pod ní pak jest ve hnízdě z lupení pelikán mláďata krví napájející; naproti po straně epištolní jest kromě ozdobných sedilií ještě výklenek, jehož ušlechtile profilovaný hrotitý oblouk končí kyticí, po stranách má fialy a uprostřed krásně provedený erb rožemberský.

Ke kůru přiléhá ze tří polí se skládající loď příčná. Na rozích k střednímu travée čelících jsou polygonalní sloupky, jež přecházejí v konsoly vějířovité, určené pro sochy, nad nimiž se vznášejí překrásné, velmi ušlechtile pracované baldachyny, od nichž pak přípora dále pokračuje přecházejíc v žebra klenbová; hlavice ostatních přípor kryty jsou pěkným lupením, i mensy oltářní jsou panelováním a erby rožemberskými okrášleny.

Dle původního plánu měl kostel míti podobu kříže, a k lodi příčné měla se družiti pouze jediná, s kůrem stejně široká loď podélná. Ale po dokonání příčné lodi byl plán změněn, a provedeno v celé šířce hotové již

Kostel v Pacově.

stavby vysoké dvojlodí, jehož smělá klenba spočívala na dvou v ose stojících sloupech. Při požáru r. 1649. se klenutí to sřítilo, a stavitel Petr Spinet rozdělil potom r. 1652. prostor čtyřmi hrubými pilíři velmi nejapně na tři lodi a zohyzdil vnitřek barokními emporami.

I vnějšek chrámu byl kamennickou prací bohatě ozdoben. Opěráky kůrové mají pod štítky, jimiž jsou ukončeny, obludy na spůsob chrličů;

veliký dvojdílný portal na jižní straně jest v ostění velmi bohatě profilován, vodorovná nadpraží jeho vchodů spočívají na netvorech, v tympanu bývala na konsole socha, hrotitý oblouk má pravoúhlý rámec, jejž drží figury proroků, v náplních mezi obloukem a rámem jsou erby, a vrchním vodorovným římsem prorůstá křížová kytice. Po severním boku kůrovém vypíná se štíhlá věž zdobená v pořímsí cimbuřím a krytá až po vrchol kamennou pyramidou.

Některé ozdobné detaily chrámu bavorovského velice podobají se pracím třeboňským, i jest pravdě podobno, že při obojím týž umělec byl činným.

Rožemberkům štědrostí v podpoře umění nijak nezadali příbuzní jejich páni z Hradce, jichž nákladem okolo r. 1370. zbudován byl nynější proboštský chrám v Jindřichově Hradci, stavba značných rozměrů s prostorným kůrem a třemi vzdušnými loděmi stejné výše, i po zhoubných požárech, jež ji stihly, velmi zajímavá, a zároveň s ní velice pěkný kůr farního hostela v Kardašově Řečici.

Z polovice XIV. věku pochází též chrám v Pacově, jenž se skládá z kůru pěti stranami osmiúhelníka uzavřeného a o něco širší lodi hlavní, od níž jest osmihraným pilířem oddělena přímo uzavřená, po jižní straně umístěná loď boková, která má v čele čtyřhranou věž. Dvojlodní disposice toho způsobu připomíná rozhodně minoritské kostely v Bechyni, Jindřichově Hradci a Krumlově.

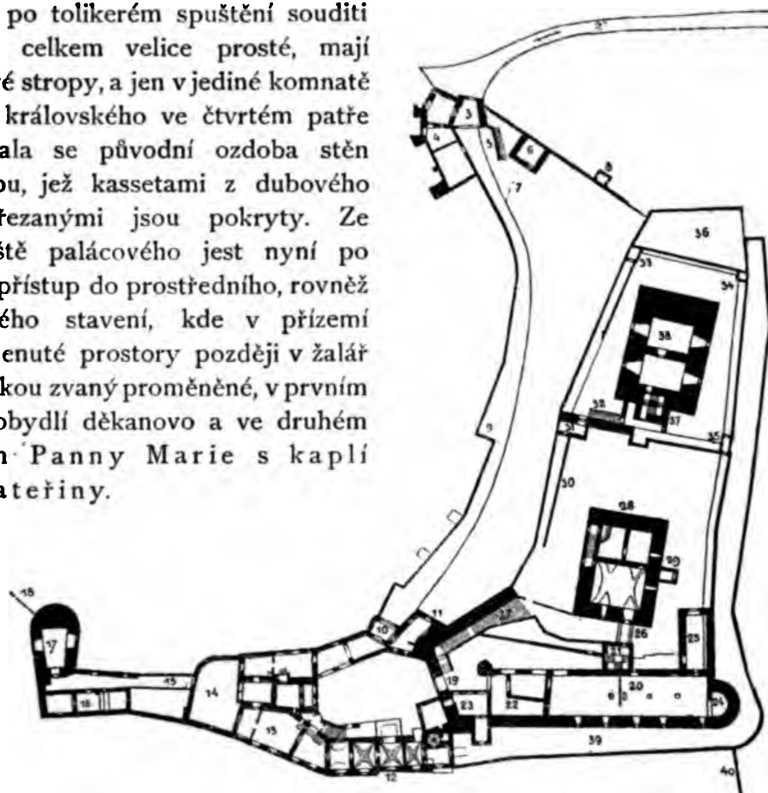
Jmenovanými zde budovami není ovšem počet církevních staveb z doby Karlovy ve vlasti naší ani z daleka vyčerpán, stavělo se tehdy v době obecného blahobytu zajisté velmi mnoho; my uvedli jen stavby datované a většinou vzorné, jež buď v původní podobě se zachovaly, buď periodu tu charakterisují, nebo pozoruhodnými zvláštnostmi vynikají, nyní pak již dovolíme si obrátiti pozornosť laskavého čtenáře k některým stavbám světským.

Otec vlasti nevyznamenával se pouze zbožností, ale péče jeho o zemi Českou byla všestranná; ač všemi prostředky hleděl a dovedl udržeti blahodárný mír, přece nezapomínal pro případ války na vhodnou obranu. Prahu samu obklíčil hradbou, z níž posud památná, petřínskou stráň lemující »zeď hladová« starostlivosť jeho o blaho obecné připomíná, aby pak měl místo, kde by důležité listiny i poklady chovati a sám tichému rozjímání oddávati se mohl, založil r. 1348. nedaleko řeky Berounky hrad Karlštejn.

Stavba Matějem Arraským řízená pokračovala rychle, tak že v devíti letech byla většinou hotova. V rozloze hradu mnoho upomíná na podobné staročeské disposice, neboť hned při prvním pohledu rozeznáváme v něm patrně čtvero samostatných budov: 1.) stavení určené pro purkrabí a posádku, 2.) palác královský, 3.) střední budovu s chrámem Panny Marie, 4.) velikou věž. Ač později hlavně za Rudolfa II. provedeny jsou tu opravy a změny velmi nešetrné, a památník ten konečně do nedávna hříšně byl zanedbáván, přece zachoval v celku i jednotlivostech tolik z původního zařízení, že nás při vstoupení v posvátné prostory jeho posud oblétá duch velikého Karla i umělců, kteří při vtělení myšlénky jeho spolupůsobili.

Požadavkům pevnosti vyhovuje nejen poloha a nesnadný přístup, jehož z hradu snadno mohlo býti hájeno, ale i hrubosť zdí; vnějšek, jak toho úkol stavby vyžadoval, byl bez ozdob a upomínal v nejedné příčině na pevnostní stavby jihofrancouzské, jinak ovšem bylo uvnitř, ač i tu podotknouti sluší, že z umění výtvarných při výzdobném díle právě sochařství nejskrovnější účasti bylo zde popřáno.

V předhradí opětně přestavovaném nezachovalo se mnoho z původního díla, palác má podobu obdélníka na straně východní věží v polokruhu zakončeného, a prostory jeho v pěti patrech nad sebou umístěné byly, pokud ovšem po tolikerém spuštění souditi možno, celkem velice prosté, mají trámové stropy, a jen v jediné komnatě obydlí královského ve čtvrtém patře zachovala se původní ozdoba stěn a stropu, jež kassetami z dubového dříví řezanými jsou pokryty. Ze schodiště palácového jest nyní po mostě přístup do prostředního, rovněž obdélného stavení, kde v přízemí jsou klenuté prostory později v žalář Červenkou zvaný proměněné, v prvním patře obydlí děkanovo a ve druhém chrám Panny Marie s kaplí sv. Kateřiny.

Půdorys Karlštejna.

Disposice nevelikého kostela toho jest velmi jednoduchá, tvoří obdélník bez zvláštní oltářnice a jest kryt dřevěným stropem, hlavní jeho výzdobou byly výtečné obrazy, jimiž všecky stěny jsou pokryty. Pověstná kaple sv. Kateřiny jest malý, obdélný, pouze 4·5 *m* dlouhý a 2·5 *m* široký prostor v tloušťce jižní zdi chrámové, jež k tomu cíli silně jest vysazena. Leštěné topasy, karneoly, ametysty a t. pod. pokrývají stěny, žebra dvou sklípků protínají se ve svornících překrásnými drahokamy zdobených, báječnou nádheru dovršují stkvělé malby, které nejen význačná místa stěn, ale i mensu oltářní krášlí. Podivná to věru svatyňka, v níž Karel vzdálen jsa hluku světského zbožně duchovnímu rozjímání se oddával!

Osaměle na nejvyšším temeni skály vypíná se do výše 40 *m* hlavní věž, jejíž zdi 4 *m* silny jsou. V přízemí a v prvním patře jest vždy po dvou místnostech křížovými klenbami přepjatých, druhé patro zaujímá kaple sv. Kříže, k níž se po schodech v tloušťce zdi umístěných vystupuje. Již

Kaple sv. Kateřiny.

před těžkými dveřmi této jindy jen s dovolením sněmovním přístupné prostory jímá nás jakási posvátná bázeň, když pak vstoupíme v tuto »svatyni svatých,« tu mimoděk připadají nám na mysl biblická slova: »Místo, na kterém stojíš, svaté jest«. Spatřujeme síň podélnou, asi 19 *m* dlouhou 13 *m* širokou, pře-

pjatou dvojí křížovou klenbou. Krásná, vysoká gotická mříž dělí ji na dvě stejné části — loď a kněžiště, stěny do výše dvou metrů lesknou se nesčíslnými drahokamy, nad nimi pak celé pokryty jsou tabulovými obrazy světců, kteří ze zlatých září přísnými zraky na nás pohlížejí, na temnomodré klenbě leskne se na sta hvězd, mezi nimiž poblíž oltáře v čele kaple stojícího slunce a měsíc deskami zlatou a stříbrnou bývaly znázorněny.

Tato výzdoba nemá nikde sobě podobné, ačsi již pokrývání stěn nepravidelnými, v pozlacenou, jemně vzorkovanou maltu zasazenými drahokamy, v němž Karel sobě tak liboval, po stránce æsthetické jakkoli se posuzuje, tolik upříti se nedá, že středověká mystika v oboru výtvarnictví nikde tak se nepřiblížila svému idealu jako v kaplích karlštejnských, a že tajemný dojem, jímž tyto na mysl vnímavou působí, slovy vylíčiti lze není; jest to v skutku nebe, jak si je jen člověk poësií duchovní posvěcený znázorniti dovedl, — nám pak nezbývá než pokorně skloniti šíji, a pokud toho věk náš dopouští, pohřížiti se myšlénkami v minulost.

Kromě Karlštejna zbudoval Karel mnohé hrady i v jiných končinách země n. př. Kašperk, Karlsfried a t. d., a příkladu jeho hojnou měrou následovali velmožové budujíce dílem hrady nové n. př. Dívčí Kámen, Helfenburk, Jenštejn a j. v., dílem staré nákladněji přestavujíce a ozdobujíce, tak že podnes na přemnohých zachovalých budovách i sříceninách toho druhu spatřiti můžeme práci té doby, a kromě hmotných hrubých zdí, které vedle stránky válečnické a technické zvou malíře a turistu svými krajinářskými půvaby, nalezne v nich i přítel umění nejeden zajímavý kus v ostěních oken a bran, na klenbách a t. d.

Největším praktickým dílem Karla IV. jest bez odporu kamenný most pražský, jenž podnes velkolepostí, krásou i pevností svou slávu Otce vlasti výmluvně hlásá.

Dne 1. února r. 1342. za teplého deštivého počasí nastaly po celé střední Evropě hrozné povodně, které nesmírných škod nadělaly a přemnohé osady, mlýny, jezy a mosty s povrchu zemského smetly. Ledy rozvodněné Vltavy nahromadily se u mostu Juditina, a voda, nemajíc v dřenici dostatečného průchodu, strhala ho na několika místech, tak že sotva třetina státi zůstala. »Takořka koruna království spadla,« naříká souvěký letopisec, a Praze nastaly veliké nesnáze nejen proto, že přerušeno bylo spojení, ale hlavně že plavba pro nebezpečí musela býti zastavena. Karel o blaho země a zvláště hlavního města pečlivý nemohl přihlížeti k veliké té nehodě nečinně, pro spojení obou břehů vltavských bylo nového mostu nezbytně potřeba, a plavba po Vltavě, této důležité obchodní dráze, musela býti uvolněna. K tomu však bylo potřeba odstraniti trosky starého mostu, jež vzdýmajíce vodu tvořily nebezpečné peřeje, které byly největší překážkou; to však bylo v době, kdy nebylo přístrojů potápěcích, a kdy nedovedli trhati spousty pevného zdiva prachem, práce ohromná, která vyžadovala nejen zkušených odborníkův, ale i mnohaleté činnosti. Proto nesmíme se diviti, že základ k nynějšímu mostu Karlovu teprve r. 1357. byl položen. Nestalo se to z nedostatku spůsobilého

Kaple sv. Kříže.

mistra, neboť domácí od stavby roudnické byli v podobné práci vycvičeni, a zajisté právě v těch letech zbudovali starobylý most přes Otavu v městě Písku, dílo podnes velice zajímavé, o němž bohužel bližších zpráv se nám nedostává; Matěj Arraský rovněž v podobné práci nemohl býti laikem, dílo jen z příčiny svrchu uvedené dostalo se Petru Parléřovi, jenž v tom věku sotva asi odborné znalosti a cvik v provádění vodních staveb míti mohl, proto jest pravdě podobno, že vlastními, stavbu provádějícími mistry byli starší lidé domácí, on pak jako stavitel královský k dílu dozíral a je řídil, (» . . rexit pontem . .« dí nápis v triforiu).

Parléřův sv. Václav.

Stavba mostu od strany staroměstské počatá pokračovala až do polovice dosti rychle, později však pro různé překážky se zdržovala, tak že teprve za Karlova nástupce, Václava IV., okolo r. 1400. byla dokončena. Při délce 497 *m* skládá se most z 16 velikých, okolo 23 *m* ve světlosti majících oblouků podporovaných pilíři asi 10 *m* hrubými a opatřenými klínovitými čely, na nichž později podstavce nynějších soch byly vyzděny. Dráha průměrně 10 *m* široká není přímá a stoupá od břehů k středu jako u všech starých mostův obloukovitě, neboť prostřední klenby jsou valené polokruhové, oblouky pak břehům bližší více ztlačené. Sestrojení klenby jest velmi důkladné, skládajíc se ze dvou vrstev, první z klenáků pečlivě přitesaných, druhé z lomového kamene, proto pevnosti sotva najde sobě rovného. Během pěti věků potkaly ovšem tuto zdánlivě skalopevnou stavbu některé pohromy, povodněmi a povstalými při nich zácpami porouchány jsou některé oblouky již r. 1432., potom opět r. 1496.; velice poškozeny byly některé pilíře a strženy dva oblouky r. 1784. a konečně tytéž dne 4. září 1890. Přes to však jest většina pilířův i oblouků posud původní, a znamenité dílo to bude zajisté ještě po věky hlásati slávu tvůrce svého.

Z věží, jež mostu k obraně i k okrase sloužiti měly, jsou malostranské alespoň v základech původu staršího, staroměstská pak provedena byla za Václava IV., a proto v té periodě ještě o ní pojednáme.

Veliké pokroky učinilo za časů Karlových v Čechách sochařství. Viděli jsme, s jakou zálibou zdobeny byly již v dobách předešlých stavby české skulpturami, a jak mistři domácí za posledních Přemyslovcův i za Jana Lucemburského nepominuli žádné příležitosti, aby příhodných článků stavby,

n. př. konsol, svorníkův a t. pod. neokrášlili ornamentem ušlechtilým, ale výtvory ty, poutány jsouce příliš těsně k architektuře, nedomohly se tehdy ještě potřebné samostatnosti. Jinak bylo v čilé době Karlově. Stará domácí škola nespustila se své náklonnosti k ornamentu, jaký vidíme na konsolách karlovských, nosičích nadpraží třeboňských portalův a j. v. Jak nádherně větší vchody chrámové byly ozdobovány, svědčí nejlépe zajímavé trosky portalu zazděné nyní poblíž kostela Panny Marie Sněžné na Novém městě Pražském. Posud znamenati možno na nich klečící postavy císaře Karla a některé jeho manželky, dále Spasitele Pannu Marii korunujícího a nejvýše Nejsvětější Trojici znázorněnou tím spůsobem, že Bůh Otec objímá krucifix, nad nímž se Duch svatý vznášel. Ač řezba ta velice jest porouchána, přece prozrazuje nejen velkolepou komposici, ale i provedení v skutku mistrovské.

Náhrobek krále Přemysla I. v chrámě Svatovítském.

Z cizích stavitelů Matěj Arraský sochařství nebyl nakloněn, kromě přísně, skoro heraldicky stylisovaných chrličů postrádají od něho provedené části chrámu Svatovítského i hradu Karlštejna výzdoby sošnické, za to však Petr Parléř byl pravou protivou svého předchůdce a všude jeví se nám spíše jako výbornější sochař než jako sestrojující architekt. Byl v tom asi vydařeným učněm otce svého Jindřicha, který bokové portaly chrámu gmündského znamenitými polychromovanými řezbami okrášlil.

Petr nevázal svých výtvorů pouze ku stavbě, právě nejznamenitější z nich, ač v chrámě Svatovítském jsou umístěny, vytvořil se samostatností podivuhodnou. Na předním místě mezi nimi jmenovati sluší sochu svatého Václava z jemného pískovce skoro v životní velikosti provedenou a na podnoží znamením mistrovským opatřenou, která kdysi vně chrámu stávala,

nyní pak vnitř zaslouženého umístění se dočkala. Svatý kníže opírá se levicí o štít, v pravici drží praporec, štíhlé tělo jest spůsobem v době gotiky obvyklým poněkud vychýleno, mladistvá tvář září vlídností, odění propracováno jest do nejmenších podrobností s pílí a dovedností znamenitou, celý výtvor dlužno počítati k nejkrásnějším středoevropským sochám té doby.

Dílem Petrovým jsou i náhrobky Přemyslovců v kaplích Svatovítského chrámu. Na tumbách spočívají mohutné postavy, z nichž zvláště hrdinný král Přemysl (Otakar) II. s hlavou na přilbě položenou a lvem u nohou odpočívajícím znázorněný vyniká. S největší však zálibou pracoval Parléř o poprsích, jimiž vyzdobeno jest triforium chrámové. Spatřujeme zde podoby všech členů rodiny panovnické a mužův o stavbu chrámovou zasloužilých. Výzdoba tato jest jedinou svého druhu, pečlivé provedení a věrnosť, s kterou osoby mistrovi známé jsou zobrazeny, dodávají výtvorům těm po stránce historické i umělecké nesmírné ceny. Zříme tu přívětivou tvář v péči o blaho poddaných sestárlého Otce vlasti, jeho manželky: něžnou Blanku, zbožnou Annu Falckou, krásnou Annu Svídnickou a silou pověstnou Alžbětu Pomořanskou; v dobrodružstvích sešedivělého slepce Jana, starostlivou poslední Přemyslovnu Elišku, mladistvého ještě Václava IV. a přívětivou manželku jeho Johannu i bratry Karlovy Jana a Václava.

Jan Lucemburský.

Karel IV.

K nim druží se výtečná knížata církevní: duchaplný arcibiskup Arnošt z Pardubic, jeho učený nástupce, kardinal Jan Očko z Vlašimě, a konečně nešťastný Jan z Jenštejna; popřáno zde i místa tehdejším ředitelům stavby: starostlivému Buškovi Linhartovu a Holubcovi, velezasloužilému o chrám i dějiny české Benešovi z Vajtmile, Ondřeji Kotlíkovi a intelligentnímu Václavovi z Radče, mezi nimi pak dostalo se čestného místa oběma prvním stavitelům, Matějovi Arraskému a Petru Parléřovi.

Matěj Arraský.

Petr Parléř.

Nápisy krátce připomínají životopisná data a zásluhy mužů těch, a Karel, jehož nařízením zajisté tato historická gallerie byla spořádána, projevil tím nejen prozíravou péči o zachování historie chrámové, ale i vzácnou spravedlnosť, s kterou uznával zásluhy mistrův a ředitelů stavby, jichž památku čestně zvěčnil vedle členů rodu svého a nejvyšších hodností církve české.

Jedinou svého druhu středověkou památkou ve střední Evropě jest i kovová socha svatého Jiří po jižní straně velechrámu na dvoře hradu Pražského stojící, která dle nápisu, jenž se kdysi na štítě světcově spatřoval, od Martina a Jiřího z Klussenberku r. 1373. byla ulita. Jest zvýší asi 2 *m* a znázorňuje světce, jak v plném odění rytířském ale bez přilby na oři sedě, draku po skále potvorně se vinoucímu kopí do tlamy vráží. Vzácné dílo to přes nehody, jež je během pěti věků potkaly, jest poměrně velmi dobře zachováno, a nevíme věru čemu více se diviti, zdali smělé a přece podařené

komposici, kterou v nejedné příčině i nad práce našeho věku vyniká (— připomínáme jen tu znamenitou přednosť, že drak ohonem svým vzpínajícímu

Socha sv. Jiří na hradě Pražském.

se oři v skoku brání —), nebo uměleckému provedení, jež nejen podrobnosti v odění rytířském, ale i svaly a žíly koně s podivuhodnou znalostí vyznačuje. Uvážíme-li, že starší a souvěká díla kovolitecká obmezují se ve střední Evropě

na pouhé reliefy, poznáváme teprve velikou cenu této převzácné, vynikající práce, a poněvadž nemáme v Čechách jiné památky podobné aniž písemné nějaké zprávy o takovém díle nebo o usedlých zde mistrech z Klussenberku, považujeme je opět za umělce pocestné,*) při čemž ovšem nerozřešenou zůstává i důležitá otázka, byli-li sami původci modelu anebo jen pouhými litci.

Kromě sochařských prací z kamene a kovu těšila se i řezba ve dřevě oblibě všeobecné. Ač díla toho druhu nejvíce zlobě času byla vydána, přece zachovala se některá z nich podnes a těší se největší úctě zbožného lidu českého. Jmenujeme pouze sochy Panny Marie na Svaté Hoře a v Rychnově, jež zbožné podání lidu přímo ruce velikého ctitele marianského Arnošta z Pardubic přičítá, a starobylý krucifix ve chrámě sv. Václava v Staré Boleslavi; i jinde po Čechách možno posud spatřiti sošky Matky Boží, které dle práce rozhodně době Karlově přičísti sluší. Štíhlé, z pravidla vychýlené tělo, půvabná, ušlechtilá tvář Matky Páně a něžné, dětinné Jesulátko jsou obecnou jejich charakteristikou; bohužel že sošky takové obyčejně zastřeny jsou nevkusnými pláštíky, jež umělecké tvary řezby a původní krásnou polychromii zakrývají.

Ačkoli v sochařství, jak z uvedených zde příkladů jsme poznali, země Česká tehdy nad jiné kraje středoevropské vynikala, přece měrou ještě mnohem větší pokračovalo u nás malířství. Karel, jenž umělce výtvarné vůbec mnohonásobně zaměstnával, byl, jak se zdá, zvláštním přítelem malby, všechna díla jeho stkvěle jsou jí vyzdobena, a kdekoli gotika na stavbách vhodné plochy ponechávala, zříme všude znamenité stěnomalby. Kromě nich vešly tehdy obecně již v užitek i obrazy tabulové, jichž obzvláště potřebováno k ozdobě oltářů, které, když upuštěno bylo od starodávných kamenných ciborií a baldachýnů, vysokým, hlavně z řezeb a obrazů v architektonickém rámu umístěných složeným pozadím okrašlovati se počínaly.

Jako ve stavitelství umění milovnému panovníkovi domácí síly nestačovaly, a on od kolébky gotiky z Francie ku provedení velechrámu Svatovítského a Karlštejna osvědčeného v tom oboru architekta povolal, tak i při výzdobě malířské nespokojil se pouze mistry českými, ale lákal ke dvoru svému umělce z vlasti obraznictví, — Italie, kde za svého pobytu, když býval náměstkem otcovým v krajinách pádských, vlastními zraky poznal výtečných plodů, jimiž Vlachy právě v té době nad jiné končiny evropské vynikaly. Proto není divu, že právě v polovici XIV. věku potkáváme se ve vlasti naší se zajímavými výtvory malířskými, které rázem svým osvědčují se rozhodně jako dílo mistrů vlašských, z nichž jeden, Tomáš Modenský, na štěstí na dvou z nich plným jménem se podepsal. Kromě těchto italských prací známe však mnohá vynikající díla školy domácí, která postrádajíce naprosto vlašských

*) Byli to snad Martin a Jiří, synové malíře Mikuláše z Kološe (Klausenburg) v Sedmihradsku, kteří jako kovolitci prosluli.

příznaků charaktery svými zřejmou ukazují příbuznosť se staršími pracemi českými, jichž výtečným zástupcem jest passional abatyše Kunhuty, — a tuto školu českou jaksi representuje arcimistr Dětřich Pražský. Dále víme ze souvěkých pramenů písemných, že prodlévalo tehdy při dvoře císařově a v Praze více malířů německých, z nichž dle jména nejznámějším jest Wurmser Štrasburský, a konečně při bedlivějším zkoumání poznáváme mnohé práce, na nichž splývání všech těchto živlů jest patrným.

Viděli jsme již v předešlých dobách, že umění malířské bylo v Čechách ode dávna oblíbeným, že stále těšilo se podpoře hojné a obecné nejen u lidí duchovních, ale i mezi světskými ve všech vrstvách zámožnějších, proto dostávalo se stálého zaměstnání tak velikému počtu umělců, že kláštery požadavkům doby již nestačily, a zajisté již na počátku XIV. století živili se malováním i mistři světští. Hned na počátku panování Karlova zorganisovali se malíři v Praze usedlí se všemi řemeslníky, kteří při podobných a příbuzných pracích měli účastenství, jako štítaři, zlatotepci, řezbáři a sklenáři, v bratrstvo sv. Lukáše ku vzájemné hmotné i duchovní podpoře, což jest zjevem pro tu dobu velice pozoruhodným, neboť tím dostalo se první malířské škole středoevropské, totiž pražské pevného, ovšem cechovnického základu.

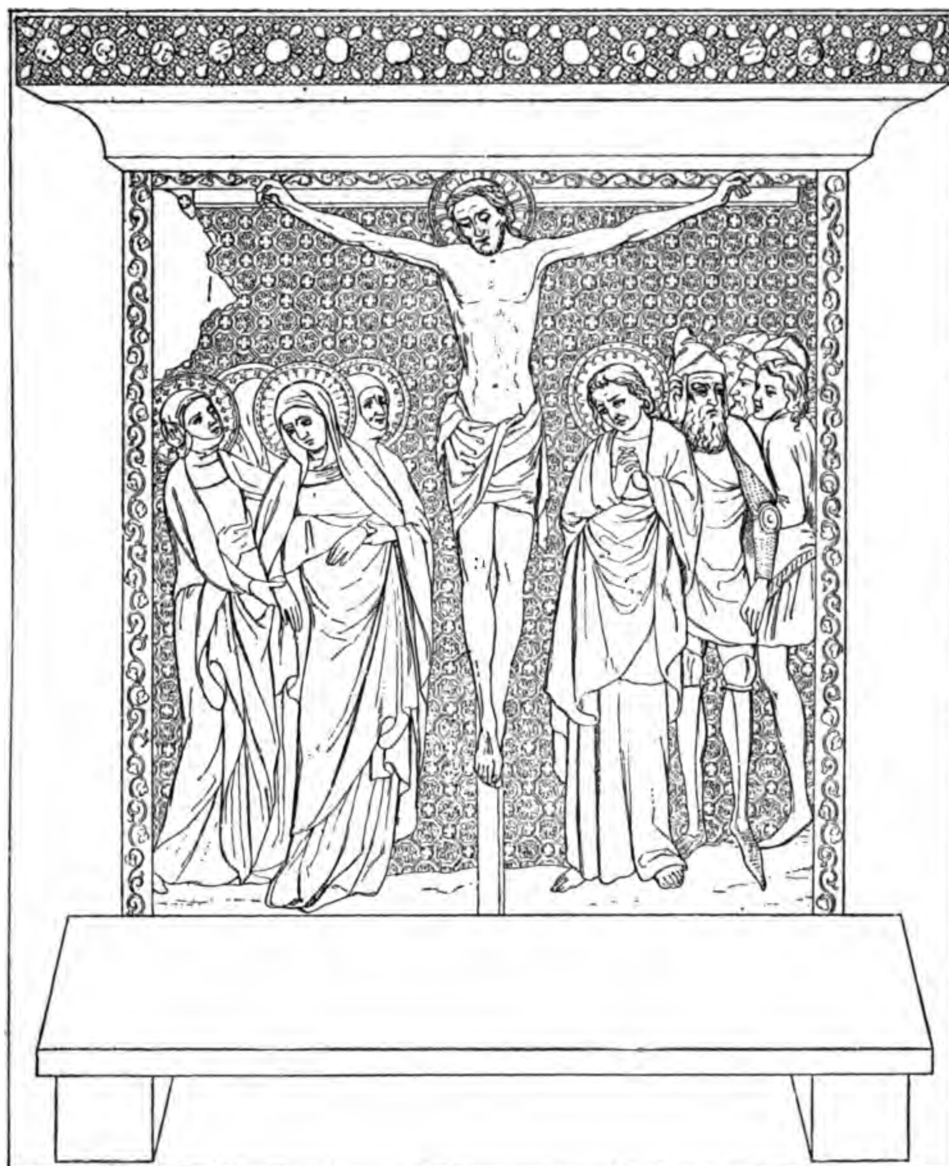
Jednáme-li o malbách, jež z doby Karlovy až na naše dny se zachovaly, sluší na prvním místě jmenovati hrad Karlštejn, který v té příčině s nákladem severně od Alp nevídaným byl vyozdoben. V prostorách karlštejnských vidíme zřejmě, že pro malířskou práci schvalně byly upraveny, ponechávajíce s úmyslným opomenutím kamennické výzdoby umělcům plochy v době gotiky v krajích severních bezpříkladně rozsáhlé. Chrám Panny Marie, kaple sv. Kateřiny, kaple sv. Kříže i schodiště k této vedoucí pokryty jsou hojnými malbami tabulovými i nástěnnými, jež většinou velmi dobře jsou zachovány a pro dějiny umění té doby téměř neocenitelny.

Některé z nich jsou patrně dílem vlašským. Jest to předně triptychon vzaté z kaple sv. Kříže do Belvederu vídeňského, jež skládá se ze střední 77 *cm* vysoké a 53 *cm* široké desky a stejně vysokých křídel po 42 *cm* zšíří. Uprostřed zobrazena jest Panna Maria oděná v černé, zlatem protkávané roucho držíc červeným šatem oděného Ježíška, jenž s lvíčetem si pohrává; pod ní pak čte se nápis:

»Quis opus hoc finxit; Thomas de Mutina pinxit.
Quale vides lector, Barisini filius auctor.«

(Kdo vytvořil toto dílo? Tomáš z Modeny je maloval. Jak je vidíš čtenáři, tak Barisinův syn jest původcem.) Na pravém křídle spatřuje se sv. Václav, na levém sv. Palmatius. Provedení jest jemné, barvy svěží, jen prsty jsou méně zdařilé, půda obrazů pokryta jest zlatem vzorkovaným střídavě heraldickými lvy a orlicemi.

Na Karlštejně rovněž v kapli sv. Kříže zůstaly ještě jiné dvě desky s obrazy Tomášovými, totiž »Ecce homo« a Madonna velmi krásná s menšími

Ukřižování Páně na mense oltářní v kapli sv. Kateřiny.

obrázky po stranách, i zde se malíř zřejmě podepsal. Kromě toho prozrazuje z karlštejnských maleb italský původ »Ukřižování Páně« na oltářní mense kaple Svatokateřinské a ve výklenku nad oltářikem tím provedený obraz

trůnící Matky Boží s Ježíškem, jenž vztahuje ruku ku klečícímu Karlovi jako zase Marie k císařovně.

Tomáš Modenský byl malíř v té době zajisté dosti znamenitý. Sleduje slavného Giotta pracoval nejen v Modeně, ale pokud víme, maloval r. 1352. kapitulní síň u dominikánů v Trevisu; Karel patrně v Italii se s ním seznámil a povolal ho do Čech ku pracím na Karlštejně, kde nejspíše mezi lety 1352—1356. uvedená díla provedl.

Druhým ne sice na obrazích podepsaným, ale přece písemně usvědčeným umělcem, jenž na Karlštejně působil, jest Dětřich, starosta pražského bratrstva, jemuž Karel »za umělecké a slavné malby, kterými královskou kapli na Karlštejně ku cti všemohoucího Boha a chvále veličenstva královského tak důmyslně a uměle ozdobil,« r. 1367. dvůr jeho ve vsi Mořině ode všech berní pro vždy osvobodil. Z toho jest patrno, že Dětřich jest původcem obrazů v kapli sv. Kříže. Stěny svatyně této, pokud nejsou drahými kameny ozdobeny, jsou celé pokryty obrazy tabulovými, jež kromě uvedených již prací Tomáše Modenského, jsou dílem mistra Dětřicha a jeho pomocníkův. Na 135 deskách spatřujeme zde poprsí různých světcův a světic, takořka celé nebe; ze zlatých září pohlížejí tu na nás evangelisté, moudří a hloubaví učitelé církevní, mužní bojovníci, kteří pro Krista krev svou prolili, svatým nadšením planoucí panny a ženy, vážní biskupové s knihami a berlami, knížata s žezly a štíty a t. d. Malováni jsou na deskách potřených uhlazenou půdou sádrovou barvami temperovými, jež opatřeny jsou lesklým povlakem, jenž kdysi zavdal příčinu k domněnce, že to jsou barvy olejové. Přes některé nedostatky v kresbě, n. př. kladení nosů do profilu, jsou obrazy ty výtečné; umělec znamenitě dovedl v tvářích znázorniti hloubání bohoslovce, nadšení světice i oddanosť bojovníka, každá osobnosť jest vtělený charakter. Kde možno, předvádí malíř osoby zaměstnané, a tímto realistickým pojetím a individualisováním, jež nikterak nevybočuje z mezí v pravdě zbožného, křesťanského citu, vyniká daleko nad své vrstevníky, kteří jako n. př. Tomáš Modenský k takové věrnosti a živosti vyšinouti se nedovedli a postavy své po starším spůsobu ztrnule prováděli. Barvy Dětřichovy jsou šťavnaté, měkké, světla a stíny s jemnými přechody, záhyby rouch nenucené, všudy vyzírá vzácná na tu dobu pravdivosť, ba plastičnosť, která zvýšena jest tím, že některé části, jako štíty, kříže a podobné skutečně z kovu byly shotoveny a k obrazu malovanému připojeny.

Dětřichovým dílem jest i obraz ukřižování Páně 208 *cm* vysoký a 151 *cm* široký, jenž původně vedle obrazů Tomáše Modenského nad oltářem kaple sv. Kříže visíval a později do vídeňského Belvederu byl přenesen. Uprostřed zobrazen jest Spasitel na kříži, — právě skonal, zsinalé tělo podléhá tíži, a po pravici stojí Matka Páně ruce křečovitě na prsa tisknouc, po levé apoštol Jan jednou rukou knihu třímá, druhou zoufale k nakloněné hlavě sáhá; pozadí není jako na obrazech ostatních zlaté, ale šedé, — neboť slunce při smrti Páně se zatmělo. Provedení znamenitého obrazu toho jest v skutku velkolepé, komposice pak i některé zvláštnosti kresby živě připomínají podobné

Obrazy mistra Dětřicha na Karlštejně.

sceny z passionalu abatyše Kunhuty ovšem s patrným pokrokem, což jest nejlepším důkazem, že trvala u nás alespoň od počátku XIV. věku malířská škola domácí, která nedadouc se másti vlivem cizím samostatně ku předu se ubírala. I nástěnné malby v okenních výklencích kaple sv. Kříže, jež sceny dílem biblické, dílem apokalyptické znázorňují, škole pražské přičísti sluší.

Třetí konečně umělec, který dle souvěkých svědectví na Karlštejně byl zaměstnán, jest Mikuláš Wurmser ze Štrasburku, jemuž Karel r. 1359. svobodnictví udělil a r. 1360. dvůr jeho v Mořině též od berní osvobodil. Poněvadž tato data s dokonáním výzdoby chrámu Panny Marie se srovnávají, jest pravdě podobno, že tento k čeledi královĕ příslušný malíř nejspíše v chrámě Marianském, a jak první listina svědčí, i jinde na hradech královských byl činným. Uvážíme-li, že dle starého písemného svědectví v paláci karlštejnském »rod císaře Karla vymalován byl,« že nad vchodem kaple Svatokateřinské posud obraz Karlův a manželky jeho Anny Svídnické se spatřuje, dále že v chrámě Marianském vymalován jest Karel s manželkou Blankou a bratrem svým, a že i v kapli Svatováclavské na hradě Pražském opětně spatřujeme Karla s jinými členy rodiny královské: nemůžeme ubrániti se myšlénce, že asi právě tyto obrazy jsou dílem Wurmsera, jejž král nazývá »svým malířem« a opět »čeledínem,« a spolu jest patrno, že malování podobizen bylo nejspíše hlavním zaměstnáním tohoto dvorského umělce.

Bohužel že obrazy ve chrámě Panny Marie na sklonku XVI. věku většinou byly přemalovány, tak že dnes jen částečně mohou býti oceněny, aniž možno říci, byl-li skutečně Wurmser nebo někdo jiný jich původcem. Zobrazeny tu byly většinou výjevy ze zjevení sv. Jana k Marii Panně se vztahující, komposice jest místy velkolepou, ale působení italské rovněž patrným. Vůbec jest jisto, že Wurmser při dílech, která se mu obyčejně přičítají, vlivu italského se neuchránil; ač byl mistrem jistě znamenitým, neboť jinak nebyl by si ho Karel oblíbil, nemohl z vlasti své přinésti k nám více než dobrý talent, který se teprve v Čechách k výši umělecké vyšinul bedlivým pozorováním současně zde pracujících mistrů vlašských, jichž Wurmser v komposici i v koloritu se přidržel tak, že s těží možno poznati, co jest osobním jeho vlastnictvím.

S malířskou výzdobou svatyní karlotýnských úzce souvisí úprava nádherné kaple Svatováclavské na hradě Pražském, ač jest asi o deset let pozdější. Dolejší část stěn i zde bohatě vykládána jest drahými kameny, mezi nimiž, a sice s částečným použitím některých vzácných kusů provedeny jsou znamenité malby znázorňující biblické výjevy od utrpení Páně až do seslání Ducha svatého, sv. Petra a Pavla a konečně obraz votivní. Tento skládá se z krucifixu, vedle něhož stojí Matka Páně a sv. Jan, za nimi po stranách klečí Karel a manželka jeho Alžběta Pomořská, dole pak u paty kříže jsou malé obrázky Václava IV. a zasnoubené mu Johanny Bavorské. Dle toho, co jsme výše pověděli, jest pravdě podobno, že tato skupina jest

dílem Wurmserovým, ostatní obrazy prozrazují dva různé směry, některé jsou patrně dílem české školy, jiné opět ukazují vliv italský. Hořejší plochy stěn kaple Svatováclavské nad silně vynikající římsou pásovou ozdobeny jsou výjevy ze života sv. Václava, ale v nynější podobě své nepatří malby ty již době Karlově, neboť byly r. 1614. tak důkladně přepracovány, že původní ráz namnoze jest setřen.

Jako kaple Svatováclavská byly i ostatní kaple chrámu sv. Víta již ve XIV. věku vymalovány, ovšem s menší nádherou a od mistrů různých. Bohužel utrpěly malby ty během času pohromy tak značné, že dnes vidíme pouze zbytky, které přece pro studium odborné jsou nemálo zajímavými.

Pověstná »vera ikon», t. j. tvář Kristova ve chrámě Svatovítském jest rovněž vzácné dílo doby Karlovy. Jest to patrně kopie váženého, staroitalského obrazu chovaného ve chrámě Lateránském, shotovená v Římě od umělce českého, jak dokazuje rámec drobnými postavami sv. patronů českých a andělů blány s nápisy držících po spůsobu jihočeském ozdobený.

Tomáš Modenský nebyl asi jediným vlašským umělcem, jejž Karel přes Alpy do svých milovaných Čech přivábil, různá díla svědčí, že v době panování jeho působilo u nás, ovšem nejspíše vždy jen dočasně, více mistrův italských, kteří často při témže podniku vedle lidí domácích pracovali. Viděli jsme to již na Karlštejně, a rovněž vlašské účastenství patrno jest při nástěnných malbách v ambitu kláštera Emauského, na nichž přes opětované, někdy nešťastné opravy vedle charakterních rysů domácích i jižní ráz význačně se objevuje.

Veliký ten cyklus znázorňuje bibli v obrazích tím spůsobem, jak obyčejno bylo v t. zv. »biblia pauperum«, představuje totiž řadu vynikajících výjevů z nového zákona a připojuje ku každému obrazu dva příhodné antitypy ze zákona starého, n. př.: »Zvěstování Panny Marie«, pod ním pak »hořící keř« a »rouno Gideonovo«, nebo »Nanebevstoupení Páně«, vedle něho pak »žebřík Jakubův« a »Eliáš na voze ohnivém«; k tomu připojeny jsou vysvětlující nápisy a konečně votivní obraz. Malby ty provedeny byly okolo r. 1350. a začaty jsou nejspíše od umělcův italských, od domácích pak dokonány. Pokud původní práce pozdějšími opravami porušena nebyla, vidíme zde dílo v rozměrech i komposici nepopíratelně velkolepé.

Vzácné tabulové obrazy, na nichž sice působení vlašské jest patrným, jež však přece od nějakého umělce domácího, který vlivu italských hostí se neubránil, shotoveny jsou, chovají se v klášteře Vyšebrodském.

Známým dílem doby té jest i votivní obraz arcibiskupa Očka nyní v gallerii pražského Rudolfina vystavený. Malován byl r. 1371. pro kapli hradu roudnického a představuje v hořejší části Pannu Marii s Ježíškem, před níž po pravé straně klečí císař Karel, kterému sv. Sigmund ruku na rámě klade, po levé mladistvý král Václav IV., jejž sv. Václav ochraně Matky Boží odporoučí. V části dolní klečí arcibiskup Jan Očko oddaně před sv. Vojtěchem, za nímž stojí sv. Prokop, na rámě arcibiskupovo klade ruku sv. Vít a za

tímto stojí sv. Ludmila; půda obrazu byla původně vyzlacena. Kresba jest měkká a jemná, hlavy ušlechtilé s přiměřeným výrazem tváří, záhyby rouch plynné, barvy ladné. Že by byl Dětřich původcem obrazu toho, nezdá se, neboť štíhlými tvary těl a jinými zvláštnostmi se toto dílo od karlštejnských obrazů liší, jisto však jest, že to byl nějaký výtečný mistr školy pražské.

Ostatně není možno v obmezeném rámci spisu našeho podrobně vyčísti a zevrubně vylíčiti všecka díla doby Karlovy, aby však laskavý čtenář se nedomníval, že pouze skvostnosť královská a nádhera velmožů duchovních krášlila svatyně města hlavního a kaple hradové, dovolujeme si poznamenati, že i ve městech venkovských neméně umění milovnými byli měšťané, jak svědčí n. př. nástěnné malby na pilířích minoritského chrámu sv. Jana v Hradci Jindřichově, ba že i kostelíky veské, které v těch dobách hojně byly přestavovány, neb i nově budovány, nepostrádaly krásných, na ducha vnímavého mocně působících výtvorů štětce malířova.

Věky pozdější, nemajíce smyslu pro pravé umění církevní, nerozuměly bohužel výzdobě takové a zahalily z pravidla stěnomalby z dob gotiky sprostým nátěrem vápenným, a tak dnes jen náhodou, když vrstvy památky takové kryjící sem tam se odloupnou, a ruka znalce, který šťastnou náhodou k tomu se namane, koravý povlak pozorně odstraní, objevují se nám vzácné stopy starobylého malování. Pro příklad, jak vnitřek nejchudších kostelů vesnických v těch dobách zbudovaných vypadal, chceme laskavému čtenáři vylíčiti bývalou malířskou výzdobu filialního kostela ve Kbelích blíže Kolína.

Jednoduchá svatyňka tato patří k oněm kostelíkům veským, které, jak »Libri erectionum« arcibiskupem Arnoštem založené dosvědčují, ve druhé polovici XIV. století od drobné šlechty zemanské s pomocí »chudých lidí« poddaných po vlasti naší hojně byly stavěny a pro spásu duší různým zbožím, n. př. železnými kravami, desátky a t. p. nadány. Skládá se z oltářnice pěti stranami osmiúhelníka uzavřené a žebrovou gotickou klenbou přepjaté, obdélné plochým stropem kryté lodi a v západním průčelí stojící věže. Když před šestnácti lety kostelík ten úplně vyhořel, odprýskal vápenný nátěr na stěnách a ukázalo se, že původně od podlahy vzhůru celý byl vymalován.

V presbyteři nad čelným oknem bylo poprsí žehnajícího Spasitele, jenž odtud na celou osadu milostivě pohlížel, ve špaletách oken stáli svatí biskupové, na klenbě vznášeli se andělé na různé nástroje hrající. Na severní stěně kněžiště, kde není okna, zobrazeni byli Tři králové kořící se Spasiteli na klíně Božské Matky sedícímu, níže kolkolem z řady malovaných výklenků vyzírala poprsí proroků svinuté blány držících. Spodní část zdi kryta byla kobercem, jehož hořejší okraj zdoben byl řadou jelínků pomocí patrony malovaných. V lodi nad obloukem triumfalním zobrazen byl poslední soud, po pravé straně od něho vykračoval si obrovský sv. Krištof s Ježíškem na rameni, ostatní pak stěny rozděleny byly na čtverhraná pole různé velikosti,

Votivní obraz arcibiskupa Jana Očka.

oddělená ornamentalními rámci a vyplněná scenami ze starého i nového zákona. Nad vchodem byl nápis minuskulní, jehož bohužel nebylo možno rozluštiti, za to však nalezeny byly v otvoru lístky papíru, na nichž napsán byl seznam dárců, kteří k výzdobě kostela přispěli, — byl mezi nimi i pastucha s několika groši; písmo nese patrný ráz z polovice XIV. věku. Poněkud podivným bylo malování v sakristii k severní straně presbyteře přistavěné; při prvním otevření těžkých železných dveří spatřil vstupující na špaletě vchodové potvorného ďábla s vyplazeným jazykem, jenž střehl zde na stěně vymalované peklo s dušemi v plameni se trápícími.

Nástěnná malba v kostele sv. Jana Kř. v Jindř. Hradci.

Škoda, že maleb těch více není; nedbalosť našeho věku nechala vyhořelý kostel celá léta v sutinách, a když konečně přišlo k obnově, byly chatrné zbytky stlučeny a stěny opět obíleny.

Vylíčili jsme výzdobu kostelíka kbelského, nejen aby zachována byla alespoň slovem památka ta budoucnosti, ale i proto, že podával nejlepšího svědectví, na jakém stupni stálo malířství české ve XIV. věku, když i kostelíky v chudých vesnicích mohly dopřáti si něčeho, co by za našich dnů bylo neslýchanou nádherou, neboť důkazem skutečného rozkvětu umění není několik stkvělých výtvorů v sídle panovníka mecenáše, ale tenkráte, kdy umění vniká i v nejodlehlejší vísku a tam nalézá nejen podpory, ale i porozumění, možno teprv uznati, že celý národ vyšinul se na vysoký stupeň duchovního pokroku, který v dějinách vzdělanosti zasluhuje nejen uznání, ale i podivu.

Kromě chrámův a stavení panských nepostrádaly malby ani příbytky měšťanské, jakož se toho sem tam stopy nalézají. Hojného zaměstnání poskytovaly malířům i štíty, které na domech městských naše čísla zastupovaly, tak že dům velmi často míval název po obraze na něm vymalovaném. Byly to sice někdy podoby světců, častěji však obrazy zvířat a věcí, nejednou pak celé sceny biblické, historické, ba tytýž i komické. Práce takové byly asi různé

ceny, dle prostředků zjednal si zákazník umělce více neb méně vynikajícího, a tento podle zaplacení provedl dílo buď sám, nebo svěřil je tovaryšům, ba snad i učedníkům, jak to na středověkých malbách často pozorovati můžeme.

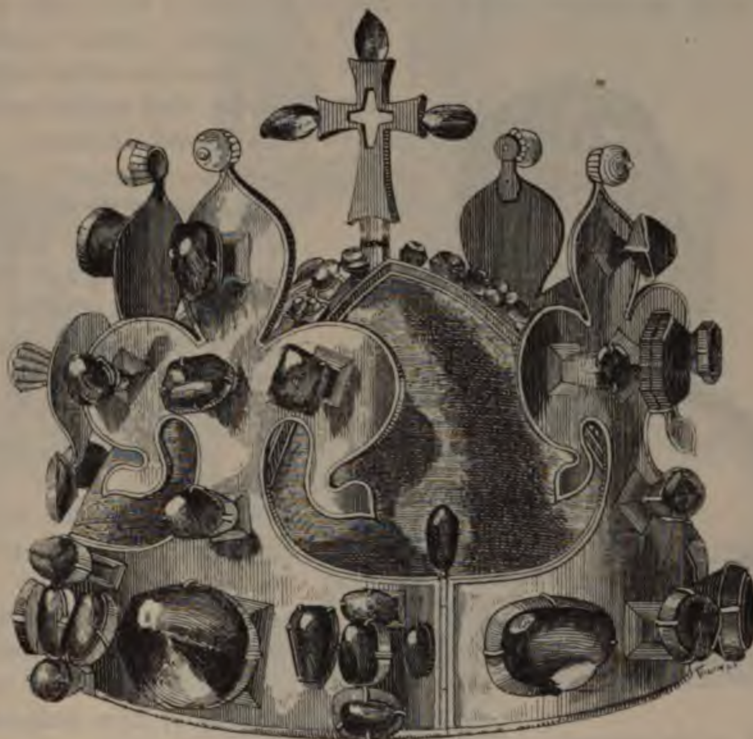
Vedle maleb nástěnných a tabulových nebyly zanedbávány miniatury, které, jak jsme výše již poznamenali, passionalem abatyše Kunhuty hned v první čtvrti XIV. století dospěly znamenité dokonalosti a vývoj české malby od nejstarších dob v nepřetržené posloupnosti representují. Z doby Karlovy zachoval se jich znamenitý počet v knihovně kapituly metropolitní, ve sbírkách českých klášterů, v bibliotéce universitní, kam ze zrušených klášterů se dostaly, v knihovnách šlechtických, ba sem tam i při kostelích farních.

Výtečné, drobnomalbami zdobené rukopisy z těch časů chovají se v českém museu, jest to předně t. zv. »Liber viaticus« Jana biskupa litomyšlského (1354—1364), jehož velkolepé inicialky vyplněny jsou obrázky biblickými a kolem obroubeny bohatými, nádherně provedenými rozvilinami, v nichž umístěna jsou poprsí proroků, šplhají andílkové a na spodních větvích objevují se i naivní a veselé sceny světské; komposice, kresba i barvitosť vyniká výtečností i v pozdějších dobách jen umělci první třídy dosaženou. Rovněž pozoruhodnými jsou obrázky v Arnoštovu »Mariale« a »Orationale«, které rovněž v českém museu jsou uloženy. Roku 1368. dokončil Jan z Opavy, farář landškrounský, skvostné evangeliarium chované nyní v dvorní knihovně vídeňské. Knihovna kláštera Strahovského chová nádherný pontifikal litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka z r. 1376., v němž zvláště zajímavým jest votivní obraz představující Karla IV. s biskupem Albertem, ani Spasiteli se koří. Touž dobou psáno a illuminováno jest Tůmy ze Štítného »Naučení křesťanské pravdy« chované v universitní knihovně pražské, v němž kromě inicialek i obrázky udílení svátostí představující jsou zajímavými.

»Zpověď« z »Naučení křesťanské pravdy.«

Činnosť illuminatorů, jichž množství bylo usedlých nejen v Praze, ale i po městech venkovských, — tak n. př. byl i v Hoře Kutné zvláštní četný a zámožný cech písařů, — byla velice značna a přece, jak se zdá, nedostačovala obecné spotřebě i čilé po knihách poptávce, nejeden rukopis v těch dobách byl asi k nám přinesen z Paříže nebo Oxfordu, a naopak mnohé

české dílo hlavně prostřednictvím zámožných studentův university pražské dostalo se do ciziny. Právě tímto za Karla zvláště čilým spojením mezi Prahou a Paříží můžeme si vysvětliti nový směr v miniaturách českých, jenž jeví se zvláště v ornamentalních partiích, kde rychle se ujímá naturalistické provádění rostlinných motivů v rozvilinách s komickými figurkami a výjevy vzatými z všedního života. Že různé obrázky »mastí neb černidlem psané«, to jest barvami nebo pouze v konturách provedené byly tehdy v Čechách věcí více než obecnou, svědčí nejlépe legenda o 10.000 rytířích v souvěkém passionalu, která zřejmě dí, že řezby i obrázky takové po domích mívali.

Koruna svatováclavská.

Že sklomalby nebyly u nás vzácnými, jest z účasti sklenářů v bratrstvu sv. Lukáše, slov Aeneaše Silvia i jiných historických svědectví nepochybno, ale výtvory tohoto odvětví uměleckého poměrně nejvíce utrpěly, neboť čeho ušetřily rozbroje husitské, to zničila pozdější přepjatosť, válka třicítiletá, požáry a jiné pohromy, jichž bohužel ani jediný chrám český nezůstal ušetřen, tak že n. př. i na Karlštejně, jehož svatyně poměrně nejlépe jsou zachovány, sotva zbytky původního zasklení s obrazem umučení Páně v kapli sv. Kateřiny se zachovaly; kromě toho jsou asi z té doby sklomalby představující Pannu Marii a sv. Jiří na

hradě Kosti nyní v kanceláři uložené a některé trosky v různých kostelích venkovských.

K těmto technikám malířským u nás již za dřívějších dob více méně zdomácnělým přistoupilo v době Karlově dílo ve střední Evropě po ten čas naprosto neznámé, totiž mosaika, která čestně jest v Čechách zastoupena velkolepým obrazem, jejž císař v letech 1370 a 1371 nad portalem jižního ramene příčné lodi chrámu Svatovítského bezpochyby od umělců benátských shotoviti dal. Nákladná práce ta jest 10·75 *m* zšíří a bezmála 8 *m* zvýší a znázorňuje v monumentalních rozměrech poslední soud komposicí sice ode dávna traditionelní s tím však rozdílem, že přijati jsou v scenu svatí patronové čeští a podoby císaře Karla i čtvrté jeho manželky Alžběty. Obraz složen jest z barevných sklíček a kamínkův, utrpěl však mnoho nejen časem, ale hlavně požárem r. 1541., jímž barvy ztratily nejen původní lesk, ale i ton, tak že dnes spatřujeme mdlé stopy, z nichž jen ten, kdo zná starší mosaiky italské, může si představiti původní krásu této u nás převzácné práce.

Poprsí sv. Víta, relikviář v pokladě svatovítském.

K nevšední dokonalosti povzneslo se u nás v té době i řemeslo zlatnické, a jest věru podivno, že přes všecku hrabivosť, které klenoty v každé zemi často jsou vydány, tak značný počet umělecky provedených skvostů z časů Karlových se nám zachoval.

Přední mezi nimi místo patří zajisté koruně svatováclavské, kterou Karel r. 1347. v Praze dal shotoviti. Skládá se z vínku čelného v průměru 20 *cm*, jenž se dle potřeby zvětšiti neb i rozebrati dá, z něho vyrůstají vzhůru do výše 12 *cm* čtyři heraldické lilie, vnitř pak dva obloučky, které uprostřed se křižují a nesou 8 *cm* vysoký kříž, v němž jest křížek safírový s rytým obrazem umučení Páně. Vše posázeno jest velikými rubíny, safíry a perlami, tak že celek poskytuje pohledu úchvatného, jenž asi býval ještě mocnějším, pokud zářný lesk zlata odrážel se od temnočervené vnitřní čepičky, která v minulém věku rudou byla nahražena.

Karel při veliké zbožnosti své byl zvláštním ctitelem ostatků svatých, jichž na svých cestách pilně vyhledával, a které za každou cenu vždy

s náležitým pověřením dostati se snažil. Pro tyto předměty zbožné úcty shotovovány jsou pak v Čechách drahocenné relikviáře nejrůznějších tvarů v podobě monstrancí, křížů, hlav, poprsí, ruk, nádob a desk, jakož se některé zvláště v pokladu chrámu Svatovítského podnes zachovaly.

Kříž z pokladu svatovítského.

Takovými jsou n. př. některá ze stříbra tepaná poprsí svatých patronů českých, drahými kameny vykládaný relikviář v podobě vztyčené ruky s krásnými figurkami Panny Marie, sv. Ludmily a sv. Jiří na podnoži; převzácná onyxová miska 16 *cm* zdélí a 12 *cm* zšíří r. 1350. dle nápisu Karlem pokladu chrámovému darovaná, jejíž zlatý, lvem a orlem

na štítcích zdobený podstavec patrně v Praze shotoven byl, jiná šroubovitě broušená miska křišťálová s pozlacenými obrubami a úšky. Povážíme-li, že již k vůli broušení kamenů, jimiž Karel stěny kaplí karlštejnských a kapli Svatováclavskou vyzdobil, více lidí než kdekoli jinde se tehdy u nás podobnými pracemi zaměstnávati muselo, můžeme směle skvosty takové za domácí výrobek považovati.

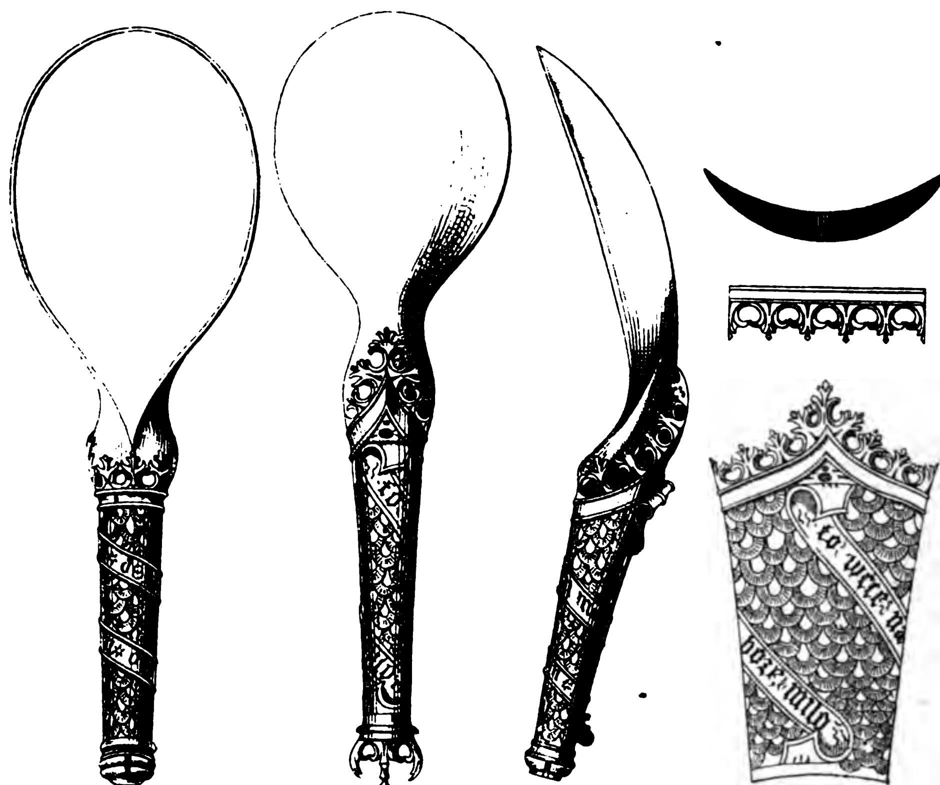
Jiným neméně vzácným skvostem pokladu svatovítského jest zlatý, k nasazení na tyč upravený kříž, jehož podélné rámě 31 *cm*, příčné 23 *cm* při 9 *cm* šířky dlouhé jest. Tvar jeho jest celkem jednoduchý bez ozdob okrajných, pouze rohy zdobeny jsou drahými kameny. Uprostřed pod velikým vejčitým křišťálem jest část roucha, kterým Spasitel na kříži byl přepásán, ramena ozdobena jsou zajímavými emailovými a niellovými obrázky, a sice spatřuje se na vrcholu Ukřižovaný mezi Marií a Janem, v pravém rameni klečí papež Urban V. s kardinálem Petrem de Bellifortis, v levém císař Karel a král Václav svatému ostatku se klanice, dole vidíme papeže, kterak Karlovi památnou relikvii tu podává; připojené minuskulní nápisy vysvětlují jednotlivé obrázky. Překrásný jest též relikviář v podobě gotické z fial a obloučků sestavené, 45 *cm* vysoké a 14 *cm* široké monstrance, ozdobené soškou sv. Kateřiny; poněvadž pak na něm ve štítku mistrovské znamení Petra Parléře se spatřuje, jest jisto, že dle jeho nákresu byl shotoven.

Mitra sv. Elegia.

Zlatníci těšili se obzvláštní přízni umění milovného panovníka, jenž daroval cechu jejich mitru sv. Eligia, patrona zlatnického, kterou při poslední své cestě do Francouz r. 1378. od krále Karla V. darem obdržel. Ihned shotoven jest na ni v Praze relikviář v podobě ozdobné zlaté mitry s křišťálovými náplněmi a příslušným nápisem věnovacím; skvost tento podnes jest majetkem pražského společenstva zlatnického spolu s jiným z téže doby pocházejícím, gotickým »pacem« v podobě desky, v níž ostatky různých světců se chovají. Bohu žel, že nezachovalo se nám nákladné dílo, jímž Karel hrob sv. Václava dal ozdobiti.

I po venkově posud chovají se některé umělecké památky té doby, n. př. střed krásné monstrance svatojakubské v Kutné Hoře, která dle sošky na ní umístěné bývala schránkou ostatků sv. Bartoloměje; v Staré Boleslavi pak vzácná, šroubovitě broušená nádoba křišťálová s krví sv. Václava; zlaté ozdoby na ní vynikají jemností a vkusem uměleckým. Z výtvorů, jež světským účelům sloužily, zvláštní pozornosti zasluhují stříbrný pás a lžičky, jež obec Královéhradecká chová jako vzácnou památku po Alžbětě, čtvrté manželce Karlově, která léta vdovství svého v Hradci trávila; významné dílem vryté, dílem v emailu provedené české nápisy na těchto rodinných

Lžíce králové Alžběty.

skvostech jsou spolu krásným svědectvím něžnosti a poetické mysli velikého Otce vlasti.

Ale nejen zlatnictví, nýbrž i jiná řemesla vyšinula se tehdy ve vlasti naší k výši umělecké. Zejména pozoruhodnými jsou pozůstatky trvanlivých výtvorů zámečnických. Karlštejnu i zde první místo přísluší, původně pozlacená a bohatě polychromovaná mříž dělící kapli sv. Kříže vzbuzuje vkusným svým provedením podiv, rovněž pak krásné jsou dvéře kaple sv. Kateřiny, rozdělené ozdobným mřížením v polychromované kosočtverce, v nichž střídavě lvi a orlice ze železa uměle vykované se spatřují. Podobně umělecky

pracovány jsou dvéře kaple Svatováclavské na hradě Pražském, krásně kovaná věžička v téže kapli, jež bývala bezpochyby původně tabernakulem, dvířka sanktuaria v chrámě sv. Jakuba v Hoře Kutné, a vůbec mnoho ještě nachází se po vlasti naší krásných kování a jiných zámečnických prací z věku XIV.

Všecky tyto výtvory opanovala po stránce slohové ovšem vládnoucí architektura, zlatníci napodobili nejhorlivěji fialami, lupeny, kyticemi i kružbami tvary její, jich potom následovali zámečníci, řezbáři a t. d. Nedá se sice popříti, že výtvory takové sledujíce namnoze jen formy stavitelské a zanedbávajíce přirozeného ornamentu nejednou vybočují z mezí slohu látce přiměřeného, ale nádhera, jemná práce a effekt přece se jim nikdy upříti nedá.

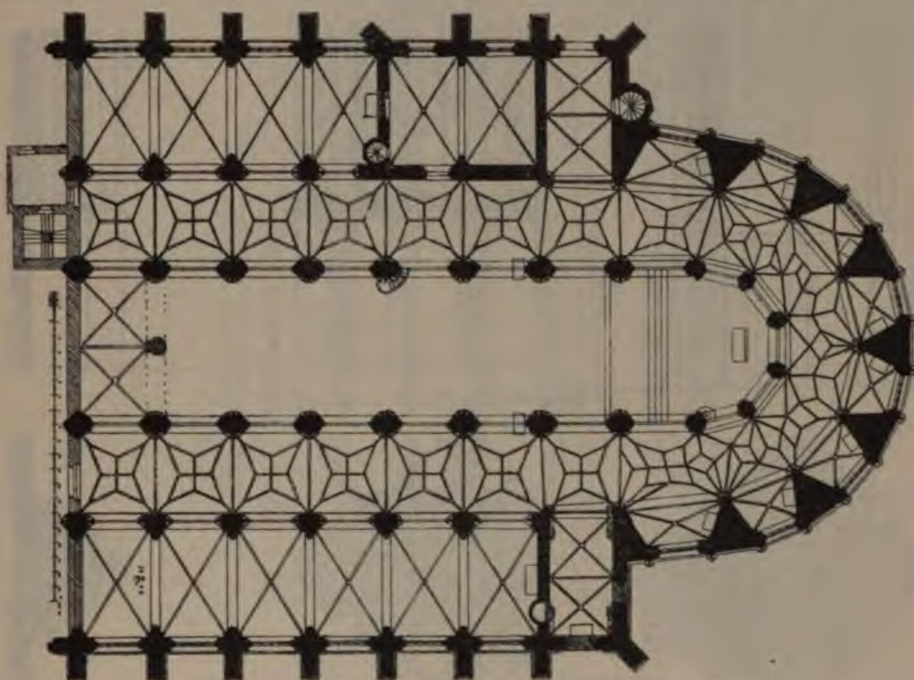
Dvéře kaple sv. Kateřiny.

Zvonů zachovalo se z té doby poměrně málo a postrádají většinou určitých dat, podoby jsou štíhlé, kov jest výborný, nápis v majuskuli provedený obmezuje se na jména sv. evangelistů nebo sv. Tří králů bez bližšího udání mistra. Z drobnějších výrobků kovoliteckých vyniká lví hlava s kruhem u dveří kaple Svatováclavské na hradě Pražském a jiná ještě ušlechtileji z bronzu provedená u dveří kaple na hradě Kosti.

Roucha chrámová shotovována jsou v době Karlově s neobyčejnou nádherou. Cizí kupci přiváželi do vlasti naší vzácné látky hedbávné, většinou krásně vzorkované, a domácí krumpléři vyšívali na ně barevným hedbávím, stříbrem, zlatem a perlami nejen půvabné ornamenty, ale i figury světců. Některé památky toho druhu zachovaly se při chrámě metropolitním n. př. skvostně hedbávím a perlami vyšívané obrazy, jimiž se oltáře o slavnostech zdobívaly, jiné sem tam v klášteřích i kostelích po venkově, n. př. ozdobně vyšívané kříže z kasulí veselské a blánické.

Pohlédneme-li ještě jednou zpět na vývoj českého umění v době Karlově, můžeme říci krátce, že činnosť výtvarnická byla tehdy ve všech oborech tak mnohonásobnou, energickou a plodnou, jak může býti jen v dobách úplného míru a největšího blahobytu za vlády umění milovného panovníka, který nejen vlastními podniky dráhu jí vykazuje, ale i příkladem svým jak velmože, tak i ostatní vrstvy národa bez rozdílu stavu a zámožnosti nadšením pro umění rozněcuje, tak že neschází mu ani dělných rukou, ani štědré podpory, ani smyslu pro porozumění.

V takové době a v takových poměrech umění vždycky vzkvétá, ovšem nebývá vývoj takový vždy přirozeným a výhradně na zděděných domácích

Půdorys chrámu Svatobarborského v Hoře Kutné.

základech spočívajícím, neboť štědrá podpora, hojnosť díla, touha po zaměstnání i poučení účinkují daleko široko přítažlivě a přivádějí domácí tvorbě více cizích živlů, než jí k nutné vzájemnosti a touto podmíněnému pokroku jest potřeba. Stykem proudů tak různých povstává obyčejně i chvatné závodění, jehož přirozeným následkem jsou výstřednosti, které vedou nejednou k rychlému úpadku dobrého slohu.

Ubránilo-li se české umění tehdy ještě těmto stinným stránkám rozkvětu, byly příčinou toho nejen skutečné protivy vnikajících k nám živlů cizích, n. př. suchá přesnosť Matěje Arraského proti smělým pokusům Parléřovým, ale i mohutná životní síla domácího těla, které různou cizí stravu zdárně potřebám svým přispůsobovalo.

bohatý nákladník Petr z Písku, nové kaple si tu zříditi chtěly, proměněna jest podélná, původně třílodní část chrámu v pětilodní tím, že hotový již trnož hlavních zdí byl vylámán a místo nich provedeny silné pilíře do vnitřních lodí hladké, do vnějších bohatě ale libovolně profilované, a nové

Vnitřek kostela sv. Jiljí v Milevsku.

hlavní zdi založeny v čáře starých bokových vchodů. Tato změna v šířce podmiňovala ovšem i poměrné prodloužení budovy, a stavitel zajisté shotovil k němu nový plán; ku provedení ovšem nedospěl a ukončil zatímně stavbu u druhých, zamýšlených bokových vchodův.

Tak dostal kostel v půdorysu podobu a rozměry nynější; z celkové světlé délky 58 *m* připadá na hloubku kaplí 3·2 *m*, na šířku ochozu 4·2 *m*, na hlavní loď i s vnitřním závěrem 51·6 *m*; šířka hlavní lodi jest 10·65 *m*, vnitřních lodí bokových po 6·55 *m* a vnějších po 7.82 *m*. Do vypuknutí válek husitských hotova byla celá stavba až do výše první gallerie ovšem v té míře, že zklenuty jsou jen kaple v polověnci a vnější lodi bokové, v nichž po jižní straně byly kaple Písecká a od ní mříží oddělená mincířská, po severní pak

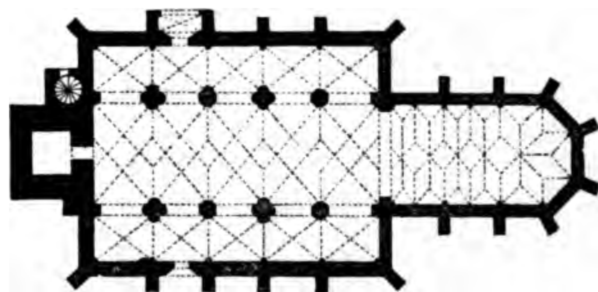
Kostel sv. Jiljí v Milevsku.

kaple havířská; vše ostatní opatřeno bylo zatímnými stropy a celá budova chráněna velikým krovem, aby se vnitř bez překážky konati mohly služby Boží.

I tato ze druhé stavební periody pocházející část budovy provedena jest velmi střízlivě, klenba sakristie a vnějších lodí jest křížová, ozdobnými jsou pouze veliká čtyřdílná okna, jichž rozmanité kružby postrádají sice konstruktivné přesnosti, ale přece vábí pozorovatele bohatstvím, ušlechtilostí i souměrností tvarův.

Velice zajímavo jest stopovati v době Václavově díla školy jihočeské, která, jak jsme již v předešlých obdobích ukázali, hned od počátku XIV. věku vynikala některými zvláštnostmi konstruktivními. Mistři školy té byli v době

Karlově zajisté činnými i v klášteře Vyšebrodském, kde tehdy asi klenuta byla stejnolodní prostora chrámová, jejíž pilíře zajímavy jsou nejen provedením detailu, ale i tím, že v hořejší třetině náhle se zúžují a živěji článkují. Mistři Mikuláš a Ondřej zbudovali po roce 1369, jak jsme již výše podotkli, dle vzoru třeboňského ambit v Hradci Jindřichově a bezpochyby i kapli sv. Mikuláše, s jejíž klenbou patrně souhlasí v konstrukci klenba dvojlodí třeboňského r. 1380., tedy již za panování Václava IV. provedená. Současně s tímto dílem byl přestavěn a rozšířen starý romanský kostel sv. Jiljí v Milevsku, tak že se mu dostalo nynější podoby. Kůr 15·8 *m* dlouhý a 7·3 *m* široký uzavřen jest pěti stranami osmiúhelníka a vzepřen vně silně vynikajícími opěrnými pilíři o dvou ústupcích, jimž vnitř odpovídají štíhlé, válcovité přípory s kalichovitými, polygonalními hlavicemi, které podpírají žebra elegantního síťového klenutí. Jest to první příklad této konstrukce v Čechách, jenž jest zajímavým i tím, že sakristie po severním boku kůru stojící jest opatřena rovněž síťovou klenbou ale jiného systému, a oba zde se vyskytující tvary nalezly později nejen v jižních Čechách, kde se zrodily, ale i jinde daleko široko hojného upotřebení. Silně profilovaný gotický triumfalní oblouk dělí kůr od obdélné, 23·4 *m* dlouhé a 11·5 *m* široké lodi, která nyní kryta jest trámovým stropem, ale posud zachovala konsoly a patky žeber bývalé klenby. Z těchto zbytků jest patrno, že chrám byl třemi v ose postavenými sloupy rozdělen na dvě lodi s klenbami úplně téže konstrukce, jakou jsme viděli v Třeboni a v kapli sv. Mikuláše v Jindřichově Hradci. Jest tedy nepochybno, že kostel sv. Jiljí v Milevsku stavěn byl záhy po zklenutí chrámu sv. Jiljí v Třeboni mezi lety 1380—1400., a první pokus v síťové klenbě jest tím dosti přesně datován.

Půdorys arciděkanského chrámu v Krumlově.

Jako tvary konstrukce i detailu organicky spojují stavbu milevskou se starší třeboňskou a hradeckou, tak opět jedna šťastně zachovaná listina krumlovského archivu uvádí ji v souvislosť s jinou velikostí i formami vynikající památkou jihočeskou, arciděkanským chrámem sv. Víta v Krumlově.

Znamenitá budova tato založena jest od pánů z Růže asi v polovici věku XIV., ale pokračovala, jak se pravdě podobá, dosti zvolna. Disposice její jest ona, kterou jsme pro větší kostely městské vytkli za normalní. Kůr skoro 16 *m* dlouhý a 9 *m* široký zavřen jest pěti stranami osmiúhelníka a zklenut úplně týmž spůsobem jako kůr kostela sv. Jiljí v Milevsku, k němu pojí se směle provedený, vzdušný prostor přes 25 *m* dlouhý a skoro 18 *m* široký, rozdělený 2 × 4 pilíři na tři stejně vysoké lodi. Pilíře tyto jsou poměrně

velmi štíhlé, ale tvaru nestejného, dva páry jsou osmihrané, dva páry v průřezu ze čtyř oblouků sestrojené, a zúžují se v hořejší části náhle podobně jako v chrámě vyšebrodském. Klenba hlavní lodi jest téže soustavy jako v sakristii milevské, bokové lodi mají však jednoduché křížové klenby. V čele chrámu stojí věž v nižších patrech čtyřhraná, ve vyšších v osmihran přecházející, nedosahuje však ani výšky příkrého krovu chrámového.

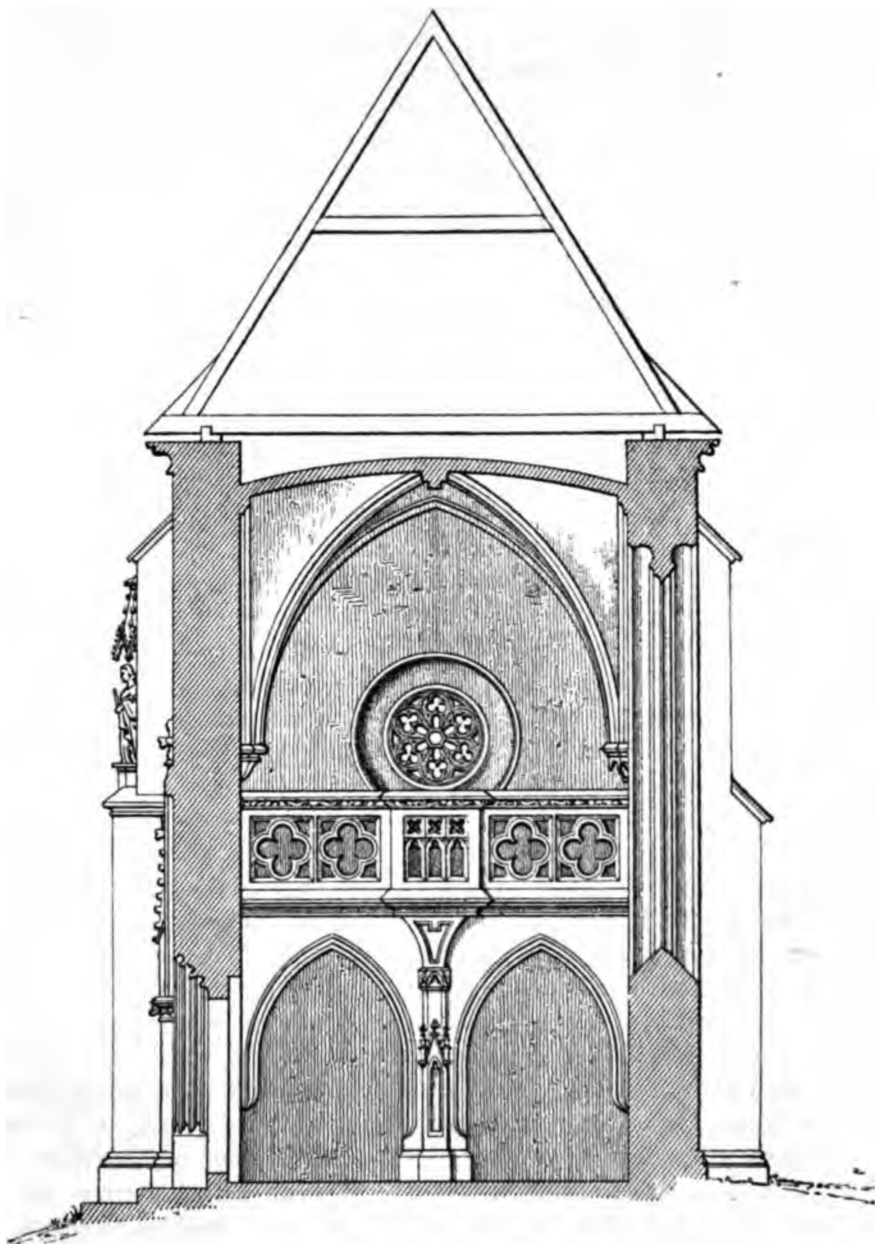
Ve vzdušných prostorách krumlovského chrámu ovívá zkoumavého pozorovatele zcela jiný duch než onen, jenž n. př. vane ze zdí Týnské svatyně v Praze; snaha po rozčlenění hmoty vykročila tu již z mezí, přes některé ještě starší tvary v detailu jeví konstrukce tak rozhodné kroky k prostorným cílům pozdní gotiky, jako již v době Janově pozorovali jsme u sv. Jakuba v Kutné Hoře; tehdy ještě jiné živly a úkoly zadržely domácí mistry na srázné dráze, nyní však škola jihočeská neměla překážek a ty, které snad v následující době náboženských bouří se vyskytly, nebyly rozhodujícím činitelům brzdou, naopak urychlovaly spíše pokusy novotářské.

Úkol dějepisce umění jest při tomto důležitém kroku velice usnadněn svrchu poznamenanou listinou, v níž roku 1407. zavázal se stavitel Jan, synovec mistra Staňka, že během tří let zklene kůr krumlovský po spůsobu klenby kostela milevského, a kdyby mezi tím zemřel, že bratr jeho Kříž dílo to dokoná. Vidíme zde tedy nezvratně usvědčenou rodinu zkušených umělců domácích, a připočteme-li k nim duchem i formami spřízněné stavitele Mikuláše a Ondřeje, máme ve středověku zřídka písemně vytknutou řadu mistrů, kteří ve druhé polovici XIV. a na počátku XV. věku v jižních Čechách byli činnými. Díla, jež ku jménům jejich víží svědectví souvěká, i jiná, která tvary svými týmž směrem se ubírají, pamatují sice detailem n. př. příporami, konsolami, kružbami a t. p. na dobu starší, ale v konstrukci klenby prozrazují nejen smělé pokusy, ale i nepopíratelný pokrok, a klenby síťové jakož i od středových sloupů nálevkovitě se rozšiřující klenby křížové, které od té doby v jižních Čechách a později v celé zemi i jinde zobecněly, nejlépe ukazují, jak od díla k dílu, od mistra k mistru vyvíjela se v tom kraji samostatná škola připravující svými živly rychlým krokem poslední období gotiky. Mnoholi k tomuto v dějinách českého umění důležitému zjevu přispíval material, — nepoddajná žula —, a výlučné postavení s politickými snahami mocných Vítkovců, nedá se posud najisto tvrditi, že však veliká moc tak vynikajícího rodu panského, jenž na rozsáhlých statcích svých značné množství staveb podnikal, i v oboru výtvarnictví výrazu docházela, jest na bíle dni.

Zajímavým dílem jihočeské školy v době, o níž pojednáváme, jest i zrušený kostelík sv. Víta v Soběslavi, v němž posud patrnou jest pětiboká presbyteř a loď, jejíž křížové klenby na dvou štíhlých sloupech spočívaly; štíhlá kamenná věžička nad triumfalním obloukem hrotitě vystřelující jest podnes městu ozdobou.

Rožemberskou stavbou, která však od skupiny jihočeské rázovitě se liší, jest krásný kostelík v Čéčovicích u Horšova Týna, jenž rovněž v době Václava IV. byl zbudován. Skrovné stavení toto vyniká neobyčejným

bohatstvím kamennické výzdoby, která s temnorudým cihelným zdivem v malebný celek jest sloučena. Průčelí prolomené ozdobným kruhovitým

Příčný průřez kostela v Čéčovicích.

oknem zakončuje bohatě panelováním rozčleněný štít, na jehož vrcholu ozdobný kříž se vznáší. Živě profilovaný vchod po jižní straně má nad hrotitým obloukem štítek, na jehož ramenech vedle lupenů několik psíkův a pulců se

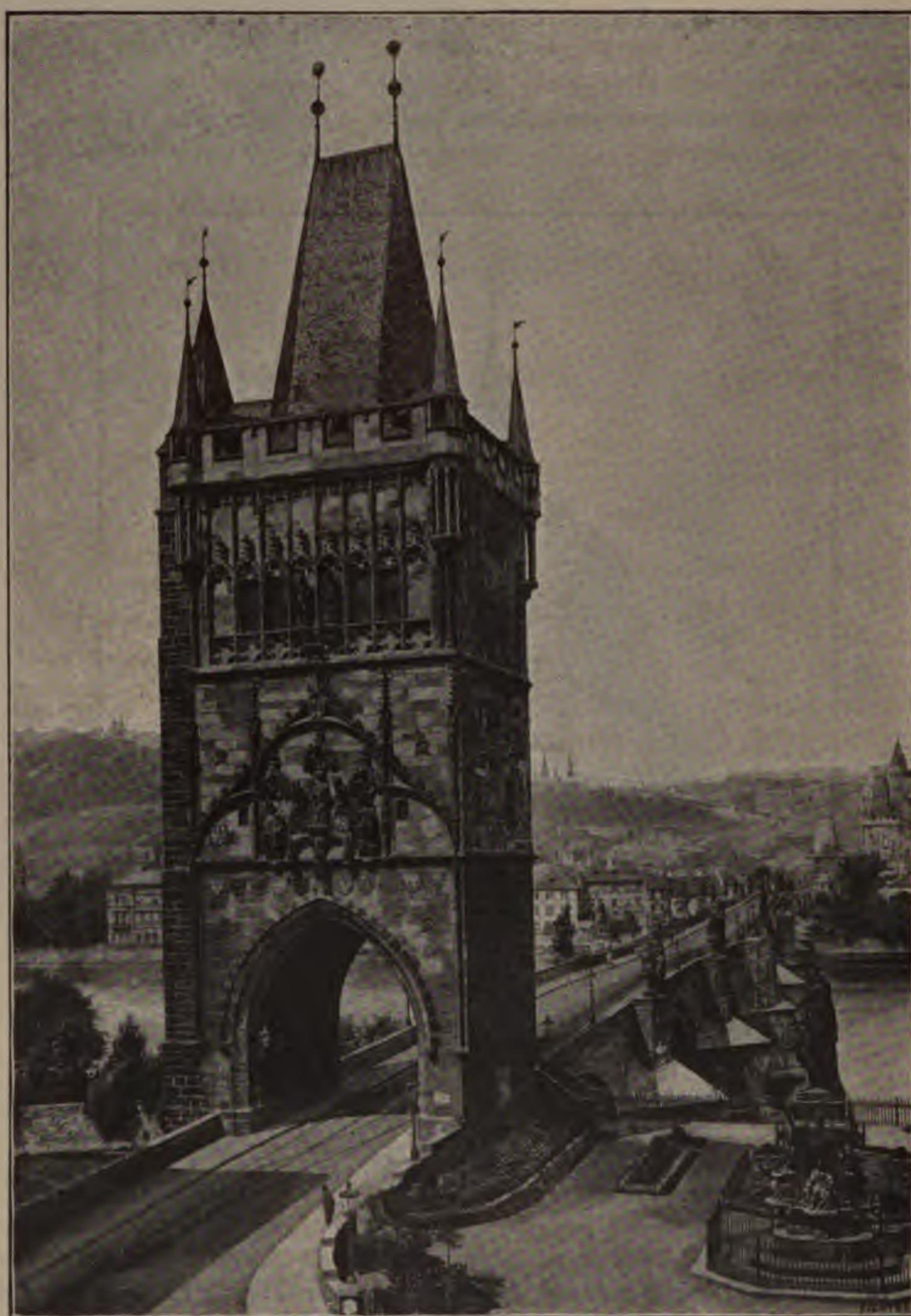
plazí; vrchol vybíhá v křížovou kytici, po stranách pnou se na sloupcích spočívající štíhlé fialy. Pořímsí zdobí nádherný vlys, v němž pěkně modelované lupení s podobami rozmanitých živočichů se střídá; okna kromě průčelné růžice jsou dvojdílná, okno závěru jest trojdílné s přesnými kružbami.

Neméně ozdobným jest jednotné vnitro ve světlosti přes 14 *m* dlouhé a 5·2 *m* široké, skládající se z $^5/_8$ závěru a tří travée křížovými klenbami pře-

Chrám sv. Gottharda v Slaném.

pjatých; v posledním z nich jest pilířem podporovaná empora. Některé konsoly zdobeny jsou lidskými tvářemi s lupením, svorníky Beránkem Božím, pelikánem a pětilistou růží, zvláště pak bohatým jest kamenné zábradlí empory, jež nad kružbami v hořejší obrubě fantastickými skulpturami cele jest pokryto. Nescházejí tu ani šprýmovné figurky, jimiž rozmarný, někdy i rozpustilý vtip středověkých kamenníků stavby oživoval.

Staroměstská mostní věž.

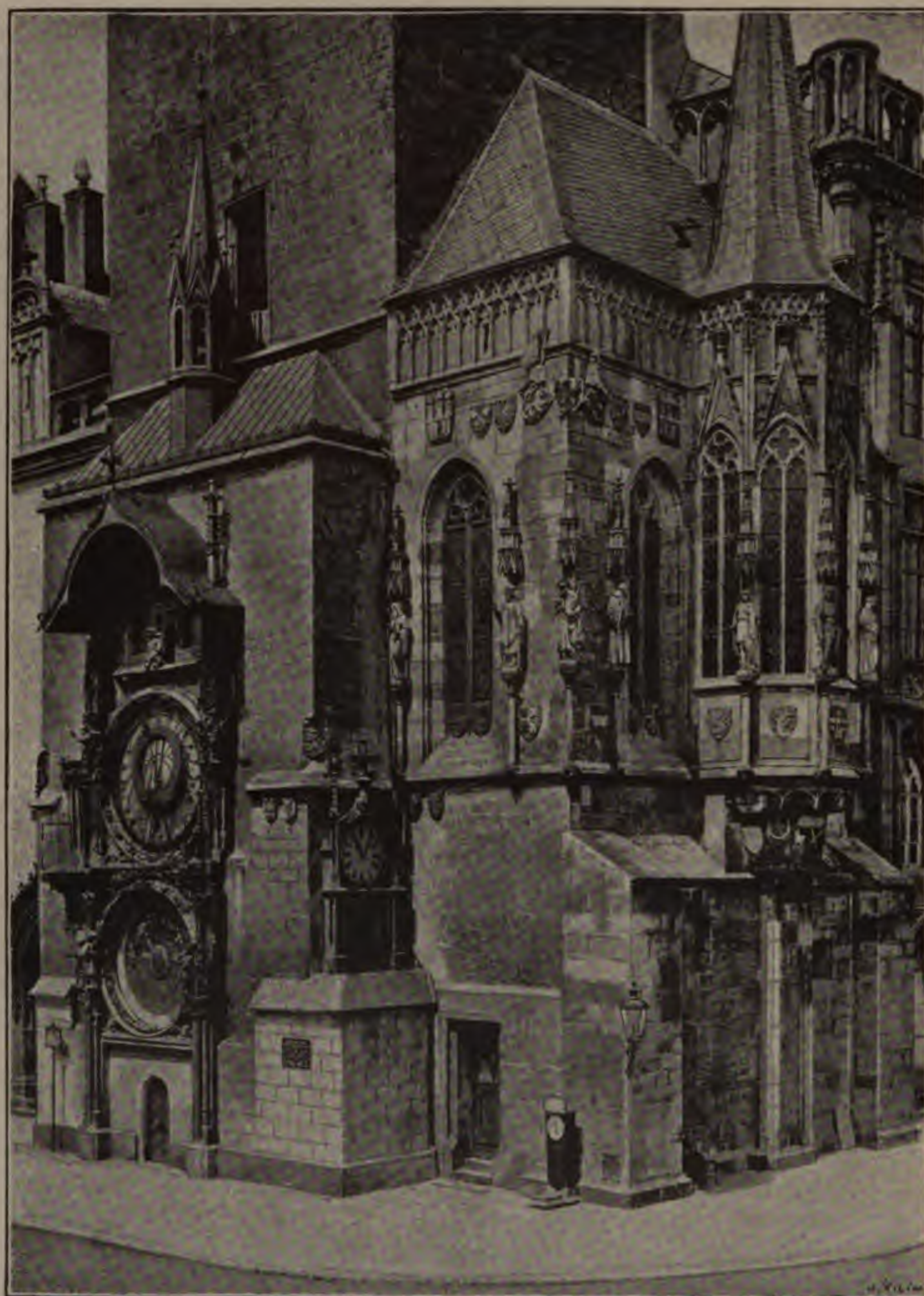
Od prací jihočeských rozhodně se liší díla, která téhož asi času v severozápadních Čechách povstala, kde mistři nezříkali se tak lehce starých tradic a neměli příčiny vymýšleti novot. Datovanou prací v těch končinách jest ušlechtilá presbyteř kostela sv. Jakuba ve Slavětíně, která v prvních letech panování Václavova k staré romanské lodi byla připojena a r. 1385. nástěnnými malbami ozdobena.

Znamenitou památkou stavitelskou z dob gotiky jest děkanský chrám sv. Gotthardá v Slaném, dílo celkem nedatované, pocházející patrně z dvou různých období. Střední vysoká loď a od ní třemi páry pilířův oddělené nízké, přímo uzavřené lodi bokové s nevysokou věží v severozápadním rohu a žebrovými křížovými klenbami srovnávají se s jinými staršími městskými chrámy, zato však presbyteř třemi stranami šestihranu zakončená s ozdobným hvězdovitým klenutím a fialami okrášlenými opěráky usvědčuje pozdější sice, ale nevšední práci uměleckou. Co z tohoto dvojího díla přičísti sluší na účet oprav, jež v poslední čtvrti XIV. věku po velikém ohni na kostele tom se podnikaly, zůstává posud nerozřešeno.

Socha sv. Víta na mostecké věži.

Jak jsme již svrchu vytkli, byly první doby panování Václavova ve příčině umění výtvarného úplně uspokojujícím pokračováním činnosti Otcem vlasti blahodárně počaté, pozdější však léta vlády jeho zmítána byla událostmi, jež byly nejen zvěsty hrozící bouře, ale i samy o sobě dostačovaly k ochabnutí ba k úpadku. Spory královy s příbuznými, panstvem a zvláště s arcibiskupem nemohly na blahobyt, bezpečnosť a podnikavosť účinkovati příznivě, k nim pak družili se již tehdy počátkové neblahých náboženských různic, jež hned v zárodku svém čelily i proti výzdobě chrámové, která mnohým horlitelům zdála se přílišnou a pravé pobožnosti nebezpečnou, což, jak později uvidíme, mělo následky dalekosáhlé. Přes to však činnosť jednou rozprouděná neustávala, neboť otvíralo se jí široké působiště i v oboru staveb světských. Města budovala radní domy, král a páni stavěli hrady nové, opevňovali a ozdobovali staré, a tak měli alespoň cechovní kamenníci práce s dostatek.

Z podobných podniků té doby má i Praha posud některé znamenité památky. Od doby Karlovy pokračovalo se ve stavbě kamenného mostu, jenž za Václava IV. i s náležitým opevněním byl dokonán. Z mostních věží malostranských, jež patrně na starších základech spočívají, dostalo se jen jedné ozdobnější tvářnosti, za to však tím nákladněji provedena jest věž staroměstská, která podnes nejkrásnějším dílem svého druhu zvána býti může a na straně východní posud původní bohatou výzdobou se honosí, na západním však,

Arkýř kaple staroměstské radnice v Praze.

k mostu obráceném průčelí, které během času střelbou nepřátelskou mnoho utrpělo, byly v minulém věku všecky porouchané ozdobné kusy nerozumně stlučeny.

Staroměstská mostní věž tvoří v půdorysu čtverec asi 11 *m*, k němuž přiléhá na jižní straně čtverhrané schodiště, a stoupá do výše tří pater, která vodorovnými římsami význačně jsou oddělena. Přízemí, jímž 8 *m* široký, hvězdovitou klenbou přepjatý průjezd se otvírá, jest přiměřeně jednoduché, zdobeno jsouc jen bohatě profilovaným, lupeny posázeným a křížovou kyticí zakončeným obloukem, po jehož stranách spatřují se zamilované Václavovy věníky s ptáčky a pod římsou řada štítů s pěkně pracovanými znaky; na hranách ve výši patek obloukových počínají na ozdobných konsolkách spočívající štíhlé nárožní pilířky. Tyto vystupují do středního patra, kde končí ozdobnými fialami, a hned nad první římsou vyvinuje se z nich květy zdobená lomenice, jejíž ramena v druhé římse se sbíhají. Dva nad lomenicí fialami zakončené a navzájem oblouky spojené pilířky dělí plochu trojúhelníka toho na tři pole, z nichž prostřední sochou světce a vedle něho na trůnech pod baldachýny sedícími sochami Karla IV. a Václava IV. jest vyplněno. Na druhé římse leží upostřed lev, a stěna hořejšího patra jest nad ní bohatě rozčleněna panelováním z prutův a obloučků, mezi nimiž dvě sochy světcův a čtyři okna se spatřují; na rozích stojí svobodně oblé sloupky, které podporují ozdobné, hořejší římsu převyšující věžičky, mezi nimiž prolamované zábradlí kolem příkré valbové střechy se vine. Malebný celek dýše ryzím duchem Parléřovým, výzdoba všudy jest ušlechtilá, případná a vkusná, — ztepilé vížky nárožní jsou charakteristickou dekorací mnohých tehdejších i pozdějších věží v Čechách.

Jinou vynikající pražskou stavbou té doby jsou starší pozůstatky radnice staroměstské. Již v první polovici XIV. věku koupila obec ku potřebám svým nárožní dům na Velkém náměstí, jenž v pozdějších dobách přikupováním a upravováním sousedních domů v nynější rozsáhlou radnici vzrostl.

Roku 1381. byla tu dokonána věž s kaplí, která větším dílem posud se zachovala a vyniká zvláště ozdobným arkýřem, jenž z pěti stran osmiúhelníka sestrojen jsa na pilíři spočívá. Z bohaté jeho kamennické dekorace zvláště pozoruhodnými jsou t. zv. vimpergy, t. j. štítky nad okny, které na stavbách českých velmi zřídka se vyskytují. Jimi podobá se arkýř tento podobně sice sestrojenému, ale v podrobnostech jinak a bohatěji provedenému arkýři, který z budovy staré koleje Karlovy za Václava IV. vystavěné podnes se zachoval.

Znamenitým zbytkem původní výstavnosti honosí se podnes radnice v Kadani. Jest to mohutná věž s otevřeným přízemím, v prvním patře jest bývalá kaple s polygonalním arkýřem, výše pak po severní straně vystupuje klínovitě ze zdiva schodiště, nahoře jest kolkolem na nosičích vysazené cimbuří, a dále stoupá štíhlá, zděná pyramida s lupeny na hranách, jež bývala v polovici výstupky na způsob koruny okrášlena.

Nejen ve věžích radních domův, ale i u příbytků soukromých bývaly tehdy kaple domácí, z nichž zvláště zajímavou jest ona, jež objevena nedávno v domě č. 144. na Malém náměstí v Praze, který patříval pověstnému dvornímu lékárníku, Angelovi z Florencie. Čtverhraný prostor její přepjat jest klenbou, jejíž na nízkých, oblých příporách spočívající žebra tvoří osmipaprskovou hvězdu s ozdobnými svorníky.

Kaple staroměstské radnice v Praze.

Ač výtvory tyto jsou pracemi mistrů cechovních, přece vynikají neobyčejnou harmonií forem i ušlechtilým provedením jednotlivých článků, z čehož jest patrno, na jak vysokém stupni udržovalo se výtvarnictví za vlády Václavovy.

Panovník tento, ač v nejedné příčině velice byl šetrným, a snad právě proto národu imponovati nedovedl, neskrblil penězi, když jednalo se o budování hradův a sídel, která mu sloužiti mohla ku pohodlí neb zábavě. V poříčí Berounky podnes živě připomínají jméno jeho malebné sříceniny Žebráka a Točníku, Nový hrad u Kunratic býval oblíbeným jeho sídlem, a z jeho dob pochází i značná část t. zv. Vlašského dvora v Hoře Kutné, jejž patrně od základů přestavěl, a v němž i památný dekret kutnohorský podepsal. Poněvadž pak zajímavé stavení to co nejdříve cestu všeho pozemského nastoupí, chceme aspoň zde upomínku na ně zachovati.

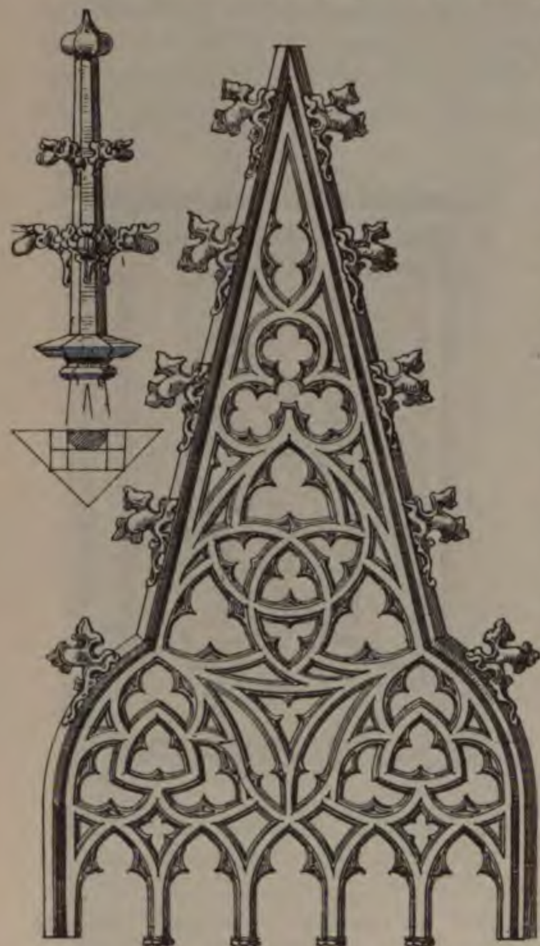
Budova, která byla vlastním obydlím královským, byla nevelíká, dvoupatrová. V přízemí jest průjezd těžkou valenou klenbou opatřený, ostění vchodů gotické, profilované; vedle průjezdu byly veliké komory. V prvním patře bylo obydlí královské, nyní úplně přestavěné, posud však znáti v něm ostění velikých oken a zbytky starých stropů s trámy hluboce profilovanými; ve druhém patře bývala veliká síň polévanými cihlami dlážděná s kamenným krbem. K severnímu boku stavení přiléhá čtyřhraná věž s okrouhlým schodištěm, jehož hlemýžďovité schůdky byly jediným přístupem ku všem prostorám. Nádvoří obkličovaly přízemní dílny (lůny) mincířské. Kromě čistě spracovaných ostění zdobily stavbu mnohé štíty, na nichž ploše, ale přesně heraldicky provedeny jsou znaky zemí, jimž Václav IV. s jinými členy rodu Lucemburského panoval, některých horních měst, a na dvou deskách spatřuje se i známý věník Václavův s lednáčkem.

Náplň v čele pulpitu stolic kutnohorských.

Že vedle stavitelství i sochařství a řezbářství tenkráte utěšeně vzkvétalo, toho nejlepší důkaz podávají četné a krásné skulptury na staroměstské věži mostní, mezi nimiž vyniká socha krále Václava nejen věrností podoby, ale i provedením nejvýš elegantním, dále pak bohaté ozdoby severního portalu chrámu Týnského, jež kromě starší řezby v tympanu této době přísluší. Písemné zprávy o řezbářských dílech jsou v pramenech souvěkých velmi hojny, ale obrazoborství pozdějších let, jak se zdá, právě zde zničilo nejvíce, jedno však zachované dílo přece aspoň částečně odškodňuje nás za tyto ztráty a jest podnes výmluvným svědectvím dovednosti tehdejších umělců českých.

Jsou to výtečné stolice v kůru chrámu Svatojakubského v Hoře Kutné, jichž část v XVI. věku do kostela sv. Barbory byla přenesena; tato druhá partie byla v nedávných letech šetrně obnovena, a proto vyniká nad stolice svatojakubské, které fermežovým nátěrem a nevhodnými soškami jsou znešvařeny. Stolice tyto skládají se ze společného pulpitu, jehož čelné strany rozděleny jsou v pole vyplněná po způsobu gotických oken bohatými kružbami, za pulpitem jsou velmi pohodlná sedadla oddělená od sebe jako kapličky vysokými příčkami, jež dílem v podobě oken pruty a kružbami jsou rozčleněny, dílem výtečně stylisovaným bodláčím, révím a břečtanem pokryty. V čele příček stojí uprostřed konsoly překrásně vyřezávané, a nad nimi vznášejí se baldachýny složené ze štítkův, okének, fial a t. d. nejjemnější práce. Nad každým sedadlem přepínají se obloučky na způsob klenbových žeber, v jichž průseku místo svorníku vězí ozdobná kytice, nejvýše pak vystupují mezi štíhlými fialami vysoké, kružbami vyplněné štíty s lupeny na hranách a křížovými květy na vrcholích. Na konsolách stávaly původně sošky andělů nesoucích nástroje umučení Páně, tři z nich posud se zachovaly, těla jejich jsou štíhlá, tváře ušlechtilé, roucha vábně vržená.

Štít baldachynový na stolicích kutnohorských.

Dílo to, jež pokud nám známo, nemá nikde sobě rovného, mylně přičítáno bývá poslední čtvrti XV. věku, kdy však řezbářství zcela jiným směrem se ubíralo a nebylo již v té míře od architektury odvislým. Kutnohorské stolice patří rozhodně první čtvrti století XV., a původcem jich nebyl pouhý řezbář. Podivuhodné bohatství architektonických tvarů, nevyčerpatelné množství virtuosně komponovaných kružeb, energické provedení a struktivně správné umístění jednotlivých článků svědčí patrně, že dovednému řezbáři podal nákres nějaký v kreslení stavitelských detailů zběhlý umělec, jakož vůbec pravdě podobno jest, že byli tehdy u nás lidé jistých theoretických zákonů výtvarnictví povědomí a v rýsování zvláště vynikající, kteří sami díla neprovádějíce výkonným stavitelům, kameníkům, řezbářům a zlatníkům plány a nákresy podávali.

Jako řezbářství vyvíjelo se na starých tradicích a nových zkušenostech zdárně i malířství, při čemž již směry za Karla IV. vedle sebe patrné na vzájem splývaly. Václav IV. dle některých souvěkých zpráv byl umění tomu právě tak jako jeho otec nakloněn, a přes všecku zlobu pozdějších věků zachovala se nám z doby jeho některá zajímavá díla.

Ze stěnomaleb poutají pozornosť znalců předně obrazy v kostelíku Libišském. Týž jest podobně celý vymalován jako Kbelský býval, v presbyteři spatřujeme sv. Tři krále, scenu z utrpení Páně a Matku Boží s Ježíškem, od níž v pravo královna Žofie, v levo král Václav s blanami v rukou sedí; výše poletují andělé na různé nástroje hrající, ve špaletách oken namalováni jsou různí světci, na stěnách lodi výjevy z nového zákona, z legend a veliký sv. Krištof; — pozadí obrazů jest většinou modré, rámce kolem nich zelené, komposice jest celkem zdařilá, třeba byly hlavy sem tam příliš stejně kresleny.

Strana pulpitu stolic kutnohorských.

Několik nástěnných maleb z té doby jest i v kutnohorském chrámě sv. Barbory, kde poměrně dosti mnoho plochy takové výzdobě bylo zůstaveno. Nejstarší z nich jest »mytí nohou« v jedné kapli ochozu; představuje sv. apoštoly, kteří dílem sedí na lavici v pravém úhlu dvakrát zahnuté, a dílem za ní stojí, v popředí poklekå Kristus, chtěje nohy mýti Petrovi zdráhajícímu se. V tvářích i pohybech patrnou jest snaha po individualisování, scéna pojata živě, kresba však je chatrnější než myšlénka; barvy, jež byly po starším spůsobu mezi silnými obrysy v místních tonech položeny, silně vybledly, kolem obrazu jest jednoduchý ornamentalní rámec a pod ním zelený koberec. Pozoruhodny jsou i výjevy z utrpení Páně na stěnách bývalé kaple mincířské. Vidíme zde Krista před Kaifašem, bičování a korunování; postava Spasitelova malována jest s pietou, tvář nejvýš ušlechtilá upomíná na typy z doby Karlovy, září z ní trpělivosť a sebeobětování; hrozně divoce však kresleni jsou katané; na ty, kteří Pána bičují a jemu se posmívají, shrnul malíř zúmyslně všecku škaredosť, sprostota a zloba zrační se jim v tvářích, hnusná surovosť v pohybech, někteří jsou skoro karrikaturami. Mistr patrně byl dovedný kreslíř, ale pracoval rychle, přímo na kámen nanesl lehce základ, na něm načrtl energicky kontury a koloroval slabě, tak že technika

jeho upomíná na některé starší miniatury, rámce jsou zelené s jednoduchým ornamentem. Malba tak provedená záhy brala porušení, a proto byla již v XVI. věku omítnuta, po svém objevení opět rychle bledla a sotva zachová se dlouho. Z doby Václavovy pocházejí i nástěnné malby v kůru kostela sv. Jakuba ve Slavětíně u Loun a některé obrazy v kaplích chrámu Vyšehradského objevené.

V chrámě Svatobarborském zachovala se tabulová malba z r. 1400. Jest to střed křídlového oltáře (118 : 84 *cm*), na němž zobrazena

Obraz z kostela Libišského.

jest Matka Boží sedíc na podušce položené na lávce podobně zahnuté jako na obraze »mytí nohou«. Za ní drží tři andělé zlatohlavový koberec podobně jako na votivním obraze arcibiskupa Očka, neoděný Ježíšek hraje si s květinou a pravou ručku vztahuje po jablíčku, které mu sv. Barbora podává; kromě ní dílem sedí, dílem stojí vedle Panny Marie světice: Kateřina, Markéta, Apolena, Voršila a Dorota nádherně oděné. Komposice jest pozoruhodna, neboť sestavení osob jest krokem k pozdějším malbám XV. věku a poprvé vidíme tu bohatá brokátová roucha a zálibu ve skvostech, jež jsou charakteristickými pro pozdější výtvory školy kutnohorské. Tváře jsou ušlechtilé,

záhyby většinou ladné, barvy dobře voleny, ale těžké s hlubokými stíny; pozoruhodným jest i ornament rámce tlačený do tmelu nejspíše z žitné mouky a klihu smíšeného.*) Ve sbírkách pražského Rudolfina jsou z doby Václavovy oltářní křídla, na nichž vypodobněn jest Kristus v zahradě Getsemanské a zmrtvýchvstání Páně, na rubu pak světci a světice.

Roku 1396. namalován byl pro krále Václava IV. dle starého, tehdy v kapli arcibiskupského hradu v Roudnici chovaného originalu obraz P. Marie, jenž nyní v kapli zámku březnického jest umístěn; z téže doby pocházejí i obrazy patřící kostelu sv. Magdaleny u Třeboně a obraz sv. patronů českých z kostela v Dubečku.

Vidíme, jak nesla se v té době snaha českých malířů k bohaté komposici, a jak se pokoušeli o vytvoření krajinářského pozadí, což bylo rozhodným pokrokem a vedlo k realismu, který na dílech školy české již od počátku XIV. věku platnosti se domáhal. Kromě několika vytknutých zde příkladův objevují se i na jiných místech vlasti naší malby, které dle charakterů výše uvedených době Václava IV. přičísti sluší.

»Mytí nohou« v kapli chrámu Svatobarborského.

Miniatury zůstávaly jako za dřívějších časů nezbytnou ozdobou všech nákladněji psaných knih, a vybavujíce se již namnoze z těsných cel klášterních byly v Praze i jinde po městech kresleny od písařů a malířů světských, o čemž i obrázky samy dosti výmluvně svědčí. Starší miniatury illustrovaly obyčejně příslušný text a jen mimoděk pro oživení ornamentu přidávaly motivy necírkevní, ale od polovice XIV. věku dere se, jak výše již bylo řečeno, tento světský ráz v ornamentu velice v popředí, a konečně vyskytují se komposice, které s náboženským obsahem díla pranic společného nemají. Pověstnou knihou toho druhu jest ve vídeňské dvorní bibliothéce chovaná bible krále Václava, vyzdobená kromě inicialek a biblických výjevův i frivolními obrázky z lehkomyslného žití králova. Drobnomalby její jsou dílem několika umělcův a již proto různé ceny, výborně provedeny jsou na prvním listě podoby Václava IV. a manželky jeho Žofie. Mezi jinými spisy

*) Nynější jest věrným nápodobením původního.

té doby vynikají krásnými illustracemi: německá báseň o Vilémovi z Oranse z r. 1387. uložená nyní ve dvorním museu vídeňskem, bible pražského arcibiskupa Konráda z Vechty, chovaná v Antverpách, bible Litoměřická r. 1411—1414. napsaná od Matěje, syna Jakubova z Prahy, a missal arcibiskupa Zbyňka z Hasenburka r. 1409. Vavřincem z Klatov shotovený. V klášteře Vyšebrodském mezi rukopisy, kterých se tam 1377 nalézá, spatřujeme rovněž nejedno krásné dílo té doby, jako n. př. »Tractatus super Apocalypsin« na sklonku XIV. věku opatem Otíkem z Vyhnanic psaný a »Codex Gratiani,« které rovněž směr téhož občasí prozrazují.

O výrobcích umění zlatnického poučují nás zejména inventáře pokladů chrámových, které jsou výmluvným svědectvím, jakým množstvím skvostných nádob kostely české se honosily. Tak n. př. daroval Petr z Písku kapli, kterou při chrámě Svatobarborském v Kutné Hoře si zřídil, kříž veliký pozlacený, 21 hřiven vážící, 9 monstrancí, 4 kalichy, 2 desky stříbrné s ostatky svatých, tři mšály, liber viaticus, 14 ornátův a t. d. Relikviáře v podobě hlav sv. apoštolů Petra a Pavla na počátku XV. věku od arcibiskupa Albíka chrámu vyšehradskému darované posud se zachovaly a jsou nyní majetkem J. Em. knížete arcibiskupa F. d. P. ze Schönbornů.

Tehdy u nás již obecně zavedená slavnosť Božího Těla zavdávala zlatníkům příležitosť k hotovení nádherných, věžovitých monstrancí, z nichž mělnická, husinecká a svatojakubská v Hoře Kutné ze XIV. věku pocházejí. — Z kovoliteckých děl té doby bezpečně jest datována křtitelnice z bývalého kláštera Podlažického ulitá r. 1406., stojící nyní v kath. chrámu sv. Ducha v Hradci Králové a křtitelnice chrámu Týnského v Praze z r. 1414.; ozdobeny jsou vypuklými podobami sv. apoštolů pod gotickými obloučky, kterážto dekorace spolu s přiměřeným nápisem a s hlavami na nohách nádobu nesoucích zůstávala po dlouhou dobu nejoblíbenější ozdobou křtitelnic cínových.

Z toho všeho jest patrno, že dobu Václavovu nemůžeme považovati, jak se často slýchá, za nějaký úpadek českého umění výtvarného. Nové velkolepé stavby nebyly ovšem zakládány, zajisté z té prosté příčiny, že jich bylo v Čechách již tolik, že dle slov Aeneáše Silvia žádné království v Evropě něčím podobným honositi se nemohlo, pilně však pracovalo se na dokonání budov v době Karlově počatých a prováděna četná díla menší sice, ale neméně ozdobná, jako n. př. kostel sv. Jiljí v Milevsku, mostní věž a arkýře pražské a t. pod. Tím ovšem stíral se s umění majestátní dvorský nádech doby Karlovy, ono stávalo se více občanským, zaměstnávalo hlavně mnohé vyškolené mistry cechovní, těm pak, jichž vědomosti v době největšího rozkvětu k výši jinde neznámé dospěly, byly meze vlasti již těsnými, a nezbývalo jim než hledati zaměstnání při znamenitějších stavbách v cizině, skutečně pak setkáváme se tehdy na různých místech s umělci českého jména a původu a na mnohých vynikajících budovách cizích pozorovati můžeme patrné ohlasy českého směru a citu.

Nejpověstnějšími, ale právě také nejtajemnějšími osobnostmi jsou v té příčině záhadní tři »Panicové pražští« (Juncker von Prag), o nichž sice nemáme současného, přímého svědectví, za to však některé zajímavé zprávy pozdější, z nichž jest patrno, že byli umělci, kteří vyznali se v theoretických pravidlech konstrukce a v komponování ozdobných dekorací, a jakožto takoví podávali stavitelům výkonným bezpochyby plány a nákresy větších a nádhernějších staveb. V tom směru snad účastni byli stavby chrámu Svatovítského, později pak působili při díle kathedraly řezenské, a účasť jejich při stavbě štrasburského münstru dokazují nejen pozdější zprávy a pověsti, ale i krásný, vzdušný osmihran věže, jehož smělá nárožní schodiště při průměru 2·5 *m* 35 *m* výšky dosahující rozhodně souhlasí s podobným »šnekem« na chrámě Svatovítském a nepopíratelně usvědčují školu českou. Dle pověsti byli v Štrasburku činnými hlavně jako sochaři a malíři, theoretických nauk jejich dovolává se r. 1486. Matouš Roritzer, stavitel dómu řezenského. Jsou-li to mistři v seznamu pražského bratrstva jmény: »Panic Václav, Panic Petr a Panic Janek« poznamenaní, jest-li v souvislosti s nimi v Hoře Kutné tehdy se vyskytující mistr Petr Paniess, těžko posud rozhodnouti, že však hlavně kresbou a malbou se zabývali, svědčí všecky věrohodné k nim se vztahující vzpomínky.

Ve Vídni pracovali při stavbě chrámu Svatoštěpánského mistr Václav v Klosterneuburku usedlý, jenž zvláště lodi chrámové prováděl, po něm pak Hanuš z Prachatic a Jan z Prahy, jichž činnosť hlavně k zbudování věže se vztahovala. Podobně jest působení české školy patrným v Norimberce zvláště na chrámě Panny Marie od Karla IV. zbudovaném a na t. zv. »krásné studni,« rovněž prozrazují myšlénku a ruku českou monumentalní stavby vratislavské a mnohé jiné, a tak právem můžeme tvrditi, že naše vlasť to, co v dobách předcházejících z ciziny přijala, opět poctivě sousedům svým splácela.

IV.

Když milovník dějin vlastenských, prodlev s patrnou zálibou u slavné doby Otce vlasti, několik listův obrátí a pozoruje již na obzoru zlověstná mračna bouře, která záhy potom po vlasti naší se rozzuřila a žhavými blesky svými tak mnohé krásné dílo dřívějších dob zasáhla, ba nejedno vztekem vichru svého s povrchu zemského dokonce smetla, tu mimoděk jme se pátrati po příčinách obratu tak náhlého. Nám ovšem nejde o stránku politickou, národní a náboženskou, my pouze tvorbu uměleckou na zřeteli majíce, poznáváme bedlivějším pátráním, že právě stkvělé občasí Karlovo, kdy výbor duchů neobyčejně vynikajících obkličoval trůn královský, neslo v sobě nebezpečné zárodky pro budoucnosť.

Umění i vědění povzneseno jest tehdy v Čechách k nebývalé výši; obojí bylo ve službách církve, umění bylo zajisté službou ochotnou i věrnou a zdárně plnilo úkol svůj, neboť zušlechťujíc mysli povznášelo jich z prachu všednosti nábožným vzletem k nebi a samo při tom zůstávalo skromným nevyhledávajíc odměny ani slávy; — většina těch znamenitých mistrů neodvážila se ani na výtvorech svých se zvěčniti podpisem! Jinak bylo s věděním, jemuž založením vysokého učení pražského otevřen byl bohatý zdroj. I ono bylo v podstatě své církevním, nemínilo však zůstati v ochotné a skromné podřízenosti, nepropůjčovalo se více v naivním mysticismu zbožným citům, nýbrž pouštějíc uzdu svobodnému zkoumání počalo náboženství pojímati se stanoviska rozumového.

Dějiny církevní poučují nás s dostatek, že filosofie v náboženství pravidelně vedla na scestí, neboť duchové hloubaví zapomněli, že náboženství není pouze věcí rozumu, ale že jest převážně i plodem citu. Símě samo o sobě nebezpečné povážlivě živeno bylo lehkovážností mravů, která v té době pronikala křesťanstvo. Bohatství církevní přilákalo ve sbory pastýřů mnohé živly nepovolané, a spor mezi křesťanskou naukou a skutečnými poměry byl v Čechách tím větší, čím více církev česká zámožností s jedné a studiem s druhé strany nad křesťanstvo zemí okolních vynikala.

Není pochybnosti, že křesťanstvu tehdy oprav bylo potřeba, ale takových, které by se zbožnou vírou a mravností spojovaly i smysl pro vše, co jest krásné a vznešené. Ale kde byl tehdy Karel, kde Arnošt, kteří s horlením po opravách spojovali nejen učenosť a vzdělání, ale i jemný cit a vzlet umělecký a dovedli hnutí udržeti v mezích dovolených?

Mužů těch již nebylo, a ti, kdož po nich myšlénky opravné se ujali, postrádali většinou jemného vychování a světového rozhledu, posuzovali vše se stanoviska dogmatického a moralisujícího, neměli smyslu pro stránku poëtickou a nedovedouce zneužívání odloučiti od podstaty pravé, jali se šmahem zavrhovati krásná umění i okázalé slavnosti církevní, což vše zdálo se jim modloslužbou. Mužů zrozených ve vískách odlehlých neoslepil ani jediný paprsek výtvorů Parléřových a Dětřichových, chladnými zůstávali před poklady uměleckými nahromaděnými v chrámech, žijíce pouze hloubání svému viděli v nich dílo antikristovo a příčinu mravního úpadku, sníce o chudobě i prostotě apoštolské nedovedli při tom duchu ohnivému a vůli horlivé položiti mezí, a nenalézajíce potřebného vedení ani podpory u těch, kdož třímali žezlo a berlu, pustili myšlénky své v obec lidu nerozumného, jali se s kazatelny hřímati proti poměrům své doby a rozpoutali tak vášně, které potom v divém hluku bouře v trosky obracely vše, co jim v cestu přišlo.

Umění v bouřích husitských utrpělo ztrát nenahraditelných. Fanatismus šílený a vždy nelítostný pálil a ničil díla krasoumná jako podněty modloslužby, nádherné chrámy obráceny v sříceniny, sochy a obrazy rozbíjeny, vzácné práce zlatnické byly vítanou kořistí nejen Táborům, ale i Zikmundovi, jenž jimi platil své žoldnéře, a tak jen trosky a některá díla, jež náhodou ušla záhubě, zůstaly svědky výše, ku které se kdysi umění v Čechách povzneslo.

Umělci, kteří nedávno ještě všudy nalézali hojného zaměstnání, buď se rozprchli po zemích sousedních, nebo chopili se meče, a jest věru div, že když po patnácti letech bouře konečně utichla, měl národ Český ještě tolik síly, že z takových ran se zotavil, a že průmysl a umění v jeho středu a vlastní silou opět se povznesly k novému rozkvětu.

Přerušení činnosti umělecké bouřemi husitskými netrvalo tak dlouho, jak se obyčejně tvrdívá. Ti mistři, kteří zůstali ve vlasti, odložili dláto jen na čas skutečného boje, a jakmile lítice válečná jen poněkud utichla, opět chápali se práce, jíž bylo po požárech a spoustách více než s dostatek. Velkolepé chrámy klášterní zůstávaly ovšem v smutných sříceninách, neboť mniši byli rozptýleni a statky jejich uchváceny od velmožů světských, ale po vsích a městech uvnitř země přiváděny jsou spustošené kostely farní pilně do pořádku, rovněž pak stavby a hradby městské opravovány dle nutné potřeby. Tak staré pokolení umělců nevycházelo z praxe, a poněvadž opravy nejvíce týkaly se částí ozdobných a klenby při požárech sřícené, můžeme si vysvětliti, proč právě v těchto kusích po přednosti se vyvíjel cvik mladší generace, která od starších mistrů se zaučovala a na základě domácím samostatně dále pokračovala.

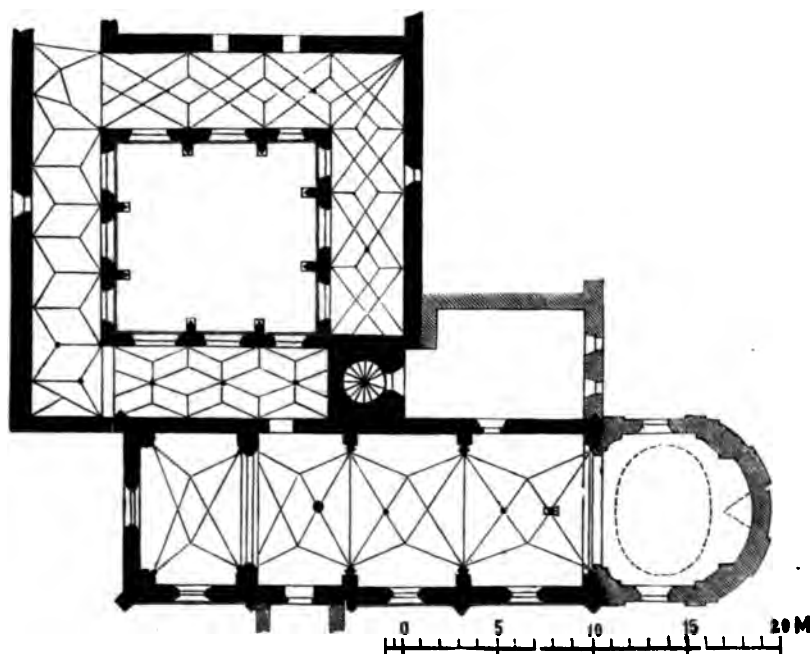
Pokolení to bylo odkázáno samo na sebe, propasť víry dělila vlasť naši od zemí sousedních tak, že po delší dobu nebylo tu vzájemnosti, v cizině byl nenáviděným Čech, v Čechách cizinec, ba i v zemi samé postrádaly jednotlivé huti, jak se zdá, až do panování Jiříkova užších svazkův, a teprve když obnoven byl řád v království, tvořila kamennická huť pražská na základě starých svých výsad aspoň dle jména střed, jímž spravovati se měly ostatní cechy kamennické po celé zemi.

Že první práce po utišení bouře pohybovaly se v kolejích týchž uměleckých tvarů, jichž užívali mistři v posledních letech období předhusitského, patrno na kněžišti děkanského chrámu v Blatné, jež r. 1444. bylo dokonáno. Hvězdovitá klenba jeho, jejíž žebra spočívají na jednoduchých hlavicích oblých přípor, upomíná až příliš na klenutí milevské a krumlovské, prozrazujíc tak neklamně souvislosť s pracemi z doby Václavovy.

Čím hojnějšími byla ve druhé čtvrti XV. věku díla opravná, tím asi vzácnějšími byly stavby od základů nové. Tyto pravděpodobně podnikány byly nejprve v jižních Čechách, kde pod mocným štítem pětilisté růže záhy opět nastaly bývalé poměry, a jest vskutku pozoruhodno, že právě tam, kde narodil se onen veliký a mnohým hrozný bojovník, jehož povelem mnohý ze starobylých ústavů duchovních byl v požeh dán, a jemuž většinou neprávě všecky hrůzy válečné na účet se píší, hned po utišení bouře povstal zase první nový klášter český, a na místě, kde Žižka jako pachole vykonával svou pobožnosť, za třicet let po jeho úmrtí zahlaholily v kůru hlasy mnichův.

Roku 1455. založil totiž Petr z Lindy v Borovanech u Budějovic klášter augustinianský, jehož budovy až na naše časy celkem se zachovaly. Jest to jednolodní chrám s nevelikým ambitem, jenž právě proto, že jest první datovanou a od základu novou stavbou po válkách husitských, pozornosti zasluhuje. Kostel celkem 32·68 *m* dlouhý a 8·10 *m* široký skládá se z presbyteria nyní přestavěného a původně pěti stranami osmiúhelníka uzavřeného, jež tvořilo jednotný celek s lodí, která čtyřmi páry dovnitř pojatých pilířův opěrných rozdělena jest na čtvero polí rozdělených příčnými pasy a přepjatých hvězdovými klenbami. Opěry dělící kněžiště od lodi byly v minulém století sesíleny, následující dva páry jsou na hranách otupeny a v čele mají oblou příporu vyrůstající z attické patky podporované osmibokým podvalem, hlavice ze žlábkův a oblounů kryjí osmihrané desky, od nichž rozvětvují se žebra hruškovitě profilovaná. Zadní pár opěrných pilířů jest silnější a členitější, neboť zde od samé dlažby vyvstávají žebra klenby a oblouk podporující v pozadí umístěnou emporu, na níž byl kůr mnichův. Ač vnitřek bohatší výzdoby postrádá, přece bezvadnou, jasnou konstrukcí, šťastnými poměry a přesně propracovaným detailem působí velice mile a prozrazuje mistra zkušeného, jenž si účinku byl dobře vědom. Okna byla pozdějšími opravami prutův a kružeb zbavena, i vchody jsou předělány. Vnějšek jest celkem jednoduchý, a poněvadž veliká plocha stěn bez opěrných pilířů by byla účinkovala nemile, rozčlenil ji stavitel slabounkými, trojbokými

pilířky, které zakončil cimbuřím a proláklými štítky s bambulkami na vrcholu, — jsou to první tvary rozhodné pozdní gotiky, a sice tvary po přednosti jihočeské. Jinak jest patrno, že mistr tohoto díla vyšel ještě ze staré školy, neboť rozčlenění klenby, podpor i žeber jest organickým a shoduje se úplně s formami předhusitských staveb jihočeských, ale rovněž zdá se, že tento organický sloh v jižních Čechách s ním vymřel, protože ambit ke kostelu borovanskému přiléhající, jenž patrně od jiného, mladšího stavitele byl proveden, ukazuje všechny dobrodružné pokusy, které poslední dobu gotiky charakterisují.

Půdorys kláštera Borovanského.

V neveliké této chodbě, která čtverečné, 10 *m* dlouhé a tolikéž široké nádvoří obkličuje, vidíme nejen klenby síťové a skákavé v nejrůznějších konfiguracích, ale i suchá žebra, mělké profily, tudorské, segmentové a záclonovité oblouky a podobné tvary, jež prozrazují snahu po nových formách a otvírají zvůli bránu dokořán.

Velmi záhy po válkách husitských byla asi zklenuta hlavní loď minoritského kostela sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci hvězdovitými klenbami, v jichž různých tvarech rovněž se jeví nepokojný duch doby, kterému jedna forma nestačila, a proto snažil se umění své dokázati rozmanitostí někdy nevhodnou. Něco podobného pozorujeme i v arciděkanském chrámě sv. Bartoloměje v Plzni, který, jak na příslušném místě bylo řečeno, již

Průčelí chrámu Týnského.

v době Janově jako stejnolodní byl založen, ale teprve v polovici věku XV. klenut. Kromě silných pilířů založených k podpoře průčelných věží, z nichž o všem jen jedna jest dokonána, nese šest oblých sloupův, od nichž ve výši

16 *m* žebra bezprostředně se rozvětvují, smělé klenby, které v bokových lodích čtyřpaprskové hvězdy, v jednotlivých pak polích hlavní lodi různé figury tvoří. Z té doby pochází i veliké sedmidílné okno v průčelí se svou bohatou fantastickou kružbou, a nemnoho pozdější jest i nyní bohužel spustlá, k jižnímu boku kůru přistavěná kaple Šternberská, která pozorovatele vně i vnitř veškerou nádherou pozdější dekorativné gotiky poutá.

V Praze samé ještě za panování krále Jiřího nevěnovalo se mnoho píle budovám monumentalním. To, co války husitské šťastně přestálo, dostačilo s některými opravami potřebám obyvatelstva. Politické a náboženské spory vlastí naší ještě tehdy zmítající nedaly Jiřímu klidu a chvíle mysliti na umění, král stál proti třem mocným odpůrcům: papeži, Matyášovi uherskému a šlechtě odbojné, a proto není divu, že nemohl býti takovým mecenášem umění jako kdysi Karel, že však smyslu pro podobné podniky nepostrádal, o tom svědčí průčelí chrámu Týnského, které v jeho době většinou bylo provedeno. Ozdobná gallerie jeho vhodně vytýká rozdělení horizontalní, a elegantní štít bohatě okrášlen jest fialami, znaky a oblouky, uprostřed nichž kdysi stávala socha králova. Podobným svědectvím jsou podnes i sříceniny hradu Litického Jiříkem nad Divokou Orlicí r. 1468. znova zbudovaného, jenž od jiných staveb pevnostních patrně se lišil vhodnější rozlohou vnitřních prostor a uměleckým provedením, z kteréhožto zbytky skulptur na bráně posud se zachovaly.

V době, kdy stavitelům byť i většinou při pouhých opravách hojného zaměstnání se dostávalo, neležela ani ostatní výtvarná umění ladem. Že sochařství, třeba bychom kromě reliefů litických usvědčené památky neměli, pilně bylo pěstováno, dosvědčuje nejen zmínka o týnské soše krále Jiřího, ale i pozdější výtečná obratnosť mistrů českých v tom oboru, která zajisté nebyla bez předcházejícího cvičení, jehož s dostatek mohly poskytnouti náhrobky a drobnější dekorativné práce pro budovy soukromé i chrámové. Proč právě z těch časů památek se nezachovalo, snadno pochopí každý, komu jest povědomo, s jakým úsilím v pozdějších dobách pomníky a výtvarnické práce, jež páchly utrakvismem, byly vyhledávány a ničeny, a rovněž jisto jest, že právě v těch letech, kdy Rokycana církev českou ve stálém napjetí a rozechvění udržoval, žádné dílo tendenčních příznaků strany podobojí nepostrádalo.

Řezba ve dřevě nejen že nepoklesla, ale vyvíjela se na starých základech dále; r. 1439. vztyčen byl na trámě pod triumfalním obloukem Týnského chrámu znamenitý krucifix umístěný nyní spolu s příslušnými sochami Panny Marie a sv. Jana na oltáři v závěru severní lodi kostela, dílo znamenité, které cituplným provedením i výtečnou polychromií podnes vzbuzuje podiv znalců. Když obrazoborství se utišilo, byly podobné kříže pod triumfalními oblouky mnohých chrámů českých povýšeny, a horliví kališníci, aby snad uchránili se výčitek přepjatcův, asi leckdes ulehčili svě-

domí svému nápisem, jaký posud čte se pod krucifixem v chrámě kouřimském: »Obraz Kristův vždycky cti, i jehož znamená, však Kristu a ne obrazu skloňuj svá kolena.«

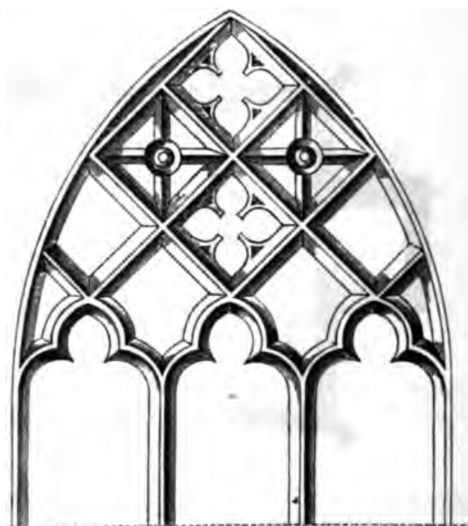
Miniatury v modlitební knize Ladislava Pohrobka.

Podobně jako řezba těšila se i malba bývalé oblibě, nikde nedočítáme se, že by byli utrakvisté starší nástěnné malby úmyslně kazili nebo nátěrem zničili. Bratrstvo malířské v Praze hned po válce opět se zorganisovalo a mělo mnoho členů, mezi nimiž byl i Jan Aliapars, který r. 1435. miniaturami ozdobil českou bibli táborského hejtmana Filipa z Padařova chovanou

nyní v c. k. dvorní knihovně vídeňské. I modlicí kniha krále Ladislava Pohrobka, nyní v klášteře Tepelském chovaná a hojnými drobnomalbami zdobená, jest částečně prací českou.

Z tabulových maleb patří zajisté této době obrazy křídlového oltáře, jež z chrámu Svatojiřského v Praze do obrazárny v Rudolfinu jsou přeneseny. Na prostřední desce znázorněna jest smrť Panny Marie, na křídlech zvěstování a navštívení Panny Marie, sv. Tři králové a sv. Jiří. Na postavách patrnou jest snaha po živém pohybu a v tvářích po rázovitějším individualisování, — krok to značící přechod od středověké malby k pozdější, ale kresba postrádá již oné měkkosti, která charakterisuje českou školu doby Karlovy.

Ani kovolitectví nebylo po válce husitské zanedbáváno, Praha má z doby té krásný velký zvon na věži chrámu sv. Jiljí, ulitý r. 1437., neméně pak znamenitými byly nedávno přelité zvony kostela borovanského, z nichž jeden z r. 1438. ozdoben byl reliefem představujícím Ukřižovaného mezi Marií a Janem se symboly evangelistů, truchlícími anděly a nápisem práce tak jemné, že by i zlatníkovi ku cti sloužila.

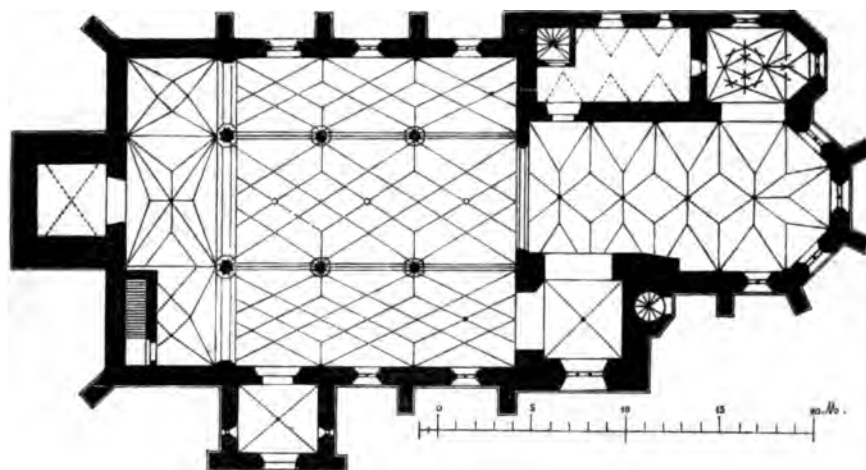
Okno z dob pozdní gotiky.

Obecně možno říci, že v době od ukončení válek husitských až do nastoupení krále Vladislava Jagelovce umělecká činnosť ve vlasti naší zanedbávána nebyla, a byť i datovaných památek z těch časů bylo poměrně poskrovnu, přece jisto jest, že neustálým domácím cvikem připravoval se právě tehdy onen veliký rozkvět krasoumy, kterým země Česká na sklonku středního věku opět stkvěle vynikla, a nedá se upříti, že předkové naši mimo některé horlivce, kteří v puritánské nenávisti k umění vůbec setrvali, s dvojnásobnou pílí snažili se napraviti pohromy a zaceliti rány, jichž výtvarnictví bouřemi náboženskými utrpělo.

Takové činnosti a pokroku zvláště příznivou byla doba krále Vladislava Jagelovce. Od smrti věrolomného a hrabivého krále uherského, Matyáše Korvína, požívalo království České na venek dlouholetého míru, vnitř ovšem zuřila strannická zášti, kterými nepokojný, rozbrojům uvyklý národ za slabé vlády vzájemně se potíral, neznaje v klidu užiti blahobytu, jímž zvláště měšťané průmyslem a obchodem bohatnoucí oplývali, a který den ode dne větší závisť šlechty vzbuzoval. To však umění výtvarnému nevadilo, měšťané podporovali je z přepychu a šlechta, pokud jí toho prostředky dovolovaly, z hrdosti, nechtíc se dáti zahanbiti od měst. I král, ač finance jeho z pravidla

v příznivém stavu nebyly, velice umění byl nakloněn, prováděl na svůj náklad velkolepé stavby a získal si jimi památku nejtrvalejší, pozdní gotika tak úzce spojila se s jménem jeho, že jsme ji vůbec slohem vladislavským jmenovati uvykli, korunované W a L jest významným štítem prací z doby jagelonské, a nejedno dílo, které bezpečně datováno není, bez rozpaků periodě vladislavské přičítáme. Tím vzrůstá neobyčejně i počet zachovaných památek toho občasí, tak že při popisování jen nejvýtečnějším můžeme věnovati pozornosť a z příznaků na nich vytknutých zůstaveno bude laskavému čtenáři jiné toho spůsobu práce určovati a posuzovati. Dříve však než k líčení vynikajících výtvorů slohu vladislavského přikročíme, zdá se nám nutným obecně nastíniti změny, jimž sloh gotický v XV. věku podroben byl.

Stavba gotická v době, kdy sloh úplně se vyvinul a ještě v přesnosti své trval, byla výsledkem mathematických konstrukcí, jimž přiměřeně od-

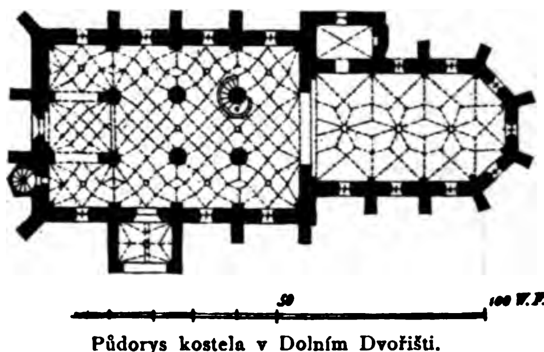
Půdorys děkanského chrámu v Trhových Svinech.

povídala výzdoba; články konstruktivní byly v úplném souhlasu s dekorativními, tak že ryzí gotika byla slohem po přednosti organickým, podmíněným určitými zákony, z jichž mezí nebylo dovoleno úchylky, soubor pravidel těch byl regulativem huti, která byla mistrům autoritou.

Od polovice XIV. věku počal se v životě středověkého lidstva připravovati vážný obrat, k němuž řada různých novot, jež ve století XV. ve všech skoro oborech činnosti lidské se vyskytly, se připojila a přivodila konečně tak zvaný nový věk. Ve střední Evropě byla to nejprve naše vlasť, jejíž obyvatelstvo ve všech vrstvách zachvátil novotářský proud, který neměl vlastně jasného cíle, ale přerůzné myšlénky své vyjadřoval hesly: »Opravy — volnosť!«, moderně bychom řekli, že toužil po vybavení ducha ze středověkých pout. Mezi učenými jevilo se veliké to hnutí jako náboženské, v obci lidu jako společenské a ve všech vrstvách mělo za následek zvláštní rozčilení

myslí, které nedalo se držeti na uzdě žádnou autoritou a přirozeně vedlo dále k novotám a výstřednostem.

Toto obecné duchovní hnutí nemohlo zůstati bez účinku i na umění, již proto ne, že umění sloužilo církvi a společnosti, v jichž organismu obecné kvašení kotvilo. Autorita huti padla u nás dříve než církevní a královská, s novými požadavky byli stavitelé nuceni hledati nové myšlénky, nové formy, tvořivý duch i zde lámal zdánlivá pouta, ale zabíhal často na scestí, neboť každý další krok není ještě pokrokem, a jakmile vykročil z mezí organismu, vedl k úpadku slohu. A takové kroky jeví se nám již v době Karlově, chrámy Karlovský, třeboňský, kůr v Kolíně a t. pod. jsou příklady novot, byly to s počátku pouhé pokusy jednotlivců, kteří z touhy po originalnosti vybavovali se z pravidel hutních, když pak účinkovaly, když se líbily, odvažovali se nadaní a čilí mistři dále, nacházeli hojných stoupenců a tak pracovali krok za krokem ku zvrácení starého a hledání nového idealu architektonického krásna.

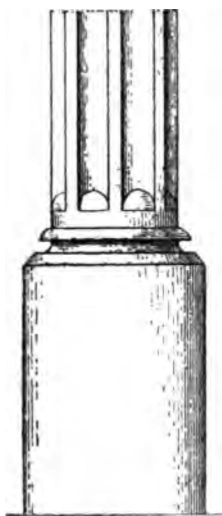
Půdorys kostela v Dolním Dvořišti.

Pokusy novotářské dály se dílem v oboru konstruktivním, dílem v dekorativním, v Čechách pak již od konce XIV. století můžeme pozorovati v té příčině obojí směr, prvním ubírala se po přednosti škola jihočeská, druhým středočeská. Po válkách husitských odcizovaly se hutě ty při zvláštnostech svých trvajíce tím více, čím větší byly protivy mezi katolickým panstvím Rožemberků s jedné a utrakvistickými městy v severnějších končinách země s druhé strany. I material velice působil na charakter díla, neboť na jihu nepodajná žula nedopouštěla vývoje ornamentalní práce, ve středu země však tvárná opuka a pískovec podporovaly výstřednosti sochařské a ozdobnické.

Jedna důležitá novota konstruktivní stala se záhy uvnitř země, bylo to pojetí opěrných pilířů do vnitra stavby, nedostalo se jí však rozšíření obecného, neboť mistři záhy poznali, že vadí přiměřenému rozčlenění vnějšku; jiné kroky v tom oboru sledovati možno na jihu. Zde záhy oblíbeno bylo dělení křížové klenby v menší náplně, čímž povstala sklepení hvězdová a síťová, tato poslední však sestrojením svým přiblížila se klenutí valenému nebo české báni, klenba gotická pozbyla svého podstatného rázu, neboť žebro ztratilo konstruktivní úkol svůj a stalo se dekorativním článkem, s nímž si stavitel na ploše klenby libovolně zahrával. Poněvadž při tom nebylo mu třeba síly ztratilo šťavnatý, hruškovitý profil, seschlo se ve vyzáblý, mělce žlábkovaný prut, konečně některý novotář úplně je vyloučil a za náhradu pro žádoucí

rozčlenění plochy prohloubil jednotlivé náplně v duté hráně, čímž povstaly pověstné jihočeské klenby sklípkové.

Když ztratilo funkci a šťavnatý profil svůj žebro, ztratilo ho i vše, co sloužilo k jeho podpoře, tedy konsola i přípora, nelícný pak jihočeský material při tom vydatně pomáhal. Již v Zlaté Koruně viděli jsme osmiboké sloupce, a svobodná podpora v jižních Čechách nikdy nedospěla k bohatšímu článkování, zůstávala až na nepatrné a to podivné útvary vždy hranolem neb oblým sloupem, a mistr hledal výtečnosť svou jen v tom, že ji dle možnosti seslaboval. Hlubší profily v žule byly nesnadné a tytýž i nemožné, proto spokojovali se stavitelé všude mělkým žlábkováním a zaoblenými tvary. Kamenník byl tu pouze kamenníkem a nikoli řezbářem nebo sochařem, jeho dílem bylo hlavně ostění, žebro a říms, proto stávalo se záhy šablonovitým, kdykoli bylo potřeba nějaké zvláštní dekorace, nastalo trapné hledání, a poněvadž nebylo po ruce mistrovských vzorů, vynalezeny různé barokní tvary jako šroubovité nebo diamantovým řezem zdobené sloupce, kuželovité a kroužené konsoly, bambule místo fial a květů, proláklé římsy, záclonovité oblouky a těm podobné formy, jimž nelícný material při spracování překážek nekladl.

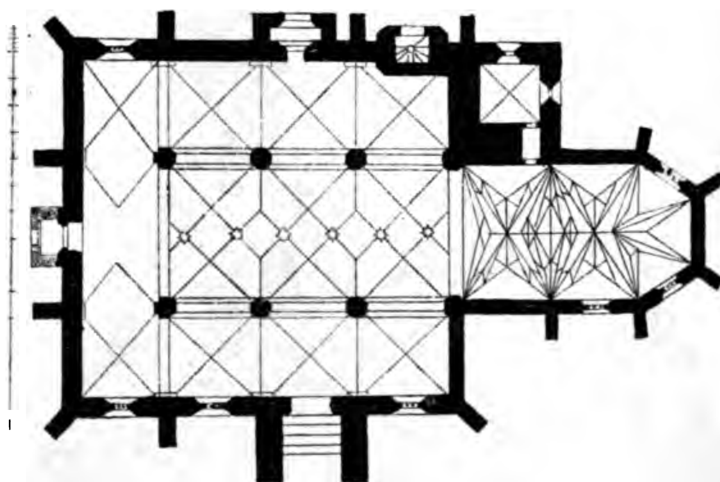

Sloup v Dolním Dvořišti.

Tvary toho druhu od polovice XV. věku povážlivě se množí, až konečně dílo takové kromě disposice a některých nutných konstrukcí nemá s přesnou gotikou nic společného, profil mimoděk, třeba původcové o Italii ani nezavadili a o jiném slohu ani zdání neměli, při své mělkosti stává se skoro renaissančním a vede přirozeně k užívání oblouku polokruhového neb segmentového, neboť oblouk hrotitý bez hlubokých profilů jest cvičenému oku téměř nesnesitelným.

Všecky charakteristické známky tohoto směru vidíme pohromadě již na děkanském chrámě v Trhových Svinech, jehož dokončení r. 1485. jest letopočtem nad předsíní bezpečně datováno. Zbudován jest na místě staršího kostela, z něhož ponechána mohutná, po jižním boku kůru stojící věž, která stavitele donutila k některým úchylkám od pravidelné rozlohy. Kůr 16 *m* dlouhý a 8 *m* široký, zavřen jest pěti stranami osmiúhelníka a zklenut hvězdovitou klenbou, která však není již konstrukcí gotickou, ale klenutím valeným s hrotitými lunetami a pro ozdobu připojenými žebry. Podélná část 20 *m* dlouhá a 16·5 *m* široká rozdělena jest na tři stejně vysoké lodi šesti osmibokými, štíhlými pilíři, v jejichž proláklých stranách jsou polygonalní příporky zakončené římsami, od nichž neorganicky rozvětvuje se po klenutí ozdobná síť suchých žeber. Pozadí zaujímá prostranná empora, v čele stojí druhá, pro obranu zřízená věž, po jižní straně předsíň s komorami

v hořejších patrech, po severním boku kůru dvoupatrová sakristie a ozdobná kaple křestná s hravým, hvězdovitým klenutím. Profily, kuželovité konsoly a šroubovité dříky, jež mezi detaily této zajímavé stavby spatřujeme, odchylují se naprosto od ducha gotiky, vedle hrotitých vidíme polokruhové i segmentové oblouky, a mezi tím co vnějšek opěrnými pilíři, gotickými okny a zvláště obrovským, 19 *m* vysokým krovem na starší stavby upomíná, překvapuje vnitřní prostor duchem rozhodně novotářským. Mistr, jenž si tehdy v takových tvarech liboval, není sice písemně usvědčen, odjinud však víme, že právě tenkráte žil v Trhových Svinech mistr Beneš, jenž právem může býti považován za tvůrce tohoto díla.

Z téže doby a téže školy jest i zajímavý kostel v Dolním Dvořišti při samé jižní hranici zemské. Kůr jeho pěti stranami osmiúhelníka uzavřený jest přes 15 *m* dlouhý a 8·2 *m* široký, hvězdovitá klenba r. 1488. uzavřená

Půdorys kostela Táborského.

jest bohatší než ve Svinech; 19 *m* dlouhá a 13 *m* široká podélná část rozdělena jest na tři stejně vysoké lodi šesti žlábkovanými sloupy, které při výšce 11·5 *m* pouze 58 *cm* v průměru mají a nesou nad zakončujícím římsem přebohaté síťové klenby se slaboučkými dekorativními žebry, při stěnách profilovanými poloupilířky podporované; okna jsou dvojdílná s jednoduchými kružbami, vně spatřují se řádné opěrné pilíře, všecka kamennická práce jest z tvrdé žuly čistě shotovena. Provedení některých charakteristických detailů neméně než frapantní shoda disposice a rozměrů svědčí, že byl tu činným týž mistr jako ve Svinech, jediný rozdíl jest ten, že nebyl ve Dvořišti vázán zbytky starší stavby, a proto jest zde budova pravidelnější, ba i smělejší a tím elegantnější. Oběma těmto stavbám jest velikostí a rozlohou příbuzným kostel v Rožemberce, ale hráňové jeho klenby pocházejí z pokročilejšího XVI. věku.

Stejnou disposici vidíme i na děkanském chrámu Proměnění Páně v Táboře. Ve městě tomto zavládlo již za panování Jiřího z Poděbrad klidnější smýšlení, a když obyvatelstvo odloživši zbraň, která tak dlouho daleko široko byla postrachem, jalo se po příkladu jiných obcí hojně těžiti z živností městských, rozproudila se tu ve druhé polovici XV. věku úsilovná činnost stavitelská, o níž podnes svědčí mnohé zajímavé památky. Jednou z prvních,

Vnějšek kostela Táborského.

tehdy zajisté nezbytných budov byl i chrám. Jeho pěti stranami osmiúhelníka uzavřený kůr jest 17 *m* dlouhý, 9·6 *m* široký a zklenut hvězdovitým, z dutých hrání sestrojeným sklepením, které, jak výše obecně jsme podotkli, bylo krajním výsledkem přepjatého rozčleňování gotické klenby, a vyskytá se nejprve v jižních Čechách, o něco pak později severně od vlasti naší v končinách míšenských. Západní, 29 *m* dlouhá a 26 *m* široká část chrámu táborského jest šesti osmihranými pilíři rozdělena na tři stejně vysoké lodi, z nichž

hlavní má klenbu síťovou, postranní pak jednoduché klenby křížové s žebry od konsol v bokových stranách pilířů založených vybíhajícími. Okna jsou většinou trojdílná s kružbami nejpozdějšího tvaru, vysoká čtyřhraná věž pne se po severním boku kůru. V konstrukcích a provedení detailu možno stavby táborské považovati za střední člen mezi jihočeskými a školou středočeskou.

V jihočeském duchu byl okolo r. 1500. důkladně přestavěn i děkanský chrám v Prachaticích. Kůr pěti stranami osmiúhelníka uzavřený, přes 15 *m* dlouhý a 9·5 *m* široký jest kromě závěru přepjat dvěma travée gotické křížové

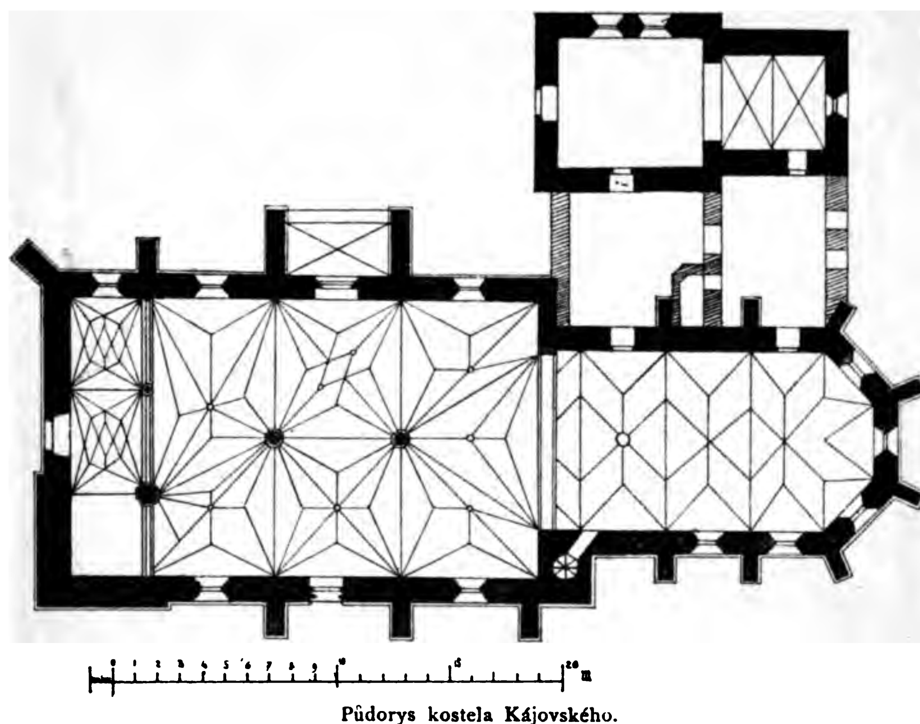

Vnitřek děkanského chrámu v Táboře.

klenby a pochází ze starší stavby XIV. věku, která byla normalně založena majíc vedle vysoké lodi hlavní nižší, přímo uzavřené lodi bokové s mohutnými věžemi v průčelí. Tyto jsou v základě rovněž posud zachovány, ale obdélná, při šířce 19·6 *m* pouze 15 *m* dlouhá část mezi nimi a kůrem jest dvěma páry osmihraných pilířů rozdělena na tři stejně vysoké lodi s klenbami, jichž žebra v různotvárných hvězdách se proplétají. Silné patky oblouků v dolejších částech pilířů při levé lodi založené svědčí, že stavitel zamýšlel celé bokové lodi přepjati emporami, od nichž však během stavby bylo upuštěno. Konsoly, bambulkami zakončené štítky na opěrácích, profily i jiný detail patrně souhlasí s některými kusy v Trhových Svinech a v Borovanech. Pověstným jest dobře

zachovaný vysoký krov, znamenité dílo tesařské, které v Krumlově a ve Svinech má též v dobrém stavu udržované předchůdce.

Vedle těchto trojlodních disposicí těšila se v jižních Čechách stálé oblibě i rozloha dvojlodní, jakou jsme již ve XIV. věku v Třeboni a v Milevsku spatřili. Ze staveb toho spůsobu přední zajisté místo přísluší poutnickému kostelu Panny Marie v Kájově u Krumlova, jenž vyniká nejen řídkou elegancí prostoru a tvarův, ale i tím, že spolehlivě jest datován. Podnikavý farář Míchal jal se ho r. 1474. stavěti z almužen k tomu cíli sebraných na místě staršího romanského kostela, jehož zdiva, jak svědčí jižní portálek a některé zvláštnosti stavby, částečně bylo použito. Dle nápisu na mramorové

Půdorys kostela Kájovského.

desce v kapli po severním boku kůrovém zachovaného byl chrám r. 1488. úplně dokonán. Dlouhý kůr zaujímající kromě pětibokého závěru více než dvě travée přepjat jest ozdobnou síťovou klenbou, k němu pak druží se obdélná část, jejíž rozdělení jest velice zajímavým. V podélné ose stojí dva štíhlé pilíře, z jichž osmibokého podnoží vyrůstá dřík rozčleněný tak, že ku čtverečnému jádru přiléhá na každé straně silná, polokruhová přípora, od vrcholů rozvětvují se žebra, která v šesteru polí velice bohaté a různé figury tvoří. V pozadí stojí v čáře s průčelnou zdí rovnoběžné jeden silný a druhý slabší pilíř osmiboký, patky jejich zdobeny jsou šroubovnicemi a démantovými řezy, vrcholy spojují segmentové oblouky, na nichž spočívá pěknými kružbami pro-

lamované zábradlí kruchty, pod kterou jest prostor hvězdovými klenbami přepjatý. Pilíře prorůstají poprsní výše a nesou pak též hlavní klenbu, která v pozadí tvoří menší, rovněž bohatě rozčleněná pole, silnější pilíř jest spolu podporou věže v jihozápadním rohu umístěné. Na celé budově mile nás dojímá neobyčejná ušlechtilosť rozměrův, a kamennická práce svědčí o nevšední jistotě a píli. Mnoho upomíná tu na chrám sv. Víta v blízkém Krumlově, sem tam pozorujeme detail, jaký spatřili jsme na souvěké stavbě ve Svinech.

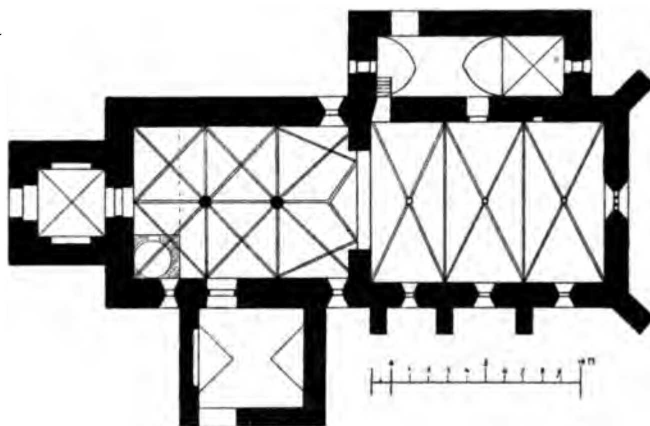
Rozdělování většího prostoru na dvě lodi bylo zvláště výhodným při značnějších dílech opravných, neboť umenšení a rozdělení tlaku klenbového dovolovalo stavitelům zklenouti i chrámy, jichž loď původně na klenbu založena nebyla. Takovým jest ku příkladu chrám sv. Petra a Pavla v Kaplici, který ve druhé polovici XV. věku nejspíše vyhořel. Při opravě byla potom ve dlouhém, pěti stranami osmiúhelníka uzavřeném kůru provedena jako původně gotická klenba křížová, v lodi však místo dřívějšího dřevěného stropu klenutí síťové, které podporují tři v ose stojící pilíře, z nichž dva jsou osmihrané, třetí pak rozčleněním kájovským se podobá. Mistr, jemuž stavba ta byla svěřena, pokusil se i o vynechání opěrné soustavy, neboť na vedlejším, malém kostele sv. Floriána, který se skládá z pětiboké oltářnice a obdélné lodi, neužil opěrných pilířův ani vně, ani vnitř; slabá žebra síťových kleneb vycházejí zde od přípor na dolejší části šroubovnicí a démantovým řezem zdobených.

Dalekosáhleji přestavěn byl r. 1487. farní chrám v Hořici na Krumlovsku, kde ze staré stavby zůstaly jen hlavní zdi průčelné věže a lodi, která rozdělena jest třemi osmibokými, pouze 55 *cm* silnými pilíři, od nichž bezprostředně se rozvětvují suchá žebra síťové klenby. Ze $^{3}/_{8}$ závěru a tří nestejných travée složený kůr zbudován byl i s kaplí po severním boku jeho stojící úplně nově. Od vydatné soustavy opěrné upuštěno tu již docela, a jen pro rozčlenění vnějšku užil stavitel jakýchsi opěr tak slabounkých, že struktivního významu naprosto nemají, ale jsou pouze hravou dekorací; ve dvou nejnižších oddílech jsou pětiboké, výše trojboké, konečně rozčleňují se v žlábkování a vybíhají v lomeničky zakončené bambulkami nebo křížky. Podobné výstřednosti v hledání nových tvarů, jimiž, jak ještě jinde poznáme, huť krumlovská zvláště se vyznamenávala, spatřují se tu na ostěních portalů, konsolách a t. d., jsou to výtvary barokní, jichž nemožno nazvati krásnými.

Střízlivěji počínal si mistr, jenž asi v témže období klenul a rozšiřoval farní kostel sv. Mikuláše v Němčicích u Netolic. Týž podržel rozměry staré romanské lodi, zvýšil zdi a uprostřed v podélné ose postavil dva štíhlé, oblé sloupky, od nichž rozvětvují se žebra křížových kleneb, jež v polích u kněžiště jsou nepravidelny, neboť mistr rozvedl důmyslně podélný pás k bokům triumfalního oblouku. Při tom byl kostel značně rozšířen prostrannou, přímo uzavřenou presbyteří, která přepjata jest gotickými klenbami křížovými, jež při značném rozpjetí svém zcela jiný dojem působí než vysoké, od sloupků nálevkovitě vystupující sklepení lodi.

Jinou znamenitou starší budovou, která v poslední čtvrti XV. věku důkladným změnám byla podrobena, jest děkanský chrám sv. Petra a Pavla v Soběslavi. Přímo uzavřený, přes 15 *m* dlouhý a 7 *m* široký kůr jeho poukazuje některými ornamentalními kusy, zejména hlavicemi oblých přípor k době Otakarově, ale na místě starého křížového klenutí jest přepjat žebrovitou klenbou síťovou. V ose lodi přes 20 *m* dlouhé a 14 *m* široké stojí dva osmihrané pilíře podporující důmyslně provedenou hráňovou klenbu, která rozmanité, z malých sklípků složené hvězdy tvoří. Čtverhraná věž po severním boku lodi stojící zbudována jest r. 1474. obecním nákladem od mistrů Beneše z Trhových Svin a Burky z Tábora; tím jsou i změny tehdy na chrámě podniknuté aspoň přibližně datovány, a měli-li při nich účasť titéž mistři, tedy možno klenbu kůru Benešovi a sklepení v lodi Burkovi přisouditi.

Rovněž dvojlodní, ale přece podstatně jiná jest rozloha františkánského kostela v Bechyni, o jehož založení již v době Janově jsme se

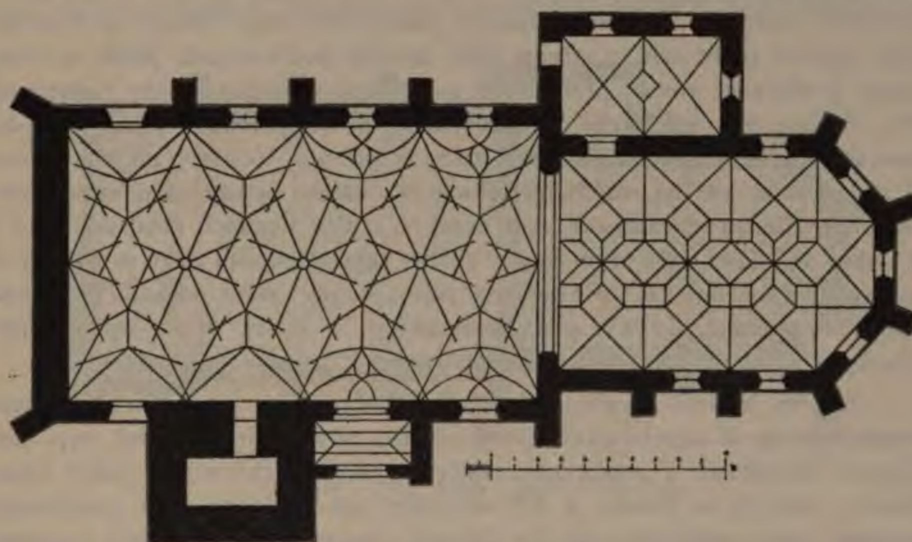

Farní kostel v Němčicích.

zmínili. Ve válkách husitských byl chrám i s klášterem spustošen a teprve v poslední čtvrti XV. věku Ladislavem ze Šternberka obnoven, při tom byla se starými hlavními zdmi i originalní disposice podržena, a kostel r. 1492. vysvěcený františkánům odevzdán. Kůr pěti stranami osmiúhelníka uzavřený jest přes 15 *m* dlouhý a 7 *m* široký a má síťovou klenbu s žebry jednoduchého profilu; k němu přiléhá hlavní loď, od níž jest třemi oblými, na osmihraném podvalu stojícími sloupy oddělena přímo uzavřená loď boková stejné šířky a výšky. Toto dvojlodí jest asi 24 *m* zdélí a 14 *m* zšíří a přepjato překrásnými hráňovými klenbami téže hvězdovité konstrukce jako v Soběslavi. Celý prostor, do něhož se dosti hluboko po několika schodech sestupuje, dosahuje jen asi 10 *m* výšky, okna propouštějí sem světlo jen s jižní strany, a proto působí ve svém pološeru zvláště dojemně. Na severní straně přiléhá ke kostelu ambit, jehož v principu křížové, ale rovněž na sklípky rozčleněné klenby zdají se na příchozího účinkovati útulným chladem slují krápníkových.

Současně s klášterem Bechyňským přestavován byl v poslední čtvrti XV. věku i minoritský chrám a klášter v Krumlově, původně již ve XIV. století založený. Prostranný kostel jeho jest dle řádového obyčeje, který jsme již na chrámě sv. Jana Kř. v Jindřichově Hradci a v Bechyni poznali, rovněž dvojlodní, kůr a vysoká hlavní loď jsou dnes barokními opravami úplně znešvařeny, žebra síťové klenby v zachované nižší lodi bokové vycházejí od silných, šroubovitých přípor. Ambit k lodi té přiléhající má rovněž pěkné síťové klenby a v oknech bohaté kružby; svěcením kaple sv. Volfganga roku 1491. jest stavba ta nepochybně datována, detail pak usvědčuje tutéž kamenickou huť, která ve Svinech, Kájově, Kaplici a t. d. byla činnou.

Jako zvláštnosť uvádíme konečně z jihočeských staveb ještě farní kostel v Žumberce u Nových Hradů. Čtyřúhelná oltářnice jeho přepjata

Půdorys kostela chvalšínského.

jest gotickým křížovým klenutím, prostor pro věřící určený rozdělen jest šesti osmihranými pilířky na čtyři lodi s velice spletitou síťovou klenbou, v čele hlavní lodi stojí střílnami opatřená věž, v jejímž přízemí jest sínce s klenbou hvězdovitou; opěrných pilířů zajímavá stavba ta právě tak jako t. zv. »český kostel« v Kaplici úplně postrádá.

Mezi jednolodními jihočeskými chrámy z té doby přísluší zajisté první místo farnímu kostelu sv. Máří Magdalény v Chvalšinách, jenž zasluhuje pozornosti jak pro zvláštní tvary, tak i proto že jest spolehlivě datován. Dle kroniky kláštera Zlatokorunského dokonáno bylo krásné jeho klenutí r. 1487., a letopočty: 1489—1494—1499 a 1507, jež na různých částech stavby spatřujeme, usvědčují další postup stavby.

Kůr z $^3/_8$ závěru a tří travée složený jest 13·5 *m* zdélí a 8·8 *m* zšíří a má hvězdovitou klenbu, jejíž jednoduše žlábkovaná žebra vycházejí z přípor

přerušovaných článkovanými římsami. Profilovaný triumfalní oblouk dělí od kůru loď přes 20 *m* dlouhou, 11·5 *m* širokou a poměrně velmi vysokou; klenba její bujnou sítí žeber svých patří k nečetné skupině oněch smělých sklepení, jichž původcem v následujícím století byl Benedikt Rejt (Vladislavský sál, Louny, Kutná Hora). Dvojnásobně žlábkovaná žebra vedená v smělých, kusých obloucích přetínají se vespolek; v ose jsou tři svorníkové otvory, z nichž jeden má podobu obrovské trnové koruny, neboť kostel patřil klášteru Zlatokorunskému (Spinea corona). Při zdích jsou dva páry přípor bohatě článkovaných, uprostřed přerušuje je římsa, od níž se článkování mění, konečně se přípora rozbíhá, a žebra u patek vzájemně se přetínající se od ní obloukovitě rozvětvují; místo posledních dvou přípor jsou pod patkami veliké štíty s rožemberskou růží. Okna budovy jsou dvojdílná a trojdílná s kružbami někde přímočárnými, jaké jinde teprv v XVI. věku obliby došly. Portaly dílem vodorovně, dílem v hrotitém oblouku zakončené mají bohatě profilovaná ostění; opěrné pilíře jsou v střední části hrotité, pod kosinami jejich se kusé, hluboce profilované římsy přetínají, a z průseků vyrůstají křížky na spůsob kytic. Vůbec jest na stavbě té kamennické práce mnoho a zvláště mnoho římsování, jež se všudy na rozích a hranách přetíná. Věž stojí po jižní straně lodi a ozdobena jest na rozích čtvrtého patra daleko vynikajícími, kamennými obludami. Klenba chvalšinské lodi nemá v jižních Čechách sobě podobné a jest vůbec ve vlasti naší první svého druhu, také římsování různí se od jiných prací krumlovské huti, ač zase některé tvary, n. př. ostění portalů, rozmanité článkování opěráků, křížky před kosinami a t. d. na dílech jejich zhusta se vyskytují.

Stavitel kostela chvalšinského byl zajisté činným i při stavbě kláštera poustevníků na Kugelwaitě (1495—1514) poblíž Brloha, jenž nyní jest malebnou zříceninou. V značných rozměrech založený chrám jeho nebyl vůbec dokonán; kůr 19 *m* dlouhý a 8·5 *m* široký byl podobně jako chvalšinský znamenité výše, nedospěl však ku zklenutí; opěrné pilíře podobají se velice chvalšinským, loď nebyla vůbec zbudována, neboť klášter brzy zašel.

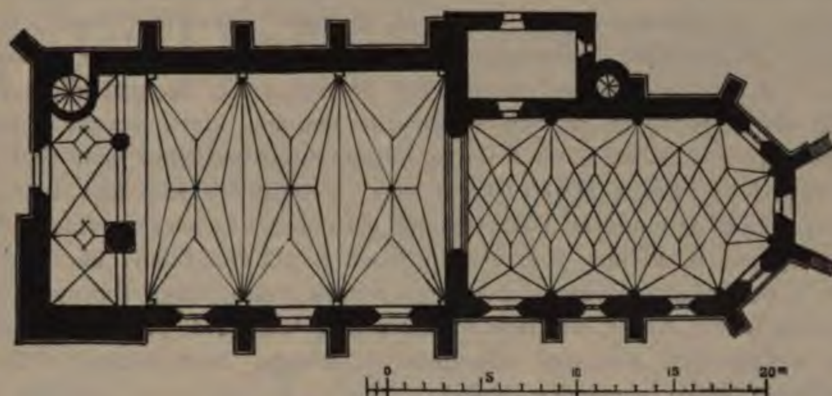
Podobný osud měl na počátku XVI. století nově založený chrám poustevnické osady na Vejtoni mezi Frimburkem a Vyšším Brodem, jenž teprve za našich let byl dokonán ve své nynější úpravě.

Z nejpozdějšího období gotiky pochází i chrám sv. Bartoloměje ve Frimburce. Kůr jeho z $^5/_8$ závěru a dvou travée složený má síťovou klenbu, triumfalní oblouk jest sice profilovaný avšak již polokruhový, vně se římsy na hranách opěráků přetínají, věž stojí po severním boku lodi v XVII. století úplně zmodernisované.

Vně i vnitř mile a přívětivě dojímá chrám sv. Petra a Pavla v Nových Hradech. Jeho $^3/_8$ uzavřený, 16·1 *m* dlouhý a 9·25 *m* široký kůr má bohatou síťovou klenbu, jejíž štíhlá žebra rozvětvují se z bohatě článkovaných přípor. Osa lodi 20·5 *m* dlouhé a 12·2 *m* široké pošinuta jest k severu, v pozadí jest empora spočívající na dvou osmibokých pilířích, z nichž jeden jest mnohem

silnější a právě tak jako v Kájově podporuje vysokou, v rohu stojící věž. Ostění dveří a oken, tvary opěrákův a římsy na hranách se přetínající shodují se s pracemi výše vylíčenými, ale hvězdovitá klenba lodi teprve na sklonku XVI. věku provedená se svými těžkými žebry a renaissančními nosiči jest vlastně již posledním vzdechem jihočeské gotiky.

Mezi Vejtoní a Vyšším Brodem stojí u Lúčovic na březích Vltavy v rozkošné krajině dva kostelíky, starší sv. Prokopu zasvěcený po levém břehu jest stavba nejvýš jednoduchá, naproti němu druhý sv. Oldřicha na pravém břehu zbudován byl v nynější podobě r. 1459. K obdélné lodi jeho druží se kněžiště složené z jednoho travée a pětibokého závěru, jenž jest velice zajímavým svými slabounkými, ozdobnými opěráčky, které asi byly ušlechtilejším vzorem výše popsaných pilířků hořických. Z trnože vychází šroubovitý sloupec, nad ním jest ostře profilovaná hrana, a teprve asi 1·2 *m* nad trnožem vystupuje konsola nesoucí opěráček velmi bohatě článkovaný a

Klášterní a farní chrám v Nových Hradech.

nahoře kusým, napříč položeným římsem zakončený. Kamennická práce jest sice velmi dovedná, ale tvar naprosto neorganický ukazuje, jak mizela znalosť správné konstrukce, a na jakém scestí bloudila zde gotika již v polovici XV. věku.

Tak jako kostely lúčovické jest cestovatelům po Šumavě dobře znám i chrámek sv. Tomáše pod malebnou sříceninou Vítkova Kamene. Zbudován byl okolo r. 1500., a v síťové klenbě jeho kněžiště právě při závěru spatřují se dva kamenné kříže na spůsob navazovaných větví dřevěných utvořené. Ještě výstřednějších zvláštností dopustil se kamenník na poutavém kostele v Zátoni zbudovaném r. 1510., kde na klenbě předsíně jižního portalu tesána jsou některá žebra z jednoho kusu kamene tak, jakoby části nesprávně vedle sebe položené staženy byly železnými nýty, a v lodi chrámové vrcholí žebra nepravidelné síti ne ve svornících, ale v malých trojúhelnících, jež přetínáním jich povstávají. Kostel ten jest dílem huti krumlovské, neboť jedno z kamennických znamének na portale zdá se býti totožným s mistrovským

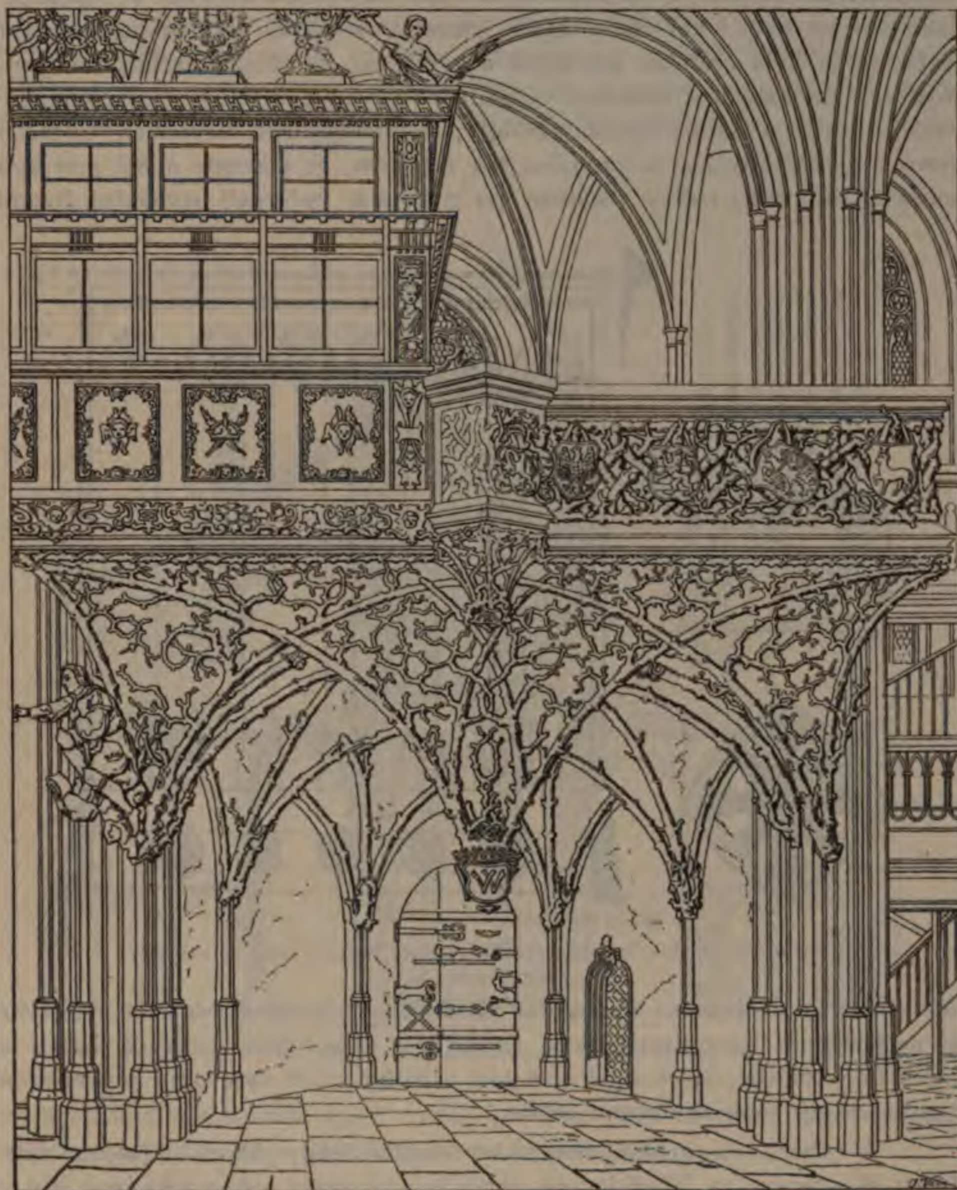
znamením kamenníka Míchala Rubíka vytesaným na náhrobku téhož mistra v Krumlově r. 1518.

Bujnou fantasii měl asi též mistr, jenž rozšiřoval novou gotickou presbyteří starý romanský kostel na Zdouni, nestačilo mu totiž, že konsoly vytvořil v podobě hlav, což ostatně již v době nejrannější gotiky bylo u nás dosti obyčejno, ale vytesal veliké hlavy i v ostění oken. Figuralně pracované konsoly nesou též žebra pěkného síťového klenutí v sakristii boletické, které se velice podobají i sakristie v Polné (Stein) a v Černicích; vůbec najde se v jižních Čechách mnoho sakristií, které jako zvláštní kaple velmi ozdobně jsou zbudovány.

Od výstředností huti krumlovské liší se vkusnou jednoduchostí stavby zbudované v době Vladislavově nákladem umění milovného pána Půty Švihovského na Sušicku. Týž obnovil hrad Rábí a poblíž jeho zbudoval r. 1498. kapli nyní za farní kostel sloužící. Kněžiště pěti stranami osmiúhelníka uzavřené má vně opěrné pilíře, a svorníky síťového klenutí zdobeny jsou polovypukle provedenými, polychromovanými erby, jež zajímavě znázorňují šlechtické příbuzenstvo Švihovských z Risenberka. Loď má dva páry dovnitř vstavených opěrákův a síťovou klenbu, na níž též některé znaky se spatřují; v pozadí jest na dvou prostých pilířích spočívající empora, která bývala s hradem chodbou spojena. Kostelu na Rábí podobá se nákladem téhož pána zbudovaný klášterní chrám v Horažďovicích, ač rozměry jeho jsou značnější a tvary poněkud jednodušší. I zde má loď chrámová dva páry do vnitř pojatých pilířův opěrných, klenby jsou však křížové se silnými žebry; kůr z jednoho travée a pětibokého závěru složený má rovněž jednoduchou žebrovou klenbu a opěráky vně. Ambit kláštera k severnímu boku lodi přiléhajícího jest se svými sklípkovými klenbami napodobením ambitu bechyňského. Půta dal též rozšířiti starý romanský kostel v Nezamyslicích, připojiv místo bývalé oltářnice značnou přístavbu v podobě kříže 18·6 *m* zdélí a 15·1 *m* zšíří. Východní, přímo uzavřené travée má kromě opěráků na rozích ještě jeden uprostřed a v zadní stěně dvě okna; přepjato jest velmi pěkně sestrojeným klenutím, kdežto ostatní čtyři pole mají klenby křížové. Žebra vycházejí bezprostředně z oblých přípor přiléhajících k lesenám, trojdílná okna mají plamenové kružby, a po straně evangelia vypíná se věžovitě trojboké sanktuarium fialami, kyticemi, lupeny a znaky ozdobené a vypracované ze žuly velmi dovedně.

Podobným přístavkem v podobě kříže 15 *m* dlouhým a 15·7 *m* širokým rozšířen jest nákladem pánů z Rožemberka téže doby starý romanský kostel ve Velké Blanici. Zde však tvoří přímo uzavřené kněžiště dvě travée, a potom teprve následuje příčná loď, přímý závěr má sice v ose též pilíř a dvě okna, ale klenba posledního travée jest právě tak jako čtyř ostatních křížová, žebra její vycházejí od jehlancových konsol. Jak některé detaily svědčí, vedl dílo týž stavitel, jenž rozšiřoval kostel v Němčicích, a chtěl také zde zklenoutí starou loď na sloup v ose postavený, k tomu však nedošlo, a ze sloupu zbylo na místě několik nepoužitých kusův.

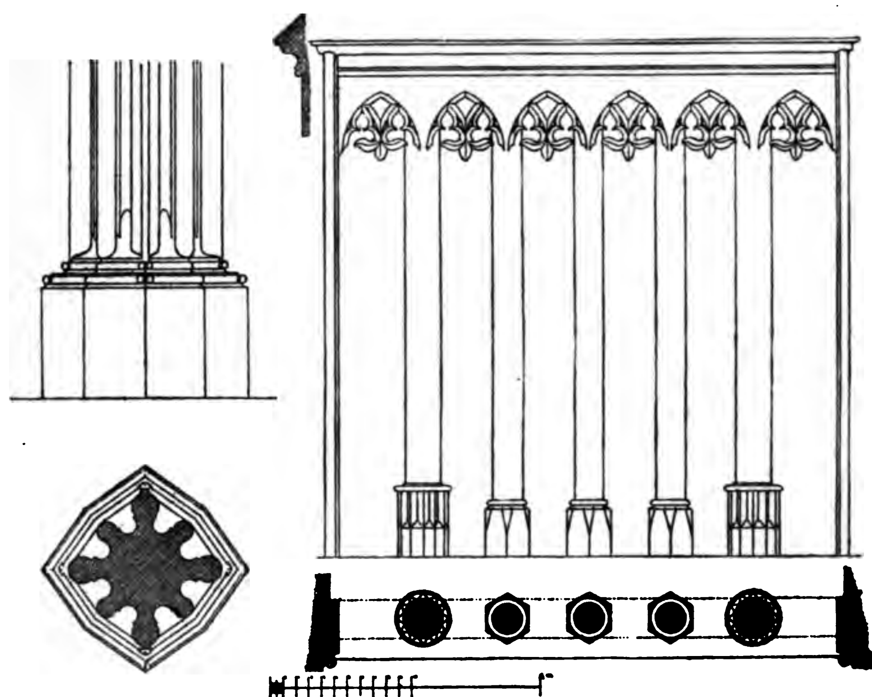
Zcela jiným směrem než v jižních Čechách ubírala se průběhem XV. věku gotika ve střední části země. Majíce po ruce hojnost dekorativních vzorů starších a poddajný material, libovali si zde mistři spíše v jemné kamennické

Vladislavské oratorium ve chrámě Svatovítském.

práci než v konstruktivních novotách. Profily nestávaly se tu mělčími, naopak dlouho udržovalo se článkování hluboké a energické, jehož žlábky vyplňovány jsou virtuosně pracovaným lupením od zpodu směle podbíraným; i žebra

zůstávala vydatna a podržovala svou konstruktivní platnosť, ovšem nepomíjeli kamenníci vládnoucího živlu ozdobného ani na klenbě, okrašlujíce svorníky skulpturami, krásně pracovanými věnci, ba pokrývali někdy i celé náplně dekorativním lupením a na žebrách prováděli řady obloučků v lilie vybíhajících. Jako svorník byla i konsola vítaným místem pro práci sochařskou, výzdoba kamennická byla nezřídka tak hojná a výstřední, že dusila architektonickou kostru, s níž nebyla v žádoucím souladu. Teprve když styky se školou jihočeskou staly se vroucnějšími, zavládly ve středních a severních Čechách novoty konstruktivní a to proudem tak mocným, že stavitelé úplně jimi byli uneseni, kamenníci pak v pachtění po novotách vyčerpali stylisující životní

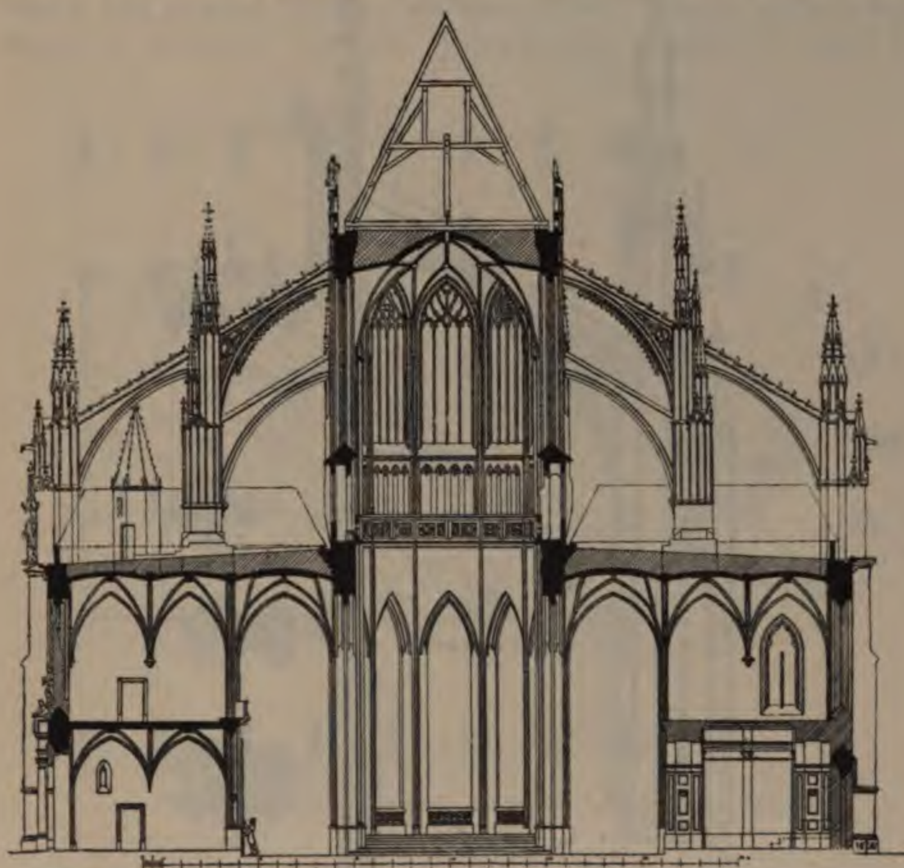
Triforium chrámu Svatobarborského v Hoře Kutné a pilíř na empoře.

sílu gotiky a v obecném nedostatku vhodných uměleckých tvarů vzali útočiště k nešťastnému naturalismu, jenž se jeví v napodobení suchých haluzí a oklestků, v tvorbě, která snad sem tam vzbuditi může výtečným provedením interes, nikdy však skutečnou zálibu.

V oboru stavitelství církevního nestálo tehdy hlavní město v čele. Bylyť sice teprve za Vladislavova panování dokonány věže chrámu Týnského se svými krásnými střechami, a u sv. Víta na hradě Pražském zřízeno ozdobné oratorium královské, jež poutá oko pozorovatelovo nejen dovedně pracovaným pletivem haluzí, ale i hravou visutou klenbou, jejíž oblouky v korunovaném štítě s významným W splývají; provedena i podobná klenba v sakristii a učiněny některé pokusy k dokonání velechrámu, to však

rozhodně ustupuje v pozadí při srovnání s úsilovnou činností, která se tenkráte rozvíjela v Hoře Kutné.

Když za správy a panování Jiřího z Poděbrad obec Kutnohorská po převratech válečných opět se zkonsolidovala, a požehnání horní i průmysl a tržba v zápětí měly značné vzrůstání obyvatelstva i obecný blahobyt, podnikána jsou ve všech oborech výtvarnictví jako o závod díla umělecká, která pro dějiny zvláštní důležitosť mají nejen velkolepostí svou, ale i tím, že

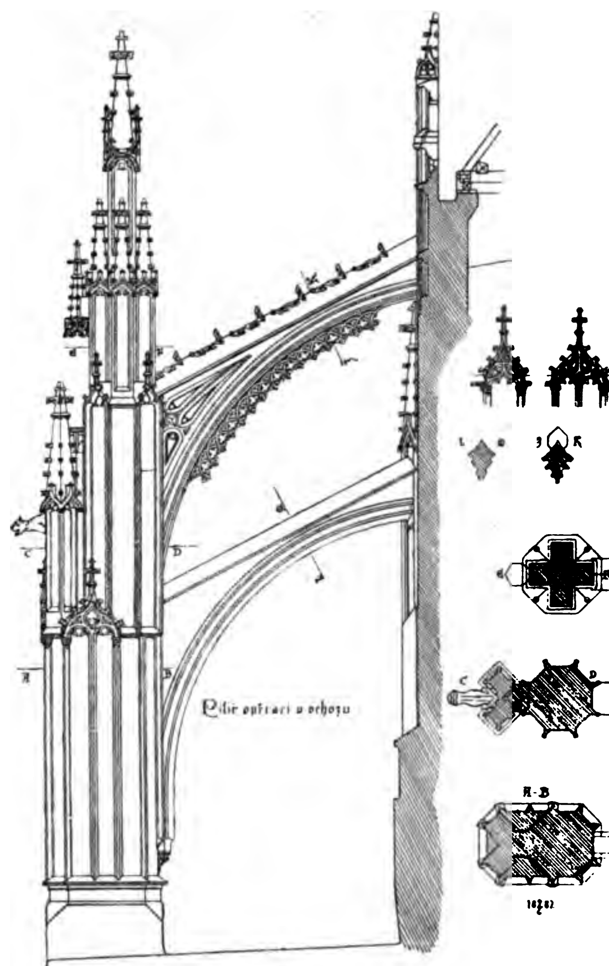

Průřez chrámu Svatobarborského v Hoře Kutné.

většinou buď přesně neb aspoň velice přibližně jsou datována a provázena zachovanými účty nebo jinými zprávami historickými.

Nejznamenitější z památek těch jest chrám Svatobarborský. Již před vypuknutím bouří náboženských proveden byl v nynějších rozměrech, ale jen do výše lodí bokových a opatřen zatímným krovem, aby se v něm konati mohly služby Boží. Válka dílo zarazila, teprve za panování Jiříkova pomýšlelo se na pokračování v stavbě a sbíraly se z odkazův a darů potřebné prostředky; když pak bylo již dosti peněz pohromadě, přistoupilo se r. 1481.

za panování Vladislavova péčí velezasloužilého ředitele stavby, Míchala Smíška z Vrchovišť, k dílu tím, že zklenut byl ochoz a vnitřní lodi bokové klenbou hvězdovitou, v ochoze dosti nepravidelnou. Prováděl ji kutnohorský mistr Hanuš, s nímž dne 7. srpna r. 1482. uzavřena smlouva, že má dostávati mzdy půl kopy grošů každý týden a k tomu roční služby 5 kop.

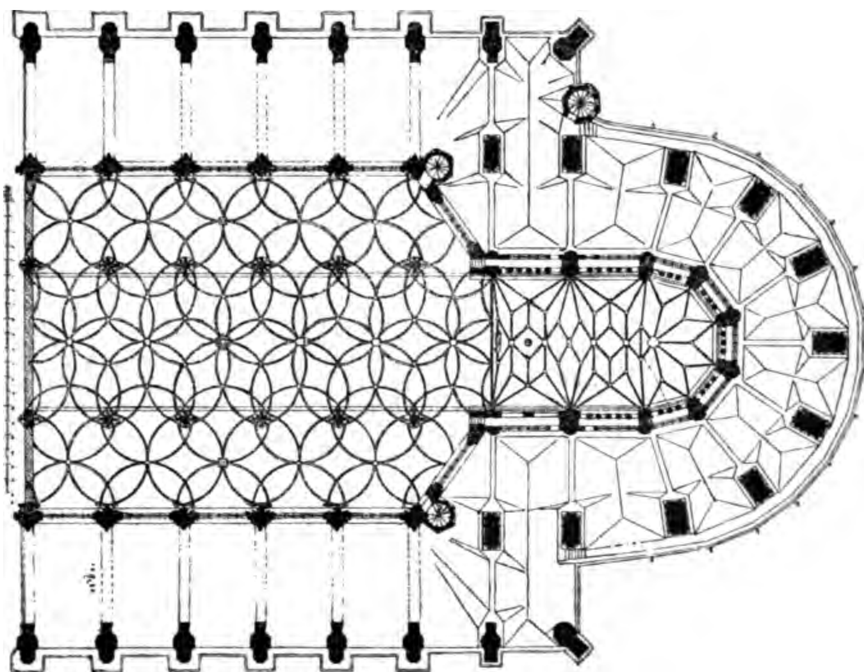

Rejskovy opěrné pilíře v Hoře Kutné.

Následujícího roku počalo se se stavbou triforia a vnějších pilířův opěrných, při čemž mistr v organismus budovy zasáhl tím, že presbyterium v hořejší části o jedno mezisloupí do lodi prodloužil. Hanuš byl výborný kamenník ze staré školy, jenž čilou fantasii spojoval s elegancí a přesným provedením, triforium sestrojil z oblých sloupků spojených hrotitými obloučky, které vyplnil ozdobnými liliemi, vnitř nad průchody okrášlil je výtečnými skulpturami; vidíme tu n. př. Bruncvíka, jak s pomocí lva saň hubí, pelikána

mláďata krví napájejícího a t. pod.; že byl vůbec znamenitým sochařem, svědčí socha sv. Barbory a městský znak na pilířích u severního vchodu bokového a socha sv. Václava se znakem Smiškovským na rohovém pilíři jižním. Figury samy vynikají důstojným klidem a ušlechtilým provedením, ozdobné pak baldachyny nevídanou jemností práce.

Roku 1489. mistr Hanuš bezpochyby zemřel, a městská rada nedůvěřujíc mistrům domácím, v jichž cechu tehdy zahnízdily se nepořádky a sváry, povolala k dalšímu vedení stavby pražského bakaláře, Matouše Rejska z Prostějova, jenž nedávno, zanechav učitelství při škole Týnské, dláta se uchopil. Rejsek, ač samouk a z počátku dilettant, přes překážky od mistrů kutno-

Chrám Svatobarborský v Hoře Kutné (klenba Rejskova a Rejtova).

horských stále kladené energicky chopil se díla a osvědčil se při něm architektem genialním. Během desíti let provedl smělou, vysokou stavbu presbyteře prolomenou devíti obrovskými, čtyř- a šestidílnými okny, zdobenými přebohatými kružbami, vzepřel ji vně celým lesem fialami, konsolami, baldachyny, chrliči, květy a lupeny pokrytých pilířův opěrných, mezi nimiž zvláště na čelném, ostatní převyšujícím všecku výzdobu soustředil. Dvojitými oblouky svedl k nim tlak smělé síťové klenby, na jejíž skulpturami a nápisy (Spasitel, odznaky sv. evangelistů, svátosti, stěžejné ctnosti, blahoslavenství) zdobených svornících i svou theologickou učenosť projevil, a právem mohl se pak na závěrku sklepení toho zvěčniti nápisem:

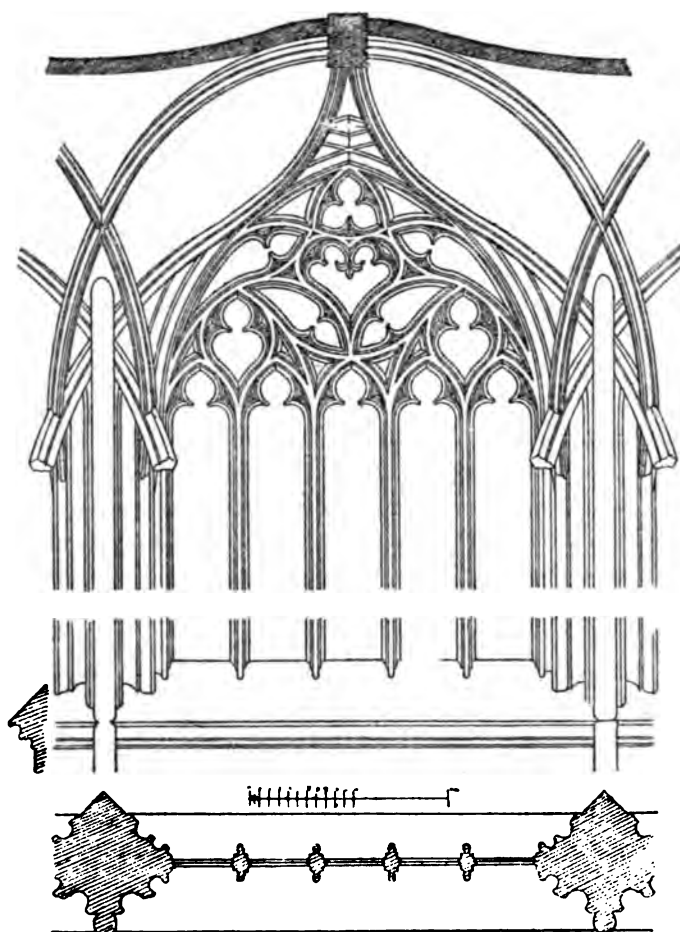
1499 Serenissimo regnante Wladislao testudo hec clausa est feria 4. ante Nicolay. Rayskonis opera sto.

(1499. za nejjasnějšího panování Vladislavova klenutí toto uzavřeno jest ve středu před sv. Mikulášem. Rejskovým dílem stojím.)

Vrch stavby ověnčil Rejsek ozdobnou gallerií, na níž vyobrazil se s hodinami v ruce s posměvačným šaškem a protahujícím se lenochem po boku, čímž patrně označiti chtěl svou píli a pletichy kutnohorských cechovníkův. Roku 1504. obnovena s Rejskem smlouva o pokračování v stavbě, ale poněvadž prostředky byly vyčerpány, pracováno jen volně, a brzy potom dne 1. července 1506. znamenitý umělec ten zemřel. Rovněž v té době odstoupil pro stáří zasloužilý pan Míchal Smíšek z Vrchovišť, jenž jako obecnou důvěrou poctěný ředitel stavby hospodářskou stránku celého podniku přes dvacet let vedl.

Úmrtím Rejskovým opustil stavbu vůdčí duch, při nedostatku peněz pracovalo se jen o různých maličkostech, a teprve dne 14. dubna r. 1512. uzavřeli Horníci smlouvu s mistrem Benediktem, kamenníkem z Prahy, dle níž měl mistr dostávati týdně půl kopy, parléř 24 grošův a krom toho měl stavitel dostati pro koníka stravu, když by přijel. Dle toho měl mistr Benedikt Rejt, královský stavitel sídlící na hradě Pražském, shotoviti plány a dozírati ku stavbě, kteráž sama zůstavena »parléři dobrému a tovaryšům dobrým«. Benedikt, milovník velikých, rozměry imponujících prostor, založil nad středními loděmi zbývající podélné části chrámové skoro samostatnou stejnolodní stavbu, tak že vedle vysoké lodi střední povstaly obrovské empory, jež k Rejskově partii neorganicky připojil šikmými zděmi, které, protože nemají základů, velikými okny prolomil. Vůbec řešil obtížnou a záhadnou úlohu dokončení chrámu velice libovolně a nedržel se ani nejnutnějších měr a linií od předchůdců vytčených, neboť empory své založil ve výši 15·5 *m*, o 1·15 *m* níže než triforium Hanušovo. Při práci pokračovalo se až do r. 1520. dosti čile, později se ochabovalo, ale nepřítomnosť mistrova při bližším zkoumání jest patrnou, jednotlivé kusy nebyly usazovány s náležitou přesností, a zvláště slabé, hluboce profilované pilíře, jež měly nésti klenbu, musely hned od počátku upevňovány býti pruty železnými. Konečně se sestárlý a chorý mistr o stavbu mnoho nestaral, tak že r. 1529. důtklivě upomínán býti musel aspoň o rysy k dokončení díla. Roku 1532. dán na chrám krásný, ve tři věže vybíhající krov, a teprve po smrti Benediktově mezi lety 1540—1548. byla hlavní loď s emporami dle plánův od něho zůstavených zklenuta mistrem Mikulášem. Při velikém rozpjetí jest klenba tato výšky 31·8 *m* dosahující v temeni o metr nižší než Rejskovo klenutí v presbyteři, sestrojena jest v podobě nálevek od pilířů vystupujících, mezi nimiž prostředkují spojení t. zv. české kuple (plácky); od pilířů vycházejí mělce profilovaná žebra, jež točí se nejprve kolem jádra a dále vábné hvězdy tvoříce smělými křivkami po plochách se rozvíjejí. Půvab jejich okouzluje pozorovatele tak, že nepoznává některých nedostatků, které ovšem příčinu mají v potížích, jež provedení takového díla i praktikovi působilo. Veliký tlak klenby svádí se dvojími

silnými oblouky, z nichž hořejší lupeny a liliemi jsou zdobeny, k opěrným pilířům, jež jsou poměrně nižší a hmotnější než Rejskovy. Kromě ozdobných šneků, jimiž stavitel neorganický přechod od kůru k lodi šťastně zakryl, jeví se vůbec v této partii jakási střízlivosť, sošnická práce kromě několika skrytých hlaviček, jež jsou rozmarným dílem některého tovaryše, naprosto schází, nápadné vytýkání horizontaly, podivné kružby pětidílných obrovských oken a zvláště těžké římsy patrné vydávají svědectví, že, když dne 23. října

Okno na empoře chrámu Svatobarborského v Hoře Kutné.

r. 1558. po dokonání hudební kruchty při západní jalové zdi, kterou nedokončený chrám byl uzavřen, písař účtů lakonickou poznámku: »Tu zanecháno díla«, přičinil, odzváněno gotice v Čechách umíráčkem.

Dnes stojí před námi chrám Svatobarborský jako dílo dvou století a nejméně pěti mistrů, kteří na něm ve vynalézavosti závodili. Každý z nich, když přikročil k rozdělané práci, chtěl předchůdce své překonati, jeden konstrukcí, druhý výzdobou. Ač dálo se to opět a opět na útraty úměrnosti,

přece byla vůdčí myšlénka tak mocnou, že ani duch času ani duch mistra jednoty celku nezničil, ovšem jest všudy patrnou snaha po originalnosti, a mocně přese všecko dere se v popředí osobnosť jednotlivce vzbuzujíc zálibu a nedopouštějíc únavy jinde z jednotvárnosti plynoucí; laika okouzluje celek, odborníka na léta dovede upoutati různosť partií a detailu.

Laskavý čtenář nám promine, že velkolepá stavba ta poněkud odvedla nás z proudu doby, kterou vlastně jest nám líčiti. Mezi tím co v stavbě chrámu Svatobarborského se pokračovalo, budovány jsou v městě a okolí i mnohé jiné stavby světské a kostelní. Z těchto zvláštní pozornosti zasluhuje malý, ale elegantní kostelík nejsvětější Trojice, jenž okolo r. 1500. nákladem Jana Smíška z Vrchovišť pro horníky v těch končinách pracující byl zbudován. Kůr 9·63 *m* dlouhý a 5·75 *m* široký uzavřen jest třemi stranami šestiúhelníka a má křížové klenby, k němu druží se 14·5 *m* dlouhá a přes 12 *m* široká loď, jejíž osa asi 32 *cm* v pravo leží; čtyři nikoli v prodloužení zdí kůrových, ale pravidelně rozestavené, při průměru 42 *cm* přes 8·5 *m* vysoké, oblé sloupky nesou křížové klenby, jichž žebra z dříků bezprostředně se rozvětvují; pole blíže presbyteře mají podobu lichoběžníků, ale tato nepravidelnosť úplně mizí v přívětivém dojmu, kterým ušlechtilý ten prostor příchozího uchvacuje; v čele kostela pne se štíhlá, čtverhranná věž. Bohužel že neznáme stavitele tohoto v každé příčině vzorného díla, detail však rozhodně usvědčuje huť kutnohorskou.

Stejně disponován jest o něco větší kostel sv. Vavřince v nedalekém Kaňku, jehož historie pro poznání tehdejších poměrů velice jest poučnou. Chudí havíři té osady umínili si r. 1489. kostel úplně přestavěti, nemajíce prostředků sbírali v neděli při službách Božích i po domech a prováděli práci po kousku smlouvajíce ji s mistry různými, tak že n. př. Prokop vyměřil základy, Blažek stavěl kůr, Beneš loď a věž, Rejsek dělal sanktuarium a kazatelnu a t. d., přes to jest celek prací zdařilou, a teprve klenba za naší paměti v lodi nejapně provedená jej znešvařila.

Podobně krok za krokem podnikána byla oprava kutnohorského chrámu Matky Boží na Náměti, jenž r. 1470. vyhořel. Kůr nevzal při tom veliké škody, ale lodi bylo třeba důkladně pozměniti. Staré zdivo bylo vypraveno, průčelná věž vyhnána nákladně do výše a ozdobena r. 1490. v pořímsí krásně pracovaným panelováním, ale ku klenbě lodi došlo teprve mezi lety 1509—1513., a sice prováděl ji dle plánu Benedikta Rejta mistr Blažek. Kutnohorští kamenníci drželi se dlouho jednoduché klenby křížové, vedle níž prováděli i něco ozdobnější klenutí hvězdovité, složitější konstrukce poznali od přespolních, jak u Matky Boží dobře jest patrno. Zde vztyčeno v lodi šest štíhlých, energicky profilovaných pilířů tak, že krajní vzdálenosti od triumfalního oblouku a od průčelné zdi po 6·4 *m*, prostřední pak dvě interkolumnia po 4·3 *m* mají, od nich rozvětvují se bohaté síťové klenby s mělce profilovanými žebry, která se při styku přetínají; v hlavní lodi klenuto dle principu české kuple, ve vedlejších užito hrotité valené klenby s lunetami; právě v těchto novotách jest patrným působení Benediktovo a forma v jižních Čechách již

více než třicet let zdomácnělá. Že kutnohorští mistři novot konstruktivných potom ochotně se chápali, svědčí opravné práce, jimiž po požáru r. 1521. do pořádku přivedli děkanský chrám sv. Petra a Pavla v Čáslavi. Jádro této stavby, v níž od nejstaršího, romanského díla (sakristie) všecky slohy jsou zastoupeny, pochází z doby Otakarovy, po ohni výše dotčeném dostalo se zejména hlavní lodi a prostoru pod hudební kruchtou síťových klenutí, v nichž styky východních končin země s jižními právě tak jsou patrny, jako opáčné působení kutnohorské huti na jihočeskou v zajímavé výzdobě klenby kaple Marianské při proboštském chrámě v Jindřichově Hradci.

Jinak byla i ve východních Čechách činnosť této doby po většině opravářskou, a na všech městských chrámech v těch končinách jsou patrnými její stopy, jako n. př. na rozsáhlé, tehdy podniknuté přestavbě chrámu vysokomýtského, kruchtě kathedralního chrámu královéhradeckého, kde žebra ozdobena byla řadami obloučků liliemi zakončených, a j. v.

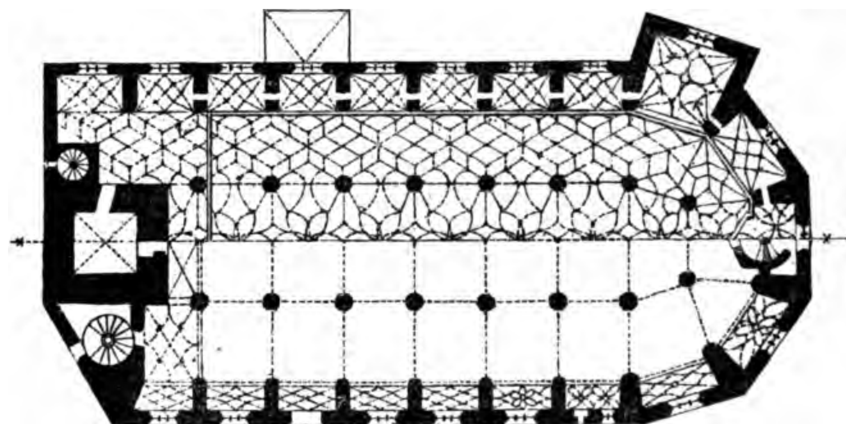
Zcela novou, ne sice rozměry ale jinak pozoruhodnou stavbou z časů jagelonských jest děkanský chrám sv. Bartoloměje v Pardubicích na sklonku XV. věku panem Vilémem z Pernštejna založený. Pěti stranami osmiúhelníka uzavřený kůr jeho jest asi 11·5 *m* dlouhý a 6 *m* široký, západní, přes 15 *m* dlouhá a 12·5 *m* široká část rozdělena jest čtyřmi, dole silnějšími a nahoře slabšími pilíři na tři lodi tím pozoruhodné, že nejen v pozadí lodi hlavní, ale i po celé délce lodí bokových umístěny jsou empory na segmentových arkadách spočívající; všechny klenby jsou křížové, věže kostel nemá, neboť byl pro minority určen.

Pardubickému podoben jest i děkanský kostel v Mladé Boleslavi, jenž rovněž okolo r. 1500. přestavován a emporami opatřen byl; gallerie nad úzkými loděmi bokovými má i v době pozdní gotiky důkladně přestavovaný kostel v Hostinném, jehož z různých místností složené prostory velice se liší od jednoduchého uspořádání chrámu sv. Jana Křtitele v blízkém Dvoře Králové, jenž po požáru, který l. 1450. město spustošil, obdržel okolo r. 1486. elegantní, na čtyřech štíhlých sloupeh spočívající klenbu v lodi přes 20 *m* dlouhé a skoro 18 *m* široké.

V severozápadních Čechách podnikány byly rovněž měrou rozsáhlou úpravy starších chrámů; tak n. př. prozrazuje Polabí daleko široko panující děkanský chrám na Mělníce svými velikými, plamennými kružbami zdobenými okny a síťovými klenbami kůru a hlavní lodi důkladnou přestavbu z doby vladislavské. I děkanskému kostelu v Rakovníce, jehož jednoduché gotické tvary v podstatě k starší době ukazují, dostalo se v polovici XV. věku nové úpravy. Velkolepě obnoven byl farní chrám v Ústí nad Labem, kde ku starému, z konce XIII. století pocházejícímu a křížovými klenbami přepjatému kůru přistavěna byla mezi l. 1480—1500. na starých základech čtverečná, 21 *m* dlouhá a tolikéž široká stejnolodní síň, jejíž překrásné hvězdovité klenby podporuje šest štíhlých, osmibokých pilířů, které při průměru 92 *cm* vypínají se do výše 14 *m*, kde se od nich žebra bezprostředně rozvětvují. Průčelná věž patří v základech starší disposici, kterou chrám ten

právě tak jako celkovým dojmem vladislavské části velice upomíná na kutnohorský kostel Matky Boží. Jest velice pravděpodobno, že plán k této stavbě lodi podal mistr Benedikt Rejt, jenž o něco později v končinách těch provedl nejskvělejší výtvory svého genialního ducha, chrámy v Lounech a Mostě. Tyto dvě velkolepé stavby poutají pozornost každého znalce měrou svrchovanou, neboť vynikají nad jiná souvěká díla neobyčejnou původností disposice, v níž zračí se směr nový, od tradic středověkých neodvislý, a podivuhodnou konstrukcí klenby.

Léta 1515. postiženo bylo město Most hrůzným požárem, při němž na pět set lidí bídně uhořelo, ostatní pak pro úlevu bídy při obnově města vděčně přijímali příspěvky, které zejména byly sbírány na stavbu nového chrámu, k jehož provedení již po dvou letech královský stavitel Benedikt Rejt byl povolán. Podnikavý a mnohonásobně zaměstnaný architekt ujal se tu myšlénky zvláštní a ze staré stavby podržel pouze průčelnou věž, kterou

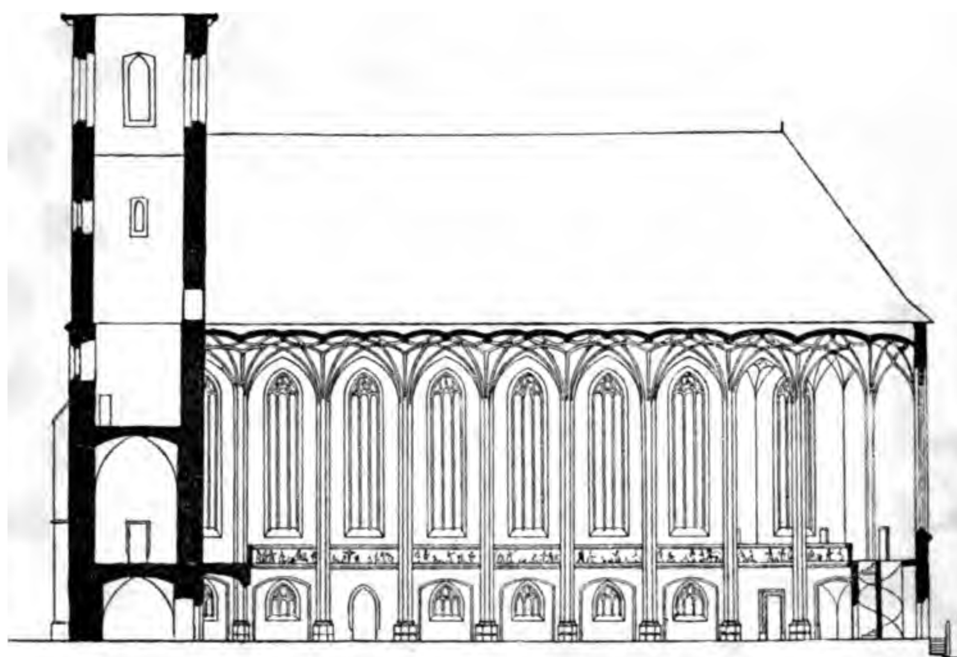

Půdorys děkanského chrámu v Mostě.

dosti neorganicky pojal v novou, originelně disponovanou budovu. Celek 57 *m* dlouhý a přes 26 *m* široký má podobu obdélníka, jehož jihozápadní roh jest otupen, a východní strana uzavřena pěti stranami desítiúhelníka, z jehož obvodu na severovýchodě sakristie nepravidelně vyniká. Hlavní loď jest 9·5 *m* široká, zakončena třemi stranami šestiúhelníka a oddělena šestnácti štíhlými pilíři od lodí bokových, které v šíři 6 *m* kolem ní ochoz tvoří. Opěrné pilíře jsou pojaty dovnitř, tak že i se sakristií z obvodu vnějšího polygonu nepravidelně vystupující povstává kolem dvacet 2·5 *m* hlubokých kaplí, které v nevelike výši přepjaty jsou na segmentových obloucích spočívajícími emporami, jež obkličují celý chrám. Osmihrané, sotva 1 *m* silné pilíře vystupují směle do výše 17 *m*, kde se od nich rozvětvují klenbová žebra proplétající se v nejrozmanitějších figurách, a tvoří v hlavní lodi parabolické hvězdy, v bokových kosočtverečné sítě, v loggiích a kaplích opět jiné a jiné vzorce, tak že není možno různost tvarů těch slovy vylíčiti. Pružný

vzlet těch klenutí spojený s elegancí a rozmanitostí žebrových figur a linií poutá nepopíratelným půvabem, jenž každého pozorovatele naplní úžasem, třeba oko architektonické přesnosti zvyklé jednoduchým tvarům starších dob přednosť dávalo. Tato nádhera vnitřku ovšem jest provedena na útraty úpravy vnější; nedostatek opěrných pilířů zaviňuje veliké plochy jednotvárného zdiva, jež dosti slabě přerušují okna rozčleněná pruty, které ve vrcholech velice libovolné i z přímočarných kusů sestrojené kružby tvoří. Velice pozoruhodnými jsou v chrámě mosteckém točité schody na emporu za oltářem i visuté schody na kruchtu vedoucí.

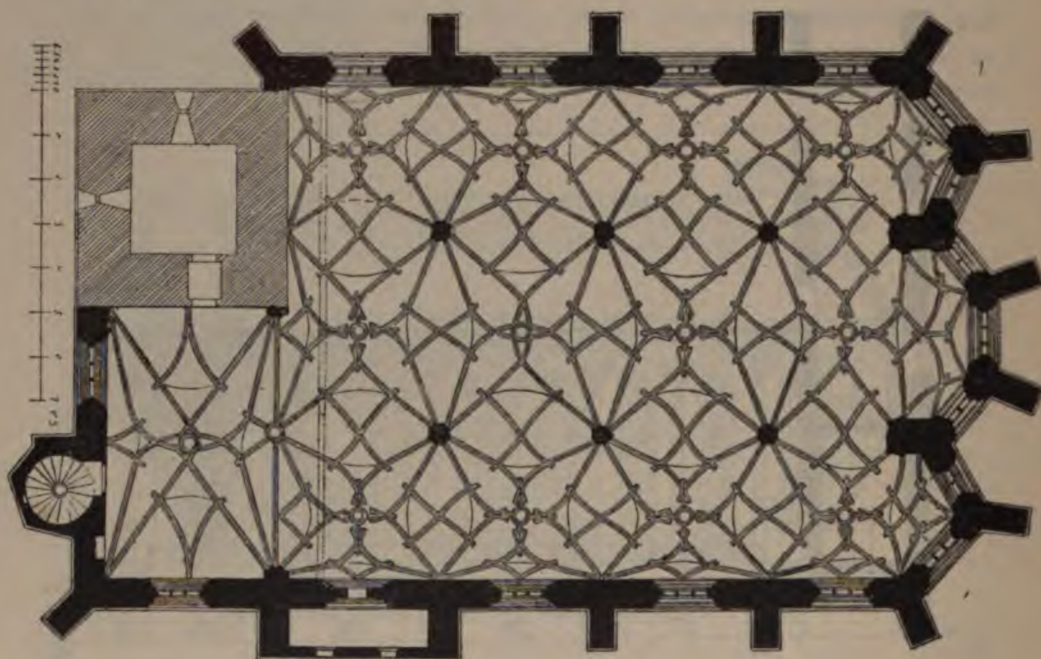
Současně s chrámem mosteckým vedl Benedikt stavbu děkanského chrámu sv. Mikuláše v Lounech, jenž r. 1517. rovněž vyhořel. Hned potom

Průřez děkanského chrámu v Mostě.

přikročilo se k nové stavbě, kterou s počátku vedl mistr Mikuláš, kamenník z Prahy, jenž však asi mnoho nevykonal, neboť již r. 1519. svěřeno jest shotovení plánu královskému staviteli Benediktu Rejtovi, dle jehož rysů pracoval mistr Pavel z Pardubic. Benedikt jako jinde, n. př. v Kutné Hoře, občas asi dohlížel na správné provedení díla, při čemž jej vetchého starce dne 30. října r. 1534. v Lounech zachvátila smrť, a on v chrámě tehdy patrně ještě nedokonaném byl pochován. Chrám lounský má rozlohu opět zvláštní, původní, a přece naprosto jinou než mostecký, tvoří totiž obdélník zakončený na východní straně třemi mírně vystupujícími závěry, z nichž prostřední třemi stranami šestiúhelníka, bokové pak klínovitě ze dvou stran trojúhelníka jsou utvořeny. Opěrné pilíře s štítky kyticemi zakončenými vystupují zde mohutně

na venek živě stěny rozčleňujíce, věž ze starší stavby i zde jest ponechána a pojata do severozápadního rohu nové budovy, jejíž délka ve světlosti přes 37 *m* a šířka přes 21 *m* obnáší. Šest štíhlých, osmibokých pilířů s proláklými stranami podporuje klenbu ve výši 18·5 *m* se vznášející. Z každého pilíře vyrůstá osm prutů, jež rozvíjejí se po ploše v smělých křivkách tvoříce s kusými, souměrně je přetínajícími žebry fantastické figury, které oku pevně spočinouti nedají; jest to bravurní výtvor stavitelský, jemuž těžko nalézti podobného i mezi díly téhož mistra, jenž v nejrozmanitější konstrukci a dekoraci kleneb si liboval. Sedmnáct trojdílných, stejnými kružbami ozdobených oken osvětluje nádherný, jednotný prostor, jenž význačného rozdělení v loď a kůr postrádaje ještě více než mostecký chrám činí dojem rozhodně světský.

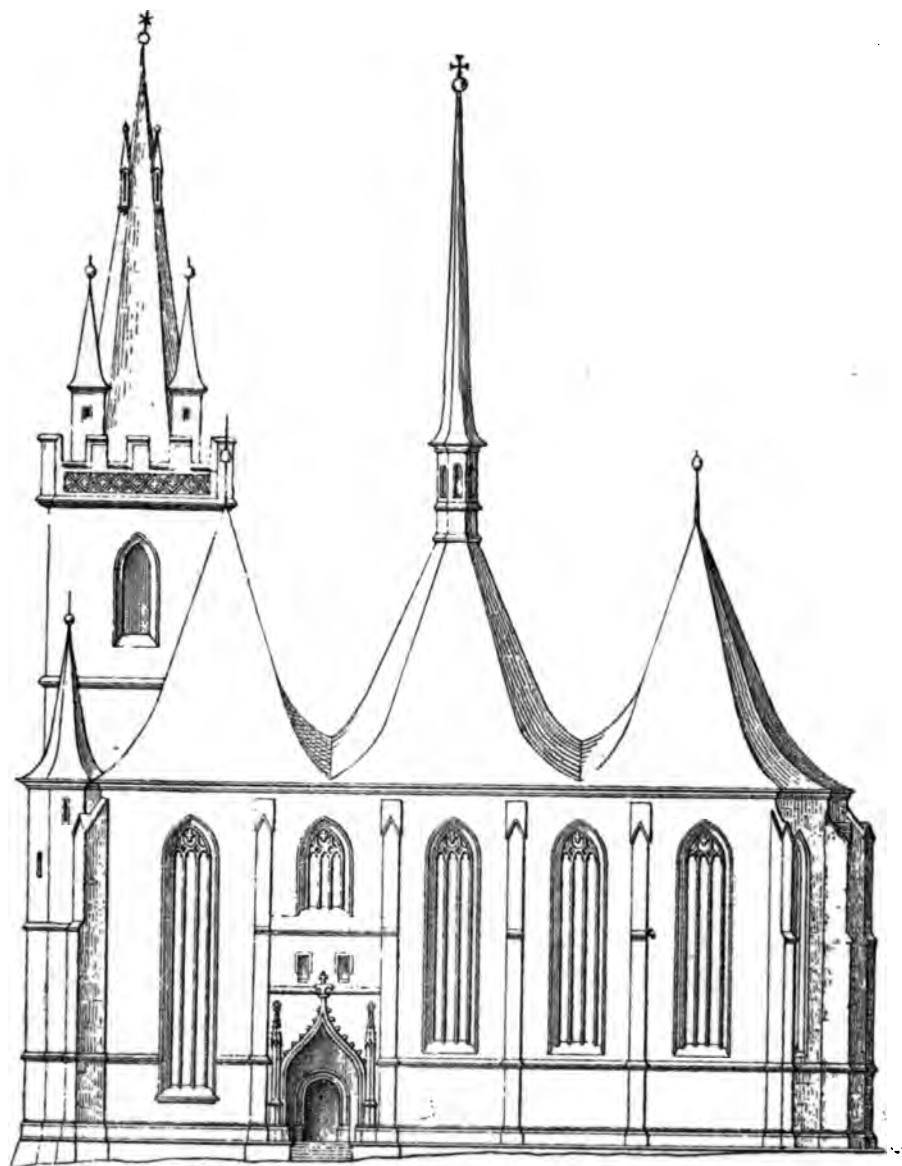

Půdorys chrámu lounského.

Ale ještě jinou znamenitostí honosí se chrám v Lounech, jest to krásný krov vybíhající do tří jehlanů, z nichž prostřední, štíhlou vížkou zakončený dosahuje od římsu 38 *m* výšky. Jest to velice aesthetické rozluštění veliké střechy stejnolodního chrámu, a bylo ho v té době užito v Čechách při mnohých stavbách, n. př. již na sklonku XV. věku u Matky Boží v Kutné Hoře, později u sv. Barbory tamtéž, v Čáslavi, v Litoměřicích, Chrudimi a jinde.

Uvedené vynikající stavby docházely v severních končinách Čech mnohého napodobení, jak svědčí n. př. farní chrám sv. Michala v Ostrově, jehož dlouhý, třemi stranami osmiúhelníka uzavřený kůr má pěknou klenbu hvězdovou, loď pak rovněž hvězdovitým klenutím přepjatá rozdělena jest šesti osmihranými pilíři tak, že na prostřední 8 *m*, na bokové pak, po celé

délce emporami opatřené lodi pouze po 1·5 *m* připadá; též děkanský chrám v Chomútově v trojdílné lodi, jejíž síťové klenby šest osmihraných, žlábkovaných pilířů podporuje, prozrazuje školu Benediktovu.

Děkanský chrám v Lounech.

Tyto severočeské budovy jsou v nejedné příčině spřízněny s některými stavbami saskými, jež v končinách rudohorských, kde tehdy dolování vzkvétalo, současně byly prováděny, což tím vysvětliti možno, že formy Benediktovy daleko široko na sever nalézaly napodobitelů, rovněž pak dokázáno jest, že

věhlasný ten mistr i za hranice k řízení staveb a k vážným, výtvarného umění se týkajícím poradám byl povoláván.

Rovnou měrou jako na stavbách chrámových rozvíjela se vladislavská gotika na budovách světských, které tenkráte hojněji a nádherněji byly podnikány než v dobách dřívějších.

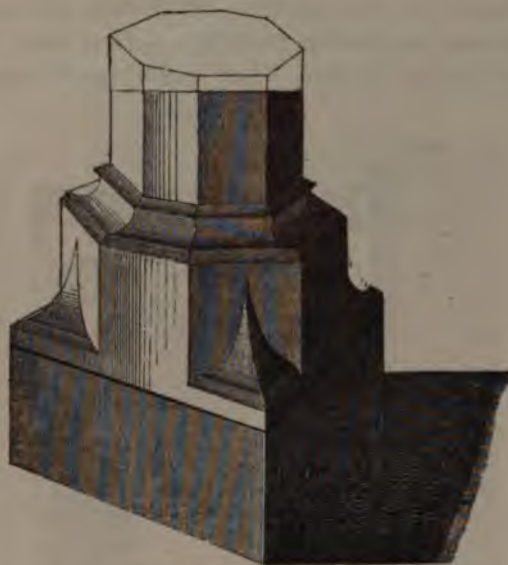
Konsoly z Táborské radnice.

I při těchto lišily se uvedené již stavitelské huti svými zvláštnostmi. Škola jihočeská nese na světských stavbách svých nepopíratelné stopy působení vlašského zakrývajíc zvalbované střechy kolkolem vysokým, vodorovně zakončeným a po celé délce cimbuřím korunovaným štítem, z něhož v rozích vysazené oblé věžičky vystupují, což i městskému domu pochmúrného, hradovitého rázu dodává. Pěknými vzory tohoto v skutku pozoruhodného rázu jsou t. zv. literatský dům a brána v Prachaticích, jeden zachovalý dům ve Šternekově ulici v Budějovicích, částečně i některé domy v Třeboni, děkanství v Sušici a jiné budovy po městech jihočeských. I na kostelních věžích bývalo tu cimbuří oblíbenou ozdobou, jak posud viděti jest v Milčíně, Sedlečanech a v Jistebnici.

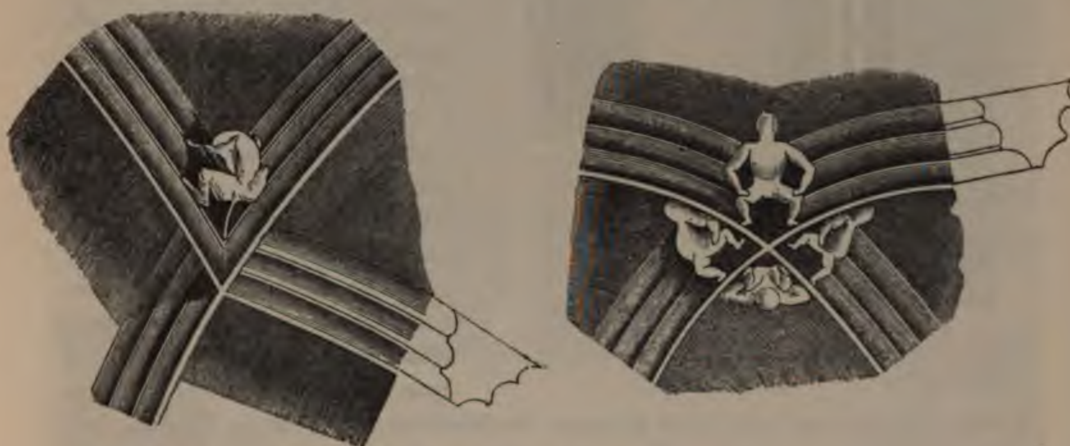
Obec Táborská prováděјíc stavbu chrámovou zdobila se též nákladnými budovami světskými, z nichž některé posud se zachovaly a právě tak jako kostel splývání živlů jihočeských se středočeskými najevo dávají. První místo mezi nimi zaujímá ve druhém desítiletí XVI. věku zbudovaná radnice, v níž nejvýznamnější částí bývala k shromážděním »velké obce« určená síň, jejíž síťová klenba na štíhlých, osmibokých sloupech spočívá.

I výzdoby sochařské nebylo zde zapomenuto, a nádherně provedený, přes 3 *m* vysoký znak městský zasluhuje zvláštní pozornosti. Vysoké, fantasticky dekorované štíty kromě radnice na několika stavbách té doby šťastně zachovalé vedou nás k podobným útvarům, jež tehdy obecnými byly v severnějších končinách země.

Praha byla za panování Vladislavova ozdobena mnohými stavbami monumentalními. Z nich po přednosti vyniká t. zv. Prašná věž, k níž r. 1475. král Vladislav vedle králova dvora, oblíbeného tehdy sídla panovnického, osobně základ položil. Stavba její svěřena jest nejprve mistru Václavovi, jenž byl patrně dovedným stavitelem, ale v ozdobné práci kamennické se nevyznal. Proto přijal za pomocníka učitele při škole týnské, bakaláře Matouše Rejska, který nejprve ozdobné kusy hotovil a později sám úplně

Patka pilíře z Táborské radnice.

Žebra klenby z Táborské radnice.

stavby se ujal. Nádherné dílo to, při němž staviteli začátečníku patrně mostní věž staroměstská byla vzorem, jest dnes v omlazené výzdobě své pro první činnost Rejskovu charakteristickým. Viděti tu, kterak samouk bujné fantasie přebohatou výzdobou spletitých oblouků, konsol, baldachýnů, fial, květův a sošek a vůbec těch nejrozmanitějších ornamentů hleděl oslepiti pozorovatele

a obrátiti k dovednému svému dlátu obecnou pozornosť, čehož také v skutku dosáhl. Rejskovým dílem jest i ozdobná klenba v průjezdě nárožního domu Železné ulice a Staroměstského náměstí (č. 548.) r. 1496. provedená, a t. zv. »Bruncvíkův sloup« na mostním pilíři na ostrově Kampě nádhernou dekorací svou rovněž prozrazuje oblíbené motivy a formy téhož mistra. Radnici staroměstské dostalo se tehdy ušlechtilými a velice jemnými řezbami zdobeného portalu s oknem vedle věže a věži samé vábné dekorace pověstným orlojem, jehož vnější úprava jest výtečným výtvorem pozdní gotiky.

Ostění z Táborské radnice.

Když král Vladislav necítě se ve Dvoře králově dosti bezpečným r. 1484. na Hradčany se přestěhoval, podniknuta jest na hradě Pražském nádherná stavba »paláce«, jenž podnes jménem Vladislavského sálu se zachoval, již čtyři století podiv laiků i znalců vzbuzuje a památku umění milovného krále i jeho architekta Benedikta Rejta výmluvně hlásá. Obrovský prostor ten 54 *m* zdélí, 16 *m* zšíří a 15 *m* zvýší přepjat jest bez svobodných podpor smělou klenbou, jejíž od pilastrů při stěnách vybíhající žebra smělými křivkami se rozvíjejí vždy nové a nové hvězdy zraku kouzlíce, konstrukce klenutí toho jest podobna vylíčené již soustavě pozdější ovšem klenby svatobarborské. I vedlejší síň zemského soudu a některé jiné místnosti jsou dílem mistra Benedikta, jenž za tento stkvělý výtvor svůj, který r. 1502. dokonal, došel té nebývalé cti, že do stavu šlechtického s příjmím »z Pistova« byl povýšen. Sdružená okna sálu svými žlábkovanými lesenami a korintskými hlavicemi svědčí, že Benedikt měl již i jakousi znalosť forem renaissančních, které zde poprvé na severu od Alp se vyskytují.

Vedením Benediktovým prováděny jsou mezi lety 1490—1494. i nové stavby na starodávném, již od Kosmy připomínaném Křivoklátě, kde posud veliká síň 24·5 *m* zdélí a 8·5 *m* zšíří s hvězdovitými klenbami, nádherná kaple a řada komnat z té doby se zachovaly, a ušlechtilou prací

Prašná věž v Praze.

kamennickou, kterou ovšem nikoli na účet mistra Benedikta, jenž po přednosti byl stavitelem, ale jiného tam zaměstnaného kamenníka čítati dlužno, milovníka starožitností vábí.

Jako mezi církevními, tak i mezi světskými výtvory doby Vladislavovy první místo zaujímá hojností památek Hora Kutná. Zde podporoval činnosť stavitelskou král, jenž rád a často ve městě sídlil a novými, ve zdejší minci

Chodba domu z doby vladislavské.

raženými groši i půjčkami měšťanů finance své napravoval, zde obec bohatá nákladné stavby podnikala, a bohatí nákladníci hor tehdy kvetoucích s přepychem knížecím domy své obnovovali.

Vlašský dvůr, kde Vladislav r. 1471. za krále byl zvolen, rozšířen jest v posledním desítiletí XV. věku severním křídlem, z něhož podnes, ač v stavu dosti chatrném, kaple a k ní přiléhající otevřená chodba se zachovala. Kaple sv. Václavu a Ladislavu, patronům koruny české a uherské, zasvěcená

Vladislavský sál na hradě Pražském.

jest v prvním patře, oltářnice její umístěna jest v ozdobném arkýři, jenž spočívá na pilíři podporujícím bohatě profilovaný říms, nad nímž arkýř ze čtverhranu prostřednictvím svobodných, na rozích stojících pilířků přechází v osmihran. Rozčlenění vnějšku jeho bylo neobyčejně bohaté, sloupky, fialy, oblouky dílem polokruhové, dílem hrotité a kružby oken posud na odiv staví práci nejjemnější, ozdobné korunky, které kdysi v rozích se vznášely, jsou zuráženy. Vnitřek arkýře má pěknou klenbu hvězdovitou. Loď byla původně

Vnitřek kaple na Vlašském dvoře v Kutné Hoře.

asi 7 *m* zdélí a 6·9 *m* zšíří, hvězdovitá klenba její spočívá na štíhlém, oblém sloupu, od něhož žebra dílem bezprostředně, dílem z konsol se rozcházejí. Dle nápisu na souvěkém votivním obraze byla kaple vysvěcena dne 20. července 1497. Veliká chodba, z níž se do kaple vstupuje, otvírá se do dvora řadou širokých eliptických oblouků podporovaných čtverhranými pilíři, které ze zdiva nad přízemím jsou vysazeny, spočívajíce na nálevkovitých nosičích krátkými, oblými dříky. Můžeme směle říci, že z uspořádání toho vane již novověký duch, neboť stavby gotické chodeb nemívaly a postrádaly spojující

místnosti, z níž by jednotlivé komnaty byly přístupny, zde však vidíme již na této vladislavské partii Vlašského dvora to, co renaissance později svými kolem nádvoří založenými arkadami obecně zavedla.

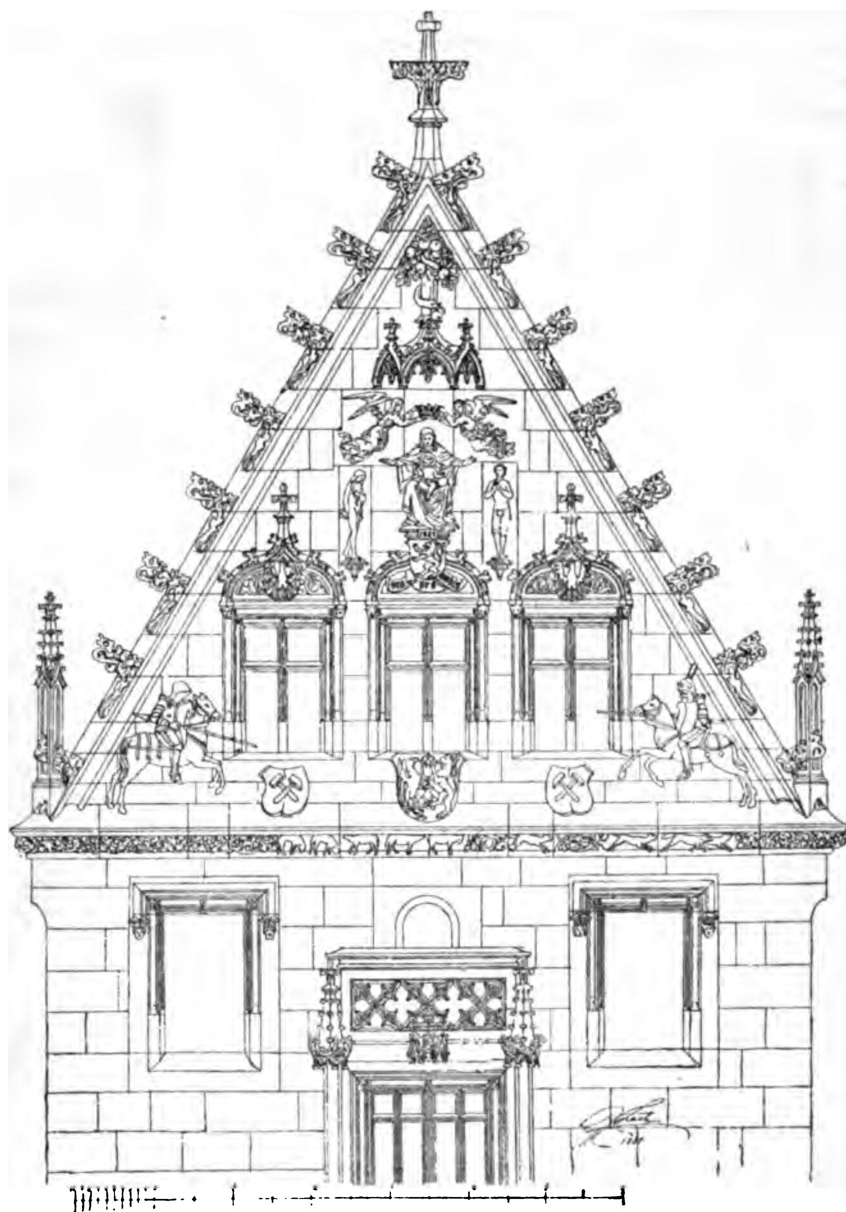
Ještě nádherněji než samo sídlo královo přestavěn byl v té době t. zv. Hrádek, jenž patřil bohaté rodině Smíšků z Vrchovišť. Ač stavení to později zvláště k účelům školským — (dnes jest v něm umístěn c. k. ústav ku vzdělání učitelů) — rozmanitě bylo přispůsobováno, přece zachovaly se na něm podnes nejdůležitější části původní stavby a výzdoby. V prvním patře věžovité partie v severozápadním rohu jest krásná, vysoká síň, jejíž křížové klenby podporuje štíhlý, oblý sloup, od něhož podobně jako v kostele sv. Trojice žebra bezprostředně se rozvětvují. Přízemní místnosti ve východním a jižním křídle opatřeny jsou křížovými klenbami, jichž žebra vycházejí od nosičů znamenitými figuralními řezbami zdobených a protínají se ve svornících vynikajících jemnou dekorativní prací kamennickou; nemenší rozmanitosť umělecké práce viděti jest na ostěních dveří a oken. Vně jsou pozoruhodny zvláště dva arkýře, z nichž jeden býval oltářnicí domácí kaple. Bohatě profilovaný říms jeho založen jest v pěti stranách osmiúhelníka a vystupuje energicky z podporného pilíře; v rozích stran, jež okny pěknou kružbou zdobenými jsou prolomeny, vystupují opěrné pilířky, na kterých se spatřují podoby andělů erby společenstev hornických nesoucích. Druhý arkýř jest rázovitě světským, podporuje ho štíhlý šroubovitý sloupec, výstupek pokryt jest fantastickými rozvilinami, mezi nimiž figurka lidská a živě pracovaný lvíček se spatřuje.

Nosič arkýře na Hrádku v Kutné Hoře.

S ušlechtilou dekorací Hrádku závodí t. zv. Kamenný dům, nyní radnice, jehož vysoké průčelí s nádherným štítem svým patří zajisté k nejznamenitějším památkám toho druhu v Evropě. Přízemí otvíralo se původně

vysokým loubím o dvou hrotitých obloucích podporovaných štíhlým pilířem, z něhož mohutně vystupuje hluboce profilovaný říms se žlábky jemně pracovaným lupením vyplněnými. Na něm spočívá čtverhraný arkýř prolomený

Štít Kamenného domu v Kutné Hoře.

vysokými, obdélnými okny, která polokruhovými oblouky a pruty jsou rozčleněna, po stranách jeho stávaly na konsolách pod baldachýny sochy, z nichž sv. Václav posud se zachoval, vnitř jest hvězdovitá klenbička na

svornících hlavou sv. Jana Kř. a Beránkem Božím zdobená. Ve žlábku hlavní římsy vine se jemňounký lupenatý ornament, dále pak žene se stádo a před ním chrty honěná zvěř, vše svobodně vzácnou dovedností vypracováno. Vysoký štít zdoben jest po stranách fialami, po hranách lupeny, na vrcholu kyticí, v ploše jeho jsou ozdobná okna, pod nimi znaky, vedle nich harcující rytíři, nahoře pak pod rajským stromem seděla od andělů korunovaná Matka Páně, a vedle ní stojí Adam a Eva.

Část klenby v komnatě domu Knížecího.

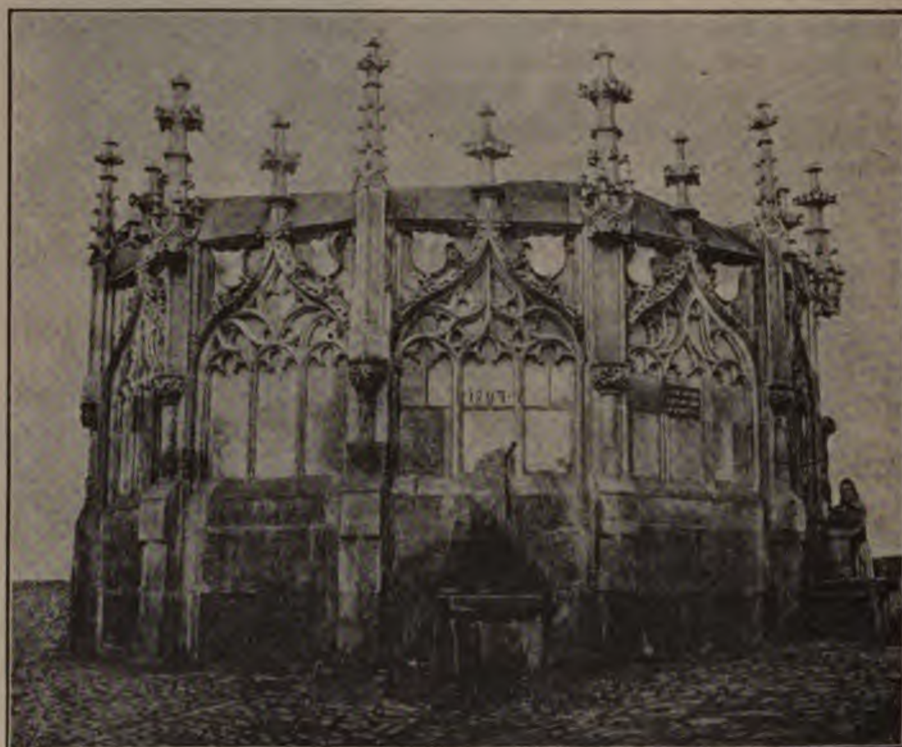
S Kamenným domem závodil dům t. zv. Knížecí, z něhož zachovala se v původní podobě v pozadí stojící věž. Ve druhém patře jejím jest nádherná komnata s vysokými, kamennými kříži rozčleněnými okny, přepjatá klenbou sestrojenou z velikých klenáků v podobě české kuple; pokryta jest dekorativními žebry, která rozvíjejí se od svorníku, jenž má podobu štítu se znakem knížat Münsterberských, a tvoří překrásnou hvězdu, jejíž srdčitá a plamenovitá pole vyplněna jsou bujným, virtuosně pracovaným lupením.

Průřez komnaty ve věži domu Knížecího v Kutné Hoře.

Neméně vzácnou památkou kutnohorskou jest t. zv. Kamenná kašna r. 1497. postavená ale neukončená. Nádrž uvnitř skrytou obkličuje stavba v podobě dvanáctiúhelníka zdobená na hranách konsolami a baldachýny, v náplních bohatými kružbami rozmanitých vzorců; vše to s lupeny, kyticemi a fialami, které hořejší okraj vhodně zakončují, splývá v rozkošnou gotickou korunu, jíž nenalezneme nikde podobné.

Vylíčené tuto stavby jsou dílem samostatné huti kutnohorské, k níž té doby patřilo mnoho i dle jména známých mistrů, ze kterých asi Hanuš a Blažek nejvíce vynikali; bohužel máme tu řadu jmen a řadu děl, jež nemohou vzájemně na základě zachovaných zpráv spojena býti. Všeobecně možno říci jen tolik, že huť kutnohorská se zvláštní zálibou obírala se jemnou prací dekorativní, v níž jednotlivci dosáhli routiny jinde nevídané, ač material, který měli po ruce, jest pískovec velmi hrubý. Bohatství ozdobných tvarů, jimiž obratně vládli, možno nazvati nevyčerpatelným, stylisace jejich jest

bujná, fantastická, při tom však pevně drží se ještě ducha gotiky, a hrubý naturalismus poměrně dlouho byl jí neznámým. Ač se těmto cechovním mistrům velkých úkolů konstruktivných nedostalo, přece není lze pochybovati o schopnostech jejich v tom oboru, neboť srovnáme-li, jak různě a přece vábně rozluštili soudobně sestrojení čtyř popsaných arkýřů, všimneme-li si při tom díla Hanušova u sv. Barbory, kostela sv. Trojice a kostela kaňkovského, vidíme, že byli nejen kamenníci výborní, ale i stavitelé, kteří mohli sebevědomě protiviti se povolání Rejska, kteréhož všemožnými pomluvami a úklady stíhali, dopisujíce si v té příčině s hutí hradčanskou, jíž v čele stál Benedikt Rejt.

Kamenná kašna v Kutné Hoře.

Kromě kůru svatobarborského stavěl Rejsek v posledním desítiletí XV. věku v Hoře i radnici, dílo zajisté nákladné, ta však r. 1770. shořela, a zbyl z ní jediný sloup nyní ve zdi jednoho domu na Palackého náměstí ukrytý. Jinak zachovalo se v městě tom po domech tolik kamennických prací z dob pozdní gotiky, že by k jich popisu obsáhlé monografie bylo potřeba. I jiná města česká honosí se podnes mnohými pěknými památkami z doby Vladislavovy, takovými byly zejména ozdobné brány, jež však bohužel vše modernisující nerozum nedávných dob k vůli »lepší kommunikaci« s povrchu země smetl. Tyto obecní a patricijské stavby svědčí, jak velice povznesla se zámožnosť stavu městského v době jagelonské, jak značné bylo

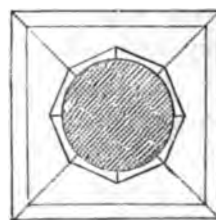
tehdy vzdělání měšťanstva, a jak veliká byla péče, s kterou tyto vrstvy obyvatelstva umění výtvarného se ujímaly.

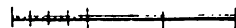
Šlechta česká nemínila však tehdy pozadu zůstati za bohatými měšťany, jimž při své pýše a zbujnosti hmotného blahobytu až přespříliš záviděla. Páni přestavovali staré hrady hledíce upraviti si v nich byty pohodlnější a nádhernější, i rytíři někdy s nákladem dosti značným znova budovali skrovné dříve tvrze, tak že dnes poutník procházející tyto dílem sřícené, dílem později přestavěné svědky minulosti, všude spatřuje aspoň znaky, ostění a t. pod. kusy, které tvary svými svědčí, že jsou dílem doby vladislavské. Východnímu Polabí panující sříceniny Kunětické se svou zachovalou kaplí svědčí o uměnímilovnosti Pernštejnů, v severních Čechách vidíme díla Míchaloviců, Šellenberků, Berků, Hasenburských a t. d., na jihu pak pětilistá Růže ze svých sídel na Krumlově a Hradci s králem samým závodila.

Byla to nejstkvělejší doba stavitelství českého, doba, kdy ono vlastní silou povzneslo se k tvorbě podivuhodné, v níž účastenství měli nejen vynikající a věhlasem svým daleko působící jednotlivci, jichž jména z dějin umění českého na věky nevymizí, ale i nesčetní mistři cechovní se svými parléři a tovaryši, kteří sice jmény klesli v hrob nepaměti, ale díly svými zůstavili sobě a době své pomníky překrásné.

Nemůžeme rozloučiti se se stkvělou touto periodou, aniž bychom alespoň několika zběžnými rysy nenastínili působnosti dvou mužů, jichž jména v dějepisu stavitelství českého se slohem vladislavským povždy sloučena zůstanou, a kteří jsou rázovitými zástupci onoho obecného úsilí po novotách, které i v umění bylo průpravou od středního věku k novému.

Sloup z bývalé radnice v Kutné Hoře.

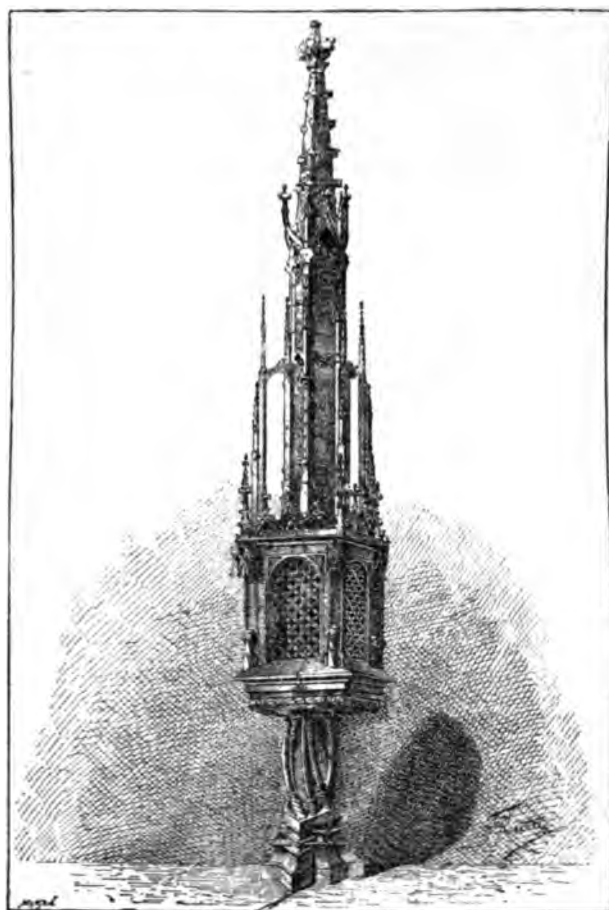
Jest to předně Matouš Rejsek z Prostějova, jenž dokonav studia na vysokém učení pražském stal se učitelem při škole Týnské. On nebyl tedy vyučencem řemesla, jejž by byla od prvního uchopení dláta vázala zděděná, ustrnulá a za nedotknutelná považovaná pravidla některé kamennické huti. Byl umělec rozený, který z přirozeného pudu a záliby zaměnil kathedru školní s kružidlem, úhelnicí a dlátem, ale při tom zůstal v duchu poëtou. Jako samouk a dilettant všímal si v první řadě dekorace a krásy v podrobnostech pomíjeje vlastního architektonického jádra, což nejlépe jest patrno

na Prašné věži, kde pilně provedené ozdůbky nakupeny jsou postrádajíce organického kořene v stavbě samé, tak že celek možno nazvati barokním. Ale záhy bylo se nováčkovi chopiti i vážného úkolu konstruktivního, když svěřena mu byla stavba chrámu Svatobarborského. Zde provedl v skutku svůj kus mistrovský, neboť každého znalce musí naplniti podivem, jak mohl samouk tak šťastně rozřešiti záhady po experimentujících předchůdcích zůstavené, sestrojiti složitý systém opěrný a klenbu tak velkolepou; — zde zajisté úkol udělal mistra, a Rejsek provedl dílo, o kterém sotva z mládí snil. Zdařilou konstrukci oděl půvabným a nádherným rouchem dekorativním, jež znalce i laika oslňuje, a z něhož pozírá na nás podnes genialní, poëtický duch tvůrce. Při tom však zůstával Rejsek v Hoře osamotnělým; byl od rady chváleným a proti utrhání domácích mistrů chráněným městským stavitelem, kromě kůru Svatobarborského a radnice nepodnikal však větších staveb, ale se zálibou věnoval čas svůj menším kusům ozdobným, jako byla sanktuaria, kazatelny a t. pod., na něž, jak se zdá, z daleka široka dostávalo se mu zakázek. Umělecké své výše byl si dobře povědom, a proto se rád na svá díla plným jménem podepisoval, což u středoevropských mistrů bylo vzácností.

Byl-li Rejsek jako kdysi Petr Parléř po přednosti kamenník, byl naproti tomu druhý velikán té doby, mistr Benedikt Rejt, pravou jeho protivou, skrz na skrz počítavý architekt, jemuž konstrukce šla nade všecko. Původ muže toho není bezpečně znám, okolo r. 1484. objevuje se nám již jako královský stavitel obývající na hradě Pražském a v tomto úřadě zemřel u vysokém věku na podzim r. 1534. Vedle řízení staveb královských podnikal přemnohá jiná díla pro obce i šlechtu, ale jisto jest, že neřídil jich stále osobně, nýbrž podával toliko plány, provedení dobrým parléřům ponechávaje, a jen čas od času, — někdy i méně než skutečná potřeba požadovala, — sám k dílu dohlížel. Umění jeho jeví se hlavně v originalních disposicích a smělých soustavách klenby, detail jest suchý a se šťavnatými tvary starší gotiky málo má společného.

Poněvadž o rodu a mládí Benediktově spolehlivých písemných zpráv naprosto postrádáme, nezbývá nám než uchýliti se k rozboru jeho tvarů. Že by byly z daleké ciziny importovány, není pravdě podobno; spatřují se sice tu a tam upomínky na formy anglické gotiky, ale všecky jsou takové, že bylo možno k nim dospěti vlastní vynalézavostí a snahou, tak jako n. př. Rejsek některých podobných tvarů se dopracoval. V bezprostředním sousedství Čech objevují se zvláštnosti u nás Benediktem již v poslední čtvrti XV. věku pěstované teprve o něco později, a sice až po stycích jeho s cizinou, jakož jest n. př. působení jeho na kraje severně od Čech ležící písemně dokázáno, a tak nezbývá nám než poohlédnouti se doma. Vyučencem huti pražské neb kutnohorské Benedikt nebyl, neboť suchý jeho detail od jejich jemné kamennické práce zásadně se liší, nezbývají nám tedy než jižní Čechy, kde zárodky zvláštností jeho skutečně již od konce XIV. věku můžeme pozorovati na zálibě v mělkém profilování a pokusech v složitější klenbě školy Staňkovy.

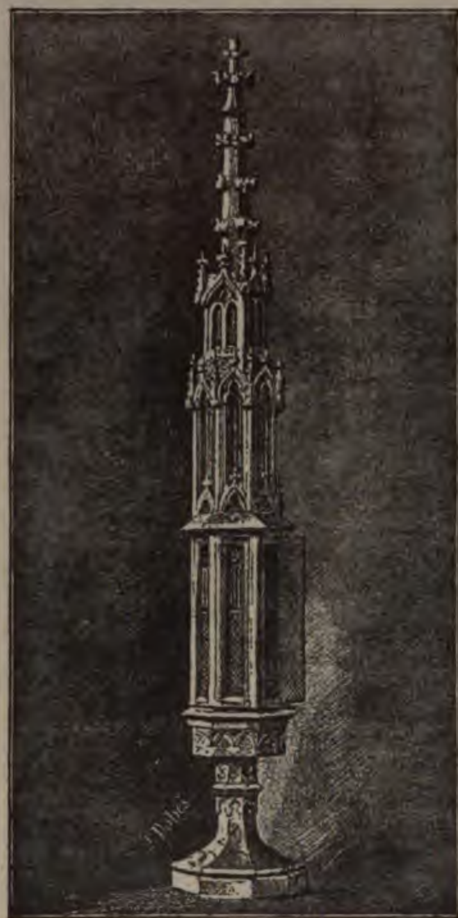
Nepoddajná žula zaviňovala zde sice mělké profily, ale zase pevností svou dovolovala vyšší a štíhlejší podpory, které nerušily jednotného dojmu prostoru. Klenby Benediktovy jsou soustavy dvojí: buď jsou síťové a podobny starším Staňkovým ač s tím rozdílem, že žebra bývají již pouhou dekorací, k čemuž v jižních Čechách záhy sváděl nedostatek lícného kamene, jímž stavitelé byli nuceni užívati kusů v cihelně formovaných, — nebo, což zvláště jest pozoruhodným, vystupují Rejtovy klenby od podpory nálevkovitě vzhůru

Sanktuarium u nejsv. Trojice v Kutné Hoře.

kruhem stále se šířícím tak daleko, až se setkají s nálevkami sousedními, čímž povstane uprostřed sférický čtyřúhelník, jenž jest přepjat t. zv. českou plackou. Žebra jsou na takové konstrukci ovšem jen dekorativní a mohou se v libovolných křivkách okolo podpory ovíjeti a po klenbě proplétati. Sestrojení takové mohlo se v jižních Čechách velmi snadno vyvinouti pozorováním zdomácnělých zde staveb dvojlodních (kapitulní síň v Zlaté Koruně, Třeboň a t. d.), kde při klenbě v principu křížové od štíhlého sloupu vy-

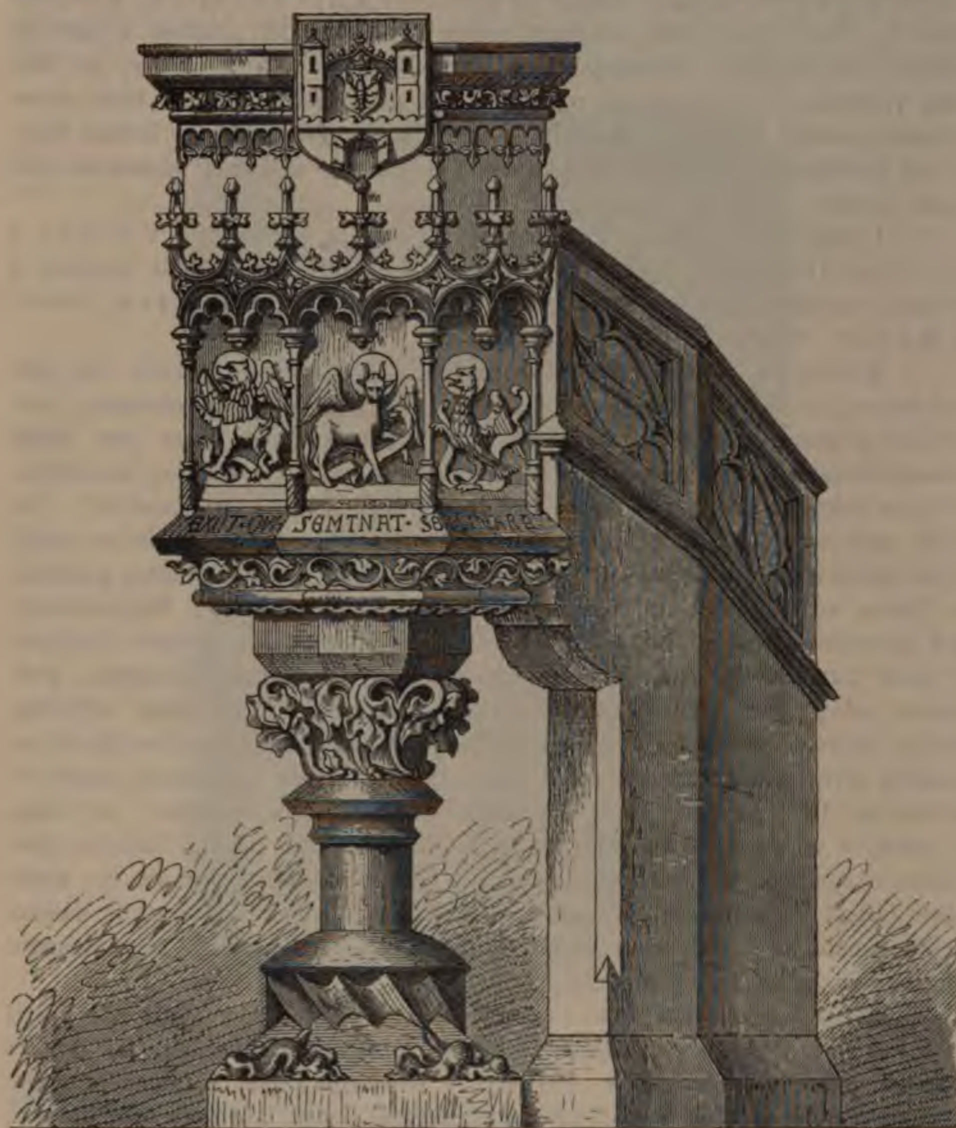
stupuje osmiboká nálevka, jejíž hrany osm vějířovitě se rozvětvujících žeber tvoří; jakmile se při takové soustavě od struktivní funkce žeber upustilo, zaokrouhlily se nálevky, a výše popsaný tvar byl nutným výsledkem, který důmyslnému a po novotách se pachtícímu architektovi, jakým byl Rejt, sám se vnucoval. Též upozornili jsme již výše, že právě první klenbu toho druhu spatřujeme v jižních Čechách, a sice v Chvalšinách r. 1487. Z toho všeho můžeme souditi, že Benedikt byl vyučencem huti jihočeské, kterou ovšem opustil do Prahy se ubíraje velmi záhy, nejvýše v třicátém roce svého věku, a potom teprve, když dostalo se mu úkolů značnějších, vyspěl postupem let v mistra, jehož originalní disposice a smělé konstrukce, třeba bylo při nich více celkového účinku než jemného propracování jednotlivostí dbáno, povždy budou vzbuzovati podiv stavitelův.

Sanktuarium kaňkovské.

Architektura nebyla však jediným uměním, které v době Vladislavově tak utěšeně vzkvétalo, ostatní obory výtvarnictví nezůstávaly za ní v Čechách pozadu. K výtvorům stavitelským nejvíce poutáno bylo sochařství, a pokud výtečné práce toho druhu jako konsoly, svorníky a t. d. na budovách jsou umístěny, dotkli jsme se jich již v odstavci předcházejícím s poznámkou, že zejména huť kutnohorská v té příčině nad jiné vynikala. Nyní zbývá nám jen upozorniti na některá čelnější díla, jež více méně jsou samostatnými. Mezi nimi v první řadě pozoruhodna jsou t. zv. sanktuaria čili svatostánky. V prvních dobách gotiky stačil k ukrytí Nejsvětějšího výklenek ve zdi oltářnice po straně evangelia obroubený profilovaným ostěním, jehož lupeny zdobený oblouk končil křížovou kyticí. Takové schránky najdeme téměř ve všech kostelích gotických. Když však ve století XV. s obecným zavedením slavnosti Božího Těla a zvláštní úctou Nejsvětější Svátosti veliké monstrance vešly v obyčej, tu na mnohých místech vedle starších výklenků zřizovány jsou svatostánky nové v podobě ozdobných věží, z nichž některé posud se zachovaly. Velikostí a skvostností pověstna jsou zvláště **sanktuaria** u

sv. Trojice v Hoře Kutné a na Kaňku. Kaňkovské shotoveno jest r. 1502. od Rejska, skládá se z polygonalní nohy zdobené obloučkovým věncem, na ní spočívá osmihraná, trojpatrová věžička, jejíž dolejší část jest dutá, krásně pracovanou mřížkou uzavřená, vyšší patra se zúžují a jsou pokryta

Kazatelna rakovnická.

pilířky, fialami a obloučky, nejvýše pak vystupuje lupeny pokrytá fiala zakončená křížovou kyticí. Ještě ozdobnější jest sanktuarium svatotrojické, poněvadž jest současným, zdá se, že tu některý kutnohorský mistr s Rejskem závodil. Na noze pro ozdobnosť až přepjaté spočívá stánek čtyřstraný s ka-

pličkou polokruhovými oblouky se otvírající a ozdobným hráňovým sklípkem zklenutou, pyramidalní pak vrchol věžičky sestrojen jest z pilířků, fial, obloučků, konsol a baldachýnů nejjemnější práce. Z huti Rejskovy pochází i pěkný tabernákl královéhradecký, dále pak uvésti sluší kouřimský, českobrodský, v jižních Čechách krumlovský, nezamyslický a konečně prachatický, jenž však ozdobami svými usvědčuje dílo vlašské a patří již periodě renaissanční. Výtečným jest i sanktuarium náchodské, jež sice není věžovité, ale po stranách ozdobeno jest důmyslně anděly, z nichž jeden zvoneček, druhý kaditelnici drží; baldachýny nad nimi vybíhají v krásné fialy, a nad čtyřhranou schránou pod obloukem lupeny a kyticí zdobeným drží anděl roušku s tváří Spasitelovou.

I několik kazatelen z těch dob se v Čechách zachovalo. V Plzni a Dolním Dvořišti jsou dosti jednoduché, ozdobnější jsou lounská a ústecká, nejpěknější pak v Rakovníce, na Kaňku a u Matky Boží v Kutné Hoře.

Rakovnická spočívá na sloupu, jehož krátký dřík stísněn jest přeozdobnou patkou a hlavicí; na kalichovité, bohatě sloupy a obloučky rozčleněné poprsni spatřují se odznaky evangelistů, vysedlá římsa jest hojně ornamentována a čelo pulpitu na ní spočívajícího zdobeno znakem městským. Dílo to dokonáno bylo r. 1504. a dle tvarů sluší je přičítati Rejskovi. Týž mistr shotovil i kazatelnu kaňkovskou, která má podobu kalicha na štíhlé noze spočívajícího a krášlena jest rovněž emblemy sv. evangelistů, podobou sv. Pavla, sv. Vavřince na rošti a v římsu poprsím Spasitele. Nejozdobnější jest kazatelna chrámu Matky Boží v Hoře Kutné, o níž jakýsi mistr Augustin v první čtvrti XVI. věku skoro 20 let ovšem s přestávkami pracoval. Podstavec pokryt jest sukovitými pruty, které se výše dělí v tenké větvičky, jež na poprsni přecházejí v bujné rostlinné ornamenty tak jemného díla, že se musíme diviti, kterak taková práce z kamene, — jemné bělohorské opuky —, provedena býti mohla. Mezi rozvilinami umístěna jsou poprsí sv. otců s patrným výrazem hloubavého studia, na vrcholu pak později částečně předělaném spatřuje se pod baldachýnem z fial a obloučků sestrojeným soška Matky Boží. Umělec chtěje dokázati dovednosť svou zašel až příliš daleko, neboť spustil se úplně mezí látkou vytknutých a napodobil tu v kameni filigranovou práci zlatnickou.

Škola kutnohorská v té příčině vůbec se zlatníky, s nimiž zde mistři více než kde jinde se stýkali, v jemnosti ornamentu závodila, jak svědčí některé práce na chrámě sv. Barbory, v Knížecím domě, Kamenném domě a v kostele Nejsvětější Trojice kromě svatostánku i ozdobný znak Smiškovský, jehož svobodně vypracované rozviliny podnes výborně se zachovaly.

Kamenných křtitelnic gotických jest v Čechách celkem méně než jednoduchých romanských ze starší doby, ozdobnější zachovaly se v Polici, Slavošově, Jindřichově Hradci, v Kájově; k nim patří i pěkné kropenky v Bechyni a jinde. Náhrobky ozdobné přemnohé tehdy po kostelích osobám šlechtickým i zámožným patriciům městským byly zřizovány

a v podobě velikých kamenných desk zdobených buď polovypuklou podobou zemřelého neb erbem ozdobně pracovaným kladeny buď do dlažby chrámové, neb i na hrobku prostřed kostela v podobě tumby vyzdviženou. Takové nádherné tumby i náhrobky byly později z malicherných příčin odstraňovány neb i svévolně ničeny, přece však zachovalo se zvláště po kostelích vesnických dosti památníků z konce XV. a z počátku XVI. století; umělecká hodnota jejich jest různá dle zámožnosti rodiny, která je dala provésti, nebo dle toho

Kazatelna u Matky Boží v Kutné Hoře.

jak dovedný kamenník na venkově byl po ruce. Pro vývoj výtvarnictví byly náhrobky takové asi proto důležitými, že poskytovaly mistrům stálého zaměstnání a výdělku v dobách, kdy jiné práce třeba nebylo, a při různosti erbův i osob, jichž památce byly věnovány, nedopouštěly, aby kamenník upadl v příliš jednotvárnou, řemeslnou výrobu.

Oblíbeným v té době bylo i znázorňování Spasitele modlícího se na hoře Olivetské, ale i takové v pozdějších dobách neobstálo; pokud nám

známo, zachovala se vynikající skulptura toho druhu jedině vně chrámu sv. Bartoloměje v Plzni. Bedlivé pozornosti zasluhují také umělecky pracovaná »Boží muka« v podobě ozdobnějších kamenných sloupů s kapličkou na vrcholu, jak se sem tam v odlehlejších končinách vlasti naší z dob pozdní gotiky ještě zachovala. Zvláštním pro tu dobu ozdobným dílem jest veliký kamenný baldachýn, jenž od mistra M. Rejska shotoven a r. 1493. ve chrámě Týnském při pilíři nad hrobem biskupa Augustina Luciana postaven byl.

Velikého rozvoje došla za těch časů řezba ve dřevě. Na místě starších, nízkých pozadí oltářních z kamene a z kovů hotovených vešly v XV. věku v obyčej oltáře vysoké, t. zv. archy, které se skládaly z ozdobné, nad oltářním stolem vystupující predelly, nad níž byla střední část vyplněná nejčastěji řezbou, jež se ve všední den zavírala křídly rovněž vyřezávanými neb malovanými, vrchol pak tvořil štít fialami, kružbami a lupeny bohatě zdobený a křížovou kyticí zakončený, tyto dekorativní části byly nádherně vyzlaceny a polychromovány. Přes všecku nepřízeň času, změnu vyznání a vkusu zachovalo se nám několik znamenitých výtvorů toho druhu buď úplně neb aspoň v troskách.

V severních Čechách spatřujeme takový oltář v kostele Slavětínském u Loun, stavbě, která pozůstávajíc z romanských, přechodních a gotických částí v příčině umělecké vůbec jest velezajímavou. V predelle oltáře toho jest řezbou znázorněna večere Páně, v středu cherubové Nejsvětější Svátosti, jež tu vystavována byla, se koříci, na vrcholu sv. apoštolové Jakub, Petr a Pavel. Na oltáři v Klepech (r. 1493.) vidíme uprostřed ukřižování, na křídlech pak jiné výjevy z utrpení Páně velmi pěkné řezbářské práce. V kapli křivoklátské tvoří střed archy silně vypouklý relief znázorňující korunování Panny Marie, na křídlech jsou sceny z mládí Spasitelova a na rubu sv. patronové čeští. Na oltáři v zámecké kapli na Smečně jest v středu Matka Páně s Ježíškem a sv. Annou, na křídlech sv. Barbora a sv. Kateřina, ve vrcholu mezi fialami a obloučky žehnající Spasitel mistrné práce. Několik zajímavých oltářů toho spůsobu spatřuje se v kostelích chrudimských. Velké umělecké ceny jsou řezby na oltářích kaple Vlašského dvora v Hoře Kutné, na jednom v bohatém figuralním skupení spatřujeme umírající Pannu Marii obklíčenou sv. apoštoly, kteří ji zaopatřují poslední útěchou církevní, na druhém jsou pěkně řezané sošky sv. Filipa a Jakuba, na stěnách pak visí se vzácným uměleckým citem provedené reliefy sv. Vojtěcha a sv. Ludmily. Charakterní tváře, zdařilé postavy a dokonalé provedení těchto prací svědčí o znamenité dovednosti Hanuše řezáka, jenž je r. 1496. shotovil.

Ale umělce toho jinak neznámého daleko ještě překonával děd proslulého Daniele Adama z Veleslavína, pověstný mistr Jakub, rodič nymburský, jenž na sklonku XV. a v první čtvrti XVI. věku v Hoře Kutné byl činným. Nejznamenitějším dílem jeho byl hlavní oltář r. 1502. v chrámě Svatobarborském postavený, jejž Jesuita Kořínek, který ho znal, dříve než

v druhé polovici XVII. věku odstraněn byl, takto popisuje: »Byla to archa na spůsob královského večeřadla s třemi okny udělaná. Uprostřed ní stál stůl, a za ním Syn Boží s desíti apoštoly velikonočního beránka požívající a miláčka Jana na klíně držící seděl. Sv. Filip pak při rohu toho stolu stoje,

Kristus v radnici kutnohorské.

bochníčky chleba ze shrnutého pláště podával, a sv. Bartoloměj z nádoby veliké, o levé koleno opřené nápoj do číše naléval. Každý ten obraz tak na živo řezán byl, že se mu samé duše nedostávalo, každý jinou a jinou postavu těla na sobě ukazoval, až se bylo čemu diviti, nýbrž i některým, zvláště zrádci Jidášovi nad jeho měšcem a bradou ryšavou smáti. Strop na spůsob

klenutí sformovaný neobyčejnými řezbami se stkvěl, z jeho prostředka převeliká růže velmi uměle a subtylně řezaná na osmi velkých obloucích nad stolem visela. Pod tím večeřadlem bylo viděti čtyři komůrky jako prohlubně nad míru a těch, jiež neviděli, víru tenoučkými a pro subtylnosť téměř nepatrnými řezbami vnitř i zevnitř ozdobené, v nichžto čtyř církve sv. doktorů prsní obrazy velmi mistrovsky na živo řezané v spůsobu sedícího člověka se spatřovaly. Jeden z nich sám sebou cosi hluboce rozjímal, jiný v otevřené knize četl, jiný opět myšlení svá na papíře popisoval, poslední pak jako u vytržení k nebi hleděl. Na postranních té archy křídlech aneb rozložitých dveřích uprostřed těch nejumělejších ozdob po každé straně stály dva obrazy plochou řezbou dělané, totiž po pravé Boží Rodičky a pod ní sv. Kateřiny, po levé pak sv. Barbory a pod ní sv. Doroty, každý v mírné panenské postavě a se svým obyčejným znamením, k tomu každý tak krásný, tak spanilý, že kdyby jen byly sebou pohnuly, mohly se za živé pokládati. Co

Konšelská lavice v radnici kutnohorské.

více na té arše s předu bylo viděti, pro milovanou krátkosť tajím, a ať pravdu vyznám, dostatečně vypsati neumím. Pojďme drobet za oltář, a co pozadu té archy ta mistrovská ruka řezala, podívejme se a podivme. Tu vinný keř ze země jako vyrostlý po táflování se rozkládal. Tu bylo viděti réví vespolek spletené a na loubí vedené, onde listím, onde zase hrozny na špičkách visícími ozdobené, aby se pak ratolesti nepřehýbaly, tenoučký víšek okolo tyče obtočený zdržoval. V tomto pak vinném křovíčku jako v nějakém háji ptáčkové někteří v hnízdech seděli, někteří k libému zpívání své pystečky otvírali, někteří, jakoby pryč letěti chtěli, křidélka svá roztřepejřovali . . .«

Bohužel bylo toto umělecké dílo r. 1673. odstraněno a později zničeno, tak že se z něho jen relief sv. Barboru představující zachoval. Týž mistr vyzdobil výtečným dílem svým i velikou síň radnice od Rejska zbudované. Kasety dřevěného stropu vyplněny byly velikými růžemi, na dveřích spatřovala se Kumanská Sibylla císaři Augustovi a jeho družině Pannu Marii v oblacích ukazující, stěny celé pokryty byly dvojitými ornamentalními

řezbami, mezi nimiž pod nádhernými baldachýny stály sochy Spasitele a sv. apoštolův. Vzácná tato výzdoba vzala požárem r. 1770. zkázu kromě sochy Kristovy a jedné lavice, jež posud kutnohorskou radní síň v Kamenném domě krášlí. Spasitel zvýší prostředního člověka stojí obnažený s obvyklou

»Smrt P. Marie« v Kájově.

rouškou na bedrách, s rukama rozpjatýma ukazuje své rány; postava jest velmi důstojná, držení hlavy vznešené, žíly od ran krví naběhlé, tělo vůbec v anatomických podrobnostech svalstva velmi bedlivě vypracováno, při tom však tahy přece tak ušlechtilé, že pro nadšení skoro zapomínáme na ostrý akcent utrpení a bolu, jímž umělec chtěl soudce na dílo to pohlížející

pohnouti k milosrdenství. Jest tu patrno, jak idealní pojetí trpícího Boha-člověka zápasí s realistickou snahou a dospívá konečně k vzácnému zušlechtění přirozených tvarův a výrazu nejhlubšího citu. Smysl pro přírodu vidíme i na konšelské lavici, jejíž náplně pokryty jsou plochou řezbou bujných fantastických rozvilin. Na předním dlouhém prkně pod sedadlem v mistrně provedeném lupení drnká veselý šumař na kytaru, kus dále obratný šašek chodí po rukou a konečně pištec tluče na bubínek. Vedle stojí vousatý pastýř, u jehož nohou bez bázně hopkuje králík, dále vpleteni jsou v ornament: kohout, orel, sova a oslík bodláčí požírající. Ještě hezčí jest náplň v lenochu, tam zajíčkové ve vinici réví ohlodávají, jinde lesní zvěř ve stinném loubí si hoví a konečně v třetím poli kozlové a berani se pasou. Mistrovskou práci tu dokonal Jakub r. 1511.

V jižních Čechách v tom oboru pozornosti zasluhují řezby na bokovém oltářiku a v atriu děkanského chrámu strakonického, »smrť Panny Marie« v Kájově, řezby oltářních křídel v Prachaticích, přemnohé práce v klášteře Vyšebrodském a j. v. V Budějovicích působil tehdy znamenitý umělec Ondřej Morgenstern, který r. 1515. shotovil velkolepý oltář pro chrám kláštera Světelského v Rakousích. Střed téhož, nanebevzetí Panny Marie představující, zdobí nyní dvorní chrám sv. Augustina ve Vídni.

Pěknými řezbami z té doby jsou i mnohé sošky marianské n. př. v Hoře, Jindřichově Hradci, Trhových Svinech a t. d., od starších liší se tím, že jsou plnějších tvarův a nejsou vychýleny. I dvéře kostelní bývaly pěknou prací truhlářskou, jako posud viděti v Slaném, kde pruty a kružbou jsou rozčleněny, v Prachaticích a jinde. Právě tak jako skulptura těšila se v době jagelonské obecné zálibě i malba ve všech svých oborech, církevní i světská, nástěnná, tabulová i miniaturní.

Zde opět Hora Kutná, kde i ve stavitelství a výtvarném umění vůbec živel malebný převládal, zaujímala místo nejčelnější, a pravými perlami malířství staročeského můžeme nazvati některé z nástěnných obrazů, které zde v posledních letech vápenného nátěru, jenž je přes půl třetího věku zakrýval, šťastně byly sproštěny. Většina z nich spatřuje se v kaplích chrámu Svatobarborského.

Neobyčejnými rozměry a velkolepostí vynikají předně malby, jimiž velezasloužilý ředitel stavby chrámové, pan Míchal Smíšek okolo r. 1500. kapli svou ozdobiti dal. Nad oltářem spatřujeme ukřižování Páně. Uprostřed pní Spasitel na dřevě, u jehož paty lká klečící Magdalena, v pravo sv. Jan se skupinou žen podpírá omdlévající Matku, v levo stojí nepřátelé Kristovi, z nichž pokřikující žoldnéř zvlášť ostře jest vyznačen. Nad tímto obrazem jest druhý představující císařský palác, na jehož pavlanu Sibylla klečícímu Augustovi ukazuje Pannu Marii v oblacích se zjevující. Na protější stěně zobrazena jest legendarní scena o královně ze Saby, která zdráhá se k Šalomounovi jíti po lávce, z níž jednou měl býti sroben kříž Páně, a výše t. zv. »iustitia Trajani« znázorňující téhož císaře, kterak prý na smrť odsoudil

svého syna, jenž zabil děcko žalující vdovy, ale na přímluvu této opět ho přijal na milosť a s ní zasnoubil. Na stěně pod oknem vyobrazena jest rodina Smíškova připravující se v modlitebně k slyšení mše svaté. Komposice obrazů al fresco provedených jest velkolepá, skupiny mistrné, živé, tváře charakterní, roucha nádherná, barvy výtečně voleny, — sceny samy, klidná

Malby Smíškovské kaple v chrámě sv. Barbory v Hoře Kutné.

rovinatá pozadí, spůsob kresby a t. d. rozhodně připomínají, že umělec znal současné výtvory znamenitých mistrů nizozemských.

Jinou ruku prozrazují malby v kapli sousední, kterou mezi lety 1493—1500. cech hašplířů svým nákladem okrášlil. I zde provedeno nad oltářem ukřižování Páně, ale vedle kříže stojí toliko Matka Páně a sv. Jan,

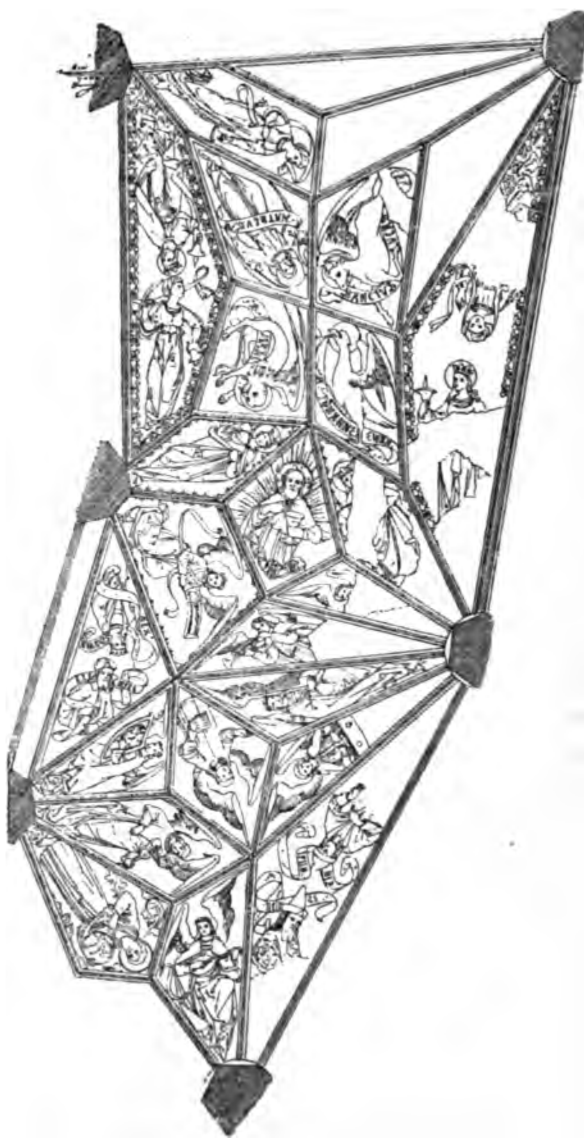
postavy jsou zkresleny, výraz bolu přepjatý, roucha nejsou prosta nepěkné koravosti, která charakterisuje souvěké školy německé, barvy příliš syté, v pozadí kopcovatá krajina velice povrchně provedená. Výše jest plocha ornamentalní malbou pokryta a nad tuto byly postavy sv. Šťastného a Zbožného, které jen částečně se zachovaly. Podobně poroucháno jest »umučení sv. Kateřiny« na protější stěně, za to však znamenitým kusem jest zachovaný pod ním erb kutnohorský, jejž drží havíř a hašplíř v slavnostním oděvu; nad štítem jest korunované W a nápis: »Vivat Wladislaus«, výtečnými jsou zvláště světlé ornamenty v temnočervené půdě kolem obrazu. Nejníže spatřuje se postava nákladníka rudu prodávajícího a rudokupce, jenž si koupi zaznamenává, pod oknem znázorněna byla práce v dolu. Byl-li malíř kaple Smíškovské skutečný umělec velkých schopností a zkušeností dalekými zajisté cestami nabytých, byl jeho soudruh, jenž v kapli hašpléřské pracoval, jen zručný řemeslník, který patrně výborně se vyznal v dekorativní malbě, jakou asi zámožnější měšťané příbytky své zdobiti dávali.

Kutnohorský znak v hašpléřské kapli chrámu Svatobarborského.

Uprostřed mezi oběma stál mistr, který o několik let dříve maloval klenbu přiléhající části ochozu. Myšlénka jeho, kterou ovšem vyjádřiti musel jednotlivými postavami, které mu bylo do různých náplní klenbových vpraviti, jest znamenitá. Středem jest Spasitel kalich žehnající, okolo něho seřaděni jsou s jedné strany proroci starozákonní, mezi nimi i korunovaný žalmista David a sv. Jan Křtitel na Beránka ukazující, a dále hrají na rozmanité nástroje andělé; s druhé strany spatřujeme odznaky evangelistů, potom patero moudrých panen, jichž idealné postavy drží v rukou lampy hořící, kdežto panny bláznivé křepčíce v oděvu orientalském s převrácenými lampami jsou zobrazeny. Kromě této krásné myšlénky jest pozoruhodným výraz tváří i zručnosť, s kterou malíř dovedl jednotlivé postavy do různotvárných polí klenbových vkresliti. — Kromě toho jsou v chrámě sv. Barbory i jiné nástěnné malby z té doby, jichž však tuto pomíjíme, za to však dovolujeme si upozorniti, že podobně byly krášleny i byty soukromé, jak svědčí malba minulého roku v popsané již komnatě ve věži domu Knížecího objevená. Jest to jakási světská scena; v pozadí město, v předu u otevřeného hrobu ležící mrtvola, u ní lkající paní a družina královská; provedení bylo v každé příčině znamenité a usvědčuje rozhodně téhož umělce, který kapli Smíškovskou tak výtečně dekoroval.

Velkolepé nástěnné malby z druhé polovice XV. věku bývaly na hradě Píseckém, rovněž v té době přemalovány jsou staršího původu obrazy na Zvíkově, jiné objeveny na zámku Blatenském, obsahem zajímavé, ale bohužel příliš poškozené jsou malby ve staré soudnici zámku Jindřichohradeckého, a tak ještě na jiných místech vlasti naší možno spatřiti důkazy, že stěnomalba byla v době Vladislavově v Čechách tak zobecnělou, že nemůžeme si ani mysliti nákladnější stavby, která by jí v prostorách svých byla postrádala.

Malba na klenbě ochozu ve chrámě Svatobarborském.

Malba tabulová právě tak jako řezbářství hlavně zřizováním velikých skládacích oltářů vydatně byla podporována, a obrazů z doby jagelonské zachovalo se po vlasti naší ještě s dostatek. Bohužel nedostalo se jim posud soustavného srovnání a zaslouženého ocenění, čehož příčinou jest hlavně roztýlenosť jednotlivých děl, a tak i my nemůžeme laskavému čtenáři poskytnouti celkového vylíčení českého umění v tom oboru, ale chceme ho zavésti opět do staroslavné Hory, kde nejvíce a to dosti přibližně datovaných prací z té doby jest pohromadě, a na nich mu co nejbezpečněji vylíčiti vývoj české malby tabulové v tom občasí.

Začneme s obrazy, které původně bývaly na oltářích, nyní pak zavěšeny jsou na stěnách kaple na Vlašském dvoře, před jejímž svěcením r. 1497. pořízeny byly péčí nejvyššího mincmistra Horstorffera z Malešic. Na hlavním vyobrazen jest zbičovaný Spasitel, za nímž dva andělé drží bílé roucho, po pravici jeho stojí sv. Václav, u jehož nohou spatřujeme malou

klečící podobu krále Vladislava, po levé straně stojí sv. Ladislav a dole klečí mincmistr Horstorffer; na šesti křídlových deskách spatřují se postavy sv. patronů českých a některé světice, za nimi jest dopolou koberec a výše pozadí modré. Původce obrazů těch byl malíř starší školy, jemuž výborně se dařily postavy jednotlivých světců, klidné, vážné, pojímal je jako rázovité charaktery s vroucí křesťanskou zbožností, celé skupiny, jak z hlavního obrazu patrno, méně se mu dařily. Týž zbožný duch vane i ze dvou malých obrázků v predellách, na jednom drží andělé roušku s tváří Kristovou, na druhém P. Maria a sv. Jan líbají ruce zmučeného Spasitele.

Z kaple na Vlašském dvoře uvedeme laskavého čtenáře do chrámu Matky Boží na Náměti, jejž nyní zdobí tři oltáře, které původně mezi lety 1470—1506. pro svatyni tu byly shotoveny; obrazy jejich byly později pohozeny, při poslední však opravě šetrně vyčistěny a svému původnímu určení vráceny.

Pozastavme se nejprve u oltáře v jižní bokové lodi, jenž se nám zdá býti nejstarším. Střed jeho představuje mladistvou Matku Boží, která sv. Anně, stařence v levo sedící, Ježíška s ptáčkem si hrajícího podává; komposice upomíná na střed »přátelstva Kristova« od Nízozemce Q. Matsyse, přece však podstatně se od něho liší tím, že u nohou batolí se roztomilí andílkové, kteří s ptáčkem, jahodami, melonem a kozí brádkou (tragopogon) si pohrávají, a kolem nichž různí plazové lezou. Pozadí za lávkou, na níž světice sedí, jest azurové. Na křídlech spatřuje se 8 obrázků: Spasitel téže podoby jako Jakubův v radnici, sv. Jan Křtitel a šest světic, jejichž rozmanitá, přenádherná roucha nejlépe nám znázorniti mohou přepych, s jakým ženské v době Vladislavově se strojily. Pozadí jednotlivých obrázků jest nahoře modré, níže rozestřeny jsou vkusně vzorkované koberce. I zde patrnou jest výtečná dovednosť v provádění jednotlivých figur, ale nucenosť v skupině; monogram, jímž se malíř poznamenal, jest M. Na predelle hlavního oltáře zříme Spasitele s rukama rozpjatýma stojícího, vyobrazen jest po kolena, ukazuje své rány, a jeden z andělů vedle něho stojících zachycuje do kalicha krev z boku proudící. Zvláště pozoruhodným jest střední obraz hlavního oltáře. Dole shromážděni jsou kolem otevřeného hrobu sv. apoštolové v živé skupině, mezi nimi vyobrazil se skromně i mistr s čepičkou na hlavě, stranou stojí máry zlatohlavem přikryté, uprostřed viděti obrysy krajiny, nahoře ve mračnech andělů sedí na duze Bůh Otec a Bůh Syn korunujíce Pannu Marii, nad níž Duch svatý v podobě holubice se vznáší. Komposice jest celkem táž, jako byla na slavném Dürerově obraze, který původně dominikánský chrám ve Frankfurtě zdobil. Císař Rudolf II. marně nabízel zaň 10.000 zl., později dostal se obraz ten do Mnichova, kde r. 1674. shořel, a jen kopie se nám zachovala. Napodobením Dürerova obrazu kutnohorská malba býti nemůže, neboť dle zachovaných účtů pořízena byla archa náměstská r. 1505., a Dürerovo »Nanebevzetí« bylo malováno teprve r. 1509.; při tom jest nápadno, že výtečné podrobnosti, které na frankfurtském obraze zvláště podivu docházely, n. př. bosá noha před hrobem klečícího apoštola, i na našem obraze

nevšedním provedením vynikají. Vůbec jest komposice, kresba i barvitosť díla toho nad jiné dokonalou, tváře jsou vtělené charaktery, roucha nejsou sice prosta některých tvrdostí, ale tak koravých záhybů jako Dürerova nemají. Jména malířova v registrech kostelních není, dle všeho byly obrazy kostelu darovány, neboť účtují se pouze prkna a skoby na archu, pravdě podobně mohl býti dárcem malíř Šimon, jenž v posledním desítiletí věku XV. byl kostelníkem, t. j. správcem záduší a r. 1504. zemřel. Mínění to potvrzuje se i tím, že na obraze namaloval se jako stařec, dále že před monogramem M̄ jest písmě ∂, což může znamenati »discipuli« t. j. učňové, a skutečně jest patrno, že obrázky na křídlech archy: Navštívení P. M., Zasnoubení P. M., Obětování Páně a Útěk do Egypta jsou dílem tovaryšským, provedeným snad po mistrově smrti, jsou to práce pozoruhodné pouze svým všedním, příliš realistickým pojímáním biblických výjevů.

Jiného mistra dílo jest oltář v lodi severní. Střední obraz jeho znázorňuje Navštívení Panny Marie; svaté matky postav neobyčejně ušlechtilých vřele se vítají, mezi tím co Zachariáš ze dveří domovních vychází; v pozadí jest hornatá krajina, v popředí se znamenitou věrností namalován jahodník, motýlkové, kobylka a šídlo. Celá komposice upomíná na Dürerův »Život Panny Marie«, a na první pohled považoval by ji každý za pouhou kopii, bližší zkoumání poučí nás však o jiném. Starší typ vidíme na křídle hlavního oltáře, kde malíř držel se slov biblických (viz evang. sv. Lukáše, I. 39—40) a vymaloval jen hory, dům, sv. Alžbětu a Pannu Marii; zde přidal již Zachariáše, a Dürer konečně připojil 3 ženy, o nichž v bibli řeči není, též lomený oblouk dveří jest starší polokruhového Dürerova, a konečně, kdyby byl umělec náš Dürera kopíroval, byl by dům Zachariášův na téže straně jako na tištěné rytině, on jest však na straně opačné, z čehož jest patrno, že Dürerova vlastní kresba sice souhlasila, ale při tisku objevilo se postavení opačné.

Dotýkáme se podrobností těch proto, že se české práce té doby vyhlašují obyčejně za bezcenné napodobení německých rytin, a tyto považují se za původní komposice, z toho však, co zde uvedeno, jest na bíle dni, že komposice ty byly před Dürerem v dílnách našich malířů dobře známými, a že Dürer a jiní mistři němečtí v nedostatku větších zakázek výdělku hledajíce k užitku obecného lidu rytinou jen rozmnožovali typy mezi malíři středoevropskými déle již ustálené. Jinak sluší vytknouti, že kutnohorské »Navštívení P. M.« svým více idealním pojetím liší se od Dürerova, které jest hrubě naturalistickým.

Na vnitřních stranách křídel téhož oltáře spatřujeme čtvero obrázků: anděl zvěstuje obětujícímu Zachariášovi, Zachariáš posuňkem dává lidu najevo, že oněměl, sv. Jan Křtitel káže zástupům u Jordánu a křest Páně; všecky vynikají dramatickou živostí a vzorným provedením. Na vnější straně křídel jest Zvěstování Panny Marie, které komposicí na Schongauera upomíná. Obrazy tohoto oltáře jsou výtečnými nejen zdařilou komposicí, kresbou postav, vábným provedením krajinek a místností, v nichž děj se odehrává,

ale i sytou barvitostí; původce jejich lnul patrně k přírodě, ale realismus svůj výborně dovedl podříditi idealnímu úkolu, tak že slučuje svatosť s pravdivostí byl výmluvným tlumočníkem slov evangelia.

Dílem téhož mistra zdá se býti i obraz »Večeře Páně«, jenž zdobíval predellu archy r. 1515. v arciděkanském chrámě sv. Jakuba postavené. Ve večeřadle v slohu pozdní gotiky provedeném, z něhož oknem v pozadí vidíme do ulice, sedí za stolem vyšívaným ubrusem pokrytým Spasitel miláčka Jana na klíně držící a nahýbaje se přes stůl pronáší k Jidášovi měšec za záda skrývajícímu slova: »Ty jsi řekl.« Pohnutí mezi překvapenými apoštoly, jichž tváře jsou dílem charakteristické, tradicí ustálené typy, dílem rázovité hlavy z lidu, znázorněno s mohutnou dramatickou silou, skupení osob jest právě tak výtečné jako kresba i barvitosť, a obraz ten komposicí i provedením možno zařaditi mezi nejlepší díla té doby vůbec, on jediný postačil by k důkazu, že tehdejší umělci čeští jiným středoevropským nejen se vyrovnali, ale v nejedné příčině je i předčili.

Z toho, co o uvedených tabulových obrazech kutnohorských právě jsme pověděli, mohl laskavý čtenář vyčísti, jakým směrem umění malířské v té době u nás se vyvíjelo. V jednotlivých postavách drželi se umělci ještě staré, traditionelní důstojnosti církevní, upouštěli však od zlatého pozadí, které kdysi světcům těm dodávalo v pravdě nebeského zjevu, ale v líčení celých skupin a výjevů velmi záhy patrným jest duch času, jenž vedl malíře k pozorování přírody; tu věrně napodobená květinka, tam ptáče, motýl i plaz byli předchůdci zdravého realismu, jenž liboval si v pilném provedení krajinky a bral konečně i pro biblické osoby rázovité tváře z lidu. Po středověkém idealu bylo tím ovšem veta, umění octlo se na dráze světské, a z některého obrázku tepleji vane na nás jižní větřík renaissance než z fantastických, po novém slohu se pachtících hvězd velkolepých kleneb Rejtových.

Škoda, že nejsme lépe zasvěceni v život mistrů! V Hoře na příklad známe jich ze souvěkých pamětí celou řadu, ale žádnému nemůžeme určitě přisouditi zachovaného díla. Byli tu kromě uvedeného již Šimona: Linhart (1467.), Sigmund (1481.), Jiřík Kvida (1488.), Mikuláš (1501.) a Míchal (1500—1530.), o tomto posledním víme, že vyznal se v malbě »al fresco«, neboť r. 1517. maloval za 80 grošů v kostele kaňkovském »krucifix na dynchu«. Byli to asi mistři různého nadání, zkušenosti a dovednosti, žijící bez rozdílu v poměrech cechovních, nebyli váženi jako umělci, ale byli občany řemeslníky, kteří přijímali každou práci, »krucifix na dynchu« právě tak jako omalování kazatelnice, podobně jako slavný řezbář Jakub dělal sochu Spasitele a hned na to dvířka ke hřbitovu; pracovali všecko, co patřilo k jich řemeslu, dle mzdy buď sami, nebo ponechávali dílo tovaryšům a učňům. Proto také jsou obrazy, jež z té doby na mnohých místech vlasti naší spatřujeme, velice různé ceny, a bylo by věru žádoucno věnovati jim větší pozornosť a srovnati je v určité školy, abychom opravdu viděli, jak právě v té době, — což se po-

pírati nedá, — česká malba pomalu svůj původní, měkký ráz stírala a přijímala drsné a koravé formy sousedních škol německých.

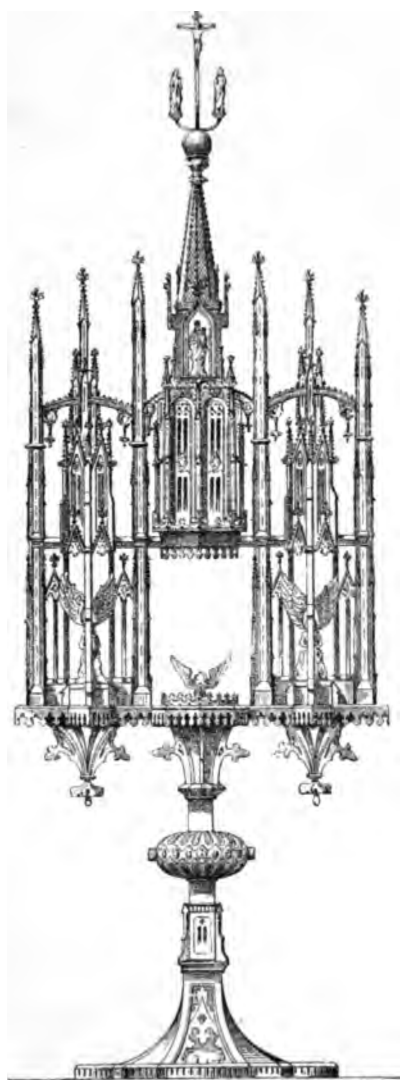
Zvláštního rozkvětu dopracovaly se na sklonku věku středního a na počátku věku nového miniatury české. Uvedli jsme již, že činnosti v tomto odvětví ani bouře náboženské nepřerušily, ba jest zajímavo, že neublížil jí ani nejmocnější sok, jenž v té době písařskému umění povstal, — tisk. Tento ovšem v době Vladislavově zmocnil se dvou nejpotřebnějších spisů, totiž bible a mšálu, než i tu v tištěných knihách necháváno s počátku místo pro inicialky, které se přimalovaly, ale znamenité pole činnosti ponecháno písařům a illuminatorům při gradualech a kancionalech.

Po všech městech českých sestupovali se vzdělaní měšťané ve sbory literátské, které při službách Božích zpěvem účinkovaly, k tomu potřebovali zpěvníků psaných literami velikými a zřetelnými, tak aby celý sbor z kodexu na pulpitu ležícího najednou zpívati mohl. Proto zjednávali si ohromné folianty s literami a notami černě, modře, červeně i zlatem psanými, při čemž nejen inicialky, ale i celé strany byly zdobeny skvostnými miniaturami s velikým nákladem, k němuž obce, cechové i zámožní jednotlivci ochotně přispívali, buď celé knihy, neb jednotlivé listy a písmena na své peníze malovati dávajíce.

I v té příčině Hora Kutná velmi čestné místo zaujímá dvěma kodexy, z nichž nyní jeden v c. k. dvorní knihovně, druhý v t. zv. sbírce Ambraské jest uložen. Tento proveden byl nákladem některého člena patricijské rodiny Smíšků z Vrchovišť mezi lety 1491—1493. od Matouše illuminatora, jest 74 *cm* zvýší, 53 *cm* zšíří a 15 *cm* silný. Na prvním listě spatřuje se pod obrazem neposkvrněného početí Panny Marie rodina dárcova s rozhojněným erbem smíškovským, dále pak jest množství ozdobných písmen začátečných, v nichž jednotliví světci a celé sceny mistrovsky jsou vymalovány, k tomu pojí se krásně stylisované rozviliny, v nichž různí živočichové rozmarně si pohrávají. K nejzdařilejším patří obraz vzkříšení z mrtvých, kde u bohatce, jejž ďáblové do pekla vlekou, na bláně psáno jest: »Dajte ho sem! neb nechtěl pomněti na skutky milosrdné, musí do pekla!« Ještě více než v dobách předcházejících objevují se v inicialkách sceny komické a světácké, jimiž kutnohorští illuminatorové při svém vyspělém citu pro přírodu a skutečný život právě tak jako pozdější malíři nízozemští rádi se bavili.

Druhý kutnohorský gradual má na titulním listě pod korunovaným, od andělů neseným W znamenitý obraz, jenž věrně znázorňuje různá zaměstnání kovkopů, dále pak v inicialkách spatřují se opět světci, biblické scény a vedle nich opět žertovné výjevy provedené s překvapujícím vtipem a výtečnou zručností, tak že původce díla toho k nejpřednějším malířům té doby vůbec přičísti sluší. Kromě illuminatora Matouše působili tehdy v Hoře v tom oboru: Jan Čert, jenž byl spolu varhaníkem, velmi činný Jan Kropáček, Václav a mnozí jiní, k jichž pracím patří i gradual Kaňkovský nyní v bibliotéce knížete Jiřího z Lobkovic chovaný.

Ve sbírce Ambraské chová se i kancional kláštera Bechyňského r. 1499. od mnicha Jakuba Olomúckého výtečnými drobnomalbami ozdobený. Proveden byl nákladem Ladislava ze Šternberka, jenž i skvostný, illuminovaný rukopis »Život sv. Otců, kteří obývali na poušti« nyní v c. k. universitní bibliothece pražské uložený r. 1516. napsati dal. Na sklonku XV. věku psán jest i obrovský kancional Litoměřický ozdobený 34 znamenitými obrazy, jemu podobný jest Královéhradecký r. 1505. nákladem měšťana Jana Franuše dokonaný, souvěký od Janíčka Zmilelého illuminovaný Mladoboleslavský a Německobrodský, jenž jest dílem Pavla Mělnického. Záliba ve skvostných těch rukopisech neutuchla po celý XVI. věk, písař Jan Táborský, malíř Fabian Polirar v Praze a jiní povýtečně se hotovením jich zabývali, mnohé chrámy vlasti naší posud honosí se těmito stkvělými památníky staročeské zbožnosti, umění a obětavosti, a badatelé domácí i cizí jednosvorně uznávají nejen velikosť a množství, ale i originalnosť a výtečné provedení drobnomaleb českých, tak že beze všeho nadsazování původcové jich nejvýbornějším onoho času umělcům na roveň se staví.

Monstrance Sedlecká.

V době jagelonské vzkvétalo nejen umění v užším smyslu, ale právě tak jako za blahých kdysi časův Otce vlasti bylo i řemeslo prodchnuto duchem uměleckým. Zlatníci tehdy ovšem jen poskrovnu hotovili relikviáře, n. př. některá poprsí sv. patronů českých, jež král r. 1500. pro chrám Svatovítský dílem nově udělati, dílem opraviti dal, za to však veliké oblibě těšily se monstrance, kalichy a pušky (ciboria), tak že čtouce zachovalé inventáře z té doby žasnouti musíme nad bohatstvím kostelů katolických i utrakvistických. Ač v tom oboru nejvíce hrabivosti a zlobě pozdějších věků za oběť padlo, přece zachovalo se několik skvostů, které pro poznání umělecké činnosti českých zlatníků dostačují.

První místo zaujímá pověstná monstrance Sedlecká. Jest 1 *m* vysoká a 32 *cm* široká, melchisedek tvoří hlavička andělská, v jejíchž rozpjatých

křídlech spočívá Nejsvětější, jemuž ve věžičkách z fial a obloučků sestrojených koří se cherubíni; v prostřední vížce nad Sanctissimem jest postava Bohorodičky, a vrchol tvoří krucifix mezi P. Marií a sv. Janem. Architektonickou stavbou, bohatstvím forem a půvabem ornamentů staví se dílo mezi nejstkvělejší zlatnické práce v Evropě, dnes divíme se sice velikosti jeho, ale souvěké inventáře poučují nás, že nebylo z největších, neboť měl n. př. kostel Matky Boží v Kutné Hoře monstranci 36 hřiven těžkou, a havíři dokonce tak velikou, že jen pomocí stroje vystavována býti mohla. Četní zlatníci, kteří tehdy v Hoře činnými byli, pracovali fialy, obloučky a t. pod. na taková díla do zásoby po továrnicku a potom z nich dle objednávek větší nebo menší monstrance sestavovali. Kromě Sedlecké známější jsou

Puška mělnická.

Hostomická, Bohdanečská, Ústecká, Malešická, Sobotecká a t. d.; některé z nich pocházejí i z pokročilejšího XVI. věku, neboť v tom oboru gotika dlouho neustoupila méně se zamlouvající sluncovité formě monstrance renaissanční.

Kalichů větším dílem velmi ozdobných, nejen ornamenty, ale i vypouklými figurami pokrytých měl pro příklad již uvedený kostel Matky Boží na 40 a Kaňkovský, jejž si chudí havíři vydržovali, 13; některé znamenité práce toho druhu zachovaly se v Praze v pokladě loretanském a v českém museu. Velmi ozdobně dělány jsou i »pušky«, t. j. ciboria, z nichž jedna podobou Spasitele na hoře Olivetské se modlícího ozdobená posud na Mělníce se chová.

Vedle zlatnictví znamenitě se vzmáhalo i kovolitectví. V Praze proslul zvonař Bartoloměj, v Kutné Hoře Ondřej Ptáček (1460—1513.) a syn jeho Jakub, v Hradci Králové Ondřej Žáček, a t. d. Obrovské zvony od nich ulité po staletí vážnými zvuky svými vybízejí srdce česká k modlitbě a nejen výborným kovem a harmonickými tony, ale i ladnou formou a účelu přiměřenou ozdobou podnes vzbuzují podiv znalce. Mistři ti slévali i cínové křtitelnice zdobené vhodnými nápisy, ornamenty, podobami sv. apoštolův a t. d., jak posud na výtvorech dílny Ptáčkovy v děkanských chrámech nymburském, kolínském, vysokomýtském a jinde spatřiti můžeme; ani konve cínové k domácí potřebě určené nepostrádaly vhodné okrasy, které dostávalo se i smrtonosným »houfnicím a hmoždířům«, jež k obraně měst a hradů kovolitci naši pro pány i obce hotovili; od nich pocházejí i mosazné svícny dílem

Kachle kutnohorské.

nízké na pohled jednoduché ale celkem tvaru ušlechtilého, dílem s podnožím ozdobným, jakých se po venkovských našich kostelích ještě velmi mnoho zachovalo.

Rovněž krásné byly práce zámečnické. Ozdobné mřížky sanktuarií spatřují se posud na mnohých místech (Kájov, Hradec Králové, Kaňk), pěkná kování s uměleckými zámky sem tam zvláště na dveřích sakristií ušla ještě nerozumu a konečně i slídivosti pozdějších věkův, ale mnohem více bylo jich z hradů, radnic i soukromých domů zaneseno do sbírek domácích a pohříchu hlavně cizozemských, kam za babku byla prodána.

Mosazná kování na deskách knih z té doby jsou velmi ozdobná, vůbec vynikaly tehdejší práce knihařské pílí, vkusem i nádherou, nejen že brány byly k vazbě vzácné kůže různých barev, ale byly do kůže i vřezávány a

vtepávány překrásné ornamenty. Ve sbírkách pražského Rudolfina uloženo jest pěkné, koží potažené pouzdro monstrance Kaňkovské, ještě však znamenitější byla schránka náčiní k zaopatřování nemocných, která patřívala kostelu v Ledči; na vrchu byl z různých koží složený erb Říčanských, ostatní povrch pokryt byl výtečnými ornamenty rostlinnými a živočišnými.

Nádheru látek a skvostnosť vyšívání nejlépe posuzovati můžeme dle zachovalých listin a obrazů, práce krumplované za králem Vladislavem z Hory až do Budína se posýlaly, v kapli na Vlašském dvoře jest posud bohužel nerozumně přešitá kasule z r. 1497., na níž nejen postavy světcův, ale i celé sceny biblické hedbávím jsou vyšity, jiné znamenité i plasticky vyšívané kasule jsou vysokomýtská, královéhradecká, krumlovská a budětická.

Kachle kutnohorské.

V oboru plastiky té doby zjednalo si čestného místa i řemeslo hrnčířské. Na místě bývalých krbů stavěna jsou tehdy kamna značných rozměrů z kachlů bohatě zdobených nejen vhodnými ornamenty, ale i umělecky pracovanými znaky, podobami světců, scenami biblickými a výjevy z různých historií i ze všedního života vzatými, i čbánům, misám a t. d. dostávalo se ozdoby umělecké, při čemž zdárnému modelování dodávalo půvabu i pestré polévání živými, dobře volenými a znamenitě připravovanými barvami. I toto řemeslo vzkvétalo zvláště v Kutné Hoře, kde v posledních letech nalezeny byly nejen úlomky přemnohých kachlův a nádob, ale i kadluby, do nichž ozdobné kusy tlačeny byly.

Rozhlédneme-li se jen poněkud bystřejším zrakem po umělecké činnosti těch dob, vidíme, že pronikla poměry zámožnějších vrstev veskrze, zmocnivši se i potřeb všedního života. Šlechtický hrad i měšťanský dům okrášlen byl uměle prací kamennickou, nescházelať mu aspoň bohatě profilovaná ostění dveří a kamené pruty v oknech, ať již pomlčíme o skvostných arkýřích a nádherných klenbách. Stěny zdobily malby, nábytek byl výtvorem téhož mistra, jenž archy chrámové zdobil podivuhodnými řezbami, které v menší, všední potřebě přiměřenější míře ani zde nescházely. Kování dveří a truhel, forma na oplatky, svícen, kamna, hliněný čbán i cínová konvice, vše pro

zrazuje majitelův blahobyt, vkus a lásku k umění neméně, než podivuhodnou znalosť a dovednosť výrobce.

Tak rozmanitými pracemi zaměstnáváni byli i mistři nejschopnější, a to až na řídké výjimky daleko více než monumentalními podniky. Přirozený následek toho byl, že umění stíralo majestátní svůj ráz, o tvarech nerozhodoval již koncepci a harmonii celku na zřeteli mající architekt, ale spíše obratný mistr, jenž svůj vtip i zručnosť obracel k vábnému provedení detailu, a jenž se zákazníkovi zavděčiti chtěl ušlechtilou drobotinou. Tak opanovalo na sklonku gotiky umělecké řemeslo pole a mimoděk vnucovalo tvary své i architektuře, která sledujíc jeho maličkosti octla se ve sporu s úkolem i látkou svou a spěla k úpadku.

Umění bývá obrazem svého věku. Jako mohutná, jednotná, s náboženským zápalem k jednomu cíli a jedním směrem pracující církev 13. a 14. věku vytvářela obrovské velechrámy, tak nyní, kdy onen vroucí, duchovní, oblažující cit zbožnosti, který dříve všecky vrstvy pronikal, počal ustupovati u jedněch prázdné nádheře, u druhých subjektivnímu hloubání a u jiných konečně marně hledané prostotě prvních dnův apoštolských, nebylo při obecné rozervanosti náboženské i politické více síly k podnikům velkolepým, a rozptýlení sil jinak schopných připravovalo i v umění dobu novou.

Při tom ovšem nemůžeme utajiti svého podivení vidouce, jak znamenitou a všestrannou byla činnosť umělecká, která se na sklonku XV. a počátku XVI. věku v Čechách rozvinula, na jakém stupni vzdělanosti a blahobytu stál národ Český i v době oněch neblahých a osudných sporů, jež mu po dvoustoletém vnitřním i vnějším boji vykopaly více než na dva věky smutný hrob. A dnes, kdy opět vlastní silou z hrobu toho povstává, kdy posiluje činnosť přítomnou pohledy na stkvělou svou minulosť a domáhá se zaslouženého místa v řadě národů vzdělaných, nesmí zvláště zapomínati dějin umění svého. Svatou naší povinností budiž stříci jako skvost nejvzácnější každou jeho památku, aby i pro budoucnosť byla dějinnou upomínkou, chloubou a mocnou vzpruhou k opětné práci na krásné, čistě lidské roli umělecké tvorby, která srdce lidské nad jiné blaží, šlechtí a z prachu všednosti k říši idealů povznáší.

REJSTŘÍK

nejdůležitějších jmen a věcí.

ILLUSTRACE.

